

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Erken İslâm'da Mizah

Franz Rozenthal

Türkçesi / Prof. Ahmet Arslan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>
Mizah Kültürü

Erken İslâm'da Mizah

Feranz Rozenithal

Ücretsiz

Cem Ofset'in katkılarıyla

Franz Rosenthal
Erken Islâm'da Mizah

Yayın Yönetmeni:
Turgut Çeviker

Kitap Tasarımı:
Murat Yılmaz

İris 3 / Mizah Kültürü 2

ISBN 975-7909-09-2

Erken İslâm'da Mizah / Franz Rosenthal
(Humour in Early Islam)
İngilizce aslından çeviren: Prof. Dr. Ahmet Arslan

© E. J. Brill & İris (ONK Ajans)

*Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının
yazılı izni olmaksızın hiçbir biçimde çoğaltılamaz.*

Birinci Baskı
İstanbul, 1997

Dizgi Düzeni: İris
Grafik Uygulama: Kemal Coşlu
Renk Ayrımı, Film Çıkışı: Atlas Grafik
Baskı ve Cilt: Cem Ofset

İris Yayıncılık ve Filmcilik Ltd. Şti.
Halit Ağa Cad. Vahap Bey Sok. No: 10/16
Kadıköy 81320 İstanbul
Telefon: (0.216) 414 30 64-65, Faks: (0.216) 414 30 66

Yazışma Adresi:
P.K. 42 Bahariye 81311 İstanbul
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Franz Rosenthal
Erken İslâm'da Mizah

Türkçesi Prof. Dr. Ahmet Arslan

Çevirenin Önsözü VIII

Önsöz XIII

1. Bölüm: Müslüman Mizahının İncelenmesi
İçin Malzeme 1

2. Bölüm: Eş'eb'in Tarihsel Şahsiyeti 29

3. Bölüm: Eş'eb Efsanesi 47

Sonuç 57

4. Bölüm: Metinlerin Çevirisi 59

Ek: Gülmece Üzerine 209

Bibliyografya 219

Arapça Dizin 225

Özel İsimler Dizini 229

Resim Listesi 241

Çevirenin Önsözü

Bu kitabın yazarı Franz Rosenthal, ünlü bir şarkiyatçıdır. Ortaçağ İslâm tarihi, tarihçileri, tarih yazarlığı üzerine çalışmaları ve kitapları ile tanınır. Bunlar arasında özellikle bu kitapta da sık sık adı geçen *A History of Muslim Historiography* adlı eserini zikretmek gerekir. Buna İbni Haldun'un ünlü *Mukaddime*'sinin İngilizceye çevirisini de eklemek mümkündür. *An Introduction to History* adıyla yayınlanan ve başında Rosenthal'ın İbni Haldun'a ve *Mukaddime*'sine ait uzun bir incelemesinin bulunduğu ve geniş dipnotlarıyla zenginleştirilmiş olan üç ciltlik bu dev çalışma, yayımlandığı tarihten bu yana bütün İbni Haldun araştırmacıları için vazgeçilmez ana metin haline gelmiştir.

Rosenthal'in elinizde bulunan *Erken İslâm'da Mizah*'ı [Humor in Early Islam] 1956 yılında yayımlanmıştır. Bu eser esas olarak H.İl/M.VIII. yüzyılda yaşadığı sanılan ünlü bir Arap mizahçısı olan Eş'eb hakkında bir monografi denemesidir. "İçindekiler" kısmında da görüleceği üzere Rosenthal ayrıca bu kitaba İslâm mizahına ait çalışmaların bugünkü durumunu incelediği bir bölümle Eş'ebe mal edilen 160 küsur fıkra ve hikâyeyi ihtiva eden bir metin çevirisi bölümü eklemiştir. Bu vesileyle Rosenthal bu fıkra veya hikâyelerden hareketle Eş'eb döneminin Medine'sinin ve daha genel olarak Arap dünyasının sosyal-kültürel bir tasvirini de yapılmaya teşebbüs etmiştir. Nihayet Rosenthal ki-

tabına İslâm dünyasında gülme konusundaki kuramları kısaca incelediği bir son ek bölüm de eklemiştir.

Kitap bu kısaca işaret ettiğimiz özellikleriyle gerek erken İslâm döneminin sosyal-kültürel dünyasını tanımak isteyenler, gerekse daha özel olarak İslâm mizahının başlangıç dönemi hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için çok değerli bir kılavuz olma niteliğine sahiptir. Şüphesiz kitabın asıl büyük bölümünü oluşturan Eş'eb fıkraları da fıkra veya anekdot sevenler için her zaman kendisine başvuracakları önemli bir fıkra hazinesi ödevini görebilir.

Kitabın kendisi ve yazarı hakkında daha fazla bilgi vermemize gerek yoktur. Ancak onun Türkçeye çevirisi hakkında bazı açıklamalarda bulunmayı gerekli görüyoruz.

Rosenthal'in bu eseri hemen görüleceği gibi bilimsel-akademik bir eserdir. Bu tür bir eserde takip edilen vazgeçilmez bazı uygulamalar ve standartlar vardır. Bunların başında örneğin bilimsel dilde transkripsiyon diye adlandırılan uygulama gelir. Transkripsiyon, basit olarak, bir dilde var olan ses ve harflerin, bir başka dile çevrilmesidir. Örneğin Arap dilinde öyle bazı sesler ve bu seslere işaret eden harfler vardır ki bunlar Türk dilinde ve alfabesinde yoktur (Arapçada bizim dilimizden farklı olarak dört *z*, üç *h*, iki *t*, vb. vardır). İşte bu tür ses veya harfleri bir başka dilde karşılamak için uygulanan sistem, transkripsiyon, kullanılan alfabe de transkripsiyon alfabesidir. Bu alfabede örneğin Arapçada bulunan ve ne bizim dilimizde, ne de Batı dillerinde karşılığı bulunmayan dört *z* için ya *z* harfi üzerinde bazı oynamalara gidilir (*z* harfinin altına nokta, üstüne nokta, altına çizgi vb.) veya bir harfe farklı harf grupları tekabül ettirilir (Örneğin İngilizcede Arapçadaki *ş* için *sh*'nin kullanılması gibi. Bunun sonucunda bizim *Ş* harfinin *sh* ile karşıladığı şeyin

İngilizcedeki yazılım şekli şu olur: Ash'ab veya bizim Osman'ımız şu şekli alır: 'Uthman. Daha da ilginç artık Arap dünyasından Batı dilleri kanalıyla haberdar olan Türkiye'de çeviri eserlerinde yukardaki türden kelimeler, isimler görülmeye başlar. Televizyonlarda Arap dünyasını konu alan filmlerde de kahramanlar birbirlerine tuhaf şekillerde hitap etmeye başlarlar: Ya 'Umar (Ömer), ya 'Aisha (Ayşe) vb).

Şimdi Rosenthal'in çalışması bilimsel-akademik bir çalışma olduğu için, bu konularda doğal olarak benzeri yöntem ve standartlara yakından uymaktadır. Ancak bu çevirinin hitap ettiği Türk okuyucunun normal aydınlar ve meraklılar olduğunu göz önüne alarak kitabın okunmasını zorlaştıracak ve okuyucuya sevimsiz gelecek böyle bir sıkı transkripsiyon sistemini uygulamadık. Kitapta ve metinde geçen şahıs, yer, kitap vb. isimlerini çevirir veya karşılarken bu isimler içinde Türkç'de kullanılanları veya bilinenleri olduğu gibi bıraktık (örneğin 'Abd al-Allah yerine düpedüz Abdullah, Sa'd al-Din yerine Sadeddin, 'Umar yerine Ömer vb. dedik). Türkçede çok kullanılmayan veya bilinmeyen isimleri ise Türkçede okunduğu gibi koruduk (örneğin Sharişî veya Şarişî demeyip Şerişî, Dhahabî veya Zahabî demeyip Zehebî vb. dedik). Kitap ve yer adları vb. ile ilgili olarak da aynı ilkeyi, yani onları Arapça okunduğu gibi Türkçede karşılama ilkesini uygulamaya çalıştık (Örneğin Duval yerine Düvel, Masâ'il yerine Mesâ'il, Bayân yerine Beyân vb. dedik). Arapça bilenlerin bildiği dişi t'lerini okunduğu yerde t olarak karşılayıp okunmadığı yerde sadece e olarak verdik (Nuzhe, ama Nuzhet el-Udebâ). Ancak Arapçadaki ayn ve hemze ile uzatma işaretlerini vermememiz veya karşılamamazlık etmedik (Örneğin 'Uyûn, Fevât, Zuhri). Takip ettiğimiz yöntemin uzlaşmacı-tavizci bir yöntem olduğu ve üstelik PDF serisinde tam tutarlı olarak kullanılmada-

ğı da itiraf edilebilir. Ancak bu bize metni korkutucu bir şekilde ağırlaştıracak tam tutarlı ve tavizsiz bir yönleme göre daha uygun göründü.

Kitabın metin çevirileri ile ilgili kısmında görüleceği üzere her hikâyenin başında bu hikâyenin nakilciler zincirini içeren bazan hayli uzun bir bölüm bulunmaktadır. Okuyucunun bu kısımdan bir süre sonra haklı olarak sıkılacağını ve asıl hikâye kısmına geçmek istediğini tahmin ediyoruz. Ancak öte yandan orijinal metinde bir tasarrufta bulunma hakkına sahip değiliz. Bundan dolayı bu nakilciler ve anlatıcılar kısmını uzun ve sevimsiz olması bahasına da olsa olduğu gibi bıraktık.

Rosenthal'ın bu kitabı bilimsel-akademik bir çalışma olarak aşağı yukarı metin kısmı kadar dipnotları da içermektedir. Bu dipnotlar farklı türdendir. Bazısı hikâyenin esprisini anlamamıza kolaylık sağlayacak bilgiler vermekte, bazısı hikâyelerde geçen şahıs, yer adları vb. üzerine tamamlayıcı açıklamalar getirmektedir vb. Yazarın çalışması üzerinde tasarruf hakkına sahip olmadığımız için doğal olarak bu dipnotlarının da tümünü – çok da zahmetli bir iş olmasına rağmen – çevirmek zorunda kaldık. Arzu eden okuyucunun kendisine gereksiz gelebilecek bu hizmetten sarfı nazar ederek yalnızca metinle yetinme imkânının olduğu açıktır. Ancak bazı hikâyelerin anlaşılmasında ve esprisinin kavranmasında bu dipnotlarında verilen bilgilerin hayati bir önem taşıdığını da hatırlatmak isteriz.

Okuyucunun yine ilk bakışta göreceği gibi metin çevirisi bölümünde yer alan Eş'eb hikâyelerinde veya fıkralarında sık sık şiirlerle karşılaşmaktadır. Bu şiirler Rosenthal tarafından İngilizceye herhangi bir şiirsellik iddiası veya kaygısı olmaksızın çevrildiği gibi bizim tarafımızdan da sadece anlamlarının karşılanmasına dikkat edilecek şekilde ve şiir sanatıyla ilgili herhangi

bir iddia veya kaygı taşınmaksızın Türkçeye aktarılmış olduğu kolayca görülecektir.

Hikâyelerde içinde cereyan ettikleri dönemin insanların gündelik hayatları, giysileri, yemekleri vb. üzerine hayli bol malzeme bulunmaktadır. Nitekim bu malzemeden de yararlanarak Rosenthal bu dönemin sosyal-kültürel bir haritasını çıkarmaya teşebbüs etmiştir. Bu giysiler yemekler vb. konusunda doğrusu çok zorluk çektik. Arap dünyasının, Arap insanın, Arap coğrafyasının özgül şartlarının ürünü olan bu giysilerin, yemeklerin vb. tam karşılıklarını bulmak çok zordu, hatta imkânsızdı. Bundan dolayı biz de Rosenthal gibi çoğu yerde mümkün olduğu kadar genel adlarla (giysi, külâh, et yemeği, çorba vb.) yetinmek zorunda kaldık.

Eş'eb hikâyelerinin bazılarının Rosenthal tarafından da işaretil edildiği gibi bugün ancak iyi bir eğitim görmemiş aşağı halk tabakalarının veya yeni yetme gençlerin zevk düzeyine uygun düşecek tarzda insan vücudunun sindirimle ilgili işlevleri (gaz çıkarma, vb.) üzerine gereğinden büyük bir ilgiyi yansıttığını görüyoruz. Tahmin edilebileceği üzere bu tür fıkralar veya hikâyeler mümkün olduğu kadar uygun bir dille Türkçeye çevrilmişlerdir. Bunun imkânsız olduğu yerde ise okuyucunun sağduyusuna ve ferasetine müracaat edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet Arslan

*Bu, toprağın ve suyun olduğu
her yerde biten çimendir.
Bu, yer kürenin etrafını
çevreleyen ortak havadır.*

İlkerki sayfalar Müslüman insanın önemli yönleri üzerindeki çalışmalarımın bir başka küçük sergilemesidir. Diğer çalışmalarım daha önce çeşitli dergilerde yayımlanmışlardır. Burada, Müslüman mizahı hakkındaki çok geniş malzeme yığını, tarihsel ana hatlarına indirgenmiştir. Umarım, İslâmî araştırmalar alanında çok kolaylıkla dikkate alınmayan sunuşun yalın olmasında başarıtlı olmuşumdur.

Hiç kimsenin çevirilerin kendi sözlerimden daha fazla yer tutmasının benim hatam olduğunu düşünmeyeceğine güveniyorum. Arapça eserler hacimli olma eğilimindedirler ve Arap yazarlara emeklerinden dolayı müteşekkirciz – çünkü birçok değerli bilgi bu çabaları olmasaydı kaybolurdu –; ama onlarla edebî eserlerin miktarı ve hacmi bakımından yarışmamalıyız. Ancak öte yandan bir çeviri de tam olmalıdır; veya en azından konuya ait olan hiçbir şeyi dışarda bırakmamalı ve onu aydınlatabilmelidir. Nakilciler zinciri, hikâyelerimizi okumaktan gerçek entelektüel zevk almak isteyen birine özellikle sıkıcı görünecektir. Yine de bunlar eski Müslüman mizahının edebî tarihi üzerine bir hayli önemli bilgiyi içermeleri nedeniyle korunmuştur ve yalnızca bu tarihi anlamak bize mizahın Ortaçağ Doğu toplumu üzerinde bir maya gibi oynadığı rolü açıklayabilir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bana başvurma imtiyazını veren kütüphanelere, özellikle de kendi el yazması kitap hazinelerini kullanma izni verenlere teşekkürlerimi belirtmem gerekiyor. *Edeb* kitaplarıyla ilgili birçok yayının hâlâ arzu edilen seviyede olmadığı gerçeği karşısında birçok durumda el yazması kitaplarına başvurmak, mevcut baskıları kontrol etmek açısından, tavsiyeye şayan olacaktı. Ancak bu hususta bir bireysel araştırmacı tarafından ne yapılabileceğinin bir sınırı vardır ve ben esas olarak yayımlanmamış metinlere dikkat ettim.

Yazarı gibi bu kitapçığın okuyucuları da Dr. Richard Ettinghausen'a, kendilerine Müslüman mizahının nasıl kendini bir başka yolla, görsel sanatlarla, ifade ettiğini inceleme şansını verdiği için minnet borçludurlar. Dr. Ettinghausen bana zaman zaman konuşma ve yazı dilinde olduğundan çok daha fazla incelik gösteren, komik sahnelerin tasvir edildiği bir dizi fotoğrafı sağlamak nezaketini göstermiştir. Bu resimlerin küçük bir kısmı bu kitaba alınmıştır. Resimlerin listesinde işaret edildiği gibi bu orjinallerin şimdiki sahipleri onların yayımlanmalarına cömertçe izin vermişlerdir.

Franz Rosenthal

1. Bölüm

Müslüman Mizahının İncelenmesi İçin Malzeme

Mizahı tanımlamak için birçok teşebbüste bulunulmuştur. Genel uygulanabilirliğinden ötürü en makul gözüken tanım, mizah ile fiziksel ve sosyal çevrenin insan üzerinde uyguladığı birçok sınırlamalardan birinin birdenbire ortadan kalkmasıyla duyulan rahatlık arasında ilişki kurar. Bir palyaçonun vücuduna vermediği çarpıklıklar ve tuhaflıklar, seyirciye, insan vücudunun genel olarak tabi olduğu alışlagelen hareketlerinden belli bir kurtulmayı telkin eder ve bu onu neşelendirir. Kelime oyunlarına dayanan mizah ve söz şakalarının bütün diğer değişik çeşitleri, kaynağını, insanın dilsel ifadesinin oldukça katı şekilde sınırlandırılmış ve genellikle mantıksal kanallar içinde hareket etmesi gerçeğinden alırlar. Bu kanallardan herhangi bir sapma, alışlagelmiş kısıtlamalardan bir kurtuluş duygusunu yaratır ve bundan ötürü komiktir. Sıradan gerçeklikten ve insan toplumunun adetlerinden herhangi bir sapma ima edildiği bir durumda, insanlar arasındaki çok çeşitli ilişkiler hemen komik olarak sınıflandırılırlar. Her şaka, gülmeye neden olan herşey, kolaylıkla bu kavramlarla açıklanır¹.

¹ Müslüman yazarlar mizahı tanımlamazlar. Ancak gülmenin kaynağı ve nedeni, hekimler ve filozofları ilgilendirmiş ve onlar tarafından tartışılmıştır. Nisbeten erken kaynağımız da, çıkartığımız bir kitapta bulunmuştur. Bir ekte topladık

Yakın Doğu mizahı şimdiye kadar başlıca folklorik bakış açısından ve onun çağdaş ifadeleriyle bağlantılı olarak incelenmiştir. Nasreddin Hoca adı, Doğuda ve Batıda, “Doğu” ilhamlı kurnaz komik hikâyelerinin baş kahramanı olarak yaygın bir şekilde bilinir. Hoca’nın hikâyelerine ilişkin standart bilimsel inceleme, 40 yılı aşkın bir süre önce A. Wesselski tarafından yayımlanmış olan incelemedir². Bu hikâyelerin şüphesiz Ortaçağ Arap edebiyatı içinde öncellerinin olduğu kabul edilmiştir. Yine de, eski Arap mizah yazarlarıyla az ilgilenilmiştir. Onlardan sadece biri, Cûhâ adıyla bilineni bir dereceye kadar daha iyi tanır. Onunla Hoca arasında isimde ve hikâyelerinin zamanımıza kadar kalmış olmasından doğan görünüşte bir benzerlik vardır; ama bu benzerlik gerçek değildir³. İçlerinde bazı Cûhâ hikâyelerinin de olduğu Arap edebiyatının çok sayıda mizahi hikâyeleri R. Basset tarafından toplanmış ve hacimli bir eserde biraraya getirilmiştir⁴.

² A. Wesselski, *Der Hodscha Nasreddin* (Weimar 1911. *Narren, Gaukler und Volksliebende* 3-4). N. Hoca’nın üzerine oldukça kabarık bir literatür vardır; çünkü Türk folklorunun ünlü bir siması olması ve hatta modern çağda Türk aydınlarınca keskin mizahın bir örneği olarak benimsenip kullanılması ona karşı ilgiyi canlandırmıştır. Krş. F. Bajraktarevic, *El, Nasr al-Din* mad.; H.D. Barnham, *Tales of Nasr-ed-din Khoja* (London 1923); A.G. Kelsey, *Once the Hodja* (New York-Toronto 1943); J.K. Birge, *Encyclopedia of Literature*’de, yay. J.T. Shipley, 949 (Newyork 1946); Ona çağımızın son nişanı, kendisini “Türkiye’nin ilk renkli çizgi filminin ana kahramanı” yapmak suretiyle verilmiştir (New York’taki Türk Tanıtma Bürosunun 29 Ocak 1953’de verdiği bilgiye göre). [Sözü edilen bu film, Yüksel Ünsal’ın And Film adına gerçekleştirmeye çalıştığı *Evvel Zaman İçinde/Nasreddin Hoca, Keloğlan ve Gülderem Sultan*’dır (1951-57). Film, laboratuvar işlemleri için yollandığı ABD’de kayboldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Güldiken*, “Komedi Sineması Özel Sayısı”, Güz ’95, s. 8. (Yayıncının notu)]

³ Bkz. a.s. 35, dn. 31.

⁴ R. Basset, *Mille et Un Contes, Récits et Légendes Arabes*, (Paris 1924-6).

Hem Wesselski, hem Basset modern Yakın Doğu'nun komik hikâyelerinin diğer toplayıcıları gibi işlerine birer folklor uzmanı gibi yaklaşmışlardır. Topladıkları malzeme etkileyici olmasına rağmen bu malzemeyi tarihsel olarak incelemek için hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Bu tarih-dışı yaklaşım, onların topladıkları malzemeye verdikleri "popüler" yanlış adlandırmasında kendini göstermektedir. Aslında, mizahi hikâyeler genellikle sadece ikincil olarak ve tesadüfen kitlelerin beğenisini kazanmış olan belli bir zamanın en nükteli edebî zekâlarının ürünleridirler.

Edebî kaynaklar Wesselski ve Basset tarafından son derece rastgele kullanılmıştır ve uygun hiçbir tarihsel analize girilmiştir. Çağdaş hikâyeleri toplama ve onlarla Ortaçağ edebiyatı arasında paralellik kurma yönündeki alışlageldik yaklaşım, her halükârda tek yönlü bir usûl gibi görünmektedir. Araştırmanın normal seyri öncelikle ulaşılabilen en eski safhayı bulma girişiminden geçmeli ve sonra ilerki ayrılmalar takip edilmelidir.

Müslüman mizahına dair en eski malzeme doğrudan doğruya zamanımıza kadar korunamadığından ve bizim için birçok malzemeyi korumuş olan sonraki yazarlar kitaplarını yazarlarken hiçbir tarihsel bakış açısıyla ilgilenmediklerinden, tarihsel bir analiz girişimi için şartların tamamen uygun olmadığı bir gerçektir. Arap edebiyatında çok büyük miktarda şaka ve fıkralar vardır. Bunların birçoğu anonimdir ve kurnaz veya yarım akıllı Bedeviler, karılar ve kocalar, yargıçlar, farklı meslek üyeleri, zanaat ve yaş gruplarına ait üyeler gibi ana figürlere mal edilirler. Edebe ilişkin eserlerin içeriği, geniş ölçüde, her zaman pek çok okuyucu tarafından büyük ölçüde beğenilmiş hikâyelerden oluşmaktadır.

onun edebî beğenisini fazla etkilememiştir. Tüm ciddiyetine ve ilerdeki kıyameti haber vermesine rağmen Hz. Muhammed'in kendisi çok neşeli beşeriyete sahipti ve yüzyıllar boyunca onun takipçileri esprilere ve şaka oyunlarına her zaman büyük bir aşk duymuşlardır. Gülmenin yakışsız ve hatta günah olduğunu düşünen ilahiyatçılar ve özellikle mutasavvıflar vardı. Bir çocuğun ciddiliğe olan doğal eğiliminin ve oyun ve gülmeye karşı erken isteksizliğinin onun gelecekteki dindarlığının işareti olduğu düşünülmüdü⁵. Bununla birlikte bu tür iyi huylu adamların aşırı sertlikleri, bereket versin, geniş kabul görmeyen bir ideal olarak kalmıştır. İslâm'ın ilk dört yüzyılında, çileci dindarlığın temsilcileri diğerlerine kıyasla daha az olmuş ve sesleri fazla duyulmamıştır. Buna karşın, fazla sınır tanımayan eğlenceye ve mizaha karşı açık bir rağbet varolmuştur. IX. yüzyıl şairi el-Buhtûrî, espri ve şakacılığı yeren birkaç beyit toplamıştır. Ancak bu beyitler, zararsız mizahçıdan çok “günlük şakacı”yı hedeflemektedir. (Halife) Mehdi döneminde öldürülen şair Sâlih bin Abdülkuddûs'e atfedilen aşağıdaki türden bir şiirde kastedilen şüphesiz bu “günlük şakacı”dır.

*Birçok şaka, yapanının
mahvına sebep olmuştur⁶.*

⁵ Oldukça ilginç bir şey şudur ki, otobiyografisinde çocukken sokaklarda oynadığını veya çok fazla güldüğünü bile hatırlamadığını söyleyen 'Ibn el-Cevzi (Bkz. F. Rosenthal, *Die Arabische Autobiographie, Analecta Orientalia* XIV.31, dn. 2, Rome 1937) aynı zamanda bazı mizah mecmuaları yazmıştır. Otobiyografide takındığı tavrın bir ilahiyatçı tavrı olmasına karşılık, mizahla meşgul olması onun tarihçi olarak faaliyetinin bir sonucu idi.

⁶ Bkz. el-Buhtûrî, *Hemâse*, yay. L.Cheikho, 254 vd. (Beirut, tarihsiz); L. Cheikho, *Meşrik, XXIII, 230-231*.
Üniversite BDF Kütüphanesi - https://rantey.org

Ciddiyet ile şakacılığın ve mizahın iyi ve kötü yönlerinin çelişkisi Müslüman eğlence edebiyatının erken bir konusunu oluşturmuştur⁷. Daha sonraki zamanlarda, dinsel bilimlerden farklı bir konuyla uğraşmanın açık bir haklı gösterilmesi gerektiğinde şaka toplayıcıları da genel adete uymak zorunda kalmışlardır. Böylece, örneğin İbn el-Cevzî (H.597/M.1200) *Budalaların Tarihi* [Ahbâr al-Hamkâ] adlı kitabının giriş kısmında insanın şakalarla uğraşmasının caiz olup olmadığı hakkındaki tartışmalara uzun uzadıya temas eder. Kitabı yazmasının üç nedenine işaret eder. İlk olarak, budalaların hikâyeleri, akıllı insanların o şekilde yaratılmadıkları için yaratıcılarına müteşekkir olmalarını sağlayacaktır. İkinci olarak, onlar, budalalık doğuştan olduğu takdirde insanların budalalıklarını değiştirmeleri her zaman çok zor olmakla birlikte, budalalığa karşı koruyabilirler; Üçüncü ve en önemli olarak mizah, çok ihtiyaç duyulan doğal bir rahatlama sağlar ve bu nedenle Muhammed'in ve ilk Müslümanların birçok ifadeleriyle tasvir edilmiştir.

En-Nuveyrî (öl. 733/1333) *Nihâyet el-'Arab* isimli büyük ansiklopedisinde biraraya getirdiği şakalara dair bölümün başında⁸

⁷ Örneğin el-Câhiz *Ciddiyet ve Şakacılık Üzerine Bir İnceleme* [Treatise on Seriousness and Playfulness] yazmıştır: Yay. P. Kraus ve M. Tâhâ el-Hacîrî, *Mecmu' el-Resâil el-Câhiz*'de, 61 vd. (Cairo 1943). İbni Kuteybe, 'Uyûn, 1.315-25'de eski Müslümanların çoğunun fırsat düşükçe yapılan bir espriye karşı çıkmadıklarını göstermek ister ve İbni 'Abdrebî, 'Ikd, III. 326 vd.'nda (Cairo 1305) İsa ve havarileri de içinde olmak üzere mizahı destekleyen insanlar olarak bir çok otoriteyi zikreder. Er-Râgıb el-İsfahânî, *Muhâzerât*, 1.177-9'da (Cairo 1287) espri ve gülmenin kınanabilirliği ve övülebilirliği konusuna bir bölüm ayırır.

⁸ Bkz. En-Nuveyrî, *Nihâyet* IV. 1-76, (Cairo 1343/1925). En-Nuveyrî'nin ölüm tarihi GAL'de ve I. Krachkovsky El. *an-Nuwayrî* maddesinde 732/1332 olarak verilmektedir. Ancak en-Nuveyrî'nin bir meslektaşı olan el-Udfu'î'nin *Tâli' es-Sa'id*'i de (Cairo H. 1333-M. 1914, s. 46 vd.) içinde olmak üzere kontrol

çok daha özdü. O, X. yüzyılda İbni ‘Abdrebî’nin eserinin son bölümü olan şakalar kitabı *’İkd’*in girişinde kullanmış olduğu malzemeye dayanmıştır. Ancak, en-Nuveyrî’nin bu malzemeyi nakletmiş zihniyeti belirgin bir şekilde farklıdır. O, şunları söyleyerek başlar:

“Bu bölüm çok çekici bir konuyu ele alır. Yorgun ve bezmiş ruhları dinlendirici ve cansız ve sıkılmış zihinlere enerji verici konuları içerir. İnsanlar devamlı çalışamazlar, biraz değişikliğe ihtiyaçları vardır. Eğer ara sıra şakalar ve fıkralar dinlerlerse, ciddi işlerine yenilenmiş bir enerji ve büyük çalışma gücüyle geri dönerler.

Tanrı’nın Elçisi’nin şöyle söylediği nakledilmektedir: “Kalplerinizi düzenli olarak ferahlatın; çünkü eğer sıkılırlarsa körleşirler.”

Ali bin Ebî Talib şöyle demiştir: “Kalplerinizi dinlendirin ve onların bilgelikten pay almasını sağlayın; çünkü onlar da vücutlarınız gibi sıkılabilirler. Ruh, arzusunu takip etmekten hoşlanır ve nazik davranmayı tercih eder. O, şakacılığa yönelir ve “olanca şiddetiyle kötülüğü arzular (*Kur’ân*, XII.53).” “Güçsüzlükte kendini iyi hisseder, rahatını arar ve çalışmadan kaçınır. Eğer biri onu zorlarsa onu bıktırır ve biri onu ihmal ederse ona zarar verir⁹.”

En-Nuveyrî daha sonra Peygamber’in saf insanlara yaptığı öne sürülen günlük şakalara değinir¹⁰. Böylece o, yaşlı bir kadına yaşlı kadınların Cennet’e kabul edilmeyeceğini söylemiş ve kadının bu ifadesinden dolayı çok üzülüğünü görünce, Cennet’teki

⁹ Metnin doğru okunuşu şu gibi görünmektedir: *endeylehâ...âzeytehâ*

¹⁰ Onlar er-Râgıb el-İsfahânî tarafından da zikredilmektedir: *age.*; Et-Tifâşî, *Nuzhet el-Elbâb*, Giriş, Army Medical Library yazmaları (Cleveland Ohio) A 51. Ez-Zubeyr bin Bekkâr, konuyla ilgili bir monografi yazmıştır.

bütün kadınların aynı derecede genç olacaklarını söyleyen bu husustaki *Kur'ân* ayetini (LVI.34-7) zikretmiştir¹¹. Veya bir kadına orada olmayan kocasının gözlerinde beyazlık olduğunu söylemiştir. Onun hasta olduğundan korkan kadın, kocasını tekrar gördüğünde kocası ona Peygamber'in haklı olduğunu ve "normal bir durum olduğundan söz konusu beyazlığın birşey ifade etmediği"ni açıklamıştır¹². Gene de en-Nuveyrî, bölümün sonunda her türden insanlara atfedilen sayısız hikâyeleri naklettikten sonra, mizahı ve şakaları yeren ifadeleri kısaca birer birer saymaktan kendini alamaz.

Daha sonraki yazarların hiç olmazsa insanın böylesine hafif eğlenceye zaman harcamasının haklılığı üzerine bazı şüpheleri varsa da *edeb* eserleri esprilerle dolu olmayı sürdürmüştür. Yine de, malzemedeki tarihsel çizgiyi tanımak ve izlemek zordur. Müslüman uygarlığın daha sonraki dönemlerinde yazılmış mizah konusuna ilişkin bazı monografiler mevcuttur. Ancak, Müslüman mizahının erken gelişmesi İslâm'ın ilk iki veya üç yüzyılı içinde aranmalıdır.

III./IX. yüzyıl, bireysel mizahçılar üzerine birçok monografinin yazıldığı dönemdi. Şüphesiz bu monografiler eski ve birazcık değiştirilmiş malzemeyi içermekteydiler. Ancak bunların

¹¹ Şunlara da bkz. *Qâbûs Nâma*, çev. R. Levy, 68 (New York 1951); T.P. Hughes, *A Dictionary of Islâm'da Joking* mad., 249 (London 1885).

¹² Hafifçe farklı bir anlatımla aynı hikâye şurada da vardır: A. Christensen, *Contes Persanes en Langue Populaire*, no. 2 (Copenhagen 1918. Kgl. Danske Videnskabernes Selbshab, historisk-filologisk Meddelelser I, 3). Dr. R. Ettinghausen bana bu eseri görme imkânını sağlama nezaketini gösterdi. Ayrıca krş. el-İbşîhi, *Müstetref*, II.294, 75. Bölüm (Bulâk 1268).

Muhammed'in nasıl güldüğü ve neye güldüğü dinsel literatürde sık sık tasvir edilir. Örnek olarak bkz. Gazâli, *Ihyâ*, II.235 (Cairo 1352); Et-Teberî, *Mekârim el-Ahlâk*, 9 vd., (Cairo 1304).
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

hiçbiri orjinal biçiminde saklanamamıştır. *Fihrist* bireysel mizah yazarlarının eserlerine ait listelerde, konuyla ilgili bir dizi başlıktan söz eder¹³. Buna ilaveten, o bu mizahçıları ele alan anonim monografilerin iki oldukça uzun listesini içerir. Bunlardan birinin başlığı *Soytarılar (Battâl) Hakkında Kitaplar*'dır [Books on buffoons (battâl)]. Onda şu isimler bulunur¹⁴:

¹³ Pratikte *Fihrist*'te adı geçen her gramerci *Fıkralar* [Nevâdir] adını taşıyan bir kitap yazmıştır. Bizim Yunan ve Latin fıkralarımız gibi her zaman zorlama olmakla birlikte gramercilerin fıkraları ünlüdür ve sık sık zikredilir. Bununla birlikte *Nevâdir* kitapları genellikle fıkraları değil, dikkate değer hikâyeler ve gramerle ilgili olağan-dışı noktaların ilginç örneklerini ele alır.

Mizah konusu ile ilgili olarak önem taşıyan *Fihrist*'te adı geçen bazı başlıklar daha sonra zikredilecektir (Bkz. aş. s. 19, dn. 39 ve 41; s. 20, dn. 43; s. 25, dn. 51; s.137, dn. 272; s. 146, dn. 290). Diğerleri şunlardır: El-Medâ'in'in budalalar (*ahmak*), gaz kaçırmada usta olanlar (*zerrât*), ve soylu kişilerin (*şerîf*) kavgaları üzerine eserleri – Bkz. *Fihrist*, 104-11 Flügel (Bu, 1348 Kahire baskısının 152. sayfasına tekabül etmektedir) –; İbni Sa'id el-Kutrubullî'nin *Belagatçilerin Fıkraları (Fikâr el-Bulegâ)* adlı eseri – Bkz. *Fihrist*, 123-20/180 –; Muhammed bin Ali el-Hükeymî'nin *Fıkralar ve Şakalar (Fukâha ve'd-Du'âba)* kitabı, – Bkz. *Fihrist*, 151-20/216 –; el-Ketencî'nin(?) budalalıklar, soytarılıklar (*hamâke, rekâ'e*), kaba güldürü sanatçıları (*sef'ân*'ın çoğulu olan *sefâ'ine*), şarlatanlar (*muherrike?* veya *muherrife* mi?) üzerine kitapları, – Bkz. *Fihrist* 153-16/218 –; El-Bermekî'nin *Fıkralar ve Şakalar'ı (medâhik)* [Anecdotes and Jokes], – Bkz. *Fihrist* 153-25/219 –; El-'Erzemî'nin *Fıkralar ve Şiir Kitabı* [Adab Work of Anecdotes and Poetry by al-'Arzamî], – Bkz. *Fihrist*, 316-16/439 –; ve Kâsım bin Me'n'in *Zubeyrîlerin Hikâyeleri ve Benu Fek'es'in Hikâyeleri* [Anecdotes of the Zubayrids and Anecdotes of the Banû Faq'as], – Bkz. *Fihrist*, 69-22/103 ve 88 – 11 vd./130.

¹⁴ Bkz. *Fihrist*, 313/435. Bildiğim kadarıyla ikinci listeye gönderme ilk kez Cûhâ ile bağlantılı olarak R. Basset tarafından yapılmıştır: A. Moulieras'nın *Les Fourberies de si Djeha*'sına katkısı, 4 (Paris 1892).

Burada zikredilenlerin önünde bir başka liste gelmektedir. O sadece başlıkları bilinen uydurma hikâyeleri (*hurâfat*, krş. et-Tevhidî, *Mukâbesât*, 265 (Cairo 1347/1929) ele almaktadır. Onlar bir başka edebî türü temsil ediyor görünmektedirler ve hikra ve şaka mecmuaları değildirler.

- 1 - Hevşeb el-Esedî¹⁵
- 2 - 'Urve bin Abdullah¹⁶
- 3 - El-Gâdirî¹⁷
- 4 - Ebû s-Sâ'ib el-Mehzûmî¹⁸

———— Burada kullanılan *battâl* (soytarı) kelimesi “tembel arkadaş” anlamına gelen *battâl*'dan türemiş olabilir (Aramca *battâl* ve özellikle İbrani-Aramca *batlân* kelimesi ile krş). Ancak onun orijinal anlamının sürekli ve mesleki olarak değersiz şeyler yapan bir insan anlamına gelmesi daha muhtemeldir. Komediyeni işaret etmek için kullanılan en doğrudan kavram *mudhik*, yani kelime anlamı bakımından “güldüren kişi”dir. Diğer yaygın kavramlar *ahmak*, *mugeffef*, *reki* (budala, deli vb.) dir. Bkz. bir önceki dipnot ve Ibn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ v'el-Mugellefîn*, 15 (Cairo 1347/1928). Komedyen ve komik adamı ifade etmek için birçok başka kavram da vardır.

¹⁵ Kim olduğu bilinmemektedir.

¹⁶ Guidî'nin *Egânî* Index'ine göre (484a) o, *Egânî*'de Ebû's-Sâ'ib el-Mehzûmî ile bağlantılı olarak geçmektedir.

¹⁷ Krş. Aşağıda 69. ve 87. hikâyeler. Ona yapılan başka göndermeler şuralarda bulunmaktadır: El-Câhiz, *Buhalâ*, çev. Ch. Pellat, 302, 332 (Beirut-Paris 1951); Aynı yazar, *Heyevân*, V.76, (Cairo,1323-5); İbni Kuteybe, *Uyûn*, II.52; *İhd*, III.239-7 (Burada M. Şaftî, el-'Enâsiri kelimesini el-Gâdirî olarak düzeltmektedir: *Analytical Indices to the Kitâb al-'İhd al-Farîd* 1.656b Calcutta 1935-7, Panjab University Oriental Publications 9); *Egânî*, V.140 (*Egânî*-3, VI.19-11), Kâlî, *Emâlî* 1.242 (Pellat ile krş); el-Âmidî, *Mu'telif* 161 (Cairo 1354), (Pellat'ya göre); 'Askerî, *Me'ânî*, II.41; Husrî, *Cem*', 56; Aynı yazar, *Zehr* I.158; Er-Râgîb el-İsfahânî, 1.382 ve belki bir de 1.365 (Burada metinde el-Gâfirî var); el-Guzûlî, *Metâli*', II.59 (Cairo 1299-1300).

¹⁸ O, *Egânî*'de oldukça sık karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Index 366 vd. ve özellikle *Egânî*, XX.148 (Bu son yerde o mükemmel ve zühd sahibi bir dindar olarak tasvir edilmektedir). Şunlara da bkz: İbn el-Cerre, *Vereke*, 68 vd. (Cairo 1953); Mes'ûdî, *Murûc*, I.11 (Paris 1861,77). Şehavî ondan *I'lân*'da alıntı yapmaktadır, Bkz. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, 432 (Leiden 1952); El-Merzubânî, *Muveşşe*, Index (Cairo 1343); Es-Serrâc, *Meşâri' el-'Uşşâk*, 266 Constantinople 1301).

El-Mehdî'nin çevresinde görünen ve bu adamlarla aynı olması mümkün olan Ebû's Sâ'ib adında birinin şiirleri Beyhâkî'de bulunmaktadır. *Mehâsin*, s. 245

5 - Ebû Ömer el-E'rec¹⁹

6 - Demdem el-Medîni²⁰

7 - Kalûs²¹

8 - Ebû Sikke

9 - Mesrûr el-Evsî

10 - Ebû Me'n el-Gifârî

11 - Ed-Dârimî²²

12 - İbni Ahmer²³

— vd. Er-Râgıb el-İsfahânî'de bir Ebû's-Sa'ib el-Kâdî'nin adı geçmektedir: I.377, 345; II.44 vd.

¹⁹ Kim olduğu bilinmemektedir.

²⁰ O hiç şüphesiz ikinci listede adı geçen Ebû Demdem ile aynı kişidir ve adın doğru yazılışı Ebû Demdem gibi görünmektedir. Bkz. J. Horovitz, El., *Abu Damdam* mad.; İbni Kuteybe, *Uyûn* II.54 vd.; Aynı yazar, *Şi'r*, krş. Gaudefroy Demombynes baskısı ve çevirisi, (Paris 1947) 3 ve 8 numaralı dipnotları (Demombynes, Ebû Demdem adında birden fazla şahıs olduğunu düşünmektedir); Aynı yazar, *Edeb el-Kâtib*, Grünert (Leiden 1900-1), s. 32 vd.; *'İkd*, III.108, 352; İbni Zülâk, *Ahbâr Sibeveyh el-Misrî*, 16 (Cairo 1352/1933); Er-Râgıb el-İsfahânî, I.247; İbn el-Estrî, *Usd el-Gâbe*, V.232 (Cairo 1280); İbni Hacer, *İsâbe*, IV.204-6 (Calcutta 1856-73).

İbni Zülâk'ın hikâyesi *'İkd* III.108'deki hikâyeye karşılıktır. İbni Kuteybe ve *'İkd*, III. 352'deki iki hikâyeden biri – ki bu hikâye *Ahbâr Sibeveyh*'in yayıncısı tarafından da zikredilmektedir – Ebû Demdem'e bir erkek tarafından öpüldüğü için şikayette bulunan bir kızıdan söz etmektedir. Ebû Demdem ona karşılık olarak kendisinin de o adamı öpmesini tavsiye eder: çünkü "yaralamalar kısas kanunuyla cezalandırılacaktır" (*Kur'ân* V. 45).

²¹ Bu ve daha sonraki üç kişinin kim oldukları bilinmemektedir. Kalûs, *Egâni* II.83'de (*Egâni* -3, III.273) bir kadın adı olarak geçmektedir.

²² Bu, Miskin ed-Dârimî diye adlandırılan ünlü erken Emevî şairi Rabi'e bin 'Âmir'le aynı kişi olabilir. Bkz. *Egâni*, XVIII.68 vd.; Yâkut, *İrşâd*, IV.204-6 Margoliuth; II. 126 vdd., (Cairo 1355-7). *'İkd* III.181-24 vdd. da ed-Dârimî' adı altında anlatılan bir fıkra da şaire gönderir gibidir.

²³ İkinci listede de adı geçmektedir. Câhiz, *Beyân* I.18'e göre onun adı "Âmr bin Ahmed bin el-'Emerred el-Bâhilî idi. Şunlara da bkz Câhiz, *Buhalâ* II.136 (Aşağıdaki göndermelerin çoğunu zikreden C. Pellat çevirisinde); İbni

13 - 'İkrit²⁴14 - Hutemî ed-Dellâl²⁵15 - Ebû l-Hurr el-Medîni²⁶16 - Find/Kend²⁷

———— Kuteybe, 'Uyûn, Index, IV.169a, 181a; Aynı yazar, *Edeb el-Kâtib*, Index; El-Müberra, *Kâmil*, 24, 26, 299, 368, 464 Wright; Kâli, *Emâli*, Index; Ibn el-Enbarî, *Eddâd*, Index (Leiden 1881); 'İkd III.124, 273; krş. Şafî'nin *Indices*'i I.641a; *Egânî*, XIII.144; El-'Askerî, *Sinâ'eteyn*, 53, (Cairo 1320); El-Âmidî, *Mu'telif* 37 (Cairo 1354); Er-Râgib el-İsfahânî, II.90, 323; El-Cevâlikî, *Mu'erreb*, 104, 142 Sachau; Ibn el-Esîr, *Kâmil* 6.300 Tornberg. Bu kaynakların çoğunda İbni Ahmer, beyitlerinden alıntılar yapılan ciddi bir şair kılığında görünmektedir. Onun listemizdeki İbni Ahmer ile aynı kişi olup olmadığından emin değilim.

²⁴ Kim olduğu bilinmemektedir. Adının 'İfrit olarak okunup okunmayacağı ve böylece lûgat bilginlerince budala (*ahmak*) anlamına gelen 'İflit'e bağlanıp bağlanamayacağı ile ilgili olarak bkz. *Lisân el-'Arab* IX.227.

²⁵ Kim olduğu bilinmemektedir. Bu zamanda ve bu tür bir bağlamda *dellâl* kelimesi daima *çöpçatan* veya *pezevenk* anlamına gelmektedir. Eski komedyenlerin çoğu *muhennessun* olarak da adlandırılırlar (bkz. aşağıda s. 38). Onlar sık sık *çöpçatan* olarak da iş görürler.

²⁶ 'İkd III.219'da Medineli bir *muhennessun* ve *dellâl* olarak zikredilmektedir. İbni Kuteybe, 'Uyûn II.59 vd.'na da bkz. Adın biçimi kesin kabul edilemez.

²⁷ *Egânî* XVI.60 vd.'na göre Find veya Fend okunuşu, bu şahsın adının diğer biçimi olarak verilen Kend'e tercih edilmelidir. Kend (şekerli) bize find/fend'den (dağın zirvesi) daha uygun bir lakab görünmektedir. Bu şahıs, şair el-Find/Fend ile karıştırılmamalıdır. Bkz. *Egânî*, XX.143 vd.

Find/Kend, Medineli bir şarkıcı, *muhennessun* ve *dellâl* olarak tasvir edilmektedir. O, Sa'd bin Ebî Vakkâs'ın Ayşe adındaki bir kızının mevlasıydı (Bu Ayşe adı, 'İkd'de Peygamber'in karısı olan Ayşe ile karıştırılmasına yol açmıştır). "Find'den daha yavaş" diye bir atasözü vardı ve onunla ilgili olarak "Acele edene lanet olsun" diyen alaycı bir atasözü daha vardı. Bkz. El-Mufeddel, *Fâhir* 154 vd.; *Egânî*, I.156 (*Egânî*-3 I.393); IV.165 vd.; V.96 vd.; VII.135.139/VIII.209, 217 (Bu son yerde Nevmet ed-Duhâ, Hibetullâh, ve birçok diğer Medineli şarkıcı erkek ve kadınlarla birlikte görülür; 'İkd III.189; el-'Askerî, *Cemheret el-Emsâl*, I.176 vd.; aynı yazar, *Me'âni*, I.9; El-Herîrî, *Makâmât*, 47. *makâme*, 550, 562 De Sacy (Paris 1822); Meydânî, I.197, 236 Freytag, krş. H.A. Scultens, *Meidanii*

17 - Hibetullâh²⁸

18 - Nevmet ed-Duhâ²⁹

19 - İbn eş-Şûnîzî³⁰

Fihrist'in bunun hemen arkasından gelen ikinci listesi bilinmeyen yazarların topladıkları budalalarla (*mugeffell*) ilgili hikâyeleri ele alır. Bu budalaların adları şunlardır:

1 - Cûhâ³¹

Proverbiorum Arabicorum Pars 36 (Leiden 1795).

²⁸ Bkz. Bir yukardaki not.

²⁹ Tuveys'in bir çömezi. Bkz. H.G. Farmer, *A History of Arabian Music*, (London 1929), s. 58 ve orada yapılan göndermeler; Câhiz, *Heyevân* I.55 (Cairo 1323-5); I.121 (Cairo 1366/1947). Nevmet ed-Duhâ "sabah uykusu" (Bkz. *'İkd* III.326-31), "sabah namazından sonraki zevkli uyku dönemi" anlamına gelir.

³⁰ Kim olduğu bilinmemektedir.

³¹ Câhiz'in hangisi olduğu bilinmeyen bir eserini izleyen İbni Bâbe (Aşağıda s. 18, dn. 38'e bkz.) Cûhâ hakkındaki fazla olmayan sahte-biyografik bilgiyi şöyle özetlemektedir: "Câhiz, onun adının Nüh, lakabının Ebû'l Gusn olduğunu söylemiştir. Yüz yıldan fazla yaşamıştır. Ömer bin Ebî Rabi'a ona atfen şöyle demektedir:

Zihnimi karıştırdın ve benimle oynadın

Beni Cûhâ gibi deli edinceye kadar.

Sonra Mansûr zamanına kadar yaşadı ve Kûfe'ye yerleşti." Bu beyit, Ömer bin Ebî Rabi'e'nın *Divân*'ının neşrinde bulunmamaktadır. Et-Tevhidî'ye göre (*'İmtâ'*, II.57, Cairo 1939-44) Cûhâ, Ebû Müslim'le temas halindeydi. Ebû'l 'Atâhiye, şiirinde ondan söz etmiştir. Bkz. GAL., *Suppl.* I.16; El-Merzubânî, *Muveşşe*, 259 (Cairo 1343).

Atasözü yazarlarınca "Cûhâ'dan daha aptal" diye bir atasözü bilinmektedir. Genel olarak izlenen bir geleneğe uyarak (Aşağıda s. 19, dn. 39 ve s. 19, dn. 42 ile 25. sayfaya bkz.), İbn el-Cevzî, *Ahhâr el-Hamkâ*, s. 26'da, Cûhâ'nın olduğu söylenen hikâyelerin onun olmadığı, ancak kötü niyet sonucu ona mal edildiği

2 - Ebû Demdem³²

3 - İbni Ahmer

4 - Bedevi Sevre³³

5 - İbn el-Mevsili³⁴

6 - İbni Ya'kûb³⁵

7 - Ebû 'Ubeyd el-Hurremî (?)

8 - Ebû 'Elkeme³⁶

görüşünü ileri sürmüştür. Krş. İbni Kuleyte(?), *Ruṣd el-Leḥib*, 14. Böl. Topkapı Sarayı III. Ahmet yazmaları. 2481, s. 90b; El-Câhiz, *el-Kavl bi'l-Bigal*, İstanbul Damat İbrâhîm yazmaları. 949, s. 202b; Beyhâkî, *Mehâsin*, 485-9 vdd. Şuna da bkz. F. Schwally, ZDMG CVI.237 vd. (1902); Hamza el-İsfahânî, *Emsâl*, İstanbul, Damat İbrâhîm yazmaları, 943; 'Askerî, *Cemheret el-Emsâl*, I.260; Er-Râgîb el-İsfahânî I.206; İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 23, 26-8 (Bunun kaynağı olarak es-Se'âlibî'nin *Gurer en-Nevadir*'i zikredilmektedir. Onun kendisi ise İbni Hicce'nin *Semerat el-Evrâk*, I.180 vd.'nin kaynağıdır: Cairo 1287, Er-Râgîb el-İsfahânî'nin kenarında). Ayrıca krş. *Nuzhet el-Udebâ*; Die "Nawâdir" von el-Qaljabî, çev. O. Rescher, 77 (Stuttgart 1920).

İran edebiyatında onun adı Cûhî'ye dönüşmüştür. Bkz. A. Christensen, *Juhi in Persian Literature, A Volume of Oriental Studies presented to E.G. Browne*'da 129-36, (Cambridge 1922). Şununla da krş. aynı yazar, *Acta Orientalia*, 1924. 3-7 vdd.

Modern Cûhâ ile ilgili olarak yukarıda zikredilen R. Basset ve A. Moulineras'ın kitabına (yukarıda. s. 11, dn. 14) ve yakınlarda basılmış olan Cûhâ hikâyeleri mecmualarına bkz..

³² O ve onu takip eden İbni Ahmer'in daha önce birinci listede de adları geçmiştir.

³³ Kim olduğu bilinmemektedir. Onun Ebû Sevâre(?) ile aynı adam olup olmadığı hakkında bkz. *İhd* III.294; 'Askerî, *Me'âni* I.292.

³⁴ Ünlü edipler ailesinden biri (GAL., *Suppl.*, I.223 vd.).

³⁵ Bu ve onun arkasından gelen şahsın kim oldukları bilinmemektedir. El-Hurremî *nisbet* formu hiçbir şekilde kesin değildir.

³⁶ Ebû 'Elkeme, ilk zamanların efsanevi "gramerci"si dir. O, başlangıçta kelime oyunları, lengüistik ve gramerle ilgili şakalar yapan biri olarak tanınmaktaydı. Ancak daha sonraları gerçekten ciddi bir gramerci olarak kabul edildi. Bkz. Üstüncü, *PDF Kitap Anlatır, http://www.tntny.com* başlığında Ebû 'Elkeme hakkın-da verilen bir dipnotta alıntılanmış olarak: XII.205-15 (Cairo 1355-7);

9 - Seyfeveyh³⁷

— Margoliouth); Es-Suyûtî, *Bugye*, 125 (Cairo 1326). El-Kiftî'ye göre Ebû 'Elkeme Halil'in *Kitâb el-'Eyn*'inde alıntılanmıştır. O, Câhiz'in *Beyân*'ında da alıntılanmıştır: J. Fück, *Arabiya* 67 (Berlin 1950. *Abhandlungen der Saechsichen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Phil.-hist. Klasse XXXV.1*. Câhiz, şu ünlü hikâyeyi de nakleden kişidir: Ebû 'Elkeme' *Kitâb-ı Mukaddes* ve *Kur'an*'da adı geçen Yusuf'u yiyen kurdun adını zikretmiş, kendisine Yusuf'un bir kurt tarafından yenmediği söylenince, sözünü ettiği adın Yusuf'u yemeyen kurdun adı olduğunu söylemiştir. Krş. Se'âlibî, *Simâr* 35 (R. Basset, *Mille et un Contes*, I.459); İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 82 (Burada aynı hikâye, ayrıca bir hikâye anlatıcısı olarak tanıtılan Ebû Ke'b adında birine de izafe edilmektedir. İbni Kuteybe 'Uyûn II.46 ile de krş.: 'İbn el-Cevzî burada Ebû 'Elkeme'nin de profesyonel bir hikâye anlatıcısı (*kass*) olduğunu söylemekte ve anlaşıldığına göre onunla *Ahbâr el-Hamkâ*, 79'da zikrettiği gramerci Ebû 'Elkeme arasında bir ayrım yapmaktadır.

Ebû 'Elkeme'ye başka göndermeler, Fück'e göre, şuralarda bulunmaktadır: İbni Kuteybe, 'Uyûn, II.162-4; IV.163; Sahte-Câhiz, *Mehâsin*, 14 vd. (Cairo 1324); 'İkd', I.227. Şunları da ekleyin: Beyhâkî, *Mehâsin* 470 vd.; İbn el-Merzubân (GAL., I.125; *Suppl.*, I.189 vd.). İbn el-Cevzî, *Zurrâf* 76 vdd.; Nuveyrî, *Nihâyet* IV.13-5 vdd.

Bu Ebû 'Elkeme, muhtemelen *Egânî* VIII.31'de (*Egânî*-3 IX.12) adı geçen Ebû 'Elkeme el-Huza'î'den farklı bir şahıstır. O yine muhtemelen 'İkd II.121-10 vdd.'nda adı geçen ve *Egânî* XIX.29, 38, 51 de ve 'İbn el-Cevzî, *Zurrâf* 57'de zikredilen İbn Ebî 'Elkeme *el-mâcin* (veya *el-mecnûn*)'la aynı şahıs gibi görünen İbni Ebî 'Elkeme *el-memrûr*'dan da farklıdır. İbni Kuteybe, 'Uyûn I.318; II.204'le ve en-Nisâburî'nin 'Ukalâ *al-Mecânin*'inde Ebû 'Elkeme el-Basrî el-Me'tûh'a ayırdığı bölümler de krş..

³⁷ Bkz. Et-Tevhidî, *İmtâ'*, III.22 (Cairo 1939-44); Er-Râgıb el-İsfahânî I.81, 9; İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 81 vd. (Burada bir profesyonel hikâye anlatıcısı olarak yer almaktadır); İbn Haldun, *Muqaddimah* I.18 Quatremère; İbni Hacer, *Lisân*, III.132 vd. Aşağıda 118. hikâyeye de bkz. Ondan söz eden daha eski kaynaklar Es-Se'âlibî ve İbn el-Merzubân görünmektedir. Adı Sifeveyh olarak okunabilir ve bu ad etimolojik olarak Sibeveyh'le aynı olabilir. Ancak bu şahıs, hiç şüphe yok, aşağıda 23. sayfada zikredilen Sibeveyh el-Mısıri ile aynı adam değildir.

İsimlerden ikisi ilk listede bulunan diğerlerinin tekrarıdır ve yine kişilerden bazılarının kim oldukları bilinmemektedir.

Bu mizahçıların birçoğunun, süratle unutulması şaşırtıcı değildir; çünkü eğlence dünyasının büyük isimlerinin ünlerinin ne kadar çabuk geçtiğini hepimiz biliriz. Bir buçuk yüzyıldan daha az bir süre sonra Ahmed bin Ali bin Bâbe tarafından yazılmış *Nedimin Sermayesi* [Re's māl en-Nedim] adlı kitapta başka bir mizahçıları listesine rastlarız³⁸. Bu liste yedi adı içerir; ama içinde, *Fihrist*'te zikredilenlerden sadece Cûhâ vardır. Bu yedi kişi içinde son dördü, IX. ve X. yüzyılların tarihsel kişilikleridir. Bununla birlikte İbni Bâbe'nin zikrettiği mizah yazarlarının çoğunluğunun *Fihrist*'in yazarı tarafından da tanınmakta olduğu ve onun hepsinden ayrı ayrı bahsettiği belirtilmelidir. İbni Bâbe'nin adını zikrettiği kişilere dair monografilerin mevcut olduğunu ve-

³⁸ Bkz. GAL., *Suppl.* 1.586. Brockelmann'ın GAL.'deki verileri, eserin modern bir kopyasının liste halinde verildiği *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore*, XV.111-3'e (Calcutta, Patna 1929) dayanmaktadır. Bankipore katalogu ise kendi payına kısmen Sefedî, *Nekt el-Himyân*, 4'e (Cairo 1329/1911) dayanmaktadır. Bu yolla GAL.'e ulaşan İbni Bâbe ve eseri ile ilgili bilgiler çoğunlukla yanlıştır.

Aşağıdaki güvenilir ayrıntılar İstanbul Nuruosmaniye Kitaplığı 3296 numaralı elyazmasından elde edilebilir. Bu, İbni Bâbe'nin bir öğrencisi (veya sahîbi, arkadaşı) olan Ebû Bekr 'Ubeydullah bin Ebî Sa'îd eş-Şerîf es-Sagîr tarafından yazılmıştır. Bu şahıs, eserini H.539 yılının Zilhicce ayının 9'u = M.1145 yılının Haziran ayının 2'sine raslayan cumartesi günü bitirmiştir. Buna göre yazarın adı, İbni Bâbe'nin IX. yüzyılda yaşamış ünlü bir müzisyen adı olarak iyi bilinmesinden dolayı kolayca zannedilebileceği gibi İbni Bâbe değildi (Krş. es-Sefedî, *age.*), İbni Bâbe'ydî. İkinci *b*, s. 165a da açıkça görülmektedir. GAL.'de karşılaştığımız şekilde İbni Bânî, yanlıştır. Bu yazma kaleme alındığında İbni Bâbe hayatta değildi. s. 164b'ye göre o eserini H.501 yılının Şevval ayının dördünde = M.1108 yılının 23 Mayıs'ında bitirmiştir. Gerçekten de bu kitapta karşılaşılan tarihsel manzara bizi bu tarihten daha ileriye götürmemektedir. Krş. s. 146a ve 149a.

ya onları kendisinin bildiğini söylemek istemediğine de işaret edilebilir. Onun listesi aşağıdakileri içermektedir:

- 1 - İbni Ebî 'Atîk³⁹
- 2 - Eş'eb et-Temmâ⁴⁰
- 3 - Cûhâ
- 4 - Ebû l-'Eynâ⁴¹
- 5 - Ebû l-'İber⁴²

³⁹ O, ilk halife Ebûbekir'in büyük büyük bir torunu olan Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahman bin Ebî Bekr'di. İbni Sa'id (*Tabakât* V.144, Leiden 1905-40), fıkralar zikretmemektedir; ancak daha El-Medâ'inî ve Ebû Eyyûb el-Medîni'de (bkz. *Fihrist*, 101-21, 148a Flügel; 148, 212 Kahire 1348) ona ilişkin esprili hikâyeler toplanmıştır. Câhiz, böyle bir adama saygısız hikâyelerin maledilmesinden rahatsızlık duymakta ve bundan dolayı onun insan olarak temiz ve afif olduğunu, ancak sözlerini duyanların onun sürekli olarak uygunsuz şeyleri söylediğini düşünebileceklerini belirtmektedir. Bkz. *Heyevân*, II.28 (Cairo 1323-5); II.84 (Cairo 1366/1947) ve yukarıda s. 15, dn. 31. Anektodları için bkz. Ebû Temmâm, *Hemâse*, 583 Freytag (Bonn 1828); Sahte-Câhiz, *Mehâsin*, 327 vd., 332 van Vloten (Leiden 1898); İbni Kuteybe, *Uyûn* I.263; II.39; III.132 (Aşağıda 121. hikâye); *İkd* III.183 vd. ve Şafî'nin *İndices'i* I.576 vd.; *Egâni*, Index 473 vd.; Er-Râgıb el-İsfahânî II.372; Nuveyrî, *Nihâye* IV.11-17. İki gelenek kolu İbni Hacer, *Tehzîb* VI.11'de birleşmektedir. İbni Hacer İbni Ebî 'Atîk'ı. İbni Hibban'ın *Sikâr*'ında biyografisi bulunan güvenilir bir nakilci olarak tanımaktadır; fakat onun şakalarının (*du'âbe*) örnekleri olarak iki anektod da zikretmektedir.

⁴⁰ Eş'eb bundan sonraki sayfaların konusudur.

⁴¹ Muhammed bin el-Kâsım (191/806-7-283/896), krş. GAL., *Suppl.*, I.248 vdd. Brockelmann'ın GAL'deki Ebû'l 'Eynânın *Dummkopf* edebî türünü ilk ortaya atan insan olarak görüldüğü görüşü yalnızca El-Medâ'inî'nin daha önce budalalar üzerine yazmış olduğu gerçeği göz önüne alınırsa savunulamaz. Bkz. yukarıda s. 11, dn. 13. Ebû'l 'Eynâ'nın anektodları *İkd* ve *Egâni*'de de bulunur ve *edeb* literatüründe geniş ölçüde temsil edilir.

⁴² Ebû'l Abbâs Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Abdüssemmed bin Ali bin Abdullah bin el-Abbâs el-Hâşimî. 175/791 civarında doğmuş ve

6 - Ebû l-'Enbes⁴³

— 250/864-5 de ölmüştür. Soy kütüğünün gösterdiği gibi yönetici Abbasilerle akrabadır. Çok tanınmış bir şair ve yazardı ve diğer şeyler arasında bir budalalar (*hamâkât* ve *rekâ'ât*) mecmuası, anekdotlarına ilişkin derlemesi ve edebîyat üzerine notları (*emâli*) vardı. Krş. *Fihrist* 152 vd. Flügel; 217 vd. (Cairo 1348); *Egânî* XX.89-93; Er-Râgıb el-İsfahânî I.72, 2580 II.426; Yâkut, *İrşâd*, VI.271-4 Margoliouth XVII.122-7 (Cairo 1355-7); Nuveyrî, *Nihâye* IV.100; Kutübî, *Fevât* II.354 (Burada başka anekdotlar için Ebû'l 'Iber'in *Kitâb Bi'r ed-Durr*' adlı bir kitabına bir gönderme vardır). (İbn el-Cerre'nin *Vereke* 120 vd.'na da bkz: Cairo 1953.).

Kendi zamanlarında mükemmel insanlar oldukları ve sık sık sorumlu mevkilerde bulundukları bilinen insanlar karşısında Arap yazarlarının tarih duygusu, kendilerini onların neden dolayı soytarı olarak gördükleri konusunda bir açıklama yapmaya mecbur kılmıştır. Böylece *Egânî*'nin yazarı (XX.92), Ebû'l 'Iber'in iyi eğitim görmüş, mükemmel bir insan olduğunu, ancak budalalıktan (*el-hemâke* ve's *sukût*) daha fazla kazanabileceğini gördüğü için kendisine bir budala süsü verdiğini (*tehâmeke*) söylemektedir. Şunlara da bkz. Yukarıda s. 15, dn. 31; s. 19, dn. 39 ve aş. 43 nolu dn. ve s. 25-26. Budalalığını çıkarına kullanan akıllı budala, Yunan-Arap çeviri edebîyatında da karşımıza çıkmaktadır. Diogenes bir *mudhik*'e kendi bilgeliliğinin kendisini bir budala yaptığını, buna karşılık *mudhik*'in budalalığının bir bilgelik haline geldiğini söylemiştir. *Mudhik*, budalalığı sayesinde Diogenes'in bilgeliliği ile kaybettiği şeyi kazandığını söyleyerek bu sözün doğruluğunu kabul etmiştir. Krş. Ebû Süleyman el-Sicistânî'nin *Sivân el-Hikme*'sinde ve El-Mübeşşir'in *Muhtâr el-Hikem*'inde Diogenes'e ilişkin bölümler. *Mudhik*'in adı *Sivân*'da *Fvrfs* (Korax, Kerkops, Korydos?) el-Mübeşşir'de *Ryts*'dir.

⁴³ Muhammed bin İshak es-Seymerî (213/828-275/888). Bir astrolog, nedim ve çeşitli edebî konulara ilişkin birçok eserin yazarı olarak çok faaldi. Bkz. Gal., *Suppl.*, I.396; Cāhiz, *Buhalā*, Ch.Pellat çevirisi, 207, 324 (Burada Mes'ûdî'nin *Murûc*'undaki ve *Ta'rih-i Bağdād*'daki (I.248) bazıları da içinde olmak üzere başka göndermeler de vardır).; Hamzâ el-İsfahânî (E. Mittwoch, *Die Litterarische Taetigkeit Hamza al-Isbahānis, Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen zu Berlin, Westasiatische Studien*, XII.126, 1909'a göre); Er-Râgıb el-İsfahânî II.423; İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 70, 89, 112, 114. Ebû'l 'Enbes'in *Kitâb el-'Aşık ve'l Ma'suk*'unun bir yazması P. Sbath tarafından el-*Fihrist* I.106'da Cairo 1953'te basılmıştır. <http://www.ancientlibrary.org/Internet/Fihrist/Fihrist1.htm>, Ebû'l 'Enbes'e atfen

7 - İbn el-Cessâs⁴⁴

— dinleyicilerine kendilerine ne anlatacağını bilip bilmediklerini soran ve sonra onların cevabını beklemeksizin kürsüden aşağı inen ünlü vaizcinin hikâyesini anlatmaktadır. Bu hikâye daha sonra Hoca Nasreddin'e mal edilmiştir. Hikâyenin kendi adına nakledildiği Ebû'l 'Enbes, Medine'de yaşamıştır. O, es-Seymerî ile karışacak olan orijinal eğlenceli karakter olabilir.

Astrolog ve edibin aynı adam olduğundan pek şüphe edilemez. GAL'in eserlerinden birincisi olarak zikrettiği Ebû'l 'Enbes'in astroloji kitabı, Birmingham (*İslâmic Arabic Manuscripts*, Katalogu yapan: H.L. Gottschalk, numara 923 (Birmingham 1950. *Catalogue of the Mingana Collection of Manuscripts* IV,2) ve İstanbul'da da mevcuttur (Hamidiye Kitaplığı, 829, s. 52b). *Fihrist*, edebî eserleri arasında bir *Ebû Fir'evn Kundur bin Cehder Tarihi (ahbâr)* ve *H-v-s-i'nin Fıkraları'nı* zikretmektedir: *Fihrist* 151 vd. Flügel; 217 (Cairo 1348). İbni Kuteybe, 'Uyûn 1.257'de Ebû Fir'evn el-'Arabi'ye de bkz. El-Müberred, *Kâmil* 201. Wright farklı bir şahıs olması mümkün olan bir Ebû Fir'evn el-'Edevi'den söz etmektedir. Ayrıca bkz. İbn el-Cerre, *Vereke* 54 vdd. (Cairo 1953); Et-Tevhidi, *İmtâ'* II.53; III.7 vd. XXXIV.70 (Cairo 1939-44). El-H-v-s-i de komik bir adam gibi görünüyor, ancak onun kim olduğunu bulaamadım.

⁴⁴ İbn el-Cessâs olarak bilinen Ebû Abdullah el-Hüseyn bin Abdullah (veya Ahmed) el-Cevherî, erken X. yüzyıl Bağdad'ının güçlü vezirleriyle sıkı ilişkileri olan çok zengin bir kuyumcu idi. 302/914-5 yılında malına mülküne el konulması çok büyük bir serveti ortaya çıkarmıştır. 315/927-8'de ölmüştür. H.F. Amedroz ve D.S. Margouliouth'un *The Eclipse of the 'Abbasid Caliphate'* (Oxford 1920) adlı eserlerinde I.35'deki Meskeveyh'le ilgili kısma ve bu yerde bir dipnotta zikredilen kaynaklara bkz. Ayrıca bkz. İbn el-Cevzî, *Muntezem* VI.211-4 (Hyderabad 1357 vdd; Aynı yazar, *Ahbâr el-Hamhâ*, 30-8; Kutubî, *Fevât* I.271-5; İbni Kesir, *Bidâye* II.156 vd.

İbn el-Cevzî, et-Tenûhi'nin (Bkz. GAL., I.155 vd., *Suppl.*, I.252 vd.) İbn el-Cessâs'ın oğluyla 356/967 yılında yaptığı bir görüşmeyi anlatmaktadır. Oğul, babasının saygın bir soytarı ve nüktedan olarak şöhret kazanmış olduğunu kabul etmekle birlikte, onun kendisine mal edilen bazı hafifmeşrep ve dine karşı sözlerin sahibi olduğunu inkâr etmektedir. Ona göre babası etkili ilişkileri olan bir adamın başına gelebilecek kıskançlık ve şüphelerden kurtulmak amacıyla kendisine ciddiye alınmaması gereken bir insan süsü vermeyi uygun bulmuştur.

XIV. yüzyılın sonları, XV. yüzyılın başlarında, (kim olduğu bilinmeyen bir aracı vasıtasıyla) İbni Bâbe'nin listesini kopya etmiş veya onunla ortak bir kaynak kullanmış olan El-Kelkeşendî, bir başka ünlü ismi, Muzebbid el-Medenî'nin ismini ekler⁴⁵.

Fihrist ile İbn Bâbe listelerinin karşılaştırılması, Abbâsî halifeliğinin altın çağıının son bulmasıyla eski malzemenin ne kadar büyük bir kısmının kaybolmuş olması gerektiğini bize göstermektedir. Korunmuş olan koleksiyonlar, içlerinde taşıdıkları bilgi zenginliklerine ve daha sonraki dönemlerde kendilerine yapı-

⁴⁵ Bkz. El-Kelkeşendî, *Subh* I.450.

Muzebbid yerine bazı otoriteler Muzebbed veya Muzbid olarak okumaktadırlar. Arapça metinlerin baskılarında isim genellikle Mezyed olarak telaffuz edilmektedir. Ancak bu muhtemelen basit bir hatadır. Ona da mal edilen oldukça büyük sayıda Eş'eb hikâyeleri vardır. Bkz. 29, 89, 96, 135. hikâyeler.

Muzebbid'e yapılan göndermeler çok fazladır. Krş. Câhiz, *Buhalâ*, C. Pellat çevirisi II.325; Aynı yazar, *Heyevân*, V.60, 63 (Cairo 1323-5); V.184,192 vd. (Cairo 1366/1947); Aynı yazar, *Beyân* II.82; İbni Kuteybe, *Uyûn* I.m, 39, 263; II.10; III.227; Beyhâkî, *Mehâsin* 642; *İkd* III.261; *Egânî* V.49 (Müzebbid'e gönderme yapan bir çok kaynağın yayıncıların bir dipnotunda zikredildiği *Egânî*-3 V.262 ile krş); XIII.116; Et-Tevhidî, *Mukâbesât* 55 (Cairo 1347/1920); Aynı yazar, *İmtâ'*, I.58; II.55; III.71,78 (Cairo 1934-44); Se'âlibî, *Simâr* 372 vd.; Husrî, *Cem'*, 13 vd., 144 vd., 157, 227, 254; Er-Râgıb el-İsfahânî, I.221, 243, 314, 348, 382; II.160, 167, 382, 415, 426; İbn, el-Cevâlikî, *Şerh Edeb el-Hâtib* 151 (Cairo 1350); İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 29; Aynı yazar, *Zurrâf*, 59 vd., 89 (krş. el-Hatib el-Bagdâdî, *Tetfil*, 54, dn. 1); Aynı yazar, *Ezkiyâ'* 95, 113 (Cairo 1340); Yâkut, *İrşâd* VI.70 Margoliouth; XVI.98 (Cairo 1355-7), (Câhiz biyografisinde (H. es-Sendubi tarafından *Edeb el-Câhiz*, 64, (Cairo 1350/1931)'de alıntılanmıştır); Kutubî, *Fevât* II.592-5; Nuveyrî, *Nihâye*, IV.24 vd., Zehebî, *Müştebîh* 475 De Jong (Leiden 1864); II.361 (Burada, aynı zamanda, Müzebbid'in adının Abdülğanî el-Ezdi (Bkz. GAL., I.167 vd., *Suppl.*, I.281), İbni Mâkûlâ (Bkz. GAL., I.354 vd., *Suppl.*, I.602) ve El-Vezir El-Magribî'nin (Bkz. GAL., I.353 vd., *Suppl.*, I.600 vd.) homograflar ve homonimler üzerine yazdıkları eserlerde zikredildiği de haber verilmektedir); El-Guzûlî, *Metâli'* I.62 (Cairo 1299-300); A. Christensen in *Acta Orientalia* II.109 (1924)'deki yazısına

lan eklemelere rağmen ortada büyük kayıplar olduğunu göstermektedir. Bireysel bir mizah yazarı üzerine görelî olarak eski olan yalnızca tek bir monografi korunmuş ve yayımlanmıştır. Bu, X. yüzyıldan kalmadır; ama *Fihrist*'te yer alamayacak kadar geç ortaya çıkmıştır ve bir Mısır yayını olduğu için zaten *Fihrist*'in yazarının gözünden kaçmış olabilir. Bu, 386/996 veya 387/997'de ölen Mısırlı tarihçi İbni Zûlâk tarafından yazılmış *Sibeveyh el-Mısıri'nin Tarihi*'dir (*ahbâr*) [History (akhbâr) of Sîbawayh al-Miṣrî]⁴⁶. Lakabı Ebû Bekr Muhammed bin Musa olan ve 284/897-358 Sefer/Aralık 968-Ocak 969 tarihleri arasında yaşamış olduğu söylenen bu Sibeveyh, "akıllı deli" (*'ukalâ el-mecânin*) diye nitelendirilen bir türe aittir. Bu insanlar sıradan komedyenler ve mizahçılar grubundan oldukça farklıydılar ve özel eserlerde ele alınmışlardır⁴⁷. Böylece Sibeveyh'in hikâyelerinin, bazı alışılâgelen mizah unsurları içermelerine karşılık, alışılmış esprilerden entelektüel bakımdan çok daha yüksek olduklarını ve çok önemli teolojik ve politik bir anlama sahip olduklarını görmekteyiz. O halde, *Sibeveyh Tarihi* [History of Sîbawayh], İslâm'da mizah tarihinin sadece özel bir cephesini temsil eder. Herşeyden önce yazılış tarihinden ötürü onun en eski dönemini açıklamada hiçbir yararı yoktur.

Sözünü ettiğimiz son sınırlılık, Abbâsî dönemi mizahçıları

⁴⁶ Metin Kahire'de 1352/1933'de basılmıştır.

Sibeveyh el-Miṣrî'yi zikreden daha sonraki yazarlar şunlardır: Yâkut, *İrşâd* VII.110 vd. Margoliouth; XIX.61 vd.(Cairo 1355-7); İbni Hacer, *Lisân* V.400; Es-Suyûtî, *Bugye*, 108 (Cairo 1326); Aynı yazar, *Husn el-Muhâzere* I.306 (Cairo 1299).

⁴⁷ Bkz. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography* 355 (Leiden 1952); Aşağıda s. 137, dn. 272; 'İbn el-Cevzî, *Ezkiyâ* 159-62 (Cairo 1340). Er Ragîb el-İsfahânî'nin konuya ilişkin bir eserinin Yale Üniversitesi Landberg el yazmaları içinde 600 numarayla kayıtlı olduğu söylenmektedir.

hakkında sahip olduğumuz bilginin yararlılığını da azaltmaktadır. Bu bilgi, özel monografilerden değil de sonraki eserlerdeki alıntılardan gelmekle birlikte boldur. Örneğin yakınlarda biyografisi yazılmış olan erken dönem Abbâsî şairi ve nüktecisi Ebû Dulâme vardır⁴⁸. Ancak o da birçok meslektaş gibi nükteli sözlerinden çok bir şair olarak başarılarından dolayı tanınmaktadır ve bu kişiler kural olarak asla yarı efsanevi eski Emevî döneminin komik adamları veya daha geç figürler olan Karaküş⁴⁹ ve Nasreddin Hoca gibi yalnızca komedyenler olarak tanınmamışlardır.

Müslüman mizahının erken tarihi üzerine bilgiyi, Emevî dönemine kadar geri giden komedyenler arasında aramalıyız ve hiç kimse hakkında, Açgözlü Eş'eb diye adlandırılan şahıs hakkında olduğu kadar tam ve erken bilğimiz yoktur⁵⁰. Bu bilgi hem onun

⁴⁸ Bkz. Mohamed ben Cheneb, Abû Dolâma; *Poète Bouffon de la Cour des Premiers Caliphes Abbasides* (Algiers 1923). Kendisine birçok anekdot maledilen Ebû Nuvâs daha da ünlüydü. İbni Bâbe'nin zikrettiği Abbasi dönemi mizahçılarına da bkz.

⁴⁹ İbni Memmâtî (öl.606/1209), bu çağdaş tarihsel kişi üzerine bir monografi yazmıştır. Bu monografide komik hikâyelerin öznesi ve merkezi yaparak kendisini gülünç hale sokmuştur. Bkz. GAL., I.335, *Suppl.*, I.573; P. Casanova, *Karakouch, Mémoires publiés par les membres de la mission archeol-française du Caire*'de, VI.447-91 (Paris 1897); J. Horowitz, *Spuren Grieschischen Mimen Im Orient*, 30, dn. 1 (Berlin 1905).

⁵⁰ *Et-tâmi'*, Örnek olarak bkz. *Ta'rih-i Bagdâd*; İbn el-Esîr; Zehebî, *Duvel, Mizân ve Müştebih*; İbni Kesîr; İbni Hacer, *Lisân*; İbn el-İmâd. (Cild ve sayfa numarasını belirtmeksizin yazarlar ve eserlere yaptığımız kısa göndermeler, bibliyografyada belirtilmiş olan Eş'eb'i ele alan pasajlara (aşağıda 219-224. sayfalar) göndermektedir)

Örneğin bkz. *et-tâmi'*: *Egâni*; *Ta'rih-i Bagdâd* VII.38-10, 12; Husrî, *Zehr*; Kelkeşendî. *Et-temmâ'*: *Ta'rih-i Bagdâd* VII.42-22, 43-14; Husrî, *Zehr*; Husrî, *Cem*; *Tâc el-Arûs*.

tarihsel şahsiyetini hem de bir mizahçı olarak konumunu içine alır.

Ona dair hiçbir monografi korunmamıştır. XVIII. yüzyılda yaşamış olan *Tâc el-'Arûs* derleyicisi tarafından ileri sürülen bir cümlelerin gerçekten Eş'eb fıkralarına ait eski bir monografi koleksiyonunun varlığına işaret edip etmediği kuşkuludur. Ancak, *Fihrist*, ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın *Eş'es Tarihi* [History (akhbâr) of Eş'es] adında bir eser yazdığını bildirmektedir⁵¹. İlerde sık sık hatırlatacağımız gibi Eş'eb'in hikâyesi Zubeyrîlerle yakından ilişkili olduğundan ve eski Müslüman aristokrasisinin büyük bir klanının üyesi olan ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın bu hikâyenin naklinde önemli bir rolü olmasından dolayı bu başlıkta bir Eş'eb hikâyesini bulmamız en uygun görünmektedir.

Ancak durum ne olursa olsun bu eser korunmamıştır ve bizler Eş'eb'le ilgili bilgi için Arap literatüründe dağınık olarak bulunan göndermelere dayanmak zorundayız. Neyse ki bu göndermeler çok sayıdadır. Bunlar arasında *Kitâb el-Egâni*'de ona tahsis edilmiş olan uzun bir bölüm vardır. J.J. Reiske'nin Ebû l-Fida'da ve Silvestre de Sacy'nın Hariri'nin *Makâmât*'mda ona rastlamalarından bu yana Batı biliminde onun adı zaman zaman ortaya çıkmaktadır⁵². Yakınlarda, D.S. Margoliouth, Müslüman uygarlığının önemli cephelerine karşı iyi duygusunun sonucu olarak Arap yazarlarında mizah ve nükte üzerine bir makale yazdı. Bu makalede Eş'eb'le ilgili kısa bir gönderme de bulunmaktadır. Ayrıca O. Rescher Arap edebiyatına ilişkin yararlı tarihinde Eş'eb'in tarihsel kişiliğiyle uğraştı. Ama Eş'eb hikâyesinden alınabilecek ders hâlâ kaynaklarda gömülüdür.

⁵¹ *Fihrist* 111-13 Flügel; 161-18 (Cairo 1348).

⁵² Aşağıda, s. 219-232'de *Kitâb el-Egâni* için bk. <https://rantey.org>

İşte onu keşfetmek ve en azından onun ana hatlarını ortaya koyabilmek için burada tarafımızdan bir teşebbüste bulunmaktadır.

2. Bölüm

Eş'eb hikâyesinde apaçık efsanevi unsurlar vardır. Bunlar, daha Ortaçağ yazarları tarafından böyle kabul edilmişlerdir¹. On-
da, tarihsel olduğundan kolaylıkla şüphe edilebilir birçok un-
sur da vardır. Eleştirici zihinler, bu sebepten dolayı onu tarih-
sellikten tamamen yoksun bir varlık olarak ilan etmek isteyebi-
lirler. Ama iç tutarlılığından ve edebî nakle ilişkin olgulardan
dolayı Eş'eb hikâyesinin tarihsel bir öze sahip olduğu kanıtla-
nabilir.

Eş'eb üzerine en tam bilgi *Kitâb el-Egâni*'de bulunur. Bu, X.
yüzyılın ilk yarısında Eş'eb hikâyesinin tamamen gelişmiş olması
demektir. Fazla zaman geçmeden, Taberî'nin Eş'eb'den sadece te-
sadüfi olarak söz etmesinden sonra, Eş'eb'in iddia edilen ölüm ta-
rihi (154/771) tarih literatürüne girmiş görünmektedir². Eş'eb'e
ilişkin direkt göndermelerimiz İbn er-Rûmî (221/836-283/896)

¹ Böylece Zehebî *Mizân*'da (İbni Hacer *Lisân*'da zikretmektedir) Eş'eb'in
Osman'ın halifeliği zamanında doğmuş ve yüz yirmi yaşına kadar yaşamış
olduğundan şüphe etmektedir. İki Eş'eb kuramı ile ilgili olarak aşağıda 50. say-
faya bkz..

² Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd*; *Ta'rih-i Dimeşk*; İbn el-Esir; *Zehebî*, *Düvel* ve *Mizân*;
Kutubî, *Fevât*; İbni Kesir; İbni Hacer, *Lisân*; İbn el-'İmâd. Eş'eb'in farzedilen
ölüm tarihi ile ilgili olarak ona gönderme yapmış olması mümkün Taberî'den
sonra elimizde mevcut en erken geniş tarih olan Meskeveyn'in *Tecârib el-*
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

tarafından zaman içinde yakından takip edilen el-Câhiz (öl. 255/869) ve Ibn Kuteybe'de (öl. 276/889 veya 270/884) bulunur. Bu bizi X. yüzyılın ilk yarısına geri götürür. Ve eğer çok muhtemel gözüktüğü gibi ez-Zubeyr bin Bekkâr Eş'eb'e ilişkin bir monografi yazmışsa, Eş'eb hakkındaki malzemenin önemli bir kısmı daha bu zamanda yazılı bir biçimde ortada mevcut demektir.

Kitâb el-Egânî'nin kaynaklarının analizi aynı yöne işaret etmektedir. Onun Eş'eb hakkındaki makalesi, oldukça açıkça, uyum içine sokulmaları için dikkate değer hiçbir girişimde bulunulmadan bir araya getirilmiş farklı kaynaklardan meydana gelen bir bileşimdir. Bunların çoğunun, *Egânî*'nin yazarına sözlü nakille ulaşmış olmalarına karşılık – veya o onların sözlü olarak kendisine ulaştıklarını iddia ediyordu – bir zamanlar yazılı biçimde var olmuş olmaları gerektiğinden emin olabiliriz. Naklediciler zincirinde Eş'eb'in oğluna ve torununa yapılan göndermelerin gerçek olduğu zorlukla inkâr edilebilir. Buna ilaveten el-Medâ'inî, İbni Zebâle, el-Heysem bin 'Adî, Ömer bin Şebbe ve ez-Zubeyr b. Bekkâr gibi erken X. yüzyılın tüm ünlü tarihçilerinin Eş'eb hakkındaki bilginin nakilcileri olarak zikredilmiş olmaları dikkate değerdir. Ez-Zubeyr b. Bekkâr'm Eş'eb hikâyesiyle ne kadar yakından özdeşleştirildiği bilindiğinden, onun ve diğerlerinin adlarının sadece asılsız bir uydurma olduğunu düşünmemiz haklı olmayacaktır³. Ancak öte yandan bütün bu tarihçilerin Eş'eb'i yayımlanmış eserlerine dahil edip etmediklerini söyleme

Ümem'inin ilgili kısmının henüz yayımlanmamış olması üzücüdür. 'İbn el-Cevzi'nin *Muntezem*'i ve ez-Zehebi'nin *Ta'rih el-İslâm*'ı şüphesiz 154 yılından önceki Eş'eb biyografilerini içermektedir.

³ El-Esma'i ile ilgili olarak durum farklı olabilir. El-Esma'i'nin adı çok erken bir tarihte uydurma bir otoritenin adı olarak kullanılmış görünmektedir.

durumunda da değiliz⁴. *Egānī*'de zikredilen yazılı kaynaklar arasında, çok yeni olduklarından Ibn el-Veşşā'dan (66. hikāye) ve bir anonim eserden⁵ (55. hikāye) elde edilen yazılı bilgilere yapılan göndermeleri dışarı atabiliriz. El-Kâsım bin Yûsuf'un kitabı (114. hikāye), henüz yazarının kesin teşhis edilememesine rağmen muhtemelen IX. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilir. Daha yararlı olan gönderme, İbrâhîm'in otoritesine dayanılarak Ibn ed-Dāye denilen Yûsuf bin İbrâhîm tarafından nakledilen, *İbrâhîm bin el-Mehdî'nin Tarihi*'ne yapılan göndermedir (65. hikāye). Yûsuf da başka bir yerde Ibn el-Mehdî'den sözlü haber nakilcisi olarak anılmıştır (3. ve 87. hikâyeler). O, Ibn el-Mehdî ile yakın ilişkiler içindeydi ve muhtemelen babası tarafından toplanan malzemenin bir basımı olan *İbrâhîm bin el-Mehdî'nin Tarihi*'nin meşhur yazarı Ahmed bin ed-Dāye'nin babasıydı. *Egānī*'de sözü edilen eser, bu *İbrâhîm bin el-Mehdî'nin Tarihi* görünmektedir. Eğer tarihsel bir temeli olmasaydı, iki Ibn ed-Dāye'nin Eş'eb figürünü neden Ibn el-Mehdî tarihinde takdim etmiş olabileceklerinin makul hiçbir nedeni yoktur.

Eldeki tüm deliller, böylece, bizi Eş'eb hikâyesinin bütün detaylarıyla 800 yılı civarında tam olarak geliştigiğine inanmaya götürmektedir. Daha sonraki bir tarihte ona ilaveler olmuş ola-

⁴ İçinde Eş'eb'e göndermeler olup olmadığını anlamak üzere Zubeyr bin Bekkâr'ın eserlerinden günümüze kadar korunmuş olan kısımları gözden geçirme fırsatım olmadı. Ancak örneğin Kureyşlileri övmek için yazıldığına göre *Neseb-i Kureyş (Kitâb en-Neseb)* gibi bir eserde, içlerinde bazı Kureyşlilerin fazla saygı değer şahıslar olarak görünmedikleri Eş'eb hikâyelerinden söz edilmemesi şaşırtıcı olmayacaktır (Gerçekten de Eş'eb, E. Levi-Provençal tarafından yayımlanmış olan (Cairo 1953) *Mus'eb'in Neseb-i Kureyş*'inde zikredilmemektedir).

⁵ Ahmed bin el-Hâris el-Herâzî'nin (öktz. 55. hikāye) bu eserin yazarı veya

bilir ve bireysel hikâyelerdeki hafif bozulmalar muhtemelen en çok nakil esnasında meydana gelmiştir. Ancak şurası fazla şüphe götürmez ki 800 civarından önceki dönemde ona ilişkin herhangi bir edebî delil bulmayı ümit etmemizin zor olmasından ötürü, Eş'eb hikâyesi, yazılı biçiminde bile, mümkün olan en erken tarihe geri gitmektedir. Böylece, şartlar düşünülünce, Eş'eb hikâyesine ilişkin edebî tanıklık yeteri kadar sağlamdır.

İç kanıtlar da bunu desteklemektedir. Çoğu hikâyenin genel yapısı öyledir ki, eğer onun tarihsel bir temeli olmamış olsaydı, Abbâsî Bağdad'ın politik bir propagandacısının en “bozuk” zihni bile Eş'eb hikâyesinde canlandırılan, Medine toplumunun yaşamı olarak sunulan o tür “korkunç şeyleri” hayal edemezdi. Abbâsî ve Emevî toplumlarının geleneklerindeki fark bunun için fazla büyüktü. Bunun yanında, nakledilen malzeme salt uydurma olarak makul bir biçimde açıklanamayacak bir bilgi çekirdeğini içermektedir. Eş'eb'in hikâyesinde, çok sayıda Zubeyrî kendilerini gösterirler ve Zubeyrî ailesinin, Eş'eb'in kendi mevlaları olduğunu iddia ettiklerini biliyoruz. O halde ayrıntılar her zaman tarihsel olmayabilir, ama eğer aralarında canlı olarak devam ettirilen tarihsel Eş'eb hakkında belli bir gelenek olmamış olsaydı, Zubeyrî ailesinin neden dolayı Eş'eb'le bu kadar çok ilgilenildiğini anlamak zor olacaktı.

Bundan başka, Eş'eb'le bağlantılı olarak ortaya çıkan kişiler, kural olarak, tamamen uydurma hikâyelerde gerçek karakterler olarak yaratılmaları için gereğinden fazla önemsizdirler. Bu kişilerin içinde göründükleri durumlar, özel tarihsel şartları hatırlatıcıdır ve onlar Emevî sonrası dönemde uydurulmuş olamazlar. Sonra bu kişilerin etrafında dönen espriler, çoğu zaman onların kendileriyle ilgilenen bir insan dışında herhangi bir kişi tarafından yaratılamayacak kadar genel ligiden uzaktır. Bu, bu kişilerin

seçimlerinin, hiçbir zaman genel sosyal ve politik önyargıyı yansıtmadığı veya hikâyelerin her zaman doğrudan doğruya sözü edilen şahısların çevresinden çıkmış olduğu anlamına gelmez. Ancak, eğer biz bu hikâyelerin, bu hikâyelerde ele alınan kişilerin öldükten ve unutulduktan çok sonra ilk defa anlatıldığını farzederek, birçok hikâyenin manasız ve hatta anlaşılmaz olduğu sonucuyla karşılaşmamız kaçınılmaz olur. Bundan dolayı, hikâyelerde ortaya çıkan kişiler daha yaşarlarken bu hikâyeler ortada dolaşmış olabilirler ve şüphesiz bu insanların hatıraları henüz canlıyken onlar mevcut olmuş olmalıdırlar. Bu dönem ise Emevî dönemi idi. Medine yerel geleneğinde bunlar, yaşayan mizah olarak, Abbâsîler'in ilk yıllarına sarkmış ve devam etmiş olabilirler. Yeni dönemin gelişi Medine'de kendini sadece adım adım hissettirmiştir ve geçmişten kopuş orada İslâm İmparatorluğu'nun merkezinde olduğundan daha yavaş meydana gelmiştir. Eş'eb'in kendisi erken Abbâsî döneminin Medine'sinde geçen bazı hikâyelerde de görünmektedir

Eş'eb'in Medine'de içinde yaşadığı toplum, çoğunlukla ilk dört halifeden sonraki üçüncü kuşağın üyelerinden oluşmaktaydı. Eş'eb'in yakın ilişki içinde olduğu bu halifelerin ünlü torunlarından biri olan Sâlim bin Abdullah (öl. aşağı yukarı 106/724-5), Halife Ömer'in torunuydu ve bilgili ve etkili babasının gözde oğluydu⁶. Sâlim, büyükbabasından liderliğin ve babasından bilgiliğin en iyi vasıflarını almış ağırbaşlı ve ciddi bir insan olarak tasvir edilir. Sâlim bin Abdullah, etrafında Eş'eb gibi bir adamın olmasından hoşnut değil gibi görünmektedir ve zaman zaman onu çağdaş hafiflikle uzlaşma haline sokan şey, eğlenme arzusundan çok, daha genç neslin ısrarı olmuştur.

Eş'eb'i himaye etmiş olan bir diğer halife torunu, çok farklı özellikleri olan bir insandı. O, Ali'nin oğlu Hüsey'nin kızı olan ünlü Sukeyne'ydi⁷. Güzel, nükteli, espriye meyilli, aynı zamanda iffetli: İşte bunlar, ona verilen sıfatlardan bazılarıdır. Onun şairlerle ve Kureyş aristokrasisinin mensuplarıyla dolup taşan bir evi vardı. Birçok defa evlenmişti ve kocaları, en azından geç yıllarındakiler, tamamiyle kılıbıkular. Onların hayatlarını düzenleyen ve onlara ne yapıp ne yapmamaları gerektiğini söyleyen oydu. Genel olarak, tüm faaliyet ve hareketlerinde, İslâm'ın ilk yüzyılındaki Medineli kadımların sosyal pozisyonlarına uygun olarak, tam bir özgürlüğe sahipti⁸. Bütün acaiplikleri, sahip olduğu her türlü araçla peşinden koştuğu üne karşı ateşli bir aşk tarafından harekete geçirilmekteydi. Bu tarz bir ünün, kendi eseri olan⁹ bir skandaldan mı veya geniş ölçüde kopya edilen özel bir çeşit saç

⁷ Bkz. H. Massé, El, *Sukaina* mad..

⁸ *Ihd* III.269'da zikredildiği biçimde Sa'de hikâyesinin (83. hikâye) versiyonlarının birinde, Eş'eb'in "Medineli kadınların kendisini 'peçesiz' kabul ettikleri için (*lâ yehtecibna'anhu*)" Sa'de'nin yanına girdiği söylenmektedir. Bu söz hiç şüphesiz daha sonraki bir adetin Eş'eb'in zamanına yansıtılmasıdır. Bütün hikâyelerimiz, onun zamanında kadınlarla erkekler arasındaki sosyal ilişkilerde özel sınırlamalar olmadığını göstermektedir.

⁹ Daha ziyade efsanevi bir şahıs olan, başka hikâyelere göre Sukeyne'nin zamanından çok daha önceleri ölmüş olması gereken (aşağıda 41. sayfaya bkz.) Eş'eb'in annesi ile Sukeyne'yi ilişki içine sokan *Egânî*'den alınmış (XIV.171-29'dan 172-3'e kadar) şu hikâyeye bkz.:

"Ben el-Heremî İbn Ebî'l 'Alâ'dan duydum. O, kendilerine amcasından naklen Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söyledi. Amcası şöyle demiş: Sukeyne, Eş'eb'in annesine "Yeni bir şey var mı?" dedi. Cevap "Hayır" oldu. Sonra Sukeyne İbrâhîm bin Abdurrahman bin 'Avfe (tercih Osman'a yönelmeden önce 644'de halife olmak için en büyük şansa sahip olan şahsın oğlu olan İbrâhîm, H.95/ M.713-4 yılında yetmiş beş yaşında ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* I.139 vd.) bir adam gönderdi ve kendisine evlenme teklif etti. Hâşimiler (yani Sukeyne'nin akrabaları) bu fikri öğrendikleri zaman ondan hiç hoşlan-

biçimini yaratmakla mı¹⁰ kazanılmış olduğunun onun için önemi yoktu. "Bohem" Eş'eb'i himayesi, bağımsız ve neşeli dünya kadını imajına çok iyi uyuyordu.

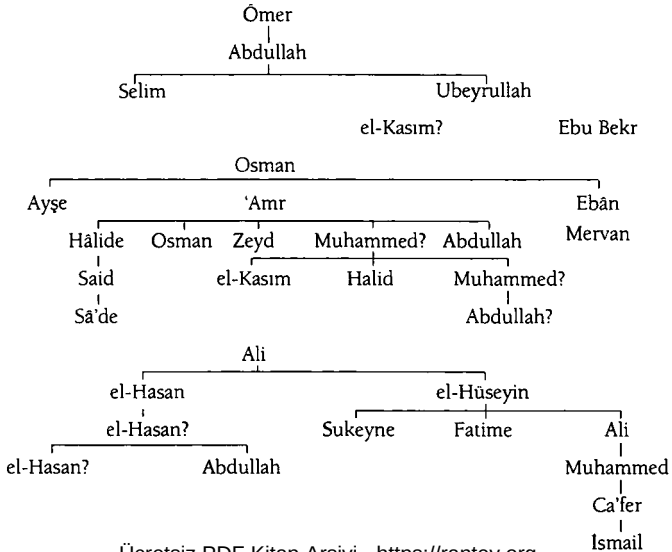
Bütün bunlara ve diğer prensler¹¹ ve prenseslere ek olarak,

madılar. Elllerinde sopalarla geldiler ve Benû Zuhre (yani İbrâhîm'in oğulları) ile dövüşüler. Birçok insan yaralandı. Sukeyne'den seçim yapması istendi ve o, İbrâhîm'le evlenmek istemediğini söyledi. Bundan sonra Sukeyne Eş'eb'in annesine döndü ve "Eh bütün bu olanlardan sonra bugün artık yeni bir şey var değil mi?" dedi. Eş'eb'in annesi "Şüphesiz sevgili bayan" diye karşılık verdi.

¹⁰ Bkz. *Egânî* XIV.163.

¹¹ Onlar bazen Emir diye adlandırılırlar.

Eş'eb'in tanıdığı halife soyundan gelenler Ebû Bekir'in bir erkek torunu olan el-Kâsım bin Muhammed ve muhtemelen bir kız torunu olan Ayşe bint Talha ve aşağıdaki soy kütüğünde adları yanında yıldız işareti olanlardır:

Eş'eb'in koruyucuları içinde erken Müslüman aristokrasisinin daha önemsiz birçok üyesi de vardı. Farklı aileler ve gruplar Medine'de bir arada yaşamakta ve sosyal prestij ve itibar için birbirleriyle barış içinde rekabet etmekteydiler. Eğer haz peşinde koşan bu çevrede güçlü bir politik nefret vardiysa, bunun yönetici Emevîlere karşı yönlenmiş olması gerekirdi. Ancak, halifenin sarayına kabul edilmeye isteksiz olan Medine sosyetesinden hiç kimse yok gibi gözükmemektedir. Devlet hizmetine çağrılmayan kimseler muhtemelen zamanın yöneticilerine gidip onlara hizmet teklif edebilen Eş'eb gibi aşağı tabakadan insanları kıskanmışlardır¹².

Böylece, Eş'eb VIII. yüzyılın ilk yıllarında, ün kazanmıştı. Eğlence mesleğinde, genç yaşta başlamak kesinlikle gelenekseldi ve Eş'eb üçüncü kuşağın daha o zamandan yaşlı olan üyeleriyle başarıya ulaştığında tahminen genç bir adamdı. Muhtemelen kariyerinin doruğuna hayatının oldukça erken bir döneminde ulaştı ve birkaç on yıl boyunca eğlence topluluğunun gözdesi kalmaya devam etti.

Belki 105/723-4 yılına kadar yaşamış olduğu farzedilen Ebân bin Osman müstesna olmak üzere, Eş'eb'in birinci ve ikinci kuşağa ait olan şahıslarla ilişkilerinin tamamıyla tarih-dışı olduğu kaydedilebilir. O halde Eş'eb'in Ebû Bekir'in büyük büyük torunu olan İbni Ebî 'Atik'le (Yukarda s. 19, dn. 39'a bkz.) ilişkisi muhtemelen uydurmadır. Öte yandan Eş'eb'in üçüncü ve daha sonraki kuşaklarla ilişkilerinin tarihselliğine karşı çıkan bir şey mevcut değildir. Bu prens ve prensesler arasındaki iç evlilikler tabloyu çok karmaşıktırmaktadır. Örneğin Hüseyin'in kızı Fatma sırasıyla kuzeni Ali'nin oğlu Hasan'ın oğlu Hasan'la ve Osman'ın oğlu 'Amr'ın oğlu Abdullah'la evlenmişti. Abdullah'ın kardeşi Zeyd ise Fatma'nın kız kardeşi Sukeyne ile evliydi.

¹² Eş'eb'in II. Velîd'le ilişkisinin tarihselliği ne kanıtlanabilir, ne de çürütülebilir. Aşağıda 42. sayfadaki 25 nolu dipnota da bkz. Hikâyelerimizde varlığı ileri sürülen ilişki biçimi ise şüphesiz tamamıyla uydurmadır.

"İkisi keçi kılığına bürünmüş gezgin dansçılar ve eğlendiriciler."

Şöhretini ilk planda büyük şair Cerîr'in de alkışını kazanan bir şarkıcı olarak elde etti (79. hikâye)¹³. Sonraları İslâm'da mükemmel bir ölçüde gelişmiş bir bilim olan edebî eleştiri, Eş'eb'in çağında hakim olan şiirin biçim ve içeriğinin temel değerlendirilmesine uygulanabilirse, o aynı zamanda edebîyat eleştirmeniydi. "Yumuşak" melodilerin yeni modası o sıralar Medine'yi kaplamıştı. Sert klasik Bedevi şiir sanatının icrasının ciddiyetinden onda hiç iz yoktu ve bu şiir tahsil görmemiş müzisyenler tarafından yayılmaktaydı. Bu VII. ve VIII. yüzyılda, Eş'eb'te ve Medine'nin birçok kadın tavrırlı sanatçısında (*muhen-nes*) bulunan müzisyen-şair ve eğlendirici-komedyen bileşimini açıklar.

Eş'eb'in sahip olduğu benzer bir yetenek, Yakın Doğu'da büyük ölçüde sevilen türden mükemmel soytarı dansçı kabiliyetiydi (67. hikâye). Hâlâ bizim çağdaş komiklerimizin birçoğunun sanatta malzemesini oluşturan bir özel yeteneğe, yani suratını buruşturmak ve yüzünde ve vücudunda bir takım acaip çarpıklıklar gerçekleştirmek suretiyle güldürmek yeteneğine sahipti (32, 42, 64, 69 ve 161. hikâyeler). Bizim Ortaçağ saray soytarılarının uğradıkları türden hakaretlere ara sıra maruz kalmış görünmektedir (65, 75 ve 84. hikâyeler). Her türlü el şakasını yapmaktan hoşlanırdı ve onlar için uygun bir hedef görevini görmek gibi istenilmeyecek bir yeteneğe de sahipti (Örneğin 91, 99 ve 100. hikâyeler). Nükteli sözler söylemek, akıllıca cevaplar vermek ve sevmediği insanları (veya koruyucularının sevmediklerini) karikatürize etmek için ge-

¹³ 12, 16, 24, 38, 62, 70, 71, 77, 78, 98, 101, 105, 106, 107, 110, 136, 144 ve 156. hikâyelere de bkz. Bir Kur'an okuyucusu olarak Eş'eb için 11. ve 47. hikâyelere bkz..

rekli olan yeteneği, başarılı bir eğlendirici olarak vasıflarını tamamlıyordu.

Eğlence dünyasında başarı, o zamanlar da şimdiki gibi eğlendiricinin topladığı mali armağanlarla ölçülürdü. Eş'eb'in çağdaşlarından en büyük beğeniye kazandığı alan budur. Para kazanma yönündeki yeteneği açgözlülüğüne ilişkin efsaneyi yaratmış gibi görünmektedir¹⁴. Gerçek bir dilenci olarak başarıları, şüphesiz efsanevidir ve Eş'eb'in para kazanma yeteneğini bile boşa çıkaran Medine toplumunun bazı üyelerinin cimriliği, politik kötü niyetten ötürü veya Eş'eb'in iddia edilen faaliyetlerine uygun bir zemin sağlamak amacıyla abartılmış olabilir. Bâzen, Eş'eb'in yenildiğini kabul ettiği tasvir edilir. "Senden hükümdarların hikâyelerini istiyorlar ama sana kölelerin armağanlarını veriyorlar." (80. hikâye) Tarihsel gerçek öyle görünmektedir ki o, bulunabilecek en dolgun para armağanını nasıl elde edebileceğini ve sosyete için pezevenklik yapmak (63. hikâye) veya para sızdırmak için utanmazca şantaj yapmak (35 ve 40. hikâyeler) gibi mesleğinin bazı yan dallarından nasıl para kazanabileceğini bilmekteydi. Mali bakımdan mesleğinin doruğunda kalabilmek için elbette bu doğrultuda diğer eğlendiricilerle rekabet etmek ve onlara olan üstünlüğünü göstermek için her fırsatı kullanmak zorundaydı.

Kariyerinin en üst noktasında, Eş'eb'in imajı nisbi bir beraklıkla gözlerimizin önünde durur. Er ya da geç moda bitene kadar yaşayacağı ve yaşamının inişli yıllarını karanlıklarda geçireceği tahmin edilmeliydi. Başarılı olmadan önceki ilk yılları şüphesiz bir tarihçinin ilgisini çekmeyecekti ve Eş'eb'in kendisi kökenleri hakkında herhangi bir gerçek bilgiyi yayımlamakta

¹⁴ Aşağıda 53. sayfaya bkz..

çok istek göstermemiş olmalıdır. Böylece ilk ve inişli yılları hakkında az şey söylenebilir. Kaynaklarımız onlarla ilgili detaylarla doludur. Ancak, bunlar ya açıkça tarihsel değil, ya da insanların ilgisini çeken yılları hakkındaki bilgiye hakim olan muntazamlığa karşıt olarak tarihsel gerçeğe ilişkin herhangi bir bilgi zerresini içerdiğinden şüphelenebilecek ölçüde çelişkilidir.

Eş'eb'in asıl ismi kesin olarak bilinmemektedir. Şu'ayb olduğu söylenmektedir. Başka yerde kullanılmayan Eş'eb isminin bir takma ad olduğu sanılmaktadır¹⁵. Bize babasının adının Cübeyr olduğu söylenmektedir¹⁶. Eş'eb hikâyesindeki oldukça ilginç bir unsur babasının el-Muhtâr (öl. 687) isyanına karışmış olduğu iddiasıdır. Bu bir tarihsel olay değilse, Muhtâr hikâyesiyle ilgili tek açıklama, onun kalıtsal olarak muayyen bir yüzeysel dini tutuma sahip olduğunun ispat edilmesi amacı ile ortaya atılmış olmasıdır¹⁷. Ancak eğer Eş'eb'in babasının gerçekten el-Muhtâr isyanı sırasında öldürüldüğünü ve Eş'eb'in o

¹⁵ Çok sonraki bir yazarda, Ahmed Bâbâ'da (İbni Ferhûn'un *Dîbâc*'ının sayfa kenarlarında basılmış olan *Neyl el-İbtihâc*, s. 205, Cairo 1351) el-Eş'eb adıyla tanınan bir XIV. yüzyıl bilgini ile karşılaşmaktayız. Acaba kastedilen el-Eş'es midir? Eş'eb ve Şu'ayb şekillerinin ilişki hakkında aşağıda 172. sayfadaki 355. dipnota da bkz..

¹⁶ *Ta'rîh-i Dimesşk*'te Eş'eb biyografisinin başlangıcında görünen Cufeyr şekli anlaşıldığına göre bir baskı hatasıdır.

¹⁷ Eş'eb'in bir *Kur'ân* okuyucusu – yani bu durumda *Kur'ân*'ı güzel bir sesle okuma yeteneğine sahip bir şahıs – olduğu yönündeki söz, dinle ilgili şakalarına bir kanıt olmaktan çok bir gerçek olabilir. Onun bir Mu'tezilî olduğu ifadesini ise (70. hikâye) yorumlamak güçtür. Daha sonraki dönemlerde ünlü Mu'tezilî bilginleri, onların kılı kırk yaran diyalektikleriyle alay etmek isteyen şahıslar için uygun hedeflerdi. Bu tür şakalar M. 750 civarında veya daha erken tarihlerde pek mümkün olmuş olamazlar. Bununla birlikte Eş'eb'in 103. hikâyesinde mümkün bir Mu'tezilî hava vardır. Aşağıda 189. sayfada 144. dipnota da bkz..

zamanlarda doğduğunu farzederek, doğumu için uygun bir tarihe sahip oluruz. Daha sonra ömrü, Eş'eb efsanesine daha çok yer verebilmek için uzatılmış ve doğumu 9/630-1 yılına (70. hikâye)¹⁸ veya en azından halife Osman dönemine yerleştirilmiştir.

Gevşek ahlaklı ve tamamiyle kötü bir karaktere sahip bir kadın olan annesinin kişiliği, budalaların anneleriyle genellikle düşmanca ve kaba ilişkilerinin Müslüman soytarların reper-tuvarının bir bölümünü oluşturmasından dolayı, efsanenin sadece zorunlu bir süsü ödevini görmekteydi. Annesinin, Pey-gamber'in zamanında ölmüş olduğu söylenir – ki bu Eş'eb'in id-dia edilen doğum tarihinin 9/630-1 olarak seçilmesini açıklar – ama onun, oğlu Sukeyne'nin gözdesiyken hâlâ yaşıyor olması daha muhtemeldir¹⁹.

Eş'eb'in karısı olan Bint Verdân ismi, tarihsel olabilir (10. hikâye). Eğer dul kalıp evlenmemişse, Eş'eb'in kesinlikle tek bir karısı vardı. En azından, bütün Müslüman hayali eğlence edebîyatı boyunca tek eşlilik pratik olarak yürürlüktedir; çünkü bu edebîyat gerçek sosyal durumları yansıtırma iddiasındaydı. Eş'eb'in oğlu 'Ubeyde'nin ve torunu Şu'ayb'in varlıkları tarihsel bakımdan kesin gibi görünmektedir. Eş'eb'in Ebû l-'Alâ olarak lakabı (Ebû Ishâk da denir²⁰,) ve yanlış biçimde Ebû Hamîde/Humeyde lakabının²¹ diğer oğullarının varlığını işaret

¹⁸ Uzun yaşadığına ilişkin efsaneyi Eş'eb'in kendisi yaratmış olabilir; çünkü yaşını söylemekte tereddüt ettiğini gösteren 7. hikâye tuhaf bir gerçeklik havasına sahiptir. Ünlü Arap uzun ömürlüleri (*makrobio*) kural olarak yaşlarıyla övünmekten hoşlanırlar.

¹⁹ Bkz. Yukarda 34. sayfada 9. dipnot. 1, 2, 3, 9, 10, 18, 50, 70 ve 122. hikâyelerle de karşı.

²⁰ Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd*; Zehebî, *Mizân*; İbni Kesîr; İbni Hacer, *Lisân*.

²¹ Bkz. İbni Kesîr. 92. hikâyede Eş'eb'in efsanevi bir kızıyla karşılaşmaktayız.

edip etmedikleri şüphelidir.

Onun tarihçi el-Vâkidî'nin²² ve hatta el-Esmâ'î'nin²³ dayısı olduğu hakkındaki garip iddia kesinlikle yanlıştır, ama açıklanamamaktadır. Gençliğinde Halife Osman ile olan ilişkisi açıkça tarihsel değildir. Öte yandan anne babasının Zubeyrilerin mevlaları olduğunun, Zubeyrilerin Eş'eb hikâyelerinin naklinde oynadıkları rol tarafından da geniş ölçüde teyid edildiği görülmektedir²⁴.

Eş'eb'in sonraki hayatı hakkındaki bilgi aynı derecede şüphelidir. Hayatının büyük bir kısmını, doğduğu yer gözükken Medine'de ve Mekke'de geçirmiştir; ancak Suriye'de Emevî sarayını²⁵ ve son olarak Irak'taki Abbâsî sarayını ziyaret ettiği doğru olabilir. Hacıp ve vezir olan er-Rebî' bin Yûnus'un onunla 154/771 yılında buluştuğuna (öyle görünüyor ki Bağdat'ta)

²² Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* VII.40-18, 21-41; Zehebî, *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân*. Aşağıda 77. sayfadaki 81 nolu dipnotla da krş..

²³ Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* VII.38-8.

²⁴ Abdullah bin ez-Zubeyr'in mevlası olarak göz alınmasına ek olarak Eş'eb'in Sa'id bin el-Âş'ın (bkz. *Ta'rih-i Bağdâd*; *Ta'rih-i Dimeşk*), Halife Osman'ın (anılan eserler ve Kutubi, *Fevat'la* krş.), Fatime bint el-Hüseyin (Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd*; *Ta'rih-i Dimeşk*; Zehebî, *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân*) ve Abdullah bin 'Amr bin Osman bin 'Alfân'ın (26. hikâyeye bkz.) bir mevlası olduğu da söylenmektedir. Annesi, Esmâ' bint Ebî Bekr'in (1. hikâye) ve Halife Muaviye'nin babasının (3. hikâye) bir mevlası olarak karşımıza çıkmaktadır. Eş'eb'in Ayşe bint Osman'ın veya Medine'deki Ali'nin soyundan gelenlerin (1. hikâye) veya Fatime bint Osman'ın (? , krş. *İhd* III.347) evinde yetiştiği söylenmektedir.

²⁵ Eş'eb'in adı en büyük bir ısrarla saltanat dönemi çok kısa sürmüş olan (743-4) ve hafif meşrepli olduğu söylenen II. Velid'le ilişkiye getirilmesine rağmen Mes'ûdî (*Murûc* V.476 vd.), Velid'in selefi olan Hişâm bin Abdülmelik'in (724-43) de Eş'eb'i sarayına davet etmeyi düşündüğünü, ancak daha sonra tekrar konuyu düşününce bunu yapmayı yakışık bulmadığını söylemektedir.

Eş'eb'in Mısır'ı ziyaret etmesi ise çok az kesin görünmektedir. Bkz. aş. s. 104, dn. 171.

(5. hikâye)²⁶ ve onun Medine'ye döndükten kısa bir süre sonra öldüğüne ilişkin bilgi sağlam görünmektedir. O sıralarda senenlerinde olmasına rağmen ölümüne kadar bir şarkıcı olarak erken prestijinin bir kısmını korumuş olabilir. Sonraki yazarların onu inişli yıllarında kutsal savaşa (*gazâ*) bile katılmış bir dindar derviş (*tenesseke*) olarak göstermeleri arzu belirten bir düşünce (wishful thinking) gibi görünmektedir²⁷ Dudaklarında son, zayıf bir espriyle öldüğüne dair rivayet, şüphesiz ancak uygun bir efsanedir (92. hikâye).

²⁶ Eş'eb'in el-Mansûr zamanında (Bkz. Taberî; *Ta'rih-i Bağdâd*; İbni Hacer, *Lisân*) veya daha geç el-Mansûr'un halefi el-Mehdî zamanında (Bkz. 19, 70, 161. hikâyeler; Câhiz'i zikreden *Ta'rih-i Bağdâd*; 'Eskeri; 'Ihd III.347; Husrî, *Cem*); İbni Hacer, *Lisân*) öldüğüne dair belirsiz beyanlar vardır.

²⁷ Bkz. Husrî, *Cem* 56 ve *Zehr*. Ciddi bir hadis nakilcisi olarak kabul edildikten sonra Eş'eb için bu, uygun bir sondu. Ancak günahkâr hayatlarından sonra komedyenlere kurtarıcı bir lütuf sağlama yönündeki genel eğilim için yukarda s. 15, dn. 31; s. 19, dn. 39 ve 42; s. 21, dn. 44'e bkz..

3. Bölüm

Eş'eb'in yaşamı, aslında, etrafında gelişen ve zamanla onu Müslüman mizahının prototiplerinden ve baş figürlerinden biri yapan efsaneyle karşılaştırıldığında çok önemsizdir. Kendisine tanıklık eden dolaylı yol göz önüne alındığında, efsanenin tarihsel gelişiminin tam bir tasvirini yapmak zordur. Ancak bazı özellikler belli bir kesinlikle ortaya çıkmakta ve görünüşte zaman dışı olan bir manzaraya bir dereceye kadar kronolojik düzen getirmemize izin vermektedir.

Eş'eb'in Müslüman aristokrasisinin birçok üyesiyle olan bağlantıları, ismine politik bir özelliği olan hikâyelerin bağlanmasını kolaylaştırır. Kanıtlanması imkânsız olsa da, o zamanın Mekke ve Medine valisinin ve diğer soyluların cimriliğini tasvir eden bazı hikâyelerin bu kişilerin isimlerini lekelemek amacı ile ortaya atılıp yayılmış olması mümkündür¹. Halife Osman ve onun torunlarına ilişkin hikâyelerin Osman'ın hatırasını alçaltmak ve böylelikle yönetici Emevîler'i gözden düşürmek için aydınlatılmış olduğundan pek şüphe edilemez. Osman'ın oğlu Ebân ve Ebân'ın oğlu Mervân tamamen değersiz ve aptal insan-

¹ Bununla birlikte onun ikinci Abbasi halifesi tarafından atanmış birini içerdiği de kaydedilebilir.

lar olarak tasvir edilmektedirler (35 ve 91. hikâyeler). Eski bir mim oyununun librettosu veya bir Ortaçağ gölge oyunu izlenimini veren el-Hüseyn bin Ali'nin adı bilinmeyen bir kızının cenaze törenine ilişkin canlı hikâye (39. hikâye), ancak aynı Mervân'a ve Osman'ın bir diğer torununa ve Medine toplumunun diğer bazı kişilerine yönelik bir saldırı olarak anlaşıldığında anlamlı olur. Yine, Osman'ın bir diğer torunu olan Zeyd bin 'Amr ile cimri ve kılıbık bir insan olarak alay edilmektedir (106 ve 114. hikâyeler). Yüzeyden bakıldığında tarihsel bir olayın zararsız bir parodisi olarak görünen, 'Ukbe bin Ebî Mu'eyt'in isimsiz torununa yapılan küçültücü gönderme (150. hikâye), Osman'ın annesi olan Ervâ bint Kureyz'in önce Osman'ın babasıyla ve sonra 'Ukbe ile evlenmesinden ve böylece iki aile arasında bir akrabalığın mevcut olmasından ötürü bir Osman düşmanı eğilimi gizleyebilir². Eş'eb'in hikâyesinde Osman'ın hayatının son fırtınalı günlerinde gösterdiği barışçıl ve bağışlayıcı tavrıyla acımasızca alay edilmektedir. Bu hikâyede Eş'eb, Osman'ın uzlaşmacı bir davranışını, kendi korkaklığını gösterme ve özgürlüğünü kazanma fırsatı olarak kullanan bir insan olarak tasvir edilmektedir.

Buna karşın, Ali ve onun soyundan gelenler bir dereceye kadar daha iyi görünmektedirler. Eş'eb'le olan işlerinde bazılarının gelecekteki evliyalara tam yaraşır bir biçimde davranmadıkları (40, 53, 99, 100. hikâyeler) ve Eş'eb'in hikâyelerinde Hüseyn'in kızı Sukeyne'nin bir erdem örneği olmadığı doğrudur. Ancak bütün bunlar Ali ve soyundan gelenlere karşı herhangi bir tarafgirliği göstermez. Onlar daha ziyade Medine toplumunun dü-

² Örnek olarak bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* VIII.166; İbni Habîb, *Muhebbet*

412 Lichtenstaedter (Hyderabad 1361/ 1942); *İkd* III.314; İbni Hacer, *Tehzîb*.

rüst bir tasviridir. Bir hikâyede Ali soyundan gelenlerin Zubeyrîlere karşı övülmesi söz konusudur (104. hikâye) ve Eş'eb Zubeyrîler ile bağlantılı olduğundan ondan gelen böyle bir övgü aslında yüksek bir övgü olmalıdır.

Eğer bazı Eş'eb hikâyelerinde Osman düşmanı ve Ali yanlısı bir meyil varsa, bu Medine toplumunun yapısı içinde politik olmaktan çok toplumsal bir olay olarak düşünülmelidir ve sözü edilen hikâyeleri politik değil sosyal mizah olarak adlandırmak daha iyi olabilir. Ancak, insan faaliyetinin bu iki alanı arasına bir sınır çizgisi çekmek de zordur. Her halü kârda, bu mizahın Eş'eb'in tarihsel figürüne bağlı olan en erken hikâyelere ait olduğundan emin olabiliriz.

Zamanın politik mücadeleleri, yankılarını, ayrıca Eş'eb'in Arapların Zerdüşçülere olan üstünlüğünü savunmasında (108. hikâye), ve eğer benim yorumum doğruysa, tutucu kader kavramıyla alay edişinde de (103. hikâye) bulunmaktadır. Bu unsurların Eş'eb efsanesine ne zaman girdiğini söylemek imkânsızdır; ama erken bir tarih de olabilir. Bunlar dinsel olmaktan ziyade politiktir ve tutucu İslâm'a karşı olan şakalarla aynı kategoriye ait değildirler.

Bu son şakalar Eş'eb efsanesinde çok sıktır. Onları yerleşik dine saldırılar veya serbest ve şüpheli bir zihniyetin ifadeleri olarak düşünmek yanlış olacaktır. Tam zıddı doğrudur. Eş'eb'e mal edilen dinsel şakalar, yaşayan ve herkes tarafından kabul edilen bir dinin varlığını gerektirmektedir. Bu dinin edebî ifadeleri ve ayinsel tatbikatı herkes için o kadar tanıdıktı ki, onun genel kuraldan en ufak ölçüde sapan herhangi bir uygulamasına yapılan bir gönderme, komik bir rahatlama sağlamaktaydı.

İslâm'daki dinsel şakaların Musevilik ve Hristiyanlıkta da olduğu gibi en sık rastlanan tiplerinden biri, kutsal kitaptaki ayet-

lerin kötü kullanımıdır³. Eş'eb efsanesi bunun tipik örneklerini içermektedir (54, 58, 74, 131, 133. hikâyeler). Bunlar, diğer kaynaklardan istenildiği kadar çoğaltılabilir.

Hadisler, Eş'eb şakalarında göze çarpan bir yer işgal ederler. Hikâyelerde Hadis nakilcilerinin kullandığı dinsel ifadeler (25 ve 36. hikâyeler) ve nakilcilerin güvenilirliğini tahkik etme işlevini gören garip metotlar (2, 3, 9, 10, 70. hikâyeler) kurnazca sergilenmektedir. Hadislerin gerçek anlamına ve hatta yüksek ahlaki maksadına zarar verilmektedir (13, 14, 55, 71, 148. hikâyeler). Gerek hadis nakilcilerinin bilgiçlik satmaları, gerekse onların uydurmalarındaki keyfilikler Eş'eb'in ölümsüz bir hikâyesinde parlak bir şekilde ortaya konmaktadır. Bu hikâyede Eş'eb bir hadis nakilcisi olarak dindar müslümanların göze çarpan iki niteliğinden bahsetmekle söze başlar, sonra durur ve otoritesinin onlardan birini unuttuğunu, kendisinin de diğerini unuttuğunu söyler (118. hikâye).

Bu hikâyelere dayanılarak Eş'eb'in sonunda gerçek bir hadis nakilcisi olarak kabul edilmiş olması ona layık bir şakadır. O, ciddi hadis nakilcileri ve bilginlerini ele alan biyografi mecmualarına kabul edilmiştir. Bu olay bazı Müslüman yazarlara oldukça tuhaf görünmüştür. Böylece onlar biri komedyen, diğeri hadis nakilcisi olarak Eş'eb'in kişiliğini ikiye ayırma imkânını düşünmüşlerdir. Bununla birlikte çoğu bilgin, haklı olarak, problemin bu aşırı çözümünü reddetmiştir⁴. Eş'eb'in adı altında

³ Bir Abbasi halifesinin dindarlığı ona saray soytarısının saygısızlığını ilersine geçmemesi gereken bir sınır çizdirir. Bu sınır, *Kur'ân* ve namazdır. Bkz. İbni Haldun'un zikrettiği (*Muqaddimah*, I.23 Quatremère) Taberî III.743 vd..

⁴ Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* VII.38 (İbni Bağdad'ı *Mizân*'ı ile Zehebî ve *Lisân*'ı ile İbni Hacer de izlemektedir); *Ta'rih-i Dimeşk* III.76. *Tarih-i Dimeşk*'te tartışma şöyle cereyan etmektedir. "Ahmed ibni Hârûn (herhalde 301/914 yılında veya

nakledilen ve şakaya dönüştürülmemiş görünen bazı hadisler vardır. Ancak bu bağlamda “görünen” kelimesini vurgulamak uygundur; çünkü bazı kabul edilmeyen şakaların bu hadislerin ve onların Eş'eb'le bağlantısının arkasında gizlenmiş olabileceği şüphesi mevcuttur. Bir durumda ise (154. hikâye) bu, hemen hemen kesindir.

Günlük beş vakit namaz kurumu, Eş'eb'in şakalarından payını alır⁵. Eş'eb'in ünlü vücut çarpıtmaları ve yüz buruşturmaları, namaz sırasında sergilendiğinde, büyük güldürücü etkiler meydana getirmektedir (32 ve 42. hikâyeler). Bir kimseyi hapse atmakla tehdit etmenin eğlenceli bir yolu, ona mahkûmlara imam olarak atandığını söylemekti (27, 28 ve 47. hikâyeler). Saygısız bir kimse için namazı hızlı bir şekilde kılmasından ötürü özür dilemenin uygun bir yolu, Eş'eb'in kendi namazının ri-yakârlıkla yüklü olmadığı için kısa sürdüğü sözünü hatırlatması olabilirdi (117. hikâye).

daha sonra ölmüş olan ve herbiri yalnızca tek bir din bilgini tarafından taşınan isimler üzerine eseri İstanbul'da zamanımıza kadar korunmuş olan el-Berdicî: Bkz. GAL., *Suppl.*, I.949) şunu dedi: Osman'ın mevlası olan Eş'eb Açıgözlü (et-tâmi') Eş'eb'tir.

Ed-Dârekutnî (Bkz. GAL., I.165; *Suppl.*, I.275. O muhtemelen homograf ve homonimler üzerine eserinde Eş'eb'ten söz etmiştir) şunu dedi: İki Eş'eb vardır. Onlardan biri Osman'ın mevlası olan Açıgözlü Eş'eb'tir; Diğeri ise esprileri darbı meselleşmiş olan Eş'eb bin Cubeyr'dir.

El-Hâfız (herhalde eserin yazarı olan İbni 'Asâkir) şunu dedi: Dârekutnî'de böyle. Ancak gerçek şudur ki onlar tek bir şahıstır. Benzeri bir şeyi homograf ve homonimler üzerine eserinde Abd ül-ganî bin Sa'id (el-Azdi yukarda s. 22'de 45 nolu dipnota bkz.) de demiştir.”

Yukardaki tartışmadan el-Berdicî'nin de daha önce iki Eş'eb'in varlığı varsayımını göz önüne alıp almadığı anlaşılmamaktadır. Ancak her halü kârda bu imkân X. yüzyılın başlarında, hatta muhtemelen daha erken tartışılmıştır.

⁵ Benzeri şakalar masumlarından kabalarına kadar çeşitli biçimlerinde çok yaygındır. Örneğin bkz. yukarda 50. sayfada 3 nolu dipnot veya *Egânî* IV.63.

Kesin kanıt üzerine fıkıhçıların ısrarı, Eş'eb'in açgözlülüğüne ilişkin fıkraların birinde alaya alınır (122. hikâye). İslâm ve İslâm öncesi din tarihi zekice sözler için bir arka fon olarak da kullanılabilirdi (130, 141 ve 150. hikâyeler). Ka'be'nin perdelelerine tutunarak yemin etmek gibi dinsel fiillerin uygunsuz bir biçimde yerine getirilmesi (18. hikâye) veya *Kur'ân*'da geçen "Kitabın anası", "odun hamalı" veya "meleklerin kanatlarının tüyleri" gibi dinsel ibarelerin (85 ve 102. hikâyeler) abartmalı kullanışı, bu fiiller ve ibareleri yakından bilen insanları güldürmek için her zaman çok uygundu.

Bu dinsel şakaların çoğu, zaman-dışıdır. Ancak hadislerle ilgili grup VIII. yüzyıldan kalma görünmektedir. Bu tarihten sonra hadisler derlenmiş, kodifiye edilmiş ve onların nakline ilişkin bilim de bilginlerin en ciddi uğraşlarından biri haline gelmiştir. Fıkıh alanına aktarılan bu hadislerin her müslümanın günlük hayatı üzerinde zorlayıcı etkisi olmuştur. Bu zamandan itibaren hadisler artık zararsız şakalar için uygun konular değildiler. Onlar Kilise ile ilgili Batı Ortaçağ şakalarının büyük bir kısmının aşırı derecede sert olmasına benzer şekilde hiciv (sarcasm) ve keskin alaylara yol açabilirlerdi. Ancak daha sonraki İslâm'da hiciv ve dinle keskin alaylara, hiç olmazsa yazılı ve korunmuş olan literatürde, hoşgörü gösterilmemiştir. Hadisler ve onları nakleden kişiler üzerine Eş'eb'in yumuşak şakalarında karşılaştığımız durum, Şâfi'i'den ve erken IX. yüzyılın devlet destekli teolojik kavgalarından önceki bir döneme işaret etmektedir.

"Politik" ve "dinsel" şakaların yanında şehirli orta sınıf atmosferini yansıtan şakalar vardır. Eş'eb efsanesi onlarla doludur. Bu şakalar geniş ölçüde zaman ve mekândan bağımsızdır. Onlar çok rahatlıkla eski dünyanın şehirlerinde var olmuş olabilirler ve zamanımıza da uygulanabilir olarak kalırlar. Onların özellikleri-

nin kendisi, Arabistan'ın bedevi toplumundan veya Medine'nin soylu toplumundan kaynaklanamayacaklarına işaret etmektedir. Bu şakaların ana yurdu Medine'den veya Arabistan yarımadasının başka önemsiz bir şehir yerleşmesinden çok Helenistik Suriye veya Yunan-İran Mezopotamya'sı gibi uzun İslâm-öncesi orta sınıf şehirli hayatına sahip olmuş İslâm imparatorluğu bölgelerinde aranmalıdır⁶. Onlar hiç şüphesiz tarihsel Eş'eb'ten önce var olmuşlardır. Ancak diğer mizah türlerinden daha sonraları Eş'eb'e mal edilmiş olmaları çok muhtemeldir. Onlar ilk olarak erken IX. yüzyıl Irak'ında yaşayan Müslüman nüktedanlarınca tasarlanmış ve Eş'eb nükteleri olarak kaydedilmiş olabilirler. Büyük para armağanları elde etmekte o kadar başarılı olmuş olan Eş'eb'le şehirli orta sınıf hayatının kusurlarının temsilcisi olarak Eş'eb arasında ince bir ilişki, onun "açgözlü" olarak damgalanmasında kendini göstermektedir. Eş'eb açgözlülüğüyle darbı mesel haline gelmiş⁷ ve bir hayat tarzı olarak dilencililiğin şampiyonu, asalak sınıfın bir üyesi, her toplumda bulunan ve toplum

⁶ Yunan literatüründe birçok şaka vardır; ancak gözden geçirdiğim birkaç kaynakta Eş'eb'in hikâyelerinin tam hiçbir karşılığını görmedim.

Müslümanlar Arapçaya çevrilmiş olan Yunan mizah hikâyeleri kanalıyla Yunanlı mizahçıların isimleri yanında bazı Yunan fıkralarını da bilmekteydiler. Ancak yukarda 19. sayfada 42 nolu dipnottaki türden bir *mudhik'e* açık bir göndermeye nadiren rastlamaktayız. Yunan mizah hikâyeleri ve Yunan-İran hükümdarlara öğütler (Fürstenspiegel) kitapları çoğunlukla hükümdarlara aşırı gülme-ye karşı nasihatler içerirler. Aşırı gülme, itibarlarını azalttığı için özellikle yöneticiler için zararlı görülür.

⁷ "Eş'eb'ten daha açgözlü" yaygın atasözüne ek olarak "Eş'eb olma ve yolulma" (*la tekun Eş'eb ve la tet'eb*) diye bir atasözü de vardı. Bkz. Firüzâbâdî, *Tâc el-'Arûs*; G.W. Freytag, *Lexicon Arabicorum-Latinum* II.426a (Halle 1830-7). Bu atasözünde Eş'eb'in açgözlülüğü yüzünden çok büyük zahmetlere girmesi, ancak karşılığında bir şey elde edememesini anlatan hikâyelere işaret ediliyor görünmektedir.

için çalışmaksızın lüks içinde yaşamak isteyen insanların bir örneği olarak tasvir edilmiştir. Ona mal edilen açgözlülükle ilgili fıkraların birçoğu, mümkün olan en büyük bir açgözlülüğü meydana getiren şeyin ne olduğu sorusunu cevaplayan ağız bozuk hikâyelerdir veya onlar mantık-dışı arzuları ifade eden düşüncelerin sonucu olan eylemleri tasvir ederler. Bunlar örneğin Eş'eb'in kendisine daha büyük hediyeler verilmesini mümkün kılabileceği için başlangıçta tasarlanandan daha büyük bir tepsiye sahip olma arzusunu (44. hikâye) veya kendisine bir şey vermek istemeyen bir komşusundan değerli yiyecekler almak için Eş'eb'in yaptığı hazırlıkları (124. hikâye) anlatan hikâyelerdir. Bu hikâyelerin çoğunun açık bir orta sınıf havası vardır. Bunlarda Açgözlü Eş'eb her zaman cenaze törenlerinde ölen kişinin varislerinden biri olmayı düşleyen (139. hikâye) veya iki kişinin kendi aralarında fısıldaştıkları her seferinde bir hediye alacağını düşünen (49. hikâye) veya her genç gelinin kendi evine gönderildiğini ümid eden (95. hikâye) bir insan olarak karşımıza çıkar.

Sonra onlarda sevgilisi hatıra olarak kendisinden bir yüzük istediğinde "İyisi mi sen onu sana vermeyi reddettiğimi hatırla" (45. ve 137. hikâye) diyerek masraftan kaçınan cimri aşık Eş'eb'i görürüz. Kur yapma ve evlenmenin mali cepheleriyle ilgili trajikomik problem, Eş'eb efsanesinde çeşitli vesilelerle kendini gösterir (51, 96, 129 ve 140. hikâyeler). Eş'eb'in kendi görüşüne göre her zaman çok fazla para harcayan bir karısı, her zaman efendisi olmadığı ve konuklara ve memurlara zaman zaman kendisinden daha iyi muamele edildiği bir evi (60. hikâye) vardır. Çocukları ve hiç şüphesiz onlarla bazı problemleri vardır (125. hikâye). Öte yandan annesiyle ilişkileri orta sınıf çocuklarının annelerine karşı tavırlarının gerçek bir tasviri olmaktan çok budalalara ilişkin hikâyelerin standart bir motifini temsil eder.

Diğer herhangi bir sıradan yurttaş gibi Eş'eb, bulmuş olduğu parayı elinde tutmak için gizli bir arzu duyar: Ancak öte yandan vicdanı da kendisini rahatsız etmekte ve bu tür yasadışı bir eylem biçimini seçmesine izin vermemektedir. Bundan dolayı o parayla bir şey satın alır ve bulduğu eşya olarak onu ilan eder. Böylece hem vicdanını rahatlatır, hem de birinin gelip bulduğu şey üzerinde hak iddia etmesini önlemiş olur (21-23. hikâyeler). Herhangi bir şehirli küçük iş adamı gibi borç para vermenin tehlikeli olduğunun bilincinde olarak Eş'eb, kendisinden borç para isteyen, ancak öte yandan onun geri ödeme tarihinin de ileri atılmasını rica eden birine, onun kendisinden iki iyi şey, hem borç para hem de ödemenin ertelenmesini istediğini, bir iyi fiil zaten yeterli olduğu için ona sadece ertelemeyi verebileceğini söyleyerek içine düşebileceği güç bir durumdan kendini kurtarır (126. hikâye).

Eş'eb'in çevresinde bir altın liranın gümüş lira doğurabileceğine ve doğum esnasında "ölebileceği"ne inandırdığı kız gibi (146. hikâye) kolayca kandırabileceği basit insanlar vardı. Fakat bazı yaramaz çocuklara, onlardan kurtulmak amacıyla, şehrin bir başka tarafında birinin hediyeler dağıttığını söylediğini, ancak onlar yanından ayrılmır ayrılmaz kendi hikâyesinin doğru olabileceğini düşünerek onların arkasından koştuğunu anlatan dünyaca ünlü hikâyede olduğu gibi (46 ve 59. hikâyeler) onun sık sık kendi kendini kandırdığı ve aldattığı da olur.

Budala çırak, şüphesiz her zaman şehirli esnaf arasında bir şaka için uygundu (17. hikâye) ve küçük tüccar, pazarlıkla ilgili bir hikâyede abartmanın kullanılışından hoşlanmaktaydı (57. hikâye). Arzulu bakışların bir kadını gebe bırakabilecek bakışlar olarak tasvir edilmesi türünden zekice bir söz (123. hikâye) bir çok durumda zikredilebilir ve bir tavla oyunu üzerine eğlenceli

bir hikâye (93. hikâye) bu yasaklanmış oyunun oynandığı toplantıları canlandırmak için kullanılabilirdi. Bazen bu fıkralar, aramızda sadece aşağı tabakadan insanlara ve yeni yetmelerin zevkine komik görünecek olan ve edebiyatta ifadesini bulmasına izin verilmeyen, insan bedeninin sindirim işlevleri üzerine şaşırtıcı bir ilgiye tanıklık etmektedir⁸. Bununla birlikte (Batı'da ta XVIII. yüzyıla kadar uzanan) bizden önceki çağlar, bu konuda farklı düşünmüşlerdir⁹.

⁸ Şüphesiz yakın zamanların edebiyatı yeni yetmenin ve aşağı tabakadan insanların zihninin nasıl çalıştığını göstermek için sık sık bu tür mizaha başvurmaktadır.

⁹ Arap edebiyatı bunlarla dolup taşar. Örnek olarak bkz. O. Rescher, *Über Witz und Humor in 1001 Nacht, Der İslâm IX.82-7'de* (1919) veya Er-Râgıb el-İsfahânî II.164 vdd. Batı edebiyatı ile ilgili olarak bkz. E.R. Curtius, *Eurapaeische Literatur und Lateinisches Mittelalter* (Bern 19487, s. 435; İngilizce çevirisi (New York 1953, Bollingen Series 36), s. 435.

Eş'eb'in hayatı ve efsanesine ilişkin buraya kadarki kısa çözümlememizin gösterdiği gibi bir şarkıcı ve eğlendirici olan tarihsel Eş'eb vardı. O, yaşadığı dönemde “hafif” müzik olarak kabul edilen şeyi icra eden, dans eden, zaman zaman soytarlık yapan ve efendilerini esprili sözlerle eğlendiren, onların şaka içgüdülerini doyuran biri olarak başarı kazanmıştı.

Sonra üzerine her türlü şakanın asılabileceği uygun bir askı olan efsanevi Eş'eb vardı. Eş'eb'in adı altında zamanımıza kadar korunmuş olan şakalar üç ana gruba ayrılabilirler: “Siyasi” şakalar, en eskileri ve kural olarak Eş'eb'e mal edilebilir olanlar olarak görünmektedir. Sonra “dinsel” şakalar ve en sonunda “şehirli orta sınıf” şakaları ortaya çıkmıştır. IX. yüzyıl başında Eş'eb efsanesinin gelişmesi büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Zaman ve şartlar daha sonra onun gelecekteki kaderini belirlemiştir. Tarihsel Eş'eb boş bir ad olmuştur. “Siyasi” şakalar kimliklerini ve canlı mizah olarak çekiciliklerini kaybetmişlerdir. Onlar edebî tarihin bir konusu olarak korunmuşlar ve X. yüzyıldan sonra nadiren zikredilmişlerdir. “Dinsel” şakalara gelince onlar da az çok ilginç hikâyeler olarak zikredilmeye devam etmiştir. Onlar zaman zaman yanlış anlaşılmışlar ve genellikle şüphe ile kabul edilmişlerdir. “Şehirli orta sınıf” şakalarından

oluşan sonuncu grup ise en dirençli çıkmış ve büyüyüp gelişmeye devam etmiştir. Farklı adlar altında ve sık sık anonim olarak günümüze kadar varlığını sürdüren ve bütün İslâm dünyası içinde zevkle işlenen, esas olarak bu mizah türü olmuştur. Öte yandan ortaya çıktığı her seferinde “siyasi” mizah kısa bir süre sonra ölmeye mahkûm olmuştur. Dinsel mizah ise hiçbir zaman gerçek canlılığını bir daha kazanmamıştır. Eş'eb efsanesi ve genel olarak Müslüman mizahının tarihi, o halde, dünyevi aristokratik dönemden kalkıp dinsel-politik dönemden geçerek şehirli bir orta sınıf dönemine ulaşan İslâm toplumunun tarihsel gelişmesini yansıtmaktadır.

Eş'eb efsanesi İslâm'da nükte ve mizahın bütün görüntülerini içine almayabilir. Ancak onların karakteristik olanlarının tümünü içerdiği şüphesizdir. Yine o çağdaş Batı düşünürlerince analiz edildiği şekilde nükte ve mizahın bütün türlerinin örneklerini sergilemeyebilir; bununla birlikte o, daha İslâm'ın ilk yıllarından beri Yakın Doğuluların bize benzer bir tarzda komiğe ilişkin derin insani tecrübeye cevap vermiş olduklarını gösteren yeter derecede malzemeye sahiptir.

4. Bölüm

Kitâb el-Egâni'nin XVII, 82-103. sayfaları arasında yer alan uzun Eş'eb biyografisinin tam ve kesintisiz bir çevirisini verme arzusu, buradaki metinlerin düzenlenişini belirlemiştir. Burada ilk olarak bu çeviri verilmektedir. O, 1-100 numaralı hikâyeleri içine almaktadır. Arkasından yine *Egâni*'den naklen diğer pasajlar gelmektedir (101-115 numaralı hikâyeler). Geri kalan metinler (116-161 numaralı hikâyeler) alındıkları eserlerin yaklaşık kronolojik sırasına göre düzenlenmişlerdir.

Farklı eserlerde ortaya çıkan bir hikâye, şüphesiz bu kitapta yalnızca bir defa, yukarda anılan düzenlemeye göre ilk ortaya çıktığı şekliyle çevrilmiştir. Aynı hikâyenin bulunduğu diğer eserlere göndermeler uygun yerlerde dipnotlarına eklenmiştir. Hikâyelerin birbirini izleyen yazarların elinde uğradıkları küçük değişiklikler oldukça ilginçtir; çünkü onlar en iyi hikâye anlatma tekniğine ilişkin farklı düşünceleri açığa vurmaktadırlar. Bununla birlikte o, yalnızca Arapça bilenler tarafından keyfine varılabilecek ve çeviri aracılığıyla ancak nadiren açıklanabilecek bir konudur.

– Hikâye 1¹: Bir başka şarkı:

Komşularımıza sesleniyorum – Gelsinler,
Konuyu ya halledeceğiz veya bir anlaşmaya varacağız.
Sanki ayrılıktan yorgun düşmüş yüreğimde
Dinmeyen bir sızı var.

Bu şarkının sözleri Kuseyyir'indir², müziği ise Açgözlü Eş'eb diye bilinen Eş'eb'e aittir. Orta parmak (basılarak çalınan) ikinci sakil³ (bahrinde yapılmış bir şarkı). İkinci beyitin (üçüncü parmak basılarak çalınan) birinci sakil (bahrinde) İbni Câmî⁴ tarafından bestelenmiş olan bir şarkısı vardır. Bu şarkıyı Hebeş⁵ nakletmiştir

Eş'eb'in Biyografisi

Adı Eş'eb bin Zubeyr'dir. Asıl adı Şu'ayb idi ve künyesi Ebû'l-'Ala idi.

Annesi Ümm el-Helendâc⁶ veya daha çok Ümm Cemil diye

¹ Nuveyrî'ye de bkz..

² Bkz. Kotayyir 'Azza, *Diwân*, yay. H. Pérès, 1.239 (Algiers-Paris 1928-30).

³ Bu müzik notalama türü ile ilgili olarak bkz H.G. Farmer, *A History of Arabian Music*, 71 vd.; Aynı yazar, *Sa'adyah Gaon on the Influence of Music*, 19 vdd. (London 1943). Bu bağlamda Yahyâ bin 'Ali bin el-Müneccim'in *Risâle fi'l-Mûsikî'si* (yay. M.B. el, Eserî, *Mecelle el-Mecme' el-'İlmî el-'Irâkî* 1.113-24 de, 1950, Krş. GAL., *Suppl.*, 1.225) bilgi vericidir.

⁴ VIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan bir müzisyen. Farmer'ın yukarda age.'ine bkz. O İbrâhîm el-Mevsilî ile birlikte bir şarkı mecmuasının ortak yazarıydı. Bkz. GAL., *Suppl.*, 1.224.

⁵ *Egâni*'de oldukça sık olarak bir şarkı nakilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak hakkında kesin bir şey bilinmiyor görünmektedir.

⁶ Adın şekli belirsizdir; *Egâni*'de burada el-h-l-n-d-c vardır. *Egâni*

çağrılırdı. O, Esmâ' bint Ebî Bekr'in⁷ bir mevlasıydı. Asıl adı Humeyde⁸ idi.

Babası Muhtâr bin Ebî 'Ubeyd'in isyanına katılmıştı. Mus'eb onu esir almış ve şöyle diyerek kafasını uçurmuştu: "Mevlam olduğun halde bana isyan mı ediyorsun?"

Eş'eb Medine'de Ebû Tâlib'in ailesi¹⁰ içinde büyüdü. Eğitim ve himayesi, Ayşe bint Osman bin 'Affân'm¹¹ elindeydi.

- *Hikâye* 2¹²: Eş'eb'in, annesinin Peygamber'in eşleri arasında kavga-

VI.144'de (Aşağıda 64. sayfada 13 nolu dipnota bkz), Ümm el-Helendâc yazılıdır. Son hece, *ezvâc* ile kafiye yaptığı için hiç olmazsa sondaki *c* kesin görünmektedir. *Lisân el-'Arab* III.350'ye dayanarak onun Ümm el-Celende olarak okunması önerilebilir (Sözü edilen yerde *celende* "iri ve şişman bir adam" anlamına gelmektedir). Öte yandan *Lisân el-Arab* III.64'de "güçlü develer" anlamına gelen *hulunduce* diye bir kelime de vardır.

⁷ Halife Ebû Bekir'in bu kızı, ez-Zubeyr ile evliydi ve böylece kendilerine o kadar çok Eş'eb hikâyesinin bağlandığı Zubeyrîlerle ilişkiydi. O, Abdullah bin ez-Zubeyr'in annesiydi ve oğluyla aşağı yukarı aynı tarihte, 692 Nisan'ında ölmüştür. Örnek olarak bkz. ez-Zehbî, *Ta'rîh el-İslâm* III.133-7 (Cairo 1367 vdd.); İbni Hacer, XII.397.

⁸ *Ta'rîh-i Bağdâd*'a göre onun asıl adı Ce'de idi ve lakabı ya Ümm Hemîde veya Ümm Humeyde idi. *Ta'rîh-i Bağdâd*'a dayanan Zehebî, *Mîzân* ve İbni Hacer, *Lisân*, Eş'eb'i Hemîde'nin oğlu veya Humeyde'nin oğlu olarak çağırma-tadırlar. Aşağıda 26. hikâyeye de bkz..

⁹ Zubeyr'in diğer oğlu ve Abdullah'ın üvey kardeşi olan Mus'eb, Abdullah'ın ölümünden bir yıl önce hayatını kaybetmiştir. O, Nisan 687'de öldürülen el-Muhtâr'ın isyanını bastırmıştır. Aşağıda 5. hikâyeye de bkz.

¹⁰ *Divân*, bu bağlamda "ev halkı, aile"den başka bir anlama gelemmez. Ancak metin düzgün olmayabilir. Burada Nuveyrî'de "evler" (*dâr*) vardır.

¹¹ Halifenin kızları arasında adı geçmekte (Bkz. İbni Kesîr VII.218) ve Sa'id bin el- 'Âs bin Sa'id bin el- 'Âs'ın gelini olarak görünmektedir (Bkz. *Eğânî*, X.55). Ancak kendisine özel bir biyografi tahsis edilebilecek önemde olmamış görünmektedir.

¹² Bkz. Aşağıda 9. hikâye; Nuveyrî. Zina yapan kadınların ve diğer ağır

lara neden olduğunu ve zina suçu işlediğini söylediği haber verilmektedir. (Zina suçu işleyen bir kadın olduğu için) saçları kökünden kesilmiş ve (halkın ortasında) dolaştırılmıştır. (İnsanların ortasında dolaştırılırken) sürekli olarak şöyle bağırırmış: “Beni gören, zina etmekten kaçsın. Onu gören bir kadın şöyle demiş: “Aptal kadın. Tanrı bize onu yasakladığı halde biz O’na itaat etmedik. Sen dövülmüş, saçların kökünden kesilmiş, bir deve üstünde ortada dolaştırılmaktasın – Sana mı itaat edeceğiz?”

– *Hikâye* 3¹³: Rıdvân bin Ahmed es-Seydelânî'nin¹⁴ kendisinden naklet-

suçluların hayvan üzerinde dolaştırılması yaygın adeti için örneğin W.R. Halliday, *the Greek Questions of Plutarch* (Oxford 1928), s. 43 vd.'na bkz..

¹³ Bkz. Aşağıda 10. ve 70. hikâyeler; Nuveyrî; (Doğrudan doğruya *Egânî*'den alıntı yapan) İbni Hacer, *Lisân* I.454 ve IV.126.

Bu hikâye hadis bilgilerinin kişi eleştirisi yöntemiyle alay etme görevini yapmaktadır. Krş. (Nuveyrî tarafından alıntı yapılan) *Egânî* VI.144; *Egânî*-3 VII.89-14 ve 90-18. Bu yerde şu versiyonla karşılaşmaktayız: “Ben Muhammed bin Mezyed'den duydum. O, kendilerine babasından naklen Hemmâd'ın anlatıldığını söyledi. Babası onu Gureyr(?) bin Talha el-Erkemî'den, bu sonuncu da Ebû'l Hakem Abdülmuttalib bin Abdullah bin Yezîd bin Abdülmelik'ten duymuş. Ebû'l Hakem şöyle demiştir: Ben el-'Akik'te (bkz. aşağıda 136. hikâye) el-Kâsım bin Abdullah bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'ın evindeydim. Benimle birlikte Eş'eb, Ömer el-Vâdî ve Ebû Rukeyye bulunuyordu. Bir dinar istedim, onu önüme koydum ve üçünden *recez* beyitleriyle (atalarını övmeye) yarışmalarını istedim. İlk sözü Ömer el-Vâdî aldı ve şöyle dedi:

Ben Dâvûd'un oğluyum. Ben Zâdân'ın oğluyum

Ben "Amr bin Osman'ın mevlasının oğluyum.

Sonra Ebû Rukeyye'nin sırası geldi. O da şöyle dedi:

Ben Âmir el-Kârî'nin oğluyum

Ben Tanrı'nın Elçisi'nin camiine giren

İlk Arap olmayanın oğluyum.

Daha sonra Eş'eb'in sırası geldi. Ö ise şöyle dedi

meme izin verdiği haberler arasında İbrâhîm bin el-Mehdî'ye¹⁵ dayanan Yûsuf bin ed-Dâye'nin¹⁶ verdiği şu haber var:

Mehdî, 'Ubeyde bin Eş'eb'e, ailesinin başlangıçları ve kökeninin ne olduğunu sorduğunda, onun, babası ve büyükbabasının Osman'ın mevlaları olmuş olduklarını, Eş'eb'in annesinin ise Ebû Sufyân bin Harb'in¹⁷ bir mevlası olduğunu söylemiş. Müminlerin annesi olan Meymûne, Peygamber'le evlendiğinde, [Eş'eb'in] annesini kendisiyle birlikte götürmüştü. (Peygamber'in eşleri) onu eğlendirici bulmuşlar. Daha sonra annesi bu tutumunu terketmiş ve onlara birbirlerinden haber götürmeye başlamış, bu onlar arasında kavgalara neden olmuş, bunun üzerine Peygamber onu lanetlemiş ve annesi ölmüş.

*Hikâye 4*¹⁸: 'Ubeyde, Eş'eb'in Osman'la birlikte evde olduğunu, Os-

————— Ben Ümm el-Helendâc'in oğluyum.

Ben Peygamber'in eşleri arasında kavgalara neden olan kadının oğluyum.

Ebû'l Hakem Eş'eb'e böyle bir şeyle övünen birini duyup duymadığını sordugunu söyledi. Eş'eb cevap vermiş: "Acaba benim kadar övünebileceği önemli bir şeyi olan bir insan olmuş mudur? Eğer annem Peygamber'in eşlerinden güvenilir bir insan olarak kabul edilmeseydi onlar onun yüzünden birbirleriyle kavga edecek kadar onun hikâyelerine inanırlar mıydı?"

¹⁴ 324/935-6 yılında ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd*, VIII.432.

¹⁵ 224/839'da 62 yaşında ölen büyük prens ve edib.

¹⁶ Yûsuf bin ed-Dâye, Ahmed bin Tûlûn zamanında ölmüştür. İbrâhîm bin el-Mehdî'nin süt kardeşiydi. Yâkut, *Irşâd* II.157 Margoliouth; V.155 (Cairo 1355-7)'de nakilcilerinden biri olarak Rıdvân'ın adı geçmektedir. O, *Hekimler Tarihi* adlı bir kitabın yazarıydı ve muhtemelen oğlunun ünlü tarihi *İbrahim bin el-Mehdî Tarihi*'ne de çok malzeme sağlamıştır (Bkz. GAL., I.139; Suppl., I.129) Yukarda 31. sayfa ile aşağıda 65 nolu hikâyeye de bkz..

¹⁷ Halife Muaviye'nin babası.

¹⁸ Bekrî (sayfa 43, dipnot 4'e de bkz.); Nuveyrî; İbni Hacer, *Lisân* IV.126'ya bkz..

man orada kuşatıldığında, kölelerinin kılıçlarını çekip dövüşmek istediklerini, ancak Osman "Kim kılıcını geri koyarsa özgür olacaktır" deyince Eş'eb'in "Bunu duyar duymaz, şüphesiz kılıcı- nı tekrar kınına koyan ilk kişi ben oldum" dediğini nakletmiştir.

- *Hikâye* 5¹⁹: Ben bu haberi Ahmed bin Abdülaziz'den²⁰ duydum. Ahmed bin Abdülaziz kendilerine Ömer bin Şebbe'nin²¹ naklettiğini söyledi. Ömer bin Şebbe, kendisine Ishâk el-Mevsilî'nin²² söylediğini söyledi. Ishâk el-Mevsilî ise el-Fazl bin er-Rebi'den²³ dinlediğini söylemiş:

Eş'eb 196/ 771 yılında babamla birlikteydi. Sonra Medine'ye gitti ve kısa bir süre sonra da ölüm haberi geldi. O, Eş'eb bin Cubeyr idi. Babası Zubeyr ailesinin bir mevlasıydı. Muhtâr'ın isyanına katılmış ve diğer (asilerle) birlikte Mus'eb tarafından öldürülmüştür.

- *Hikâye* 6²⁴: Ben bu haberi el-Cevherî'den duydum. O, kendilerine İbni Mihreveyh'in²⁵ naklettiğini söyledi. İbni Mihreveyh kendilerine

¹⁹ Bekri; Nuveyrî; İbni Hacer, *Lisân* IV.126'ya da bkz..

²⁰ Ahmed bin Abdülaziz el-Cevherî, *Egâni* yazarnın başlıca haber kaynaklarından biriydi.

²¹ 263-4/876-8'de ölmüş olan ünlü tarihçi. Bkz. GAL., *Suppl.*, I.209.

²² Büyük edipler ailesinin ikinci kuşağını temsil etmektedir (150/707-235/849-50). Bkz. GAL., *Suppl.*, I.223 vd..

²³ (138-755-6 veya 140/757-8'de doğmuş ve 207/822-3 veya daha muhtemel olarak 208/824'de ölmüş olan) el-Fazl, Hârûn Reşid ve Emin'in hâcibi veya veziriydi. 170/786'da ölmüş olan babası er-Rebi' bin Yûnus, el-Mansûr ve el-Mehdî'nin hâcibi veya veziriydi. Bkz. *Ta'rîh-i Bağdâd* XII.343 vd. ve VIII.414; K.V. Zettersteen El. *al-Fadl bin al-Rabi'* mad..

²⁴ *İkd* III.347; Hamza el-İsfahânî *Husri Cem'* 55 vd.; Husri, *Zehr*; Se'âlibî *Simâr*; Bekri; Meydânî I.386 vd (Bulâk 1284); Şerîşî; Nuveyrî; İbni Hacer, *Lisân* IV.126'ya da bkz..

Ahmed bin İsmâ'il el-Yezîdî'nin²⁶ söylediğini söylemiş. Ahmed bin İsmail el-Yezîdî, et-Tevvezî'den²⁷ duyduğunu söylemiş; et-Tevvezî ise onu el-Esme'i'den²⁸ duymuş:

Eş'eb "Ben ve Ebû'z-Zinâd²⁹, Ayşe bint Osman'ın bakımı altında büyüdük. İçinde bulunduğumuz duruma gelinceye kadar Ebû'z-Zinâd sürekli olarak yükseldi. Ben ise sürekli olarak alçal-dım" dedi.

- *Hikâye* 7: Ben bu haberi Ahmed bin Abdülaziz den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in söylediğini söyledi. Bu sonuncu kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'm³⁰ anlattığını söylemiş. Zubeyr bin Bekkâr, kendilerine Me'mûn'un Medine valisi olan 'Ubeydullah bin el-Hasan'm³¹ anlattığını söylemiş. 'Ubeydullah bin el-Hasan kendisine Muhammed bin ('Amr bin) Osman bin 'Affân'ın³² anlattığını söylemiş:

²⁵ Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh, *Eğânî*'nin yazarının belli başlı ikinci kuşak haber kaynaklarından biridir.

²⁶ *Ta'rih-i Bağdâd* IV.25'de adı geçen ve 277/890-1'de hâlâ faal bir öğretmen olan şahısla aynı adam olabilir.

²⁷ Abdullah bin Muhammed bin Hârûn et-Tevvezî, 233/847-8'de ölmüştür. Bkz. GAL., I.108; *Fihrist*, 57 vd. Flüge 1085 vd. (Cairo 1348); Es-Suyûtî, *Buğye* 290 (Cairo 1326).

²⁸ 215/830 ve 217/832 yılları arasında bir tarihte ölmüş olan ünlü gramerci ve her türlü anekdotlarla ilgili haberlerin – çoğu zaman uydurma – otoritesi. Bkz. GAL., I.104 vd., *Suppl.*, I.163 vdd..

²⁹ Ebû'z-Zinâd Abdullah bin Zekvân 130-132/747-50 yılları arasında 66 yaşında iken ölmüştür. Örnek olarak İbni Hacer, *Tehzîb* V.203-5'e bkz..

³⁰ 256/870'de ölmüş olan büyük tarihçi ve Zubeyrî ailesinin bir üyesi. Bkz. GAL., I.141, *Suppl.*, I.215; Ayrıca yukarda 25. sayfaya da bkz..

³¹ 'Ubeydullah bin el-Hasan bin 'Ubeydullah bin el-Abbâs bin Ali bin Ebî Talib 204/819-20 yılında Mekke ve Medine valisi olarak atanmıştı. Bkz. Taberî, *Annales* III.1039.

Eş'eb'e, kendisinden bir şey istediğimi söyledim ve o kendisinden istediğim şey ne olursa olsun eğer arzumu yerine getirmezse Verdân'ın kızının³³ boş olacağına yemin etti. Bunun üzerine ona şunu dedim: "Bana kaç yaşında olduğu söyle." Bu sorudan o kadar az hoşlandı ki bir an onu cevaplamaktansa gerçekten karısını boşayacağım düşündüm. Bundan ötürü ona "Rahat ol" dedim ve o hayatta oldukça yaşını hiç kimseye söylemeyeceğime dair yemin ettim. Bunun üzerine bana şu cevabı verdi: "Bu soruyu sorman bana biraz haksızlık. Çünkü büyük baban Osman bin 'Affân kuşatıldığında, ben evde çalışıyordum³⁴." Ez-Zubeyr buna şunu eklemiştir: Eş'eb babamın zamanında hâlâ hayattaydı.

- *Hikâye* 8³⁵: Ben bu haberi Ahmed'den duydum. Ahmed, kendisine Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in anlattığını söyledi. Bu sonuncu, el-Heysem bin 'Adî'ye dayanan Muhammed bin Abdullah el-Ya'kubî'den³⁶ duyduğunu söylemiş:

Eş'eb şöyle dedi: Osman kuşatıldığında ben onun evinde okları topluyordum. O zaman bir delikanlıydım ve yaban eşeklerinden daha hızlı koşabiliyordum.

³² Osman'ın Muhammed adında bir oğlu bilinmemektedir. Daha sonraları ona Osman'ın torunu olarak gönderme yapılacaktır. İbni Hacer (*Lisân* I.454) onun 'Amr'ın oğlu olduğunu söylemektedir. Muhtemelen halifenin daha uzaktan bir torunuydu. Başka kaynaklardan kim olduğu bilinmemektedir.

³³ Aşağıda 70. sayfada 46 nolu dipnota bkz..

³⁴ 20. hikâyede karşılaşılan. *eski* (*el-ma'*) "su getirip götürən bir çocuktum" un farklı bir okuması olması mümkün olan *es'â*. Ancak İbni Hacer'de *es'â* da vardır ve o onu 8. hikâyede geçen ok toplama ile birleştirmektedir.

³⁵ Bekrî'ye de bkz..

³⁶ Kim olduğu bilinmemektedir.

- *Hikâye* 9³⁷: Ben bu haberi Ahmed'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine Abdurrahman bin el-Cehm³⁸ ve Ahmed bin İsmail'in anlattıklarını söylemiş. Bu sonuncular el-Medâ'inî'den³⁹ duyduklarını söylemişler. El-Medâ'inî şunu söylemiş:

Asıl adı Şu'ayb olan Açgözlü Eş'eb, baba tarafından ez-Zubeyr ailesinin bir mevlasıydı. Annesi ise Ayşe bint Osman bin 'Affân'm bir mevlasıydı. O, bir fahişeydi. Dövülmüş, saçları kökünden kesilmiş olarak halk arasında dolaştırılıyordu. Ortada dolaştırılırken sürekli olarak şöyle bağınyordu: "Beni gören zina etmekten kaçsın." Onu gören bir kadın "Aptal, Tanrı bize zina etmeyi yasakladığı halde biz O'na itaat etmedik. Şimdi sen söylüyorsun diye ondan vazgeçecek değiliz. Sen ki saçları kökünden kesilmiş, dövülmüş olarak ortalıkta dolaştırılıyorsun."

37 Yukarda 2. hikâyeye bkz..

38 *Egânî*'de zaman zaman görülmektedir. Ancak kim olduğunu bulamadım. *Egânî* XIII.11-13 Ebû Muslim'in Muhammed bin el-Cehm olduğunu söylemektedir; ancak bu açık bir hatadır. Muhammed bin el-Cehm adında birkaç şahıs vardır. Bunlardan biri IX. yüzyılın başlarında yaşamış olan el-Bermekî adında biridir. Diğer, şair Ali bin el Cehm'in kardeşidir (Bu sonuncunun Halil Merdem Bey tarafından yayımlanmış olan *Divân*'ına bkz: Giriş s. 4 Damascus 1369/1949). Üçüncü bir Muhammed bin el-Cehm, 277/890'da ölmüş olan bir gramercidir (Bkz. el-Kiftî, *İnbâ* fotografik elyazması, Cairo Tarih 2579, C. 2, s. 62). Onlar arasında epeyi karışıklık vardır. Krş. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, 207 (Leiden 1952). En fazla kastedilen, muhtemelen el-Bermekî'dir. Krş. GAL., *Suppl.*, I.237; Cähiz, *Buhalâ*, çev. Ch.Pellat, s.342; F. Rosenthal, *Ahmad b. at-Tayyib as-Sarâhî*. 107 (New Haven 1943, *American Oriental Series* 26); İbni Kuteybe, *Uyûn*, Index ve IV.36; *İkd*, krş. M. Shafî's *Indices* I.754; II.192 vd. Bu Muhammed bin el-Cehm'lerin herhangi biri ile yukardaki Ebû Muslim arasında hiçbir ilişki kurulamaz.

39 224-5/839-40'da ölmüş olan verimli tarihçi. Bkz. GAL., I.140 vd., *Suppl.*, I.214 vd..

- *Hikâye 10*⁴⁰: Ben bu haberi Ahmed'den duydum. Ahmed, kendilerine Muhammed⁴¹ bin Mihreveyh'in söylediğini söyledi. Muhammed bin Mihreveyh şöyle dedi: İbni Ebî Heyseme⁴², Mus'eb bin Abdullah'ın⁴³ kendisine şunu söylediğini bana yazdı:

Eş'eb'in asıl adı Şu'ayb idi. Künyesi Ebû'l 'Alâ idi. İnsanlar ona Eş'eb derlerdi ve bu ad ona yapışıp kaldı. O. Şu'ayb bin Cu-beyr, yani Zubeyr ailesinin bir mevlasıydı. Bugün (Eş'eb'in soyundan gelenler) kendilerinin Arap asıllı olduğunu düşünmektedirler⁴⁴. Eş'eb, annesinin Peygamber'in eşleri⁴⁵ arasında kavgalara neden olduğunu düşünmekteydi. Eş'eb'in karısı, Ömer bin Abdülaziz Medine camiini yeniden inşa ettiğinde⁴⁶ Peygamber'in mezarını yapan adam olan Verdân'ın kızı idi.

⁴⁰ Yukardaki 3. hikâye; Bekrî; Kutubî, *Fevât'a* da bkz..

⁴¹ Basılmış metinde Ahmed var.

⁴² 279/893'de ölmüş bir tarihçi ve hadis bilgini olan İbn Ebî Heyseme, Ahmed bin Zubeyr. Bkz. GAL., *Suppl.*, I.272. Soykütüğü bilgisini bir sonra gelen Mus'eb'ten edinmiştir. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* IV.163.

⁴³ Ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın amcası olan Mus'eb bin Abdullah bin Mus'eb bin Sabit bin Abdullah bin ez-Zubeyr 236/851 yılında 80 yaşında ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd*, XIII.112-4. *Fihrist* 110 Flügel; 160'ı (Cairo 1348) izleyen GAL., *Suppl.*, I.212, Mus'eb'in ölüm tarihi olarak 233/848'i vermektedir. *Neseb-i Kureyş'i* yakınlarda (Cairo 1953) basılmıştır.

⁴⁴ Bekrî onların (Güney Arabistan'daki) Zu Ru'eyn'le akraba olduklarını ileri sürdüklerini eklemektedir.

⁴⁵ Arapça metinde bundan sonra gelen hayırdüa formülü *rehimehümdür*. Bunun Peygamber'in eşleri ile birlikte kendisine de gönderen bir formül olarak anlaşılması gerekir. Muhtemelen onu 70. hikâyede olduğu gibi *rehimehünne* olarak okumalıyız.

⁴⁶ Yeniden inşa Ömer bin Abdülaziz Medine valisi iken 88/707'de gerçekleşmiştir. Elimde bulunan kaynaklarda ona ilişkin bir gönderme bulmamama rağmen Peygamber'in mezarının mimarı olarak Verdân adı tarihsel olabilir. Ancak "Verdân'ın kızı"nın bir tür bit için kullanılan Arapça bir kelime olduğu da kaydedilebilir ve Eş'eb'in karısına Verdân'ın kızı adının verilmesinde belki yapılmak istenen bir espri vardır.

- *Hikâye 11*⁴⁷: Ben Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Bu sonuncu, İbni Heyseme'nin kendisine Mus'eb bin Abdullah'a dayanarak şunu yazdığını söylemiş:

Eş'eb, bir *Kur'ân* okuyucusu idi. *Kur'ân* okuyucusu olarak güzel bir sesi vardı. Namaz esnasında sık sık *Kur'ân* okurdu⁴⁸.

- *Hikâye 12*⁴⁹: Ben, Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O, Muhammed bin el-Kâsım'ın kendisine söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ahmed bin Yahyâ'dan⁵⁰ duymuş. Ahmed bin Yahyâ, İshâk bin İbrâhîm'in kendisine şu hikâyeyi anlattığını söylemiş:

Bütün zekâsı ve geniş fıkra repertuarı yanında Eş'eb şarkı da söylerdi, hem de güzel söylerdi. Ona göndermede bulunarak Abdullah bin Mus'eb⁵¹ şöyle demektedir:

*Amber gibi, hatta daha da tatlı kokan
Duru şarabı yudumlarken*

*Ensar'ın yoldaşı olan Zeyd veya Eş'eb
Bana neşeli⁵² şarkılarını söylerken*

⁴⁷ Bekrî; Nuveyrî; Kutubî, *Fevât'a* da bkz..

⁴⁸ Namazda ayakta durulduğunda (*kıyâm*) okunur.

⁴⁹ *Egâni* XIII.116; Bekrî; Nuveyrî'ye de bkz. *Egâni* XIII.116'da beyitleri yazarlarının huzurunda şarkı olarak söyleyen, şarkıcı (*kadın*), Başbaşı'tır. Orada müziğin açık tele orta parmakla basılarak söylenen bir *hezec* olduğu belirtilir. el-Hişâmî'ye göre şarkıyı söyleyen Zeyd el-Ensârî'dir. O, Eş'eb'e de mal edilmektedir.

⁵⁰ Kim olduğu bilinmemektedir.

⁵¹ Yukarda adı geçen Mus'eb'in babası. 70 veya 73 yaşında iken 184/800'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* X.173-6.

⁵² Kelimesi kelimesine: *Hezec* şarkılarını.

Hazinelere ve geniş maiyeti ile çevrelenmiş
olarak toplantı yapan bir kral olduğumu düşünürüm.

O zaman, Tanrı adına yemin ederim ki,
Dünyanın doğuya mı batıya mı gittiği umurumda bile değildir.

Bu beyitler Zeyd el-Ensârî tarafından hafif remel bahrinde
şarkı olarak söylenmekteydi.

– *Hikâye* 13: Eş'eb Muhammed'in çevresinden bir dizi insana dayana-
rak hadisler de nakletmiştir.

Ben, amcamdan⁵³ duydum. Amcam, Abdullah bin Ebî
Sa'd'ın⁵⁴, Rebi' bin Se'leb'in⁵⁵ kendilerine söylediğini söyledi. Râ-
bi' bin Se'leb, Ebû'l Behterî'nin⁵⁶ kendisine söylediğini söylemiş.
Ebû'l Behterî, Eş'eb'ten duymuş. Eş'eb, şöyle diyen Abdullah bin
Cafer'den⁵⁷ naklen anlatmış:

Tanrı'nın elçisi şunu dedi: Bir (koyunun) ön bacağına yeme-
ğe davet edilsem, giderim. Bana (yemekte) arka bacak ikram
edilse, kabul ederim⁵⁸.

⁵³ Yani Hasan bin Muhammed el-Umevî. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* VII.417. O,
yeğeni tarafından sık sık bir otorite olarak zikredilir.

⁵⁴ 197/812-3'de doğmuş ve 274/887'de ölmüş olan Abdullah bin "Amr.
Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* X.25 vd..

⁵⁵ Kim olduğu bilinmemektedir.

⁵⁶ Yani 199/814-5 veya 200/815-6'da ölmüş olan Zubeyrî Vehb bin Vehb.
Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* XIII.481-7; İbni Hacer, *Lisân* VI.231-4 (Burada er-Rabi',
nakilcilerinden biri olarak zikredilmektedir); F. Wüstenfeld, *Die Familie al-
Zubeir, Abhandlungen der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Hist.-
Philos.*'de, Cl.23, I.16 (1878).

⁵⁷ Ali bin Ebî Tâlib'in VIII. yüzyılın ilk on yılında ölmüş olan bir yeğeni.

⁵⁸ Herhangi bir zengin sofraya ile karşılaşmayı ummasa bile bir daveti kabul
eden (ve hiçbir zaman önüne çıkarılan yemeği eleştirmemiş olan – bkz. İbni

- *Hikâye* 14⁵⁹: İbni Ebî Sa'd, Muhammed bin 'Ebbâd bin Musa'ya⁶⁰ dayanarak bir hadis daha nakletmiştir. Muhammed bin Musa bu hadisi babasına, babası Gıyâs bin İbrâhîm'e⁶¹, Gıyâs bin İbrâhîm ise Eş'eb'e dayanarak nakletmişlerdir. – Gıyâs, bu hadisi yalnızca Eş'eb'ten duyduğunu, çünkü yalnız ona ait olduğunu belirtmektedir⁶² – Eş'eb şöyle demiştir:

Kendisine ait olan bir bahçede Sâlim bin Abdullah'ın⁶³ yanına gittim. Sâlim bana baktı ve şöyle dedi: "Eş'eb, utan. Dilencilik etme⁶⁴; çünkü babamın şunları dediğini duydum: Tanrı'nın Elçisi'nin şöyle dediğini duydum: "Kiyamet gününde yüzlerinde bir parça et olmayan insanlar ortaya çıkacak; çünkü onların dilenmekten yüzleri kalmamış olacak."⁶⁵

Hanbel, *Müsned* II.479. Cairo 1311–) Peygamber'in nazikliğine işaret eden hadis kastediliyor (Bkz. A.J. Wensinck, J.P. Mensing ve diğerleri, *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane* II.176 Leiden 1933 vdd.). Eş'eb'in ağzında o, en az çekici beleş yemeğin bile geçip gitmesine izin vermeyen açgözlülüğünün bir işareti oluyor.

⁵⁹ Kâli II.310 vd; Bekri; *Ta'rih-i Bağdâd*; *Ta'rih-i Dimeşk*'e de bkz..

⁶⁰ "Muhammed... İbrâhîm" kısmı ile ilgili olarak *Egânî*'de "Muhammed bin 'Abbâd bin Musa bin 'Attâb bin İbrâhîm" var. Doğru nakilciler zinciri Kâli ve *Ta'rih-i Bağdâd*'da bulunmaktadır. Takma adı Sendülâ olan Muhahmmmed bin 'Abbâd için bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* II.373 vd. 840 civarında ölmüş görünmektedir. Babasından İbni Hacer, *Tehzib*, V.106'da kısaca söz edilmektedir.

⁶¹ El-Mehdî zamanında yaşamış ve güvenilirmez olarak kabul edilmiş olan Kûfeli bir hadis nakilcisi. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* XII.323-7; İbni Hacer, *Lisân* IV.422.

⁶² *Egânî*: li-ennehu 'aleyhi; Kâli: li-ennehu kâne 'aleyhi yuheddisu bihi ve-yes'elu n-nâse; *Ta'rih-i Bağdâd*: Ennehu kâne 'aleyhi. *Egânî* metni şöyle anlaşılabilir: "çünkü onun sorumluluğuydu." Ancak Kâli'yi takiben yukardaki versiyonu benimsedik.

⁶³ Yukarda 33. sayfaya bkz. Ez-Zehebi, *Ta'rih-el-İslâm* IV.115-7 (Cairo 1370 vdd.); İbni Hacer, *Tehzib* III.436-8.

⁶⁴ Kâli: "Dilenmesen bile sana bir şey verilecektir."

- *Hikâye* 15⁶⁶: Abdullah bin Cafer'e dayanan Eş'eb'e dayanan Osman bin Muhammed'e dayanan Yezid bin Vehb el-Mu'emmeli'ye⁶⁷ dayanılarak Peygamber'in sağ elinde bir mühür yüzüğü⁶⁸ taşıdığı haber verilmiştir.
- *Hikâye* 16⁶⁹: Bana Ahmed söyledi. Ahmed kendisine Ömer bin Şebbe'in söylediğini söyledi. Ömer bin Şebbe, Eş'eb'ten naklen aşağıdaki hikâyeyi el-Esme'i'den duyduğunu söylemiş:
Sâlim bin Abdullah bin Ömer'in oğullarından biri, babası Sâlim evdeyken benden binicilerin şarkısını⁷⁰ söylememi istedi. Ben şarkıyı söylerken, (odaların birinden)⁷¹ babası Sâlim'in başı göründü. Onu kınamadı.
- *Hikâye* 17⁷²: Ben bu hikâyeyi Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O,

⁶⁵ Hadis için bkz. İbni Hanbel, *Müsned* II.5; Wensinck ve diğerleri, *Concordance et Indices* II.384-38, 375-57; İbni Esir, *Nihâye* IV.98 (Cairo 1322) – Bu sonuncunun kaynağı Ebû 'Ubeyd el-Herevî idi (öl. 401-1010) – *Lisân el-'Arab* X.203.;

⁶⁶ *Ta'rih-i Dimeşk*; İbni Kesir'e de bkz..

⁶⁷ Kim olduğu bilinmemektedir.

⁶⁸ *Tehette-me*. Wensinck ve diğerleri, *Concordance et Indices* II.9a'da bu hadise göndermeler vardır. Kuteybe, 'Uyûn I.302'ye bkz. Onun Eş'eb'e mal edilmesi ile ilgili olarak makul bir açıklamam yok.

⁶⁹ Aşağıda 156. hikâyeye bkz..

⁷⁰ *Ginâ' er-rukbân* (veya *ar-rukbâniye*), *nesb* diye adlandırılan şarkı söyleme üslubunun ayıdır. Bkz. H.G. Farmer, *A History of Arabian Music* 50; J. Robson-H.G. Farmer *Ancient Arabic Musical Instruments* 19 (Glasgow 1938); el-Câhiz, *Kitâb et-Terbi'*, *Resâil el-Câhiz*'de, yay. H. es-Sendûbî 229 (Cairo 1353/1933); Beyhâkî, *Mehâsin* 395; İbni Reşik, 'Umde II.296 (Cairo 1353/1934). Aşağıda 71. hikâyeye de bkz..

⁷¹ *Fî beyt* diye mi okumalı?

⁷² Şunlara da bkz. Hamza el-İsfahânî; Husrî, *Cem'* 56; Husrî, *Zehr*; *Ta'rih-i Bağdâd*; Er-Râgıb el-İsfahânî I.32; Meydânî I.386 vd. (Bulâk 1284); 'İbn el-Cevzî, *Zurrâf*; Şerîşî; Kutubî, *Fevât*.

Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in kendisine söylediğini söyledi. Bu sonuncu onu Ebû Müslim'den duymuş olduğunu söylemiş. Ebû Müslim'in kaynağı ise el-Medâ'inî'ye dayanan Abdurrahman bin el-Hakem'miş⁷³:

Ayşe bint Osman, Eş'eb'i (çırak olarak) kumaş satıcılarının yanına verdi. Bir yıl sonra ona (işinde) bir ilerleme gösterip göstermediğini sordu. Eş'eb "Evet" diye cevap verdi, "İşin yarısını öğrendim. Öğreneceğim diğer yarısı kaldı." Tam olarak ne öğrenmiş olduğu sorulunca Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Kumaşı nasıl açacağımı öğrendim. Şimdi onu nasıl toplayacağımı öğrenmem kaldı."

- *Hikâye* 18⁷⁴: El-Medâ'inî şunu da söyledi:

Eş'eb şöyle dedi: Ka'be'in örtülerine tutunarak⁷⁵, Tanrı'ya yalvardım: "Ya Rab, beni bu açgözlülüğümden ve sürekli dilenmekten kurtar." Daha sonra birkaç Kureyşlinin ve başka insanların yanından geçtim. Hiçbiri bana bir şey vermedi. Annemin yanına geldiğimde, bana "Bir şey getirmedin mi?" diye sordu. Ona (duamdan) bahsettim. Bunun üzerine bana şunları söyledi: "Geri dönüp Rabbinden (duanı) geri almaya izin vermesini istemedikçe bu eve ayak basmayacaksın." Bunun üzerine geri döndüm ve Tanrı'ya yalvardım: "Tanrım, duamı geri almama izin ver." Daha sonra tekrar eve doğru yola koyuldum. Yanlarından geçti-

⁷³ Kim olduğu bilinmemektedir. Belki 'cen'in (dayanan) kaldırılması ve ismin Abdurrahman bin el-Cehm olarak düzeltilmesi gerekmektedir.

⁷⁴ Şunlara da bkz. *İkd* III.347; *Meydânî* I.386 vd. (Bulâk 1284); *Ibni Hemdûn*, 9. Bölüm; *Nuveyrî*; *Kutubî*, *Fevât*.

⁷⁵ Ka'benin perdelerine asılarak yemin etme veya dua etme, çok uygulanan bir adetti. Bu hikâyede biraz onunla alay edilmektedir. Dilenme ile ilgili hikâyelerle bağlantılı olarak onun *Beyhâkî*, *Mehâsin* 628'de zikredildiğini görmekteyiz.

ğim her Kureyşli grubu ve diğer insanlar bana armağanlar, bu arada bir de bir köle verdiler. Böylece üzerinde her şey yüklü bir eşekle annemin yanına geri döndüm. Annem bana bu kölenin kim olduğunu sordu. Sevinçten ölür korkusuyla ona hikâyeyi anlatmaktan korktum. Bundan ötürü “Onlar bana şey ...verdiler” dedim. Sözümlü kesti ve “Ne verdiler?” diye sordu. “g” dedim. “Ne g’si” dedi. “l” “dedim.” “Ne l’si” diye sordu. “a” dedim. “Ne a’sı” diye sordu. “m” dedim. “N m’si” olduğunu sorunca nihayet “gulam” [bir köle] diye cevap verdim. Bunun üzerine bayıldı. Eğer kelimenin harflerini teker teker heceleemeseydim, yaşlı günahkâr sevincinden ölecekti.

- *Hikâye 19*: Ben Ahmed'den duydum. Ahmed kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın naklettiğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendisine el-Abbas bin Meymûn'un⁷⁶ söylediğini söylemiş. El-Abbas bin Meymûn, el-Esmâ'î'nin şunu söylediğini duyduğunu söylemiş:

Osman meselesinde halkın galeyanını duydum. El-Esmâ'î şöyle devam etti. Sonra o (Eş'eb) Mehdî zamanına kadar yaşadı.

- *Hikâye 20*: Ben Ahmed'den duydum. Ahmed, Muhammed bin el-Kâsım'm kendisine naklettiğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Yahyâ bin el-Hasan bin Abd el-Hâlik bin Sa'id ez-Zeynebî'den⁷⁷ duyduğunu söylemiş. Bu sonuncu, kendisine Hind bin Hemdân el-Erkemî el-Mehzûmî'nin⁷⁸ söylediğini söylemiş: Hind bin Hemdân el-Erkemî el-Mehzûmî kendisine babasının şunu

⁷⁶ Kim olduğu bilinmemektedir.

⁷⁷ Kim olduğu bilinmemektedir.

⁷⁸ Kim olduğu bilinmemektedir.

söylediğini söylemiş: Eş'eb mavi gözlü ve şaşı idi. Tamamen keldi⁷⁹.

El-Erkemî'nin şunu söylediğini de duydum: Eş'eb şöyle dedi: Osman bin 'Affân'a⁸⁰ isyan sırasında ben su getirip götüren bir çocuktum. Doğrusunu Tanrı bilir.

- *Hikâye* 21⁸¹: Ben Ahmed'den duydum. Ahmed, Muhammed bin el-Kâsım'm kendisine söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, kendilerine İsa bin Musa'nın⁸² söylediğini söylemiş. İsa bin Musa, El-Esmâ'î'nin kendilerine şu hikâyeyi anlattığını söylemiş:

⁷⁹ Bekrî Eş'eb'in peltek olduğunu ve "l" ile "r"yi "y" gibi telaffuz ettiğini eklemektedir. Bu bilgi muhtemelen İbni Ömer'den gelmektedir. Bkz. aşağıda 70. hikâye.

⁸⁰ Yukarda 68. sayfa 34 nolu dipnotla Husrî, Cem' 56'ya da bkz..

⁸¹ Şunlara da bkz. 22. ve 23. hikâyeler; biri 21. hikâyeye, diğer ikisi 22. hikâyeye karşılık olan üç versiyonu olan *Ta'rîh-i Bağdâd*; İbni el-Cevzî, *Zurrâf*; Zehebî, *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân*. Zehebî ve İbni Hacer 21 ve 22. hikâyelere karşılık olan iki versiyonu *Ta'rîh-i Bağdâd*'dan almaktadırlar.

Bu hikâyeye bağlantılı olarak İbni Hacer kadı 'İyâd'ın (bkz. GAL., I.369 vd. *Suppl.*, I.630 vdd.) onu (henüz yayımlanmamış olan) *Medarik*'inde Vâkidî biyografisinde zikrettiğini söylemekte ve şunu eklemektedir: "Bu Eş'eb'in kim olduğunu bilmiyorum. Çünkü Açgözlü Eş'eb, Vâkidî'nin zamanından önce yaşamıştır ve hadis bilgisini Salim bin Abdullah bin Ömer'den almıştır. Biyografi alanının uzmanları Eş'eb adında başka hiç kimsenin özel olarak tanınmış olmadığını söylemektedirler." İbni Hacer de kendi payına bu Eş'eb'in bizim Eş'eb'imiz olması gerektiğine ilişkin hiçbir şüphe olmadığını belirtmektedir. O Eş'eb öldüğünde Vâkidî'nin 25 yaşında olduğu noktasına dikkati çekmektedir (Eş'eb'in 154 yılında öldüğü kabul edilmektedir Vâkidî ise 130/747'de doğmuş ve 207/823'de ölmüştür. Bkz. GAL., I.135 vd., *Suppl.*, I.207 vd.). Yuk s. 42'ye de bkz..

⁸² *Ta'rîh-i Bağdâd*'da (II.165 vd) 267/880'de öldüğü söylenen kişiyle aynı olabilir. Ancak Esmâ'î'nin bir öğrencisi olması için çok uzun zaman yaşamış olması gerekir.

“Eş'eb Medine'de bir dinar buldu. Onunla bir elbise aldı⁸³. Sonra Kuba'ya gitti ve onu ilan etti. Daha sonra bana geldi ve zannedirim – Ebû Yahyâ⁸⁴ (Esmâ'nin kendisine bunu söyleyip söylemediğinden) emin değildi; bundan dolayı “zannedirim” sözünü kullandı – şöyle dedi “Ne dersin, yeter derecede ilan ettim mi?”

- *Hikâye 22*: Ahmed şunu da dedi: Bize hikâyeyi Ebû Muhammed bin (Ebî) Sa'd⁸⁵ anlattı. O, kendisine Ahmed bin Muaviye bin Bekr'in⁸⁶ anlattığını söyledi. Ahmed bin Muaviye bin Bekr, hikâyeyi kendisine el-Vâkidî'nin anlattığını söylemiş:

Bir dinar bulduğu sırada Eş'eb'le birlikte Musalla⁸⁷ yolundaydım. Beni çağırdı. Ne istediğini sordum. “Bir dinar buldum. Onu ne yapayım?” dedi. “Onu ilan et” dedim. “Eğer bunu yaparsam El-'Alâ'nın anası⁸⁸ boş olsun” dedi. Bunun üzerine ben sordum: “Peki onu ne yapmak istiyorsun?” Cevap verdi: “Onunla bir elbise alacağım ve elbiseyi ilan edeceğim.”

- *Hikâye 23*: Ahmed şunu da dedi: Bana Muhammed bin el-Kâsım anlattı. O, Muhammed bin Osman el-Kureyzî'nin⁸⁹, el-Esmâ'îye

⁸³ *Kâtife*. Aş. 119. hikâyeye de bkz..

⁸⁴ Bu, İsa bin Musa'nın lakabı gibi görünmektedir.

⁸⁵ Abdullah bin Ebî Sa'd (Bkz. yuk. s. 46, dn. 3), *Ta'rih-i Bağdâd* V.162'de Ahmed bin Mu'aviye bin Bekr'in bir nakilcisi olarak geçmektedir.

⁸⁶ Bkz. F. Rosenthal, *Ahmad b. at, Tayyib as-Sarashî* 104, dn. 237 (New Haven 1943, *American Oriental Series* 26).

⁸⁷ Medine'nin 'Akik bölgesindeki (Bkz. aş. 136. hikâye) namaz yeri. Krş. A.J. Wensinck, *El Musalla* mad..

⁸⁸ Yani Eş'eb'in karısı. Bundan sonraki sayfalarda birinin karısını boşaması üzerine yemin etmesi “bahse girerim ki.. yemin ederim ki.. vb.” şekillerinde çevrilmiştir.

⁸⁹ Kim olduğu bilinmemektedir.

dayanarak kendisine şu hikâyeyi anlattığını da söylemiş:

Eş'eb bir dinar buldu. Onu duyurmaksızın kendinde tutmak istemedi. Böylece onunla bir elbise satın aldı ve ana camiin kapısında durarak şöyle bağırdı: Bu eski püskü elbisenin (*el-vemide*) sahibi var mı?

Ahmed el-Cevherî bana anlattı. Kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Kasım, şöyle demiş: Ben el-'Enezî'ye⁹⁰ sordum ve o bana şu bilgiyi verdi: *el- vebîde*⁹¹ "eski püskü" demektir ve o bu anlamda herşey için kullanılabilir. Bir elbise "eski püskü" olduğunda *vebîde* veya *vemîde*'dir.

- *Hikâye* 24: Bana Ahmed söyledi. Kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kasım, İsa bin Musa'dan duymuş. İsa bin Musa şöyle demiş: Bize el-Esmaî şunu dedi:

Eş'eb'i şarkı söylerken gördüm. Bülbul gibi bir sesi vardı.

- *Hikâye* 25⁹²: Bize Ahmed bin Abdülaziz anlattı. O, kendisine Mu-

⁹⁰ Genellikle *Egânî* yazarının bir otoritesi olarak adı geçen ve böylece İbni Mihreveyh'le aynı kuşağa ait olan el-Hasan bin 'Uleyl olmalı. 290/Ocak 903'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdad*; F. Rosenthal, *age*. 110, dn. 258.

⁹¹ Aş. 119. hikâyeye de bkz. *Lisân el-'Arab* IV.456 v-b-d için bu anlamı vermektedir.

⁹² Aş. 36 ve 155. hikâyelere de bkz..

Bu hikâyedeki espri, hadîs bilginlerinin kudsiyet taşıyan "Beni Tanrı için sevdi" cümlesini "Benden Tanrı için nefret etti" şekline çevirerek gülünç şekle sokmaktır. Şunlara da bkz. aş. 36. hikâye; Kâli III.176; Hamza el-İsfahânî; Se'âlibî, *Simâr*; *Ta'rih-i Bağdad*; İbni Bâbe; Meydânî I.386 vd. (Bulâk 1284); *Ta'rih-i Dimeşk* (iki versiyon); Nuveyrî; Zehebî, *Mizân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Hacer, *Lisân*. "Tanrı için nefret etmek" sofî tarafından "Tanrı için sevmek"nin zorunlu bir tamamlayıcısı olarak kabul edilmiş ve bu şekildeyle örneğin Gazalî tarafından (*İhya* II.146 vdd, Cairo 2352) tartışılmıştır.

hammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi... (El-Kasım bin Muhammed ve Sâlim bin Abdullah)⁹³:

Bin develik bir kervanda kendilerine hikâyeler anlatan bir hikâye anlatıcı vardı. Eş'eb sözlerini şöyle sürdürdü. "Ben geldim ve yumuşak şarkılar söylemeye başladım. İnsanlar hikâye anlatıcıyı terketti ve benim yanıma geldiler. Hikâye anlatıcı beni şikayet etmek için Sâlim'in yanına gitti ve 'Bu adam dinleyicilerimi elimden aldı' dedi."

"(Sonra) ben (kendim) Sâlim'in – sanırım böyle dedi – ve el-Kâsım'ın yanına gittim. Onlardan en acil olarak bana bir şey vermelerini istedim. Söylediğimi yaptılar. Her ikisi de benden nefret etti. Onlardan biri benden Allah için nefret etti." Biz (Eş'eb'e) şöyle dedik: "Hadis naklederken böyle bir şey söyleme." Fakat o bize şöyle cevap verdi: "Şüphesiz söyleyeceğim⁹⁴."

- *Hikâye 26*: Bize Ahmed anlattı. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, kendilerine Ke'neb bin el-Muharrir el-Bâhili'nin⁹⁵ söylediğini söylemiş. Ke'neb bin Muharrir el-Bâhili bu hikâyenin kendilerine Eş'eb'ten

⁹³ Nakilciler zinciri karışıktır ve hikâyenin başlangıcı da eksik görünmektedir.

Halife Ebûbekir'in torunlarından biri olan el-Kâsım bin Muhammed muhtemelen 70 yaş civarında ikinci yüzyılın ilk onyı içinde (718-28) ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* VIII.333-5.

⁹⁴ Başka versiyonlarda Eş'eb'in cevabı şudur: Gerçek ortadan kaldırılamaz.

⁹⁵ *Egâni*'de Muhriz olarak var. Ancak genellikle Ke'neb'in babasının adından önce harf-i tarif gelmektedir ve el-Muhriz yoktur. Bununla birlikte *Egâni*-3, el-Muhriz'i her zaman vokalize etmektedir. Yakut, *İrşâd* VI. 205 vd. Margouliouth ; XVII. 15-7 (Cairo 1355-7)'de bir Ke'neb biyografisi mevcuttur. Onun "Kitâb"ı, *Egâni* XV. 61'de zikredilmektedir. Taberî, *Annales* III. 441, 542 ile (buralarda metinde Muhriz kelimesi vardır) *Ta'rîh-i Bağdâd* V. 398-7'ye de bkz..

naklen El-Esmâ'î tarafından anlatıldığını söylemiş:

Ku'fe'den yanımıza bir hikâye anlatıcısı geldi. O, bin develik bir kervanda insanlara hikâyeler anlatıyordu. Dışarı çıktık ve *lebbeyk* diye bağırarak Ağaç'ta⁹⁶ Kutsal Bölgeye girdik. İnsanlar benim yanıma geldiler ve onu terkettiler.

İbni Ümm Humeyd (yeni Eş'eb) devam etti: O, Abdullah bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'ın⁹⁷ yanına gitti ve şunu dedi: "Senin mevlan benim rızkımı kesti."

— *Hikâye* 27⁹⁸: Ben haberi Ahmed'den aldım. Ahmed, Muhammed bin el-Kâsım'ın kendisine anlatıldığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, onu el-Medâ'inî'ye dayanan Ebû Müslim Abdurrahman bin el-Cehm'den duyduğunu söylemiş:

Eş'eb, Ziyâd bin Ubeydullah el-Hârisî⁹⁹ ile yemek yiyordu. Sofraya ekşi sütte pişirilmiş bir et yemeği getirildi. Eş'eb bir ekmeğe¹⁰⁰ onu kendisinin önüne koymasını söyledi. Adam söyleneni yaptı. Bunun üzerine Ziyâd sordu: "Hapisteki insanlarla kim namaz kılıyor?" Onların imamları olmadığı söylenince "O

⁹⁶ "Ağaç", 628 yılında Hudeybiye'de *Bey'et er-Rıdvân*'ın yerini belirten ağaçtır. Mekke'nin kutsal bölgesi buradan başlar ve insanlar burada *ihrama* girerler ve Tanrı'ya "lebbeyk" diye bağırırlar.

⁹⁷ 76/714-5'de ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* V. 338 vd.

⁹⁸ Şunlara da bkz. 28. ve 47. hikâyeler; Câhiz, *Buhalâ*; İbni Kuteybe, 'Uyûn III. 260 vd. ; 'İhd III. 251; er-Râgıb el-İsfahânî I. 410; Kutubî, *Fevât*.

⁹⁹ Kutsal şehirlerin el-Mansûr tarafından atanmış valisi olarak tasvir edilir (28. hikâye). Ziyâd burada (ve 28, 85, 88 ve 90. hikâyelerde) Abdullah'ın oğlu olarak adlandırılır. Oysa 47. hikâyede adı düzeltilmiş olarak 'Ubeydullah diye geçmektedir. Bkz. Mus'eb, *Neseb-i Kureys* 131, 284 (Cairo 1953); Taberî, *Annales*, Index.

¹⁰⁰ Burada ekmekçi (*habbâs*) kelimesi garson veya daha muhtemelen ahçı anlamına kullanılmış görünmektedir. Şunlara da bkz. İbni Kuteybe, 'Uyûn III. 233-8; el-Hatib el-Bağdâdî, *Tetfil* XXXIII. 96.

halde Eş'eb gitsin ve onlarla namaz kılsın" dedi. Eş'eb haykırdı: "Tanrı Emir'den razı olsun. Başka bir seçenek olabilir." Onun hangisi olduğu sorulunca "Bir daha asla ekşimiş sütte pişmiş bir et yemeğini yemeyeceğime yemin edebilirim" diye cevap verdi¹⁰¹.

- *Hikâye 28* : Biz haberi Ahmed'den aldık. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ke'neb bin el-Muharrir'den aldığını söylemiş. Ke'neb bin el-Muharrir de bu hikâyeyi kendisine el-Esme'nin anlattığını söylemiş:

El-Mansûr, Ziyâd bin Ubeydullâh el-Hâris'i Mekke ve Medine valisi tayin etmişti. Ben Ziyâd'la el-Cuhfe'de¹⁰² karşılaştım ve onu selamladım. İçeriye yemek getirildi ve ona bir kuzu sunuldu. Ziyâd, kuzuyu ekşi sütte pişirtmişti ve kuzunun içkembesi doldurulmuştu. Karşımdakinin kim olduğunu bildiğim için¹⁰³ içtenlikle yedim. Sonra sofraya içkembe getirildi ve onu parçaladım. Ahçı bağırdı: 'Aman Allahım, o, içkembeyi parçalıyor. "Bir an durdum (ve sonra yemeğe devam ettim). Yemeği bitirdiğimde, Ziyâd şöyle dedi: " Eş'eb Ramazan ayında bulunuyoruz. Hapiste yatan insanlarla namaz kılman kesinlikle zorunlu." Cevap verdim: "Doğrusu, *Kur'ân*'dan ezbere bildiğim tek şey, kendi namazımda okuma ihtiyacında olduğum şeydir." Ancak Ziyâd benim ondan kaçamayacağımı söyledi. Bunun üzerine oña "Belki benim için diğer seçenek, ekşimiş sütte pişmiş kuzu yememek

101 Acaba bizim ayrılarımız mı? [Çevirmenin notu.]

102 *Egâni*'de neresi olduğu bilinmeyen *m-h-f-h* var. El-Cuhfe, Medine-Mekke yolu üzerinde Suriyeli hacıların ihrama girdikleri yerdir.

103 "Bilmediğim için" şeklinde olumsuz olarak okumak hemen hemen zorunlu görünmektedir.

“Bir sütun üzerinde vücudunu eğip büken cambaz.”

olabilir” dedim. Ama o ısrar etti: “Şimdi kuzu midende olduğuna göre ben ne yapabilirim?”

Ben “Yol uzun ve Medine’ye geri dönmek istiyorum” dedim. Ziyâd bir hizmetçiye bir horozun kuyruğundan koparılmış bir tüy getirmesini emretti. Onu boğazıma soktular ve yediğim her şeyi kustum. Sonra Ziyâd bana şöyle dedi: “Neye şaşırdın öyle?” Cevap verdim: “O, işkembeyi parçalıyor” diye bağırılan bir yerde kalmayacağım. “Bunun üzerine Ziyâd, “Senin valilikten bir talebîn var. Onun boş gitmesini istemiyorum. O halde ne istediğini söyle, yalnız fazla da yüksek olmasın” dedi. “Beni Medine’ye götürecek bir eşek kiralamak için yarım dirhem istiyorum” dedim. Bana onu verdi ve Yüce Tanrı doğrusunu bilir.

- *Hikâye* 29¹⁰⁴: Ben bu haberi Ahmed’den aldım. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım’ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, el-Medâ’inî’ye dayanan Ebû Müslim’den aldığını söylemiş:

Bir hükümet görevlisinin evinde Eş’eb’e yemek için bir tabak tatlı getirilmişti. Eş’eb ondan biraz yedi. Kendisine nasıl bulduğunu sorulunca, “Bahse girerim ki¹⁰⁵ bu tatlı, Tanrı’nın arılara ilhamından önce yapılmış¹⁰⁶” diye cevap verdi.

¹⁰⁴ Şunlara da bkz. Aş. 58. hikâye; Husrî, *Cem’* 54 vd.; Husrî, *Zehr*. Husrî’nin versiyonu 58. hikâyeye karşılıktır. Aynı söz er-Râgıb el-İsfahânî 1.382’de Muzebbid’e izafe edilmektedir.

¹⁰⁵ *İmre’etuhu talik*, kelimesi kelimesine: “eğer. . . değilse, karısı boş olsun” demektir. Birinci şahıs zamirini beklediğimiz yerde üçüncü şahıs zamerinin kullanılması metinlerimizde başka yerlerde de karşımıza çıkmaktadır.

¹⁰⁶ Burada *Kur’ân* XVI. 68 vd/70 vd.na gönderme yapılmaktadır: “Rabbin bal arsına “dağlardan, ağaçlardan (ve insanların senin için yapacakları) çardaklardan evler edin. Sonra meyve (ve çiçeklerin) herbirinden ye de Rabbinin bal imalinde öğrettiği ve kolaylıklar gösterdiği yayılım yollarına git” diye ilham etti. Onların (arılarnın) karınlarından renkleri çeşitli şerbet (bal) çıkar ki onda insanlar için şifa vardır.”

- *Hikâye 30* : Ben, bu hikâyeyi Ahmed'den dinledim. Ahmet kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım onu kendilerine amcasından naklen Abdullah bin Şu'ayb ez-Zubeyri'nin¹⁰⁷ anlattığını söylemiş.

Ebû Bekr¹⁰⁸şunu da dedi: Ben İbni Ebî Sa'd'dan duydum. O, kendisine Abdullah bin Şu'ayb'ın şu şekilde anlattığını söyledi – bu anlatım, diğerinden daha tam ve daha uzundur –: Eş'eb, Zubeyr ailesinden Ebû Bekir bin Yahyâ'nın¹⁰⁹ evine geldi ve ona durumundan şikayette bulundu. Ebû Bekir, Eş'eb'e bir *sâ'* [aşağı yukarı üç kilo] hurma verilmesini emretti.

Eş'eb öyle sefil bir durumdaydı ki Ebû Bekir bin Yahyâ ona şöyle dedi: “Eş'eb, utan, yaşlı ve ünlü olduğun halde buraya bu durumda geliyorsun. Kendini alçaltıyorsun. Sonuç olarak da aldığın armağanlar yalnızca bu tür küçük şeyler oluyor. Git, bir banyo yap ve sakalını boya.” Söyleneni yaptım. Sonra tekrar onun yanına geldim. O, bana kendi yün elbiselerinden birini giydirdi ve gidip (bu şekilde) dilenmemi istedi. Ebû Rabi'a ailesinden Hişâm bin el-Velîd'in, Katırların Efendisi'nin¹¹⁰, yanına gittim. O, soylu ve zengin bir adamdı. Eş'eb¹¹¹, ona durumundan şikayet etti ve Hişâm da ona yirmi dinar verilmesini emretti. Eş'eb onları aldı ve camiye gitti. Orada toplanmış olan her grubun yanına oturduğunda şunları söylemeye başladı: “Ebû Bekir bin Yahyâ – Tanrı bana yaptığı iyiliğin mükâfatını versin – dilenciligi herkesten daha iyi biliyor. O bana şunu, şunu yaptı.” Arkasından da hikâyesini anlattı. Ebû Bekir bunu öğrendiğinde

¹⁰⁷ Zubeyri ailesinin kim olduğu bilinmeyen bir başka üyesi.

¹⁰⁸ Bu, İbni Mihreveyh'in lakabı görünmektedir.

¹⁰⁹ Yahyâ bin 'Urve bin ez-Zubeyr'in bir oğlu olabilir.

¹¹⁰ Kim olduğu bilinmemektedir.

¹¹¹ Burada metin birdenbire birinci şahıstan üçüncü şahsa geçmektedir.

şöyle dedi: "Eş'eb, senin en büyük düşmanın sensin. Beni insanlara rezil ettin. İşte mükafatım bu oldu."

- *Hikâye 31* : Ben Ahmed'den duydum. Ahmet, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, kendisine Muhammed bin el-Hüseyin bin Abdülhamid'in¹¹² şunları söylediğini söyledi:

Bir ihtiyar bana bir seferinde Eş'eb'i el-Furu¹¹³ denen bir yerde gördüğünü söyledi. Saçlarına kına yakmış ve ağlıyormuş. Neye ağladığını sorunca, "Ülkenin bu bölgesinin yalnızlığına" demiş. Orada tek bir ev varmış. El-Furu'da başka bir ev yokmuş.

- *Hikâye 32* : Bize Ahmed anlattı. Ahmed, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh, Muhammed bin el-Hüseyin'den duyduğunu söylemiş. Muhammed bin el-Hüseyin kendisine babasının şunları söylediğini nakletmiş:

Eş'eb'i namaz kılarken Tanrı'nın elçisi için hayır dua ederken gördüm.

- *Hikâye 33* : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. Ahmed, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Muhammed bin el-Hüseyin'in anlattığını söylemiş. Muhammed bin el-Hüseyin, kendisine İshâk bin İbrâhîm bin Eclân el-Fihri'nin¹¹⁴ anlattığını söylemiş:

¹¹² Kim olduğu bilinmemektedir.

¹¹³ Medine yakınında bir bölgenin (bkz. el-Bekrî, *Mu'cem mâste'cem* 1020 vd., Cairo 1945-51) veya oradaki (Fur' diye adlandırılan) bir köyün adı (Bkz. Yâkut, *Mu'cem* III.878 Wüstenfeld). Bununla birlikte burada aynı genel bölgede olmakla birlikte çok küçük bir yer kastediliyor görünmektedir.

¹¹⁴ Kim olduğu bilinmemektedir.

Eş'eb bir gece, Medine'nin bir bölgesinde yağın yağmurların meydana getirdiğı bir su birikintisinin yanından geçiyordu. "Bu su birikintisi *berekani*¹¹⁵ bir elbise olmalı" dedi. Onun tam ortasında durdu "Sanırım haklıyım" diye haykırdı ve yere oturdu.

- *Hikâye* 34¹¹⁶ : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım onu Muhammed bin el-Hüseyn'den duyduğunu söylemiş. Muhemmed bin el-Hüseyn ise Medineli bir adamdan duymuş:

Eş'eb'in evinin kapısında bir yarık vardı. Geceleri uyuduğunda birinin kapının önünden geçerken içine bir şey bırakabileceğı umuduyla elini bu yarıktan dışarı uzatırdı. Böyle yapmasının nedeni çok açgözlü olmasıydı.

- *Hikâye* 35¹¹⁷ : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. O, kendisine

¹¹⁵ R.P.A. Dozy, *Dictionnaire détaillé des Noms de Vêtements chez les Arabes* 68-71 (Amsterdam 1845) ve Lane, *Arabic-English Lexicon*, 194c'ye göre *berenkâni* tercihen kaba kumaştan yapılmış bir giysiye işaret eder. Bununla birlikte Dozy daha yakın zamanlarda kelimenin, ince kumaştan yapılmış cübbeler için de kullanıldığını söylemekte ve Lane onun iki süslü kenarı olan bir giysiye ifade edebileceğini söylemektedir. Bu hikâyede çok ince bir kumaştan yapılmış bir giysiye işaret eder görünmektedir. *Berengkâni*'nin *berenk* (ipekli kumaş), *berniyan* (bir ipek elbise), *perniyan* (kendisinden giysi yapılan bir tür ince Çin ipeğı) anlamlarına gelen Farsça kelimelerle ilişkisi olabilir (Bkz. Steingass, *Persian English Dictionary*). C.C. Torrey, *Orientalische Studien Th. Nöldeke* I.217, dn. 4 (Giessen 1906)'de kelimenin Farsça kaynaklı olabileceğı görüşünü de ileri sürmüştür.

Lane'nin *berenkâni*'nin siyah bir elbise olabileceğı görüşü bu hikâyeye rahatlıkla uyabilir; çünkü bu hikâye gece cereyan etmektedir.

¹¹⁶ Bkz. Aş. 76. hikâye; İbni Hemdûn, 9. Bölüm.

¹¹⁷ Nuveyrî'ye de bkz..

Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, onu ez-Zubeyr'den duyduklarını söylemiş. Ez-Zubeyr ise onu kendisine Abdurrahman bin Abdullah ez-Zuhri'nin¹¹⁸ naklettiğini söylemiş:

Bir seferinde Eş'eb koca gövdeli, geniş kalçalı biri olan Mervân bin Ebân bin Osman'ın¹¹⁹ yanında nainaz kılıyordu. Mervân ayağa kalktığı anda duyulur bir gaz çıkardı. Bunun üzerine Eş'eb derhal namazı bıraktı. Böylece insanlar onu yapanın Eş'eb olduğunu düşündüler. Mervân evine döndüğünde Eş'eb yanına geldi ve ona şöyle dedi: "Ver bakayım kan paramı." Mervân ne demek istediğini sorunca şu cevabı verdi: "Senin yerine üzerime aldığım gazın kan parası. Eğer vermezsen, vallahi seni herkese rezil ederim." Ve Mervân'dan hatırı sayılır bir armağan alıncaya kadar onu bırakmadı.

- *Hikâye* 36¹²⁰ : Bana bu hikâyeyi Ahmed anlattı. O, kendileri-ne Muhammed bin el-Kâsım'ın naklettiğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, İbrâhîm bin el-Cüneyd'den¹²¹ duyduğunu söylemiş.

¹¹⁸ Kim olduğu bilinmemektedir.

¹¹⁹ Halife Osman'ın 39. hikâyede hiç övücü olmayan kelimelerle tasvir edilecek olan bir torunu. Babası Ebân 105/723-4'de ölmüştür. Bkz. K.V. Zettersteen, *El Abân b. 'Othman* mad. 'İkd III.241'de Ebân "Kureys'in budalaları"ndan biri olarak tasvir edilmektedir ve annesi de budala olarak şöhret kazanmıştı. Krş. İbni Kuteybe, *Uyûn*, II.38. Aş. 91. hikâyeye de bkz..

¹²⁰ *Ta'rih-i Bağdâd*; *Ta'rih-i Dimeşk*; Zehebî, *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân'a* da bkz. Yuk. 25. hikâyeye de bkz..

¹²¹ *Egânî* III. 182; *Egânî*-3 IV.111-9 vd. nda bu adamın adının İbrâhîm bin Abdullah bin Cüneyd olduğu söylenmektedir. Bu, onun malı mülkü 233/847-8'de müsadere edilmiş bir hükümet görevlisi olan İbrâhîm bin el-Cüneyd el-Nasrânî ile aynı kişi olması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bkz. Taberî *Annales* III. 1378. En-Nisâbü'rî, nin *Ukalâ el-Mecânîn*'inde de bir İbrâhîm el-

İbrâhîm bin el-Cüneyd onu Sevvâr bin 'Abd'dan¹²², bu sonuncu da Eş'eb'ten naklen Minkarî'nin bir mevlası olan Me'di bin Süleyman el-Minkarî'den¹²³ duyduğunu söylemiş:

Benden Tanrı için nefret eden, ancak kendisini Tanrı için sevdiğim el-Kâsım bin Muhammed'in yanına gittim. Beni görünce "Seni benim yanıma getiren neden ne? Defol buradan" dedi. Ben ona "Bana en acil olarak bir hevenk hurma vermeni rica ediyorum¹²⁴" dedim. Bunun üzerine el-Kâsım "Hizmetçi, ona bir hevenk hurma topla; çünkü o reddedenin bir daha asla iflah olmayacağı bir dilekte bulundu¹²⁵." dedi.

– *Hikâye* 37 : Bana bu hikâyeyi Ahmed anlattı. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın naklettiğini söyledi.

Muhammed bin el-Kâsım onu er-Riyâşî'den¹²⁶ duyduğunu söylemiş. Er-Riyâşî, el-Muhrizî'den, yani Ebû Süleyman Eyyûb bin 'Abâye'den¹²⁷ naklen Ebû Selime Eyyûb bin Ömer'den¹²⁸ duy-

Cüneyd'in adı sık sık geçmektedir. Bkz. P. Loosen, *Zeitschrift für Assyriologie* XXVII.192 (1912).

¹²² Kim olduğu bilinmemektedir.

¹²³ Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* X. 229.

¹²⁴ Burada ve aşağıda (71. hikâyede) acil bir dileği ifade etmek için *lemma* kullanılmaktadır.

¹²⁵ *Ta'rih-i Bağdâd*'a cümle şöyle: *fe inneheu se'ele bi-mes'ele* (Çünkü o bir dilekte bulundu). Bu hikâyede belki benim şu anda göremediğim daha fazla bir şeyler var.

¹²⁶ (El) 'Abbas bin el-Ferec er-Riyâşî 257/87'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* XII. 138-40.

¹²⁷ *Egâni* VII.109; *Egâni*-3 VIII.152-9'de Ömer bin Şebbe'nin bir haber kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Taberî, *Annales* III.58'e de bkz. Burada otoritesi Musa bin Sâlih bin Şeyh'tir (151/781-257-870. *Ta'rih-i Bağdâd* XIII. 42 vd. ile krş.

¹²⁸ Kim olduğu bilinmemektedir.

duğunu söylemiş:

Her yıl Eş'eb'e bir dinar vermek zorundaydım.. Bir gün Bati-hân'da¹²⁹ yanıma geldi. "O dinarı hemen şimdi ver" dedi. Sonra "Evimden ayrıldığımı görüyorsun. Bir ay içinde eve dönmeyeceğim; filan, filan, filandan alacağım parayla geçineceğim" dedi.

- *Hikâye* 38 : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. Ahmed, onu Muhammed bin el-Kâsım'dan duyduğunu söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ali bin Muhammed en-Nevfeli'den¹³⁰ duyduğunu söylemiş. Ali bin Muhammed en-Nevfal, Medineli birinden naklen onu babasından duyduğunu söylemiş: Eş'eb yaşlanmıştı ve insanlar onu artık sıkıcı ve sıradan buluyorlardı. Oğlu büyümüştü. Şarkı söylüyor, ağlıyor, insanları (öbür dünyada bekleyen ceza-ya) karşı uyarıyordu. Halk bunu seviyordu. O, şişmanlamakta, buna karşılık babası zayıflamaktaydı.

Bir gün babası onu eve davet etti. Oğlu karısıyla birlikte geldiğinde Eş'eb bir yaşlı kadınla birlikte evde oturuyordu. Eş'eb oğluna şöyle dedi: "Şarkı söylediğini, insanlara uyarılarda bulunduğunu ve öğütler verdiğini duyuyorum. Gel, seninle yarışalım." Oğlu kabul etti. Eş'eb şarkı söyledi. Ancak sesi kırıktı ve titrekti. Sonra oğlu şarkı söyledi. Güzel, etkileyici bir sesi vardı. Böylece bu alanda Eş'eb yenildi. Sonra uyarma ve vaaz yarışına girdiler. Her ikisinde de sonuç aynı oldu. Eş'eb çok öfkelen-di. Ayağa fırladı, elbiselerini çıkarıp attı ve (önünü işaret ederek) "Tamam, bana benzeyen yüzün gibi benim gibi konuşma kabiliyetini de buradan aldın" dedi. Bu davranış genç adamı şoke

¹²⁹ Medine'nin üç vadisinden biri. Yukarda verilen okuma biçimi tercihe sayan görülmektedir. Coğrafyacılar onu farklı şekillerde okumaktadırlar.

¹³⁰ Bkz. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, 427 (Leiden 1952).

"Ziyarette bir obur."

etti¹³¹. Yaşlı kadın ve onunla birlikte bulunanlar ise bağırarak Eş'eb'i susturdular.

- *Hikâye* 39¹³²: Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. Ahmed onu Abdullah bin 'Amr bin Ebî Sad'den duyduğunu söyledi. Abdullah bin 'Amr bin Ebî Sa'id, onu kendisine Ali bin el-Hasan bin Hârûn'un¹³³ anlattığını söylemiş. Bu sonuncu onu Muhammed bin Abbad bin Musa'dan duyduğunu söylemiş. Muhammed bin 'Abbâd bin Musa, onu kendisine Muhammed bin Abdullah bin Cafer bin Süleyman'ın¹³⁴ anlattığını söylemiş. Muhammed bin 'Abdullah bin Cafer bin Süleyman ise onu Muhammed bin Süleyman'ın polis müdürü olan Muhammed bin Harb el-Hilâlî'den¹³⁵ duyduğunu söylemiş:

Bir seferinde Cafer bin Süleyman'ın yanına gittiğimde Eş'eb onunla birlikteydi ve ona şu hikâyeyi anlatıyordu:

Hüseyin bin Ali'nin kızı¹³⁶, Ayşe bint Osman'ın evinde yetişmiş ve kadınlığa erişmişti. O, Halife'nin işe yaramaz olanları dışında Medine'deki bütün Kureyşlileri kendisiyle birlikte alıp

¹³¹ Aynı motif İbni Kuteybe 'Uyûn II.41-12 vd.'nda kullanılmaktadır.

¹³² İbni Hemdûn, 9. Bölümle de karşılaştır.

¹³³ Kim olduğu bilinmemektedir.

¹³⁴ Şahsın kendisi hakkında bilgi mevcut değil gibi görünmektedir. Ancak Eş'eb'in çağdaşı olan onun büyük babası Cafer bin Süleyman ilk iki Abbasi halifesinin bir kuzeniydi. 125. hikâyenin *Ta'rih-i Bağdâd*'da karşılaştığımız versiyonundan bu anlaşılmaktadır. Sözü edilen yerde Cafer'in soykütüğü Cafer bin Süleyman bin Ali bin Abdullah bin el-Abbâs olarak verilmektedir. Cafer'in babası Süleyman 142/759'da 58 yaşında ölmüştür. Krş. İbni Hacer, *Tehzib* IV. 212.

¹³⁵ Kim olduğu bilinmemektedir. *Egânî* IX.23 vd.nda da zikredilmektedir.

¹³⁶ Hüseyin'in bu kızının kim olduğu tesbit edilememiştir.

hacca gitmiş olduğu bir sırada vefat etti. Ayşe bir haberci ile Medine valisi Muhammed bin 'Amr bin Hazm'a¹³⁷ onun ölüm haberini gönderdi. İbni Hazm hoşgörülü ve zeki bir insandı. Uzun bir sakalı vardı¹³⁸. Bu sakalla görevlendirilmiş özel bir de hizmetçisi vardı. Öyle ki İbni Hazm entarisini giydiğinde onu (tek başına) sakalının üzerinden geçiremezdi. Toplantı yaptığında sakalını toplar ve altına koyardı. İşte Ayşe ona bir haberci ile şu mesajı gönderdi: "Aziz dostum, kızımın ölümü ile başıma gelen felaketi biliyorsun. Ayrıca benim ve onun akrabalarının şehir dışında olduklarını da biliyorsun. Sen valisin. Kadınların kadınlara yaptırabildikleri şeyleri senin için en büyük bir istekle yapacağım. Ancak erkeklerin erkeklere yaptırabilecekleri şeyleri benim için de sen yaptır. (Cenaze töreni için) çarşılardaki bütün faaliyetlerin durdurulmasını emret¹³⁹ ve ona iyi bir tabut ısmarla. O, yalnızca bilgin ve soylu Kureyşliler tarafından kaldırılın. Mezarının başında dur ve o yalnızca soylu ve mükemmel akrabaları tarafından toprağa verilsin."

Haberci, İbni Hazm'ın yanına tam o yemeğini yemiş, kestirmek için çadırına çekildiği sırada ulaştı. Çadırın içine girdi

¹³⁷ Bu İbni Hazm 63/683'de Herre savaşında ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* IX.370 vd. Hikâyede anlatılan durum Hüseyin'in ölümüne (680) bu kadar yakın bir tarihe pek uymamaktadır. Çünkü burada zikredilen kızıdan muhtemelen babasının zamansız ölümünden sonra Medine'ye gönderilen Hüseyin'in kızlarından biri kastedilmektedir (Bkz. İbn el-Esîr, *Kâmil* IV.73 vd. Tornberg; IV. 44 Cairo 1301-2). Öyle görünmektedir ki burada İbni Hazm'ın oğullarından biri kastedilmektedir (Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* XII.38 vd ve aş. 96. hikâye).

¹³⁸ Uzun sakal bir budalalık alametidir ve fıkralarda sık sık da böyle geçer. Şunlara da bkz. Aş. 43. hikâye, Taberi'nin *Annales*'inin neşrinin şerhindeki göndermeler, s. CCCXLIV, j-v-l mad. İbn el-Cevzi, *Ahbâr el-Hamka* 17 vd. ve başka yerler.

¹³⁹ *Ve'mur* diye oku.

ve Ayşe'nin mesajını ilettili. İbni Hazm ona şu cevabı verdi: "Kötü muamele görmüş Osman'ın kızına saygılarımı sun ve ona kızının acı ölüm haberini duyduğumu söyle. Hemen şimdi onun yanına gelmek isterdim. Ancak önce biraz dinlenmek ve namaz kılmak istiyorum. Sonra istediği her şeyi yerine getireceğim."

Sonra vali özel kalem müdürüne (hacib) ve polis müdürüne çarşılardaki bütün faaliyetlerin durdurulmasını emretti. Muhafızlarını çağırdı ve ölen kızın saygın bir biçimde toprağa verilmesi için akrabaları dışında herkesi tabuttan uzak tutmak üzere kırbaçlarını kullanmalarını söyledi. Sonra uyudu. Uyandığında atı kendisi için eyerlenmişti. Medine'de herkes toplanmıştı. Ayşe'nin evine vali tam cenaze dışarıya çıkarılırken yetişti. Halk tabutu görünce onu tutmak istedi. Ne İbni Hazm, ne muhafızlar tabutu ellerine geçiremediler. Bunun üzerine İbni Hazm tabutun arkasından atıyla koşturmaya ve sakın olmaları için ayak takımına bağtırmaya başladı. Ancak onlar dinlemediler. Sonunda tabut mezara vardı. İbni Hazm cenaze namazını kıldı, mezarın başında durdu ve orada bulunan Kureyşlileri çağırdı. Ancak Mervân bin Ebân bin Osman dışında onlardan hiç kimse yoktu. Mervân koca göbekli iri bir adamdı. Göbeği yüzünden önüne eğilemiyordu. Ayrıca aptaldı. Bir merdivenin basamakları gibi biri diğerinden daha kısa yedi gömlek, onların da üstüne 2000 dirhem değerinde bir Aden cübbesi giymişti. İbni Hazm'ın yanına gitti ve onu selamladı. İbni Hazm ona "Sen şüphesiz rahmetlinin bir akrabasisin; ancak bu mezar, içine giremeyeceğin kadar dar" dedi. Fakat Mervân ona şöyle cevap verdi: "Tanrı Emir'den razı olsun. Yalnızca insan boğazı çok dar olabilir¹⁴⁰." İbni Hazm "Valla-

¹⁴⁰ Yukarıdaki çeviri *el-ahlâk* diye okumaya dayanmaktadır. O, Mervân'ı

hi bunu düşünemiştım, ancak şimdi görüyorum.” Dört adama Mervân’ı tutmalarını ve mezara indirmelerini emretti.

Sonra oraya Harâ ez-Zenc Osman bin “Amr bin Osman”¹⁴¹ geldi. İbni Hazm’ı selamladı. Sonra ağladı” Ah hanımımız, ah kızkardeşimizin kızı.” İbni Hazm bağırdı: “Bu arkadaşın kadınısı olduğunu duymuştım. Ancak bu kadar olduğunu düşünmemiştim. Onu da su kovası”¹⁴² gibi mezara indirin. Kızı gömmeye Mervân’dan daha fazla hakkı var.”

Her ikisi de mezarın içine indiklerinde Mervân, Harâ’ ez-Zenc’e “Biraz senin tarafa çekil” dedi. Harâ’ ez-Zenc cevap verdi: “Sen kendi tarafına çekil.” Daha sonra Harâ ez-Zenc”¹⁴³ sözlerine devam etti: “Alemlerin Rabbi’ne hamd olsun, evcil köpek gelmiş vahşi köpeği kovuyor” Bu noktada İbni Hazm müdahale etti: “Siz ikiniz, melun hergeleler, uslu durun. Aranızda evcil, vahşi hayvan gibi bir fark yok”¹⁴⁴. Eğer uslu durmazsanız, sizi de gömmeleri için emir vereceğim.”

insanların boğazının bir oburun arzu edebileceği kadar çok şeyi yutabileceği ölçüde geniş olmamasından şikayet eden bir obur olarak takdim eder. Burada kelimeyi, cümlenin “sadece bir karakterin (ruhun) çok dar olabileceği” anlamına geleceği şekilde *el-ahlâk* olarak okumak da mümkündür. Mervân’ın görkemli giysilerine alaycı bir gönderme olarak *paçavra*, *yırtık pırtık şey* de (*ahlâk*) bir anlam ifade edebilir. Ancak kastedilenin bu olması pek muhtemel değildir.

¹⁴¹ Osman’ın bu torununun takma adı pek övücü değildir. *Eğânî* II.109 vd.’na tekabül eden *Eğânî*-3 II.313-10’da *behr er-rih* şeklinde yazılmıştır. Ancak Mus’eb, *Neseb-i Kureyş* 112 vd. (Cairo 1953)’de zikredilen beyitlerde görüldüğü gibi daha kibar olmakla birlikte onun doğru olması daha az muhtemeldir.

¹⁴² “Kova, su kovası” muhtemelen doğru çeviridir. Ancak kelimenin burada bir ilave anlamının olması gerekir.

¹⁴³ *Eğânî*’nin basılmış metninde sayfa kenarında bulunan bir not burada Harâ ez-Zenc yerine Mervân’ı teklif etmektedir. Ancak bu düzeltme zorunlu değil gibi görünmektedir.

¹⁴⁴ Yani “her ikiniz de köpeksiniz.”

Bu sırada oraya kızın Hatibîlerden bir dayısı geldi. Bir hastalıktan yeni kalkmıştı ve o kadar zayıftı ki bir sinek yakalasa, elinde tutamazdı. “Tanrı Emir’den razı olsun, topuklarım ezildi.” dedi. İbni Hazm’ın cevabı şu oldu: “Allah topuklarını da boynunu da ezsın. Uslu ol, lanet olsun.”

Sonra İbni Hazm, etrafında bulunanlara yaklaştı ve şöyle dedi: “Kahretsin, görüyorum ki kız iri. Mervân koca göbeğinden ötürü öne eğilemiyor. Harâ’ ez-Zenc kadını ve ne adetlerden, ne de birisini nasıl gömeceğinden haberi var. Bu Hatibî ise zayıflığından ötürü bir sinek yakalasa, elinde tutmaktan aciz. Pe ki bu kızı kim gömecek? Herhalde kötü muamele görmüş Osman’ın kızı bunu benim yapmamı istemedi. “Arkadaşları ona cevap verdiler: “Medine’de başka Kureyşli yok. Zaten bu üçü de bir işe yarasalardı, burada olmazlardı.”

Bunun üzerine İbni Hazm (Kureyş’in) mevlalarından birinin orada olup olmadığını sordu. Ebû Hâni el-A’mâ¹⁴⁵ görüldü. O, kızın babalığı idi. İbni Hazm ona kim olduğunu sordu. O, adının Ebû Hâni olduğunu, Abdullah bin ‘Amr bin Osman’ın babalığı olduğunu, Osman’ın ailesinden hayatta olan veya ölmüş olanları kendisinin gömdüğünü söyledi. Bunun üzerine İbni Hazm haykırdı: “Tamam aradığım adam sensin, yaklaş ve ölümler sana aşağıya uzatılincaya kadar önce yaşayan bu herifleri göm.”

Sonra bir Yezidî görüldü. Yeni gelmişti. Adı Ebû Mûsâ¹⁴⁶ idi. İbni Hazm ona kim olduğunu sordu. Adam “Ben kötülerin Ebû Mûsâ’sıyım. Yoksulların en yoksulunun ve zenginlerin en zenginin oğluyum. Alemlerin Rabbi olan Tanrı’ya hamdolsun”

¹⁴⁵ Kim olduğu bilinmemektedir.

¹⁴⁶ Yezidî’nin, bu Ebû Musa’nın, saltanatı sırasında Hüseyin’i öldürdüğü Yezid’in bir taraftarı olması anlamına gelmesi mümkündür.

dedi. İbni Hazm haykırdı: “Büyük Allahım. Sen, Tanrı'nın elçisinin kızı”¹⁴⁷, bu grupta beşinci olacaksın. Seni gömmek için bir araya gelen bu herifler bir domuzun veya köpeğin leşinde bile bir araya gelmemiştir. Ne felaket.”

*Hikâye 40*¹⁴⁸: Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Muhammed bin Abdullah el-Ya'kubî'den; Muhammed bin Abdullah el-Yakubî, Ebûbekr ez-Zellal ez-Zubeyrî'den¹⁴⁹; Ebû bekr ez-Zellâl ez-Zubeyrî de Yahyâ bin Muhammed bin Ebî Kuteyle'den¹⁵⁰ duyduğunu söylemiş: Eş'eb bir kuzuyu hatırı sayılır bir iriliğe ulaşınca kadar karısının ve diğer kadınların sütü ile besledi. Bu konuda o kadar hassastı ki karısına “Ey Verdân'ın kızı, kuzuyu sütünle beslemeni istiyorum” dedi ; o da bunu yaptı.

Sonra Eş'eb, İsmail bin Cafer bin Muhammed'in¹⁵¹ yanına gitti ve ona şöyle dedi: “Bu kuzu benim oğlum. Onu karımın sütüyle besledim. Onu sana armağan ediyorum. Çünkü ona senden daha fazla layık olan birini tanımıyorum”, Kuzuyu gö-

147 Yani büyük büyük kız torunu.

148 Nuveyrî'ye de bkz..

149 Kim olduğu bilinmemektedir ve yukarda zikredilen (yuk. 30. hikâye) Zubeyrî Ebû Bekr bin Yahyâ ile aynı adam olması pek söz konusu olamaz. Daha sonraki bir kuşağa ait görünmektedir.

150 Kim olduğu bilinmemektedir. Kuteyle yazılış biçimi kesin değildir. *Eğânî*'nin Index'inde bir kadın adı olarak Ketile var. Zehebî, *Müştebîh*, Kuteyle diye okumaktadır, ancak o Fetile diye bir takma adı da bilmektedir. Başka imkânlar da vardır.

151 İsmaililerin imamından başkası değildir. *Eğânî*, XV.69'da kendisine verilen tam soy kütüğü bunu göstermektedir. E'rec takma adı (bkz. aş. 77. hikâye) Taberî, *Annales* III.154, 2509'da da karşımıza çıkmaktadır.

rünce, İsmail'in iştahı kabardı. Onun kesilmesi ve haşlanması-
nı emretti.

Daha sonra Eş'eb, İsmail'in yanına vardı ve ondan kuzuya karşılık bir armağan istedi. İsmail ona şu cevabı verdi: "İnan ki bugün yanımda bir şey yok. Ancak kim olduğumu biliyorsun. Merak etme, armağanın senden esirgenmeyecektir."

Eş'eb, İsmail'den bir şey almaktan ümidini kesince, onun yanından ayrıldı ve babasına gitti. Ona "Seninle yalnız kalmak istiyorum" dedi. Cafer, "Bizi burada duyabilecek kimse yok, kimse seni görmüyor" deyince Eş'eb "İsmail oğluma saldırdı ve ben seyrederken onu boğazladı" dedi. Cafer dehşete düştü ve haykırdı: "Ne korkunç, neden oldu bu ve ne istiyorsun?" Eş'eb cevap verdi: "Ne istediğime gelince, gerçekten İsmail'e karşı bir şeyim yok. Şimdi bu hikâyeyi duyduğuna göre başka kimse duymayacak. "Cafer, Eş'eb'e büyük minnet duydu, onu evine götürdü ve evden 200 dinar getirip ona verdi." Bunları al, bizden istediğin herşeyi alabilirsin" dedi.

Daha sonra Cafer nereye gittiğini görmeksizin İsmail'in yanına vardı. Onu evde sakin sakin otururken buldu¹⁵². Babasının üzüntüsünü gören İsmail ne olduğunu anlamamıştı. Onun için ayağa kalktı. Babası bağırdı: "İsmail demek bunu Eş'eb'e yaptın, onun oğlunu öldürdün." İsmail gülmeye başladı ve babasına "Eş'eb bana şöyle şöyle bir kuzu getirdi" dedi ve olayı anlattı. Bunun üzerine babası da kendi başına gelenleri ve yaptığı şeyi anlattı.

(Daha sonra) Cafer, Eş'eb'e sık sık şöyle derdi: "Gerçekten beni çok üzdün; Umarım Tanrı senin cezayı verir." Eş'eb ise ona

¹⁵² Müteressil burada bu anlama sahip görünmektedir. "Mektup yazma" kastedilmiş olamaz.

şöyle cevap verirdi: “İki yüz dinardan duyduğün korku benim kuzudan duyduğum korkunun yanında hafif kalır¹⁵³.”

Hikâye 41 : Ben bu hikâyeyi Ahmed'den duydum. Ahmed onu kendilerine Abdullah bin ‘Amr bin Ebî Sa’id’in anlattığını söyledi. Abdullah bin ‘Amr bin ebî Sa’id, onu Muhammed bin İshâk el-Müseyyebî'den¹⁵⁴; el-Müseyyebî, ‘Umeyr bin Abdullah bin Ebî Bekr bin Süleyman bin Ebî Heyseme'den – ‘Umeyr bir lakaptır: Onun asıl adı Abdurrahman'dı¹⁵⁵ –, bu sonuncu da Eş'eb'ten duyduğunu söylemiş:

Bir gece, kendisinden bir şey istemek üzere Hâlid bin Abdullah bin ‘Amr bin Osman bin ‘Affân'ın¹⁵⁶ evine gittim. Hâlid, “Dilenme tarzına dikkat et. Ben bu şekilde dilenen birine hiç bir şey vermem” dedi. Bunun üzerine “Peki, benden istediğin şeyi yapacağım” dedim. O bana “Ne olacaksa, olur” dedi. Kalktım. Medine sokaklarından birine girdiğimde biri yanıma geldi ve “Eş'eb, Tanrı sana geçinecek bir maaş verse ne yapardın?” Ona “Tanrı'ya ve onu bana verecek kişiye şükrederdim” dedim. Bana ailemin büyüklüğünü sordu. Ona söyledim. Bunun üzerine bana “Sana ve ailene yaşadığın sürece¹⁵⁷ maaş vermem emredildi” dedi. Ona bunu kimin emrettiğini sordum. Göğü işaret ederek “O orada durdukça bunu sana söylemeyeceğim” dedi. Ben de

¹⁵³ Eş'eb karşılığında bir hediye almaksızın kuzuyu kaybetmiş olmaktan duyduğu korkuyu kastediyor.

¹⁵⁴ 236/850'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdad* I.236 vd.

¹⁵⁵ Kim olduğu bilinmemektedir.

¹⁵⁶ Osman'ın bu büyük büyük torunu için bkz. Mus'eb, *Neseb-i Kureys*, 113 vd. (Cairo 1953).

¹⁵⁷ “Benim yaşadığım sürece” şeklinde çevirmek, bu bağlamda fazla anlam ifade etmemektedir.

“Bu şükran gerektiren asıl bir davranış” dedim. Ancak o adam “Sana bunu yapmamı emreden kişi senin şükranlarını istemiyor. Senin gibilerin dilenmek için kendisine gelmemesini arzu ediyor” dedi.

Hâlid ölünceye kadar sürekli olarak bu maaşı almaya devam ettim. Kureyşliler onun cenaze namazına katıldılar. Orada geniş kalabalıklar vardı. Ben de katıldım. Cenaze töreni esnasında o adam yanıma geldi ve bana dedi ki: “Eş’eb, saçını sakalını yol. Sana her zaman ödediğim maaşı veren, arkadaşın Hâlid idi. O, senin gibileri kendisinden uzak tutmak istiyordu. O gün kendisine bir şey istemek için gittiğinde cömertliği o yaptığı şeyi yapmasına neden olmuştu.”

‘Umeyr devam etti: Eş’eb şöyle dedi: “İşte o an kendimi gerçekten koyverdim.”

- *Hikâye* 42¹⁵⁸: Ben bu hikâyeyi Ahmed’den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım’ın naklettığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr’ın anlattığını söyledi:

Bir seferinde Eş’eb camide yalnız başına namaz kılıyordu. Yüzü sıkıştırılmış toprak gibi kasılmıştı (Bu tür şeyleri yapabiliyordu); çünkü organlarına her zaman masaj yaptırırdı(?)¹⁵⁹. ‘Âmir bin Abdullah bin ez-Zubeyr¹⁶⁰ onu bu durumda görünce, durdurdu¹⁶¹ ve şunları söyledi: “Eş’eb, Rabbinle konuşurken gevşek (yani mutlu) bir yüzle konuş.” Bunun üzerine Eş’eb çenesini aşağıya doğru öyle uzattı ki çenesi ta göğsünün üst kısmına değ-

¹⁵⁸ Nuveyrî’ye de bkz..

¹⁵⁹ *Ve ked kâne meleke a’zâ’uhu* diye okuyun.

¹⁶⁰ İbni Hacer, *Tehzib* V. 74’e göre 740 civarında ölmüştür.

di. Amir şunu söyleyerek ondan uzaklaştı: “O kadar da değil.”

· *Hikâye 43* : Ben Ahmed bin Abdülaziz’den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım’ın naklettığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım ise ez-Zubeyr’den duyduğunu söylemiş. Ez-Zübeyr hikâyeyi kendisine anlatanın Mus’eb olduğunu söylemiş:

Eş’eb’in sakalını kesip düzelttiğini gören Nâfi’ bin Nâfi’ bin Abdullah bin ez-Zubeyr¹⁶² ona şu mesajı gönderdi: Bir soytarının (*battâl*), sakalı en uzun olduğunda en komik olduğunu söylemedim mi¹⁶³? Bundan ötürü sakalını kesip düzeltme.” Doğrusunu Tanrı bilir.

· *Hikâye 44* ¹⁶⁴: Ben Ahmed’den duydum. O kendisine Muhammed bin el-Kâsım’ın söylediğini söyledi. Bu sonuncu kendilerine Ebû’l Hasan Ahmed bin Yahyâ’nın naklettığını söylemiş. Ebû’l Hasan Ahmed bin Yahyâ ise Ebû’l Hasan el-Medâ’inî’den öğrenmiş:

Eş’eb palmiye yapraklarından tepsi yapan bir kadının yanında durdu. Kadından tepsiyi büyük yapmasını istedi. Kadın sordu: “Neden, onu satın almak mı istiyorsun?” Eş’eb’in cevabı şu oldu: “Hayır, ama belki birisi onu yakında satın alır ve onun üzerinde bana bir armağan verir. Bundan ötürü onun büyük olması, küçük olmaması daha iyidir.”

¹⁶¹ *Fe hebesehu* yerine Nuveyrî’de *fe hesebehu* (ona küçük taşlar attı) var. Namaz sırasında uygunsuz davranışta bulunan insanlara küçük taşlar atmak alışık olunmayan bir davranış olmadığı için doğru şekil bu olabilir. Abdullah bin Ömer namaz sırasında camide birbiriyle konuşan iki adam gördüğünde onları susturmak için babasının onlara küçük taşlar attığının nakletmektedir. Şunlarla da krş. Mâlik, *Muvatta’* (Tunus 1280); Ibn-el Esir, *Nihâye* I.265 (Cairo 1322); *Lisân el-‘Arab* I.309.

¹⁶² Kim olduğu bilinmeyen bir başka Zubeyrî.

¹⁶³ Yuk. 39. hikâyeye bkz..

- *Hikâye* 45¹⁶⁵ : Ben Ahmed'den duydum. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ahmed bin Yahyâ'dan öğrendiğini söylemiş. Bu sonuncu ise Medâ'inî'nin şunları anlattığını söylemiş:

Eş'eb'in kız arkadaşı ona “Seni hatırlayabilmem için bana yüzüğünü ver” dedi. Eş'eb'in cevabı şu oldu: “İyisi mi sen onu sana vermeyi reddettiğimi hatırla. Ben bunu tercih ederim.”

- *Hikâye* 46¹⁶⁶ : Ben Ahmed'den duydum. O, kendilerine Ebû Müslim'in

164 Şunlara da bkz. İbni Kuteybe, *‘Uyûn* II.57; *‘İkd* III.261; Hamza el İsfahânî, *‘Askeri* (Bunda Eş'eb sepeti yapan adama “*akim hurûfehu*”, yani içinden hiçbir şey düşmemesi için “kenarlarını yükselt” demektedir); Husrî, *Cem* 55; Se'âlibî, *Simâr*; *Ta'rih-i Bağdâd* (Bunda iki versiyon var. Onlardan birincisi yapılan şeyin bir sepet “*kûfe*” olduğunu söylemektedir); Meydânî; İbni Hemdûn, 9. Böl. (Buna göre ise tepsi *heyzurân*'den, yani kamıştan yapılmıştır ve onu yapan kişiye de *heyzurânî* denir); *Ta'rih-i Dimeşk*; Şerîşî; Zehebî, *Mizân* (*Ta'rih-i Bağdâd*'ı takip etmektedir); Kutubî, *Fevât*; İbni Kesir (Buna göre ise tepsi “*keşş*”den, yani buğday sapından yapılmıştır.); İbni Hacer, *Lisân*.

165 Şunlara da bkz. Husrî, *Cem* 54; Husrî, *Zehr*; A. Christensen, *Contes Persans* (yuk. s. 10, dn. 12), 32. hikâye.

166 Şunlara da bkz. Aş. 59. hikâye; Mufeddel, *Fâhir*; Beyhâkî; Husrî *Cem* 166; *Ta'rih-i Bağdâd*; Meydânî; İbni Hemdûn Böl. 9; *Ta'rih-i Dimeşk* (İkincisi 59. hikâyeye karşılık olan iki versiyon içermektedir); Muterrizî; Şerîşî; Zehebî, *Mizân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Kesir; İbni Hacer, *Lisân*.

Versiyonların çoğu isim zikretmemektedir. (Zehebî ve İbni Hacer tarafından takip edilen) *Tarih-i Bağdad*'la İbni Hemdûn ve *Ta'rih-i Dimeşk*'in ikinci versiyonunda Sâlim bin Abdullah'ın ismi geçmektedir. Aynı kaynaklarda Eş'eb'in dağıldığını hayal ettiği şey, hurmadır. *Ta'rih-i Dimeşk*'in birinci versiyonuna ve İbni Kesir'e göre ise o, cevizdir. Mufeddel, Beyhâkî, Meydânî, Muterrizi ve Şerîşî'ye göre sözü edilen olay bir düğündür (*'urs*). Beyhâkî, düğünle bağlantılı geleneksel para veya diğer hediye dağıtma olayının söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Kutubî'nin versiyonu oldukça farklıdır. Olayın Ebân bin Osman tarafından sebze çorbasının dağıtılması olayı olduğunu söylemektedir.

anlattığını söyledi. Ebû Müslim, el-Medâ'îni'nin şunu naklettiğini söylemiş:

Bir seferinde Eş'eb çocuklara "Amr bin Osman para dağıtıyor¹⁶⁷" dedi. Çocuklar gittiler. Uzunca bir süre onların görünmediklerini gören Eş'eb söylediğinin gerçekten olduğunu düşünüp onların arkasından gitti.

- *Hikâye* 47¹⁶⁸: Biz bu hikâyeyi Ahmed'den duyduk. Ahmed kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'm anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, kendilerine Ahmed bin Yahyâ'nın naklettiğini söylemiş. Bu sonuncu el-Medâ'îni'nin şunu naklettiğini söylemiş:

Ziyâd bin Ubeydullah, Eş'eb'i kendisiyle yemeğe davet etti. Yemek sırasında Eş'eb eliyle önünde bulunan bir kuzuya işaret etti. Bu Ziyâdı öfkeliendirdi; çünkü o yemek konusunda cimri olanlardan biriydi. Bundan ötürü hizmetçilere hapiste yatanların kendileriyle namaz kılacak bir imamları olup olmadıklarını sordu. Eş'eb, bir *Kur'ân* okuyucu idi. Böylece hizmetçiler onların imamları olmadığını söylediklerinde Ziyâd "O halde Eş'eb gitsin ve onların imamı olsun" dedi. Eş'eb haykırdı: "Başka bir seçenek de olabilir." Onun ne olduğu sorulunca "Tanrı senden razı olsun, Bir daha asla ağzıma kuzu koymayacağıma yemin edebilirim." Bunun üzerine Ziyâd onun gitmesine izin verdi.

- *Hikâye* 48¹⁶⁹: Bize Ahmed anlattı. O kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendileri-

167 Halife Osman'ın bu oğlu (Bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* V. 111 vd.; İbni Hacer, *Tehzîb* VIII. 78 vd.) şüphesiz tarihsel Eş'eb'ten öncedir. Hikâyede görünmesini açıklayan şey, 59. hikâyeye göre onda oynadığı roldür.

168 Yuk. 27. hikâyeye de bkz..

169 Aş. 121. hikâyeye bkz..

ne Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Ebû Müslim ise kendilerine el-Medâ'î'nin şöyle dediğini söylemiş:

Eş'eb'i Medine'de çok para ile oynarken gördüm. Ona sordum: "Neden bu korkunç açgözlülük? Belki sen dilendiğin insanlardan daha zenginsin¹⁷⁰." Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Dilenme imkânını hazırladım; şimdi onun kaçmasını istemiyorum."

- *Hikâye* 49¹⁷¹: Biz Ahmed'den duyduk. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Bu sonuncu ise El-Medâ'î'nin şunu anlattığını söylemiş¹⁷²:

¹⁷⁰ Eyser diye okuyunuz.

¹⁷¹ Bkz. Aş. 139. hikâye; *'İkd* III.261; *Egâni* III.60; *Egâni*-3 III.223-1-8; 'Askerî; Husrî, *Cem*' 13; Husrî, *Zehr* III.42; Er-Ragîb el-İsfahânî I.395; Meydânî; İbni Hemdûn, 9. Böl.; *Ta'rih-i Dimeşk*; Kutubî, *Fevât*.

Husrî ve *Ta'rih-i Dimeşk* gibi *Egâni* III.60'a göre Eş'eb'in sözünü onunla aynı zamanda yaşamış olan ünlü şair Beşşâr bin Burd şu beyitte taklit etmiştir.

Hangi konuda olursa olsun, gizli konuşmalar onu korkutur.

Çünkü bu konuşmaların kendisi hakkında olmasından korkar.

'Askerî şu hikâyeyle Eş'eb'in sözüne bir örnek vermektedir: Eş'eb Mısır'da(?) Yezid bin Hâtim'in yanına geldi (Yezid 144/762'den 152/769'a kadar Mısır valisiydi. Bkz. El-Kindî, *The Governors and Judges of Egypt*, yay. R. Guest, 111 vdd. Leiden-London 194, E. J. W, *Gibb Memorial Series* 19; Es-Suyûtî *Husn el-Muhâzere* II.10 Cairo 1299) ve onun hizmetkârlarından birine gizlice bir şey söylediğini gördü. Hemen onun eli önünde eğildi ve onu öptü, Yezid ona bu davranışının nedenini sorduğunda şu cevabı verdi: "Hizmetçinize gizlice bir şey söylediğinizi gördüm ve bana bir şey vermesi için ona emir verdiğiniz sonucunu çıkardım." Yezid bunun üzerine "Hayır, ben böyle bir şey söylemedim; ancak şimdi söyleyeceğim" dedi ve ona bir armağan verdirdi.

¹⁷² *Egâni*'nin basılmış metninde burada yanlışlıkla nakilciler zinciri tekrarlanmaktadır.

Eş'eb'e açgözlülüğünden eline ne geçtiği soruldu. Cevabı şu oldu: "Hiçbir zaman birbirleriyle fısıltıyla konuşan iki insan görmedim ki bana bir şey verilmesini emrettiklerini düşünmeyeyim."

- *Hikâye 50*¹⁷³: Biz Ahmed'den duyduk. O kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Ebû Müslim ise el-Medâ'inî'nin şunu anlattığını söylemiş:

Eş'eb annesine "Rüyamda benim vücudumun her tarafının pislikle kaplı olmasına karşılık senin vücudunun her tarafının balla kaplı olduğunu gördüm" dedi. Annesi "Günahkâr. Tanrının senin her tarafını kaplattığı, kötü eylemlerin" diye yorum yaptı. Eş'eb devam etti: "Ama rüyamda başka bir şey daha gördüm. Sen beni, ben de seni yalıyordum." Buna karşı annesinin söyleyebildiği ancak şu oldu: "Mel'un günahkâr."

- *Hikâye 51*¹⁷⁴: Biz Ahmed'den duyduk. Ahmet kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâ-

¹⁷³ Kahramanların bir çocukla hocası olduğu Er-Râgıb el-İsfahânî 1.93'le krş.

¹⁷⁴ *'İkd* III.202, 264; Husrî *Cem'* 55'le de krş..

'İkd'de kızın Eş'eb'e getirdiği su değil, bir ilaçtır. İlk pasajda hikâye Eş'eb'in şu beyitleri okumasıyla bitmektedir:

*Şüphesiz seni seviyorum
Ancak param yok*

*Eğer sen de beni seviyorsan
Artık başlık parası vermek zorunda değilim.*

Son satır (*fe-ked hullet li s-saduka*), anlaşıldığına göre, para yokluğu iki aşğın evlenmesine engel olmamalıdır anlamına gelmektedir.

'İkd'in ikinci pasajı ise şöyledir:

sım, Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Ebû Müslim ise el-Medâ'ini'nin şunu anlattığını söylemiş:

Eş'eb Medine'de bir kadını sık sık ziyaret ederdi. Sonunda bu olay öğrenildi ve kadının komşuları ona bir gün "Neden ondan bir şey istemiyorsun? O, zengin biri" dediler. Böylece Eş'eb tekrar ona geldiğinde kadın ona "Komşular senin bana bir şey vermediğini söylüyorlar" dedi. Bunu duyan Eş'eb hızla evi terketti ve iki ay boyunca eve yaklaşmadı. Sonra bir gün geldi ve kapıda durdu. Kadın ona bir bardak su getirdi, "Korkunu gidermek için bunu iç" dedi. Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Açgözlülüğünü gidermek için sen içsen daha iyi olur."

- *Hikâye* 52¹⁷⁵: Biz Ahmed bin Abdülaziz'den duyduk. O kendisine Muhammed bin el-Kasım'm anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ebû Müslim ve Ahmed bin Yahyâ'nın kendilerine naklettiğini söylemiş. Ahmed bin Yahyâ'nın anlatımına göre El-Medâ'ini Cehm bin el-Helefe¹⁷⁶ dayanarak şunları söylemiş: Birisi bana şu hikâyeyi anlattı:

İstersen bana verdiğin sözden dön
Beni mümkün olan her yolla kendinden uzak tut
Kalbim seni kaybetmeye razı
Benden sonra kimi istersen onu sev

Benim paramı seven birini
Asla sevmeyeceğime yemin ederim

¹⁷⁵ Husrî, *Cem'*; Husrî, *Zehr ve Ta'rîh-i Bağdâd*'a da bkz..

Adı geçen son eserde istenmeyen ziyaretçi Eş'eb'i davet eden kişinin kendisini temin ettiği gibi hiçbir zaman misafirlerle birlikte yemek yemeyen küçük oğludur.

¹⁷⁶ Herhalde Cehm bin Helef el-Mâzinî. Krş. *Fihrist* 47 Flügel; 70 (Cairo 1348); *Eğânî* IX.40-7; Şafî'nin *Indices*'ine göre 'İkd'ın I.252b'si.

Eş'eb'e niçin bir akşam¹⁷⁷ bana yemeğe gelmediğini sordum. Yemek esnasında birinin eve damlamasından korktuğunu söyledi. Kendisiyle benden başka evde hiç kimsenin olmayacağı konusunda onu temin ettim. Bunun üzerine Eş'eb öğle namazından sonra benimle olacağını söyledi. Namazını kıldı ve bana geldi. Hizmetçi kız sofrayı daha yeni kurmuştu ki arkadaşlarımdan biri kapıyı çaldı. Eş'eb "Gördün mü, işte korktuğum tatsız durum başımıza geldi" dedi. Ona "Arkadaşımın on iyi niteliği var" dedim. Onların neler olduğunu sorunca "Birinci iyi niteliği, yemesi ve içmemesidir" dedim¹⁷⁸. Bunun üzerine Eş'eb haykırdı: "Geri kalan dokuz niteliği senin olsun. Söyle gelsin." Ebû Müslim'in anlatımında "on nitelik"ten sonra şu gelmektedir: "Eğer onlardan yalnızca birinden hoşlanmazsan, onu içeri almayacağım."

– *Hikâye* 53¹⁷⁹: Biz Ahmed'den duyduk. Ahmed kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine Ebû Müslim'in naklettiğini söylemiş. Ebû Müslim el-Medâ'ini'nin şunu naklettiğini söylemiş:

Bir seferinde Eş'eb, Hüseyin bin Ali'nin¹⁸⁰ yanına geldi. Kötü bakışlı ve çirkin görünümlü bir bedevi Hüseyin ile birlikteydi. Eş'eb onu görünce oldukça şaşırdı. Hüseyin'e "Saygı değer efendim, bunun üzerine barsaklarımı boşaltmama izin verir misiniz?" dedi. Hüseyin "İstedğini yap" diye cevap verdi. Ancak bedevinin üzerinde yayı ve sadakı vardı. Yayına bir ok yerleştirdi

¹⁷⁷ Yani "öğleden sonra" ("Akşam" için kullanılan kelimenin "öğle" için de kullanıldığı diğer dillerde de gördüğümüz gibi.).

¹⁷⁸ Arapça metinde burada üçüncü şahıs var.

¹⁷⁹ Nuveyri'ye de bkz..

¹⁸⁰ Burada kastedilen, Muhammed'in torunu görünmektedir. Şüphesiz o tarihsel Eş'eb'ten çok uzun zaman önce yaşamıştır.

ve Eş'eb'e "Eğer onu yaparsan, barsaklarını sonuncu kez boşaltmış olacaksın" dedi. Bunun üzerine Eş'eb Hüseyin'e "Özür dileirim, aniden karnıma sancı girdi" dedi.

- *Hikâye* 54 : Biz Ahmed bin Abdülaziz'den duyduk. O kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım kendilerine el-Medâ'ini'nin şunu naklettığını söylemiş:

Eş'eb çirkin bir adı olan Medineli bir adamdan söz etti. Kendisine "Ebû'l 'Alâ (yani Eş'eb), filancayı tanıyor musun?" diye sorulunca "O, Adem'e öğretilen adlardan biri değil¹⁸¹" diye cevap verdi.

- *Hikâye* 55 ¹⁸²: Aşağıdaki hikâyeyi, el-Medâ'ini'den nakleden Ahmed bin el-Hâris el-Herrâz'ın¹⁸³ bir kitabında gördüm: Eş'eb abdest almaya başladı. Sol ayağını yıkadı; ancak sağ ayağını yıkamadı. Neden sağ ayağını yıkamadığı sorulunca şöyle dedi:

"Tanrı'nın elçisi 'Abdest, ümmetimin alın ve kol ve bacaklarında beyaz güzellik lekeleri meydana getirecektir' demiştir. Şimdi benim alnımda ve kol ve bacaklarımda beyaz güzellik le-

¹⁸¹ *Kur'ân* II.31'e atıf yapılmaktadır: "Adem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklerle gösterip "Haydi davanızda sadıksanız, bunları adlarıyla beraber verin" dedi."

¹⁸² Nuveyrî'ye de bkz..

¹⁸³ Medâ'ini'nin başlıca nakilcisiydi ve ölüm tarihi olarak 256/871 ve 256/870'de verilmekle birlikte o 258/872'de ölmüştür. Bkz. *Fihrist* 104 vd. Flügel; 152 vd. (Cairo 1348); *Ta'rih-i Bağdâd* IV.122 vd; Yâkut, *İrsâd* I.407-9 Margoliouth; III. 3-8 (Cairo 1355-7). *Ta'rih-i Bağdâd* baskısında benimsenen şekil, el-Herrâz'dır. *Eğânî*'de el-Hezzâz'dır. *Fihrist* ve Yâkut'ta da el-Hezzâz'dır. Şimdilik hangisinin doğru şekil olduğuna karar vermek için elimizde bir imkân yok görünmektedir.

keleri olmasına itirazım yok; ama sağ elimin serbest kalmasını isterim¹⁸⁴.”

*Hikâye 56*¹⁸⁵: Aynı nakilciler zincirinden el-Medâ'îni'nin şunu söylediğini duydum:

Eş'eb, Hubbet el-Mediniye'nin¹⁸⁶ şöyle dediğini duydu: “Tanrı'm, günahlarımı affetmeden canımı alma.” Bunun üzerine Eş'eb ona şöyle dedi: “Günahkâr, senin istediğin bağışlanmak değil, ebedi hayat.” Bununla Tanrı'nın onu hiçbir zaman affetmeyeceğini söylemek istemişti.

- *Hikâye 57*¹⁸⁷: Biz bu hikâyeyi Ahmed bin Abdülaziz el-Cevhe-

¹⁸⁴ Bu hadîs için bkz. Wensinck ve diğerleri, *Concordance et Indices*, I.428a-17 vdd.; *Lisân el-'Arab* XIII.153. Atların ayağında *muheccel* diye adlandırılan lekeler, onların bukağıya vuruldukları yerlerdi. Anlaşıldığına göre Eş'eb sağ elindeki bağların veya güzellik lekelerinin öbür dünyadaki hayatında dilenmesine engel teşkil edeceğini düşünmekteir.

¹⁸⁵ Nuveyrî'ye de bkz..

¹⁸⁶ Arapça metinde genellikle bir erkek ismi olan Huyey var. Ona ilişkin hikâyeler şunlarda bulunmaktadır: İbni Kuteybe 'Uyûn III.139 (Hubbâ); Er-Râgıb el-İsfahânî I.336 (Hubbâ); II.158 (Heyy); Et-Tifâşi, *Nüzhet el-Elbâb*, 4. Böl. (Hubb), Army Medical Library elyazması (Cleveland Ohio) A 51; Nuveyrî IV. 22 (Hubbâ). O, Câhiz'in *Heyevân* VI.23, Cairo 1323-5), *Egâni*'nin (XXI.272-5) ve Yâkut'un (*İrşâd* III.199/IX. 161) sözünü ettikleri Hubbâ ile aynı şahıs gibi görünmektedir.

¹⁸⁷ Şunlara da bkz. *İkd* III.261, 347; Hamza el-İsfahânî; Husrî, *Cem* 54; Se'âlibî, *Simâr*; Meydânî I.386 vd. (Bulâk 1284); Şerîşî.

İkd'deki ilk versiyonda yayın, “Arap” yayı olduğu söylenmektedir. İkinci versiyonda ve Se'âlibî'de ise herhangi bir niteleme olmaksızın sadece “yay” vardır. Geri kalan kaynaklar onun “*kevs-i bunduk*” olduğunu söylemektedir. “Arap yayı” ve onun çeşitli türleri, okçuluk üzerine bir kitapta tartışılmıştır (*Arab Archery*, çev. N. A. Faris ve R. P. Elmer, 8 vdd. Princeton 1945). “*Kevs-i bunduk*”, zemberekli yay (arbalest) gibi görünmektedir. Bkz. Dozy, *Supplément aux Dictionnaires Arabes* I.118.

rî'den duyduk. O, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Fuleyh bin Süleyman'a¹⁸⁸ dayanan el-Medâ'inî'den duyduğunu söylemiş:

Eş'eb bir adamla bir Arap yayı üzerinde pazarlık ediyordu. Adam "Onu bir dinardan aşağı veremem" dedi. Eş'eb haykırdı: "(Onu bu fiyata almaktansa) (bütün) kölelerimi azad edeceğime (yemin ederim)"¹⁸⁹. Bu yayla havadaki bir kuşu vursan ve o kızarmış olarak iki parça ekmek arasına düşse, gene de onu bir dinara alمام."

- *Hikâye 58*¹⁹⁰: Biz Ahmed'den duyduk. Ahmed kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım, Ebû Müslim'den duyduklarını söylemiş. Bu sonuncu ise el-Medâ'inî'den nakletmiş:

Benû 'Âmir bin Lu'ayy'den biri İsmail el-E'rec bin Cafer bin Muhammed'e bir tabak tatlı getirdi. Eş'eb de oradaydı ve İsmail ondan yemesini istedi. Eş'eb biraz yedikten sonra İsmail onu nasıl bulduğunu sordu. Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Eğer bu tatlı, Tanrı'nın arılara ilhamından önce hazırlanmamışsa ben kafir olayım." Yani onun kesinlikle tatlı olmadığını söylemek istemişti.

- *Hikâye 59*¹⁹¹: Biz bu hikâyeyi Ahmed'den duyduk. Ahmed kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım Ebû Müslim'den duyduğunu söylemiş. Ebû Müslim ise kendilerine El-Medâ'inî'nin naklettığını söylemiş:

Sâlim bin Abdullah, Eş'eb'e açgözlülüğünü sordu. Eş'eb şöy-

¹⁸⁸ 168/784-5'de ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* VIII.303-5.

¹⁸⁹ *U'tiku ma yumleku* (emliki)? Çeviri kesin değildir.

¹⁹⁰ Yuk. 29. hikâyeye bkz..

¹⁹¹ Yuk. 46. hikâyeye bkz..

le cevap verdi: “Bir seferinde çocuklara” Sâlim burada ‘Amr’ın *sadakasının* kapısını açtı¹⁹². Onun için gidin, size hurma verecek” dedim. Onlar gittiler ve uzun bir süre görünmediler. Bunun üzerine söylediğim şeyin gerçekten olduğunu düşünerek kalkıp onların peşinden gittim.”

- *Hikâye 60*: Ben bu hikâyeyi Ahmed bin Abdülaziz’den duydum. O kendisine Muhammed bin el-Kâsım’ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım onu Ebû Müslim’den duyduğunu söylemiş. Bu sonuncu ise onu el-Medâ’inî’den almış:

Eş’eb yemeğini yerken kızlarından biri¹⁹³ içeri girdi. Eş’eb’in karısı da onunla birlikte yemek yiyordu. Eş’eb¹⁹⁴, kızı kendileriyle birlikte yemek yemeye davet etti. Kız daveti kabul etti ve Medine’de “evin çatısı” denilen etrafı etle çevrili kemiği aldı. Bunun üzerine Eş’eb kalktı ve dışarı çıktı. Sonra döndü ve kapıyı çaldı. Karısı ona sordu: “Asık suratlı, neyin var?” Eş’eb “Girebilir miyim” dedi. Karısı “Evin efendisi olarak kendi evine girmek için izin mi istiyorsun?” deyince Eş’eb cevabı yapıştırdı: “Eğer evin efendisi olsaydım bu etli kemik kızın önünde olmazdı.”

192 “Amr, Osman’ın oğludur. Onun sadakası aşağıda 64 ve 77. hikâyelerde tekrar zikredilmektedir. *Sadakası* burada “Amr tarafından ürünü olan hurma vs.’nin hayır olarak dağıtılması şartıyla bir vakıf olarak tesis edilen toprak parçasından elde edilen mahsuldür. Bu kelime daha sonraları genellikle vakıf olarak adlandırılacak olan şeyle eşanlamlı bir kelime olarak kullanılmaktadır. Krş. el-‘Askerî, *Evâ’il*, Paris elyazması 5986, s. 88a; J. Schacht, *Early Doctrines on Waqf*, *Mélanges Fuad Köprülü*, 443-52 (İstanbul 1953).

193 Zamanın bütün sanatçıların adeti olduğu gibi Eş’eb’in eğlendirici yapmak üzere eğittiği köle kızlarından biri.

194 İnsanın aklına daveti yapanın Eş’eb’in karısı olması gerektiği geliyor.

- *Hikâye 61*¹⁹⁵: Ben arkadaşlarımin birinden duydum. O, kendilerine Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşkinin¹⁹⁶ anlattığını söyledi. Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşki, kendilerine ez-Zübeyr'in naklettığını söylemiş. Bu sonuncu Mus'eb'ten; Mus'eb ise İbni Kuleyb'ten¹⁹⁷ duyduğunu söylemiş:

Bir seferinde Milhe'de¹⁹⁸ Eş'eb'le konuşuyordum. Ağladı. Niçin ağladığını sordum. Şöyle cevap verdi: "Ben bir muz ağacı gibiyim. Muz ağacı kızı büyüdüğünde, kökünden kesilir. Şimdi sen, benim mevlam, büyüdün. O halde ben de ölmek zorunda kalacağım. İşte kendime ağlıyorum."

- *Hikâye 62*: Ben bu hikâyeyi Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O, kendilerine İbni Mihreveyh'in anlattığını söyledi. İbni Mihreveyh kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın naklettığını söyledi:

Açgözlü Eş'eb, şarkı söylerdi. Ondan naklen söylenen bazı şarkılar vardı. Oğlu 'Ubeyde bu şarkıları söylerdi. Bu şarkılardan biri şuydu:

*Durum olağanüstü ciddileştiğinde*¹⁹⁹

Benim yerimi alacak olanı göster.

¹⁹⁵ Aş. 125. hikâyeye de bkz. Muz ağacının gövdesi, meyve verdikten sonra kurur.

¹⁹⁶ Zubeyr bin Bekkâr'ın *Muvaffakiyât*'ının ve diğer eserlerin nakilcisi olan bu adam 306/918'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* IV.171 vd.

¹⁹⁷ Kim olduğu bilinmemektedir.

¹⁹⁸ Burada bir yer adı gerekli görünmektedir. Krş. *Mulhe*, Mukaddesi, *Bibliotheca Geographorum Arabicorum* III.109 (Leiden 1877)'de. Bekri, *Mu'cem mâste'cem*, 1254 (Cairo 1945-51) de *Milhe* diye bir yer var.

¹⁹⁹ Kelimesi kelimesine: "Tartışılmayacak kadar büyük olduğunda." Beyitler, el-Ferezdek tarafından zikredilmektedir (Bkz. *Egâmi* XIX.44); ancak onun *Divân*'ının R. Boucher (Paris 1872-5) ve J. Hell (Munich 1900) tarafından yapılan baskılarında mevcut değildir.

*Ellerinle başımın üzerine toprağı yığdığında
Benim yerime koyacağın insanı.*

- *Hikâye* 63: Ben bu hikâyeyi el-Hasan bin Ali el-Hefâft'tan²⁰⁰ duydum. O kendilerine Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşki'nin anlattığını söyledi. Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşki, kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın naklettiğini söylemiş. Zubeyr bin Bekkâr, kendilerine bunu anlatanın, büyükbabasından naklen anlatan babasına da-yanan Şu'ayb bin 'Ubeyde bin Eş'eb olduğunu söylemiş:

Eş'eb şöyle dedi: Sukeyne bin Ali²⁰¹, Zeyd bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'ın evindeydi. Sukeyne, Zeyd'e istediği şekilde seyahat etmesini herhangi bir şekilde engellemeyeceğine²⁰² ve hareket özgürlüğünü sınırlamayacağına yemin ettirdi ve ona kendisini 'Ufsan bölgesinde Cumdan'a²⁰³ götürmesini söyledi. Zeyd onun söylediğini yaptı. Sukeyne bir süre orada kaldı. Sonra Zeyd'e oradan gitmeleri ve *umre* görevini yerine getirmelerini söyledi. Böylece Zeyd onunla Mekke'ye gitti.

²⁰⁰ *Ta'rih-i Bağdâd*'da (VII.376) bu adla zikredilen şahıs III. yüzyılın ilk on yılı içinde ölmüş görünmektedir ve böylece o yukardaki şahıs olarak teşhis edilmek için fazla erkendir.

²⁰¹ Sukeyne için yuk. 20. hikâye vd.ına bkz. Süleyman bin Abdülmelik'in halifelığının ilk yılında, yani 715'de (Bkz. *Egâni* XIV.170) onunla evlendiği söylenen kocası Zeyd hakkında, anlaşıldığına göre, hiçbir yerde özel bir biyog - rafi mevcut değildir.

²⁰² İbni Hacer, *Lisân* IV. 127'de hikâyenin buraya kadarki kısmı mevcuttur.

²⁰³ 'Ufsan için bkz. Yâkut, *Mu'cem* III.673 Wüstenfeld. *Egâni*'nin basılmış metninde Cumdan yerine Hemdin var (*Egâni* XIII.122-28'e de bkz). Hemdan, bilinmemektedir; ancak Bekri (*Mu'cem Mas'te'cem* 391 Cairo 1945-51) ve Yâkut (*Mu'cem* II.115 Wüstenfeld) Cumdan'ın 'Ufsân'le bağlantılı bir yer olduğunu söylemektedirler. Medine'den bir gecelik yolculuk mesafesinde Cumdan diye adlandırılan bir dağ, hadis'te zikredilmektedir. Bkz. İbn el-Esir, *Nihaye* I.204 (Cairo 1322); *Lisân el-'Arab* IV.106.

Bu sırada biri geldi ve bana “Eğer bu gece Zeyd bin ‘Amr’ı kendisine el-Ebte’ye getirirsen, Dibâcet el-Haram (Kutsal Mekke’nin İpekli Kumaşı – ‘Attab bin Esid’in²⁰⁴ soyundan gelen bir kadm –) sana yirmi dinar vereceğini vad etti” dedi. Dibâce’ye geleceğime dair haber gönderdim ve ona el-Ebte’de²⁰⁵ randevu verdim. Dibâce orada yerlere halılar serdirmiş ve üzerlerine yastıklar, döşekler koydurmuştu. Onların üzerine oturuyordu ve Zeyd içeri girdiğinde ayağa kalktı, onu karşıladı ve selamladı. Sonra tekrar yerine oturdu. Aradan fazla zaman geçmemişti ki Sukeyne’nin katırının anırdığını²⁰⁶ duyduk. Zeyd gelenin o olduğunu anlayınca ayağa kalktı, üzensisini tuttu. Ben ise bir kenara saklandım.

Dibâce Sukeyne’ye ayağa kalktı. Onu karşıladı, gözlerinin arasından öptü ve kendisi yastıklar üzerinde yerini alırken onu da döşegin üzerine oturttu. Sukeyne “Şüphesiz bu işin arkasında Eş’eb var. Eğer şimdi bir kedi gibi²⁰⁷ yüksek sesle miyavlayarak ortaya çıkmazsa ben de babamın kızı değilim” dedi. Sonra içinde para dolu büyük bir mangal taşıyan bir hizmetçi kızı çağırdı. Mangaldan bir avuç dolusu para alıp Dibâce’nin eteğine boşalttı. Sonra kalkıp atma bindi ve Zeyd’le birlikte uzaklaştı.

²⁰⁴ ‘Attab, Mekkeli Kureyşli soylular grubunun bir üyesiydi. Muhammed’in, doğduğu şehri fethinden sonra müslüman olmuş ve muhtemelen Muhammed’in ölümünden sonraki ilk on yıl içinde bir tarihte ölmüştür. Takma adı, güzelliğine işaret eden kibar fahişe olan Dibâcet el-Haram, hiç şüphesiz ‘Askeri’, Me’ani I.206’da zikredilen Dibâcet el-Medeniye ile aynı şahıstır.

²⁰⁵ Minâ ile Mekke arasında bulunan ve el-Bethâ’ diye de adlandırılan yer. Yakut, Mu’cem I.92 vd; IV.426 Wüstenfeld’e göre o aşağıda 136. hikâyede zikredilen el-Muhesseb’le aynıdır (ancak El-Muhesseb’in doğrudan doğruya Minâ’nın içinde olduğu da söylenir).

²⁰⁶ Şehic diye okuyunuz.

²⁰⁷ Bir şey yemek isteyen bir kedi gibi.

Ben de onlarla birlikte gittim. Evine geldiğinde Sukeyne onu yapanın ben olup olmadığını sordu. Cevabım şu oldu: “Sevgili bayan. Dibace benim açgözlülüğümü ve hırslımı biliyor. Anne-babamı öldürmem şartıyla bana yirmi dinar verseydi, vallahi onları öldürürdüm.”

Daha sonra Sukeyne emirler verdi ve et-Ta'ife gitti. Orada kaldı, etrafına duvarlar ördürdü ve Zeyd'in yanma yaklaşmasına izin vermedi. Bir süre sonra bir gün bana şöyle dedi: “Zeyd'e haksızlık ettik ve sorumsuz davrandık.” Emirler verdi ve Medine'ye gitti. Zeyd'in yanma gelmesine izin verdi. Zeyd de geldi.

- *Hikâye* 64: Ez-Zubeyr şöyle dedi: Şu hikâyeyi de Abdullah bin Muhammed bin Ebî Selime'den²⁰⁸ duydum: Eş'eb arkadaşlarımızın misafir kabul odasına geldi ve oturdu. Arkadaşlarımızın birinin hizmetçisi, 'Amr'ın *sadakasından*²⁰⁹ aldığı bir bağ palmiye yaprağı ile oradan geçiyordu. Hizmetçi kızı gören Eş'eb onun efendisi olan adama dedi ki: “Aziz bayım, yakacak oduna ihtiyacım var. Bu bağı bana vermesini söyler misiniz?” Adam cevap verdi: “Hayır. Ancak Dibacet el-Haram'a benimle konuşmasını söylemen şartıyla onun yarısını sana veririm.” Buna cevap olarak Eş'eb donunu çıkardı, çömeldi ve geriye doğru adımlar atmaya başladı. Bunu yaparken “O bekleyebilir” diyordu. Testisleri yerde çizgiler çizmeye başladı²¹⁰. Sonra o adama dönüp şöyle dedi: “Filanca, Dibâcet el-Haram için bana yirmi dinar verdi. Filanca şu kadar, filanca ondan da fazla verdi. Filan adam şu kadar, filan adam ise şu kadar verdi.” Böylece bir servet saydı ve devam

²⁰⁸ Kim olduğu bilinmemektedir.

²⁰⁹ Bkz. yuk. 59. hikâye.

²¹⁰ Bkz. aş. 69. hikâye.

etti: “Ve şimdi sen kalkmış onu bir bağ palmiye yaprağına mı is-tiyorsun?” Bunu söyledikten sonra ayağa kalkı ve uzaklaştı.

Dibâcet el-Haram hakkında Ömer bin Ebî Rebi'e²¹¹ şöyle de-mektedir:

*Onun yüzünden başın çok dertte ve hasta olduğun halde
Çekip gittin ve Dibâcet el-Haram'm yanında durmadın
Adının söylendiğini duyduğunda onun için deli oluyordun
Onun komşuları olan güzel kızlar için de deli olmuştun
Eğer sevmiyor ve tutkunun ne olduğunu bilmiyorsan
Patikada bir taş ol, sert bir lav taşı*

Bu beyitler, türü belirtilmeyen bir vezinle²¹², Yûnus'un²¹³ gele-neğini izleyen Mâlik bin Ebî's-Şemh tarafından şarkı yapılmıştır.

- *Hikâye* 65²¹⁴: Bundan başka Zubeyr şunu da söylemiştir: Babasından naklen Şu'ayb bin 'Ubeyde bana şunu anlattı:

²¹¹ Bkz. P. Schwarz, *Der Diwân des 'Umar ibn Abi Rebi'a* II.242, 416 numaralı fragment. Schwarz'ın beyitlerle ilgili tek kaynağı *Eğâni*'nin bu pasajıdır. Son beyitteki fikir diğer şiirsel varyasyonlarda da görülmektedir. *Herre* “lav” şeklinde okunuş Schwarz tarafından da benimsenmiştir.

²¹² *Gayr-ı mücennes*. Burada “tür” muhtemelen “parmak”a işaret etmektedir.

²¹³ Ünlü şarkıcı Mâlik ve en erken şarkı ve melodi derleyicisi Yûnus el-Kâtib'in her ikisi de VIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamışlardır. Bkz. H. G. Farmer, *A History of Arabian Music* 83 vdd..

²¹⁴ 75. hikâyeye ve özel olarak tüm hikâyeyi içeren *Eğâni* XIV.166-22; 16815'e bkz. Tüm hikâye şöylece özetlenebilir: İbrâhîm bin el-Mehdî, Hârûn Reşîd tarafından Şam valisi tayin edildiğinde halifeden yanına dört eğlendirici almasına izin vermesini ister. Bunlar arasında Eş'eb'in oğlu 'Ubeyde de vardır (Basılmış metinde Şu'ayb'in adı geçmektedir. Ancak o Eş'eb'in torunudur). Babasının açgözlülüğüne ilişkin en dikkate değer hikâyenin hangisi olduğu sorulunca 'Ubeyde kendi açgözlülüğü ile ilgili bir hikâyeyi anlatmayı tercih eder.

Bir Kureyşli, Sukeyne bint el-Hüseyn'in yanına geldi (orada neler olduğuna dair şu hikâyeyi anlattı:). Eş'eb'i bir sandalyenin

İbrahim bin el-Mehdi hikâyeye çok şaşırır ve ona nasıl olup da ağgözlülüğünde babasına bu kadar şaşırtıcı şekilde benzediğini sorar. 'Ubeyde cevap olarak Eş'eb'in Sukeyne için kuluçkaya yatmaya zorlandığı ve Sukeyne'nin "Eş'eb'in akrabaları ve kızları" diye adlandırdığı civcivlerin hikâyesini anlatır:

Eş'eb, Zeyd bin "Amr'la (Bkz. yuk. 63. hikâye) daha yeni evlenmiş olan Sukeyne'ye çok sadıktır. Zeyd halife (Süleyman bin Abdülmelik) hacca giderken eşlik etmek zorunda kalır. Sukeyne Zeyd'in bu fırsattan yararlanarak içinde şarkıcı kızları tuttuğu Tâ'if yakınında el-'Erc'teki çiftliğine bir ziyarette bulunabileceğinden korkar. Bundan dolayı koruyucu arkadaşı olarak Eş'eb'i onun yanına katar. Her şey yolunda gider. Ancak Medine'ye geri döndükleri sırada Zeyd Eş'eb'e dört yüz dinarlık bir rüşvet verir ve el-'Erc'e bir gecelik bir ziyarette bulunur.

Zeyd'in yokluğunda Eş'eb yakınlarında bulunan bir havuzda yıkanan iki güzel kız görür ve onlara kendisini kendi kabilelerine mensup insanlarla tanıştırmalarını ister. Zeyd'in en iyi atını ve eğerini alır, Zeyd'in en güzel elbiselerini giyer. Onun en pahalı kokularını sürünür ve kızlarla gider. Kızların mensup oldukları kabilelerinin insanlarıyla karşılaştığında Zeyd'in bir akrabasıymış gibi yapar ve onlar arasında kılıksız yaşlı biri Eş'eb'in yüzünün bir köle yüzü olduğunu, soylu bir Kureyşlinin yüzü olmadığını farkedinceye kadar kimsesinden şüphelenmez. Bu adam Eş'eb'in peşini bırakmaz ve Eş'eb korkak bir köle olarak oradan kaçarken egeri ve atı mahveder ve Zeyd'in elbiselerini de kirletir. Sonra elbiseleri yıkar. Ancak onlar bir gecede kurumazlar. Böylece Zeyd geri döndüğünde Eş'eb yaptığı marifetleri itiraf etmek zorunda kalır.

"Zeyd şunu demekle yetindi: "Rezil herif, benim bir akrabammış gibi davranmak sana yetmedi mi?" Sonra Medine'ye varıncaya kadar bana başka bir şey söylemedi. Oraya vardığımızda Sukeyne Zeyd'e ne yaptığını sordu. O bu soruyu kendisine değil, yolculuk boyunca kendisini gözlemiş olan sadık dostuna (Eş'eb) sorması gerektiğini söyledi: "Ne yaptığımı ona sor. Sana doğruyu söyleyecektir." Sonra Sukeyne bana sordu ve ben onu çirkin herhangi bir şey yaparken görmediğimi, ona bir kız satın almak fırsatını vermediğimi ve El-'Erc'e gitmesine de izin vermediğimi söyledim. Sukeyne bütün bunların doğru olduğuna dair yemin etmemi istedi. En ciddi bir şekilde yemin ettim. Bu sırada Zeyd ayağa fırladı ve Sukeyne'nin önünde durarak bağırды: "Allah adına yemin ederim ki bu piç yalan söylüyor. El-'Erc'te bir gün ve bir gece kaldım.

altında bacakları ayırık bir şekilde²¹⁵ çömelmiş olarak gördüm. Beni gördüğü zaman bir tavuk gibi gıdıklamaya başladı.. Çok şaşırılmış bir halde baktım. Sukeyne ona niçin baktığımı sordu. Ona çok şaşırdığımı söyledim. Sukeyne bana “Bu, aptallığı ile bizi mahveden kötü bir adam. Bundan ötürü onu kuluçkaya yatırdım Civevler çıkıncaya kadar onun oradan kalkmayacağına yemin ettim.”

Burada bu haber yorumsuz olarak elimizde bulunmaktadır. Duyduğumuz şekli bu. Onun tam metni Yûsuf bin İbrâhîm'in İbrâhîm'e dayanarak naklettiği *İbrâhîm bin el-Mehdî'nin Tarihi*'nde bulunmaktadır. O ayrıca Ahmed bin el-Hasan el-Bezzâz'a²¹⁶ dayanılarak Sukeyne'nin tarihinde de zikredilmiş ve nakledilmiştir.

birkaçı ile de yattım. Ancak yaptığım şeyden pişmanım. Pişmanlığım bu kızlara yaptığım şeylerden de görülüyor: Onları buraya sana getirmek için tedbirler aldım. Bu akşam Medine'ye geliyorlar. İster onları sat, ister azad et. Bu rezil köleden en iyi bir şekilde nasıl intikam alacağını da yine sen bilirsin.”

Bunun üzerine Sukeyne bana dört yüz dinarı çıkarmamı emretti. Onları getirince üç yüz dinarlık kereste satın aldı. Ne ben de de Medine'de başka biri onun kafasında ne olduğunu bilmiyorduk. Sonra marangozlara tahtadan bir ev yapmalarını emretti. Geri kalan yüz dinardan onların ücretini ödedi. Marangozlara paralarını ödedikten sonra yüz dinardan geri kalan parayla da yumurta, saman ve gübre aldırttı. Yumurtalar, saman ve gübrenin bulunduğu eve beni soktu ve büyük babası (Muhammed) adına yemin ederek bütün yumurtalardan civevler çıkıncaya kadar benim oradan çıkmama izin vermeyeceğini söyledi. Emrine itaat ettim ve bütün yumurtalar çatlayıncaya kadar oradan çıkmadım. Civevler çıktı. Onlar Sukeyne'nin evinde beslendiler ve o bu civevleri “Eş'eb'in akrabaları ve kızları” diye adlandırdı.

²¹⁵ *Munfacc*. Sözlüklerde bu şekil yok gibi görünmektedir. Onlarda bulunan şekil daha ziyade *muficc*'tir.

²¹⁶ Bkz. yuk. s. 65, dn. 16. El-Bezzâz veya el-Bezzâr'ın kim olduğu bilinmemektedir. *Ta'rih-Bağdad* IV.80, 82'de adı geçen bu ismi taşıyan iki kişiden hiçbirinin bu şahısla aynı olması ihtimali fazla değildir.

- *Hikâye* 66²¹⁷: Bu hikâyeyi Ibn el-Veşşâ'nın el yazmasında gördüm. Ibn el-Veşşâ, onu Ebû Asım'a²¹⁸ dayanarak anlatan Kudemyî'den²¹⁹ (nakleden Ebû'l Veşşâ'dan²²⁰) duymuş.

Açgözlü Eş'eb'e hiç kendisinden daha açgözlü birini görüp görmediği sorulmuştu. Cevabı şu oldu: "Evet gördüm. Sakız çiğnediğim için beni dört mil boyunca takip eden bir köpek."

217 Şunlara da bkz. Hamza el-İsfahânî; Husrî, *Cem'* 550; Husrî, *Zehr*; Meydânî II.50 Freytag; İbni Hemdûn, 9. Böl.; Muterrizî; Şerîfî; Kutubî, *Fevât*.

Versiyonlar oldukça farklıdır. 'İlk "reçine, sakız"a ek olarak çiğnenen maddenin *kundur* (İbni Hemdûn, Yunanca *Chondros*'tan) ve *luban* (Kutubî, Yunanca *Libanos*'tan) olduğu da söylenir. İbni Hemdûn ve Kutubî'de "köpek", Hevmel'in darbi meselleşmiş "tilki"si olur (örneğin Se'âlibî, *Simâr* 31'e bkz). Ancak onlar onun "Hevmel'in köpeği" olduğunu söylerler. Hamza el-İsfahânî ve Muterrizî'de sakız çiğneyen adamı takip eden bir köpek değildir, Eş'eb'in kendisidir.

218 Ebû 'Âsim en-Nebîl diye bilinen ed-Dehhâk bin Mehled, 122/740'da doğmuş ve 211/826 veya 213/828-9'da ölmüştür. Örnek olarak bkz. İbni Hacer. *Tehzib* IV. 450.

219 183/799-800 veya 185/801'de doğduğu ve 286/899'da öldüğü ileri sürülen Muhammed bin Yûnus bin Mûsâ. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* III.435-45.

220 Adı Ebû't-Teyyib Muhammed bin İshâk olan, *Ta'rih-i Bağdâd* I.253'de Ibn el-Veşşâ olarak bilinen 860 civarında doğup 325/936-7'de ölmüş olan ünlü edip (Bkz. GAL., I.124, *Suppl.*, I.180). *Fihrist* 85 Flügel; 126 (Cairo 1348) ve Yâkut, *İrşâd* VI.277 vd. Margoliouth; XVII.132 (Cairo 1355-7)'a göre adı Ebû't-Teyyib Muhammed bin Ahmed bin İshâk el-Veşşâ idi. Yâkut onun ibn el-Veşşâ diye bilinen bir oğlu olduğunu eklemektedir. *Egâni* V.133-18; *Egâni*-3 VI.5-5'de Ebû't-Teyyib ibn el-Veşşâ, *Egâni*'nin yazarının doğrudan haber kaynaklarından biri olarak görünmektedir.

Bundan başka *Ta'rih-i Bağdâd* I.253, yazar Ibn el-Veşşâ'nın el-Kudemyî'ye dayanarak haber naklettığını söylemektedir. O halde Ibn el-Veşşâ ile el-Kudemyî arasında başka bir otorite olmaması ve yukardaki parantez içindeki kısmın kaldırılması gerekir. *Egâni* V.133'ü göz önüne alırsak, Ibn el-Veşşâ'nın edibin oğlu olması da muhtemel değildir ve Ebû'l Veşşâ'yı *ebîhi el-Veşşâ* (babası el-Veşşâ) olarak düzeltmemiz gerekir.

- *Hikâye* 67: Ben bu hikâyeyi el-Heremî Ebî'l 'Alâ'dan²²¹, (babamın) amcası Abdülaziz bin Ahmed'den²²² ve Habîb bin Nasr el-Muhellebî'den²²³ duydum. Onlar kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söylediler. Zubeyr bin Bekkâr onu Abdullah bin Ebi Bişr bin Osman bin el-Mugîre'den naklen Osman bin el-Munzir'dan²²⁴ dinleyen Mus'eb'ten öğrendiğini söylemiş:

Belât²²⁵ yönünden gelen büyük bir insan gürültüsü duydum ve hızla oraya gittim. Orada bir grup insan, ortasında uzun boylu bir kadın ve grubun da önünde Eş'eb'i gördüm. Bir tef eşliğinde şarkı söylüyordu. Kalçasını sallayıp kıvrırken şöyle diyordu:

*Hey, sabah, tülünü takmadan önce
Ortaya çıkan şu kızı selamlayın*

*Biri onun gözlerinin alev gibi olduğunu söyledi
Hayır, vallahi onun gözleri alev gibi değil*

Eş'eb dansederek kalabalığın yanından geçtikten sonra tekrar onların yanına döndü. Sonunda onların arasına karıştı, kadı-

²²¹ Diğer eserler arasında ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın *Kitâb en-Neseb*'ini nakletmiş olan bir tarihçi. 317/929'da ölmüştür. Bkz. *Fihrist* 81 Flügel; 120 (Cairo 1348); *Ta'rih-i Bağdâd* IV.390 vd. Adının tercih edilen şekli harf-i tarifsiz Heremî'dir. Ancak *Egânî*'de bir nakilci olarak görüldüğü her seferinde adında harf-i tarif var gibi görünmektedir.

²²² Adının gösterdiği gibi Abdülaziz, *Egânî*'nin yazarının kendisinin amcası olamaz. Doğru akrabalık derecesine *Egânî* XIX. 4; XX.21'de işaret edilmektedir.

²²³ Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* VIII.253.

²²⁴ Taberî, *Annales* III.245'de zikredilen Zubeyrî, Osman bin el-Munzir bin Mus'eb bin 'Urve bin ez-Zubeyr gibi görünmektedir.

²²⁵ Medine'de Cami ile pazar arasındaki bölge. Bkz. el-Bekrî *Mu'cem mâ-ste'cem* 271 (Cairo 1945-51).

nın karşısında durdu ve ona bakarak şarkı söyledi. Kadın ona gülümsedi ve “Tamam, bu kadar yeter” dedi.’

Kadının kim olduğunu sordum. Süreym’in şarkıcı kölesi olduğunu söylediler²²⁶. Öldüğünde Süreym onu varisçilerinden biri ilan etmiş ve onun kendi kızı olduğunu itiraf etmişti. Kadın Süreym’in varisçilerine karşı mahkemede dava açmış ve davayı kazanmıştı.. Böylece Süreym’in varisçileri arasına eklenmiş ve mirastan payı verilmmişti. O, dünyanın en güzel şarkıcısıydı. Hicaz’da darbimesel haline gelmişti. “Süreymiye’nin şarkı söyleyişinden daha güzel” diye bir söz vardı.

*Hikāye 68*²²⁷ : Ben bu hikāyeyi Hasan bin Ali’den duydum. O, kendilerine ed-Dimeşki’nin anlattığını söyledi. Ed-Dimeşki kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr tarafından nakledildiğini söylemiş. Bu sonuncu ise onu babasından da duyduğunu söylemiş:

Süreymiye’nin cenaze alayı bazı Kureyşlilerle birlikte oturan Eş’eb’in yanından geçti. Eş’eb, Süreymiye’ye ağladı ve şöyle dedi: “Bugün her türlü müzik sustu; Gerçi bu fahişe, Allah rahmet etsin, dünyanın en kötü yaratığıydı ya.” Etrafında insanlar ona “Hem ona ağlıyor, hem de onu lanetliyorsun. Bu nasıl iş?” dediler. Eş’eb’in cevabı şu oldu: “Evet, çünkü bu yaşlı günahkâra sık sık bir koç götürürdük. Bu koç bizim için onun evinde pişirilirdi. Ama Tanrı biliyor ya o bize sadece çorba için pancar verirdi.”

- *Hikāye 69*²²⁸ : Ben bu hikāyeyi el-Hasan bin Ali’den duydum. O,

²²⁶ Süreym ve şarkıcı kadın üzerine daha fazla bilgi yoktur. Serîm ve Süreym’in her ikisi de isimler olarak karşımıza çıktıklarından (Bkz. es-Sam’ânî, *Ensâb*, fol. 352a) yukardaki okuma biçimi kesin değildir.

²²⁷ Kutubî, *Fevât*’a bkz..

²²⁸ Nuveyrî’ye de bkz..

kendilerine Ahmed bin Zuheyr'in anlattığını söyledi.

Eş'eb, el-Gâdirî'nin²²⁹ kendi üslubunu ve fıkralarını taklit etmeye başladığını ve bir kısım insanın da onu iyi bir komedyen olarak gördüklerini öğrendi. Bunun üzerine onu gözledi. Sonra bir grup Kureyşlinin ziyafetine katılıp onlara hitap ederek onları eğlendirdiğini öğrendiğinde, oraya gitti ve el-Gâdirî'ye şöyle dedi: "Benim dinleyicilerimi elimden aldığını öğrendim. Eğer benim çapımda bir adamsan şimdi benim yaptıklarımı yap baka-yım." Bu sözlerden sonra yüzünü sıkıştırdı, gevşetti, eni boyun-dan daha geniş bir hale gelinceye kadar kastı ve ona hiç kimse-nin kendisini tanıyamayacağı bir şekil verdirdi. Sonra yine yüzü-nü gevşetti ve el-Gâdirî'ye "Şimdi şuna bak" dedi: Yüzünü çenesi hemen hemen göğsüne değecek kadar uzattı ve yüzü kendisine kılıcından bakan bir adamın yüzü gibi (ince uzun) oldu. Sonra elbiselerini çıkardı ve vücuduna kamburluk verdirdi. Gerçekten de sırtında bir devenin hörgücüne benzer bir kambur ortaya çıktı. Kamburun uzunluğu bir karış veya daha fazlaydı. Sonra donunu çıkardı ve testislerinin derisini uzatmaya başladı; öyle ki onlar yeri süpürmeye başladılar. Sonra onları ileri geri hareket ettirdi. Geri geri giderken testisleri ile yerde çizgiler çizmeye başladı²³⁰. Sonra ayağa kalktı ve bir insanın boyunun olabileceği kadar uzun bir duruma gelinceye kadar kendini gerdi, uzattı. Orada bulunanlar kendilerinden geçinceye kadar güldüler.

²²⁹ *Egânî*'nin basılmış metninde bu hikâyede iki yerde en-Nâdirî var. Ancak kastedilenin Eş'eb'in rakibi olan el-Gâdirî olduğuna pek az şüphe vardır (Yukarda s. 12, dn. 17'ye bkz.). Nitekim Nuveyrî'de de o el-Gâdirî'dir. Aşağıda 87. hikâyede el-Gâdirî'nin popülerlik bakımından Eş'eb'ten önce geldiğinin söylenmesi bu hikâyede onu el-Gâdirî olarak okumamıza karşı: bir kanıt değildir.

²³⁰ Yuk. 64. hikâyeye bkz. *Ve meşâ ve ce'ele yehnu* yerine Nuveyrî'de ve *ce'ele yemîsu* var.

El-Gâdirî ise donup kalmıştı. Eğlenceli bir şey söyleyemedi. Ancak şunları söyleyebildi: “Ebû'l 'Alâ (yani Eş'eb), bir daha senin hoşlanmadığın hiçbir şey yapmayacağım. Ben senin öğrencin ve çırağım.” Bundan sonra Eş'eb oradan ayrıldı.

- *Hikâye 70*²³¹ : Ben bu bilgiyi Rıdvan bin Ahmed es-Seydelânî'den aldım. O, kendilerine İbrâhîm bin el-Mehdî'den naklen Yûsuf bin İbrâhîm'in verdiğini söyledi. İbrâhîm bin el-Mehdî ise babasından (Eş'eb) naklen 'Ubeyde bin Eş'eb'ten almış:

Buna göre Eş'eb, Hicret'in dokuzuncu yılında doğdu ve Osman'ın mevlalarından biri idi. Annesi Peygamber'in eşlerinin konuşmalarını birbirlerine taşırdı ve böylece onlar arasında kötü duygulara neden olurdu. Tanrı'nın Elçisi bundan rahatsız olmuş ve onu lanetlemiştir. Bundan dolayı Tanrı onun canını almış ve oğluna uzun bir ömür vermiştir. Eş'eb sonunda Mehdi'nin zamanında ölmüştür. Eş'eb'in bir dizi iyi nitelikleri vardı. Çağdaşları arasında raslanabilecek en eğlendirici insandı. En geniş bir fıkra repertuarına sahipti. Aynı zamanda duyduğu bir şarkıyı en yetenekli bir biçimde icra ederdi. Bundan başka bir Mu'tezilî idi ve onların kanıtlarını sergilemede de en ustaydı.

- *Hikâye 71* : İbrâhîm el-Mehdî şunu da dedi: Bu hikâyeyi babasından naklen 'Ubeyde bin Eş'eb'ten duydum:

Abdullah bin Ömer'in çiftliklerinden birinde olduğunu ve oranın mahsulünü hayır olarak etrafa dağıttığını öğrendim. Sulama için kullanılan bir hayvana bindim ve çiftliğine Ömer'in yanına vardım. Ona şöyle dedim: “Ey Müminlerin Emirinin oğ-

²³¹ Şunlara da bkz. yuk. 3. hikâye; Bekrî; Nuveyrî IV. 26; İbni Hacer, *Lisân* IV.126.

lu. Ey Faruk'un oğlu. Şu deveme benim için hurma yüklet." Abdullah bana Muhacirlerden biri mi olduğumu sordu. Hayır demek zorunda kaldım. Sonra yine bana Ensâr'dan biri mi olduğumu sordu. Cevabım gene "Hayır" oldu. Sonra bana "iyi fiillerde onların (örneğini) takip edenlerden" biri mi olduğumu sordu²³². Ona "Bu sorunuzun bende uyandırdığı büyük ümid inşaallah gerçekleşir" dedim ve devam ettim: "Hayır, onlardan da değilim." Sonra bana yolda kalmışlardan olup olmadığını sordu²³³. "Hayır" dedim. "Peki o halde neden senin devene hurma yükletecektmişim?" diye sordu. "Çünkü ben bir dilenciyim ve Tanrı'nın Elçisi 'Size at üstünde bir dilenci gelirse onu reddetmeyin' demiştir"²³⁴ "dedim." Abdullah'ın buna cevabı şu oldu: "Sana Peygamber'in "at üzerinde gelirse" dediğini, "sulama için kullanılan bir hayvan üzerinde gelirse" demediğini söyleyebilirim. Ama bu cevabı vermek istemiyorum. Çünkü ona ihtiyacım yok. Çünkü babam Ömer bin Hattab'a "At üzerinde bir dilenci geldiğinde ona bir şey vermemin gerekip gerekmediğini" sorduğumda o bana şöyle cevap verdi: "Bir seferinde ben Tanrı'nın Elçisi'ne bu soruyu sorduğumda O bana şöyle dedi: "Evet, eğer yaya biri ile karşılaşmazsan." Oysa sevgili dostum, burada yayalar var. O halde bir hayvana binmiş olan sana neden bir şey vereceğim?" Ben

²³² Mekkeli Muhacirler, Medineli Ensar ve "iyi fiillerde onları takip edenler" diye üç sınıf insanın Cennet'e öncelikle gireceklerini tasvir eden Kur'an IX. 100-1'e bkz. Burada onlar sadakaya hak kazanmada önceliği olan insanlar olarak göz önüne alınmaktadır.

²³³ Kur'an IX.60'a göre sadakaya hak kazanmış farklı insan gruplarından biri.

²³⁴ Kontrol edebildiğim kadıyla Wensinck ve diğerleri, *Concordance et Indices* II.245a'daki atıflar Peygamber'in hiçbir zaman bir dilenciyi reddetmediği olgusuna işaret etmektedirler. At sırtında gelen insana atıf onlarda yoktur. Zaten binecek bir atı olan dilenci kavramında bir çelişki vardır.

"Birbiriyle dövüşen iki adam."

ısrar ettim ve ona dedim ki: “Baban Faruk aşkına, Tanrı aşkına, Tanrı'nın Elçisi aşkına. Ona benim için hurma yükle.” Bu sözlerim üzerine Abdullah “Senin için ona hurma yükleyeceğim. Eğer gene bana Tanrı ve Elçisi adına yemin verdirirsen, şüphesiz isteğini yerine getireceğim. Ama eğer babam adına yemin verdirirsen ve onun adına hurma istersen, onu yerine getirmeyeceğim. Çünkü babamdan Tanrı'nın Elçisi'nin şöyle dediğini duydum: “Mekke'deki Mescid ül-Haram ve Yesrib'deki (Medine) benim camim dışında hiç bir camide (göksel) bir mükâfat ümidiyle durma. Ayrıca kimse kendisine Tanrı ve O'nun Elçisi adına yemin verdirilmedikçe kimsenin isteğini yerine getirmesin²³⁵.”

Daha sonra İbni Ömer çiftliğindeki zencilerden birine şöyle dedi: “Bu hayvana onun için hurma yükle.” Zenci torbaları doldurmaya başladığında kendi kendime şöyle dedim: “Zenciler müzikten hoşlanır. Eğer onlara müzik yaparsam, torbalarını tuka basa doldururlar.” Böylece İbni Ömer'den kendisi için müzik yapmama ve şarkı söylememe izin vermesini istedim O istediğini yapmamı söyledi. Nesb (binicilerin şarkısı) söylemeye başladım ²³⁶ İbni Ömer onun her zaman bildiği bir şarkı olduğunu söyledi. Bunun üzerine bir başka şarkı, Tuveys'in²³⁷ şu şarkısını söyledim:

*Ey iki dostum, gözyaşlarım sabahleyin söylediğim şeyi açığa vururken
Boşuna aşkıma gizliyorum.*

²³⁵ İslâm'ın üç kutsal camiine atıfta bulunan bir hadis vardır. Bkz. Wensinck ve diğerleri, *Concordances et Indices* II.234b. Yukarda zikredilen varlığı ileri sürülen hadisün ikinci kısmı hadis mecmualarında var değil gibi görünmektedir.

²³⁶ Bkz. yuk. 16. hikâye.

²³⁷ Ünlü ve ileri sürüldüğüne göre Medine'in ilk Müslüman müzisyeni. VII. yüzyılın ikinci yarısında, 710 yılına kadar yaşamıştır. Bkz. H. G. Farmer. *A History of Arabian Music* 52 vd. Aynı yazar, El. Tuwais mad.

İbni Ömer bağırdı: “Hey sen, bu bilmediğim bir şey” Sonra ona İbni Sureyc’in²³⁸ şu şarkısını söyledim:

*Ey gözüm, yaşlarını cömertce akıt ve
Kureyş’in Mekke vadilerindeki ölülerine ağla*

Bu noktada İbni Ömer haykırdı: “Eş’eb, ne kadar acıklı bir şarkı bu. İnsanın kalbini bağlıyor.” “İnsanın kalbini dağlıyor” demek istemişti. Onun konuşma kusuru vardı *b* ile *d*’yi birbirinden ayıramazdı²³⁹.

Eş’eb devam etti: “Daha sonra beni her gördüğünde İbni Ömer her zaman bu şarkıyı tekrar söylememi istedi.”

- *Hikâye* 72²⁴⁰: Ben bu hikâyeyi el-Heremî bin Ebî’l ‘Alâ’dan duydum. O kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr’m anlattığım söyledi. Zubeyr bin Bekkâr ise onu amcasından²⁴¹ duyduğunu söyledi:

Eş’eb babasının bir arkadaşı ile karşılaştı. Adam ona “Ne kötü değil mi Eş’eb? Babanın gür bir sakalı vardı. Oysa seninki seyrek. Kime çektin sen?” dedi. Eş’eb’ şu cevabı verdi: “Anneme.”

- *Hikâye* 73²⁴²: Ben bu hikâyeyi el-Hasan bin Ali’den duydum. O kendilerine Ahmed bin Ebî Heyseme’nin anlattığını söyledi. Bu

²³⁸ Tuveys’le birlikte çalışmış ve ondan birkaç yıl daha fazla yaşamış olan bir başka erken Medineli şarkıcı. Bkz. Farmer, *age*. 79 vd..

²³⁹ Bkz. İbni Hacer *Lisân* IV.126 ve yuk. s. 77. dn. 79. Arapça metinde verilen örnek onun “r” ile “y”yi birbirinden ayıramadığını söylemektedir. Biz onu Türkçe’ye böyle adapte ettik (ÇN).

²⁴⁰ Şunlara da bkz. aş. 94. hikâye; Nuveyrî; Kutubî, *Fevât*.

²⁴¹ Yani Mus’eb bin Abdullah’tan.

²⁴² Şunlara da bkz. *Ta’rih-i Bağdâd*; *Ta’rih-i Dimeşk*; Nuveyrî; Zehebi *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân*.

sonuncu ise onu Mus'eb bin Osman'dan²⁴³ naklen Mus'eb bin Abdullah'tan duyduğunu söyledi:

Eş'eb, Sâlim bin Abdullah bin Ömer'le karşılaştı ve Sâlim ona kendisi için yeni hazırlanmış olan sebze çorbasından biraz isteyip istemediğini sordu. Eş'eb kabul etti ve ona çok teşekkür etti. Bunun üzerine Sâlim ona evine uğramasını söyledi. Eş'eb kendi evine gitti. Karısı ona Abdullah bin 'Amr'ın kendisini çağırttığını söyledi. Eş'eb karısına Abdullah bin 'Amr'ın evine her istediği zaman gidebileceğini, ancak Sâlim'in insanları birdenbire davet ettiğini, dolayısıyla ona gitmek zorunda olduğunu söyledi. Karısı Abdullah'ın kızacağını söyleyince Eş'eb önce Sâlim'in evine gideceğini, daha sonra Abdullah'a uğrayacağını belirtti.

Böylece Eş'eb Sâlim'in evine gitti ve yemeğe başladı. Ancak çekingen davrandı²⁴⁴. Sâlim (mesajı aldı) ve ona istediği kadar yemesini, geri kalanı evine göndereceğini söyledi. Eş'eb "İstediğim tam da bu. Teşekkür ederim" dedi. Sâlim bir hizmetçiye yemekten geri kalanı Eş'eb'in evine götürmesini söyledi. Hizmetçi söyleneni yaptı ve Eş'eb onunla birlikte eve gitti. Yemekle karısının yanına vardığında karısı "Ne felaket" dedi, "Abdullah bir ay boyunca seninle konuşmayacağına yemin etti." Eş'eb, Abdullah'la ilgilenmeyi kendisine bırakmasını söyledi ve ondan biraz

²⁴³ O, sürekli olarak zikredilen bir otorite olan Mus'eb bin Osman bin Mus'eb bin 'Urve bin ez-Zubeyr'dir. Tam adı *Eğâni* III.108; *Eğâni*-3 III.33q-5'de bulunur. Taberî, *Annales* Index'e de bkz..

²⁴⁴ *Ekele mute'âlin*. Bu, *mute'âlin* veya daha da sık olarak aşağıda 88. hikâyede olduğu gibi *mute'âllilin*'in yerini tutar. '-l-l'nin beşinci tartısı genellikle "yemek yemede çekingen davranmak" anlamında kullanılır. Altıncı tartı ise sıklıkla "hasta olduğunu ileri sürmek, hastaymış gibi davranmak" anlamına gelir ve bu rahatlıkla yemek yemede çekingen davranmak şeklindeki ek anlama götürebilir.

"Bir kursü veya ip üzerinde dans eden çocuk"

safran vermesini istedi. Karısı söyleneni yaptı. Eş'eb banyoya gitti. Yüzüne ve ellerine safran sürdü ve safran kendisine sarı bir görüntü verinceye kadar banyoda oturdu. Sonra evden ayrıldı. Bir sopaya yaslanarak ve titreyerek Abdullah'ın evine gitti. Abdullah'ın teşrifatçısı onu görünce "Ne korkunç, hasta olduğunu görüyorum" diye haykırdı. İçeri gitti ve efendisine Eş'eb'in geldiğini haber verdi. Abdullah içeri gelmesine izin verdi. İçeri girdiğinde Sâlim bin Abdullah da oradaydı²⁴⁵. Eş'eb daha fazla titremeye başladı ve birkaç adım atmak ister gibi yaptı. Ancak oturmak zorunda kaldı ve kendi başına ayağa kalkamadı. Abdullah Eş'eb'e kendisine kızmakla haksızlık yapmış olduğunu söyledi. Ancak Sâlim, Eş'eb'e "Neyin var sefil herif, Biraz önce bizimle çorba içmiyor muydun?" dedi. Eş'eb cevabı yapıştırdı: "Bir şey yemiş gibi görünüyor muyum?" Sâlim ısrar etti: "Rezil adam, sana şunu şunu söylemedim mi? Sen de bana şu şu cevapları vermedin mi?" Eş'eb'in karşılığı şu oldu: "Hayal görmüş olmalısınız." Bunun üzerine Sâlim, "Büyük Allahım, Şeytan'ın bile senin kılığına gireceğini düşünmezdim. Sen ciddi misin?" dedi. Eş'eb "Allah canımı alsın ki"²⁴⁶ben bir aydır evde yoktum" dedi.

Bu noktada Abdullah bağırdı: "Defol, rezil herif, niyetin oğlumu çıldırtmak mı?" Eş'eb cevap verdi: "Ben yalnızca doğruyu söylüyorum." Ancak Abdullah devam etti: "Hayatım hakkı için, bana doğruyu söyle. Öfkemden korkacak bir şeyin yok" Bunun üzerine Eş'eb "Evet, hayatın hakkı için, o doğruyu söylüyor" de-

²⁴⁵ *Ta'rih-i Bağdâd* odanın Eş'eb'in başlangıçta Sâlim'i göremeyeceği kadar karanlık olduğunu eklemektedir.

²⁴⁶ 'Aleyye va 'Aleyye, vurgu cümlelerini başlatmak için oldukça sık kullanılan bir deyimdir. Aşağıda 86. hikâyede de karşımıza çıkmaktadır. Burada serbest bir tarzda çevrilmiştir.

di. Sonra ona hikâyeyi anlattı. Abdullah sırtüstü devrilecek kadar güldü. Tanrı doğrusunu bilir²⁴⁷.

Hikâye 74²⁴⁸: Ben Ahmed'den²⁴⁹ duydum. O, kendilerine bu hikâyenin (Mus'eb bin Osman'dan naklen) Mus'eb bin Abdullah tarafından anlatıldığını söyledi:

Bir adam Eş'eb'e Sâlim bin Abdullah'ın birçok yiyeceklerle²⁵⁰ bahçeye gittiğini söyledi. Eş'eb de ona katılmak için hemen yola çıktı. Ancak köle onun önünde kapıyı kilitledi. Bunun üzerine Eş'eb duvara tırmandı. Sâlim "Kızlarım, rezil herif, kızlarım" diye ona bağırdı. Eş'eb şu cevabı verdi: "Biliyorsun, kızlarınla bizim ilgimiz yok. Bizim ne istediğimizi biliyorsun²⁵¹." Bu-

²⁴⁷ Hikâyenin sonu *Ta'rih-i Bağdâd*'da farklıdır. Eş'eb yalanında ısrar edince Sâlim öfkeyle odayı terkeder. Bunun üzerine Abdullah, iyi bir nedeni olmaksızın Sâlim'in sinirlenmeyeceğini söyler ve Eş'eb'e bu nedenin ne olabileceği hakkında herhangi bir fikri olup olmadığını sorar. Eş'eb "O sinirlendi; çünkü bugün onun evinde bir kase çorba içtim" diye cevap verir. Eş'eb'in cevabı Sâlim'in cimri olduğu ve kendisini dilencilikteki başarısından ötürü kıskandığı iması içerdiği için neden olduğu incitmeye bir de hakaret eklemiş olur.

²⁴⁸ Şunlara da bkz. Kâli III.216 vd.; El-Hatib el-Bağdadi, *Tetfil* 58; Husri Cem' 56; İbni Bâbe; Meydâni I.386 vd (Bulâk 1284); 'İbn el-Cevzi, *Ezkiyâ* 139 (Cairo 1340); Kutubi, *Fevât*.

İbni Bâbe ve Kutubi hikâyeye Eş'eb'in bir deve kiraladığı ve onun üzerinden duvara atladığı şeklinde canlı bir unsur eklerler.

Aynı hikâye IX. yüzyıl *tufeyli*'si Bunân hakkında da anlatılır. Bkz. el-Hatib el-Bağdadi, *Tetfil* 57 vd.; İbn el-Cevzi, *Ezkiyâ* 139 (Cairo 1340). Bunân için bkz. *Tetfil* 33, 35, 57 vd., 67, 70, 81-99.

²⁴⁹ Ahmed bin Ebî Heyseme, *Egâni*'nin yazarının doğrudan haber kaynağı olamayacağı için buradaki Ahmed, Ahmed bin Abdülaziz olabilir. Bu durumda bu hikâyedeki haberciler zinciri daha buradan bozuk olacaktır. *Egâni*'nin elyazmaları çözüm getirebilir.

²⁵⁰ *Fulân*, bir yer adına gönderir görünmektedir.

²⁵¹ Bu, *Kur'ân*, XI.79'dan bir alıntıdır.

nun üzerine Sâlim ona yiyecek verilmesini emretti ve Eş'eb'i memnun eden bir sürü yiyecek dışarıya getirildi

- *Hikâye 75*²⁵²: Ben bu hikâyeyi El-Hasan bin Ali'den duydum. O kendilerine Ahmed bin Sa'id'in anlattığını söyledi. Ahmed bin Sa'id onu Zubeyr bin Bekkâr'm naklettığını söyledi. Bu sonuncu ise onu amcasından duyduğunu söyledi:

Sukeyne hukuki bir konuda görüşünü almak istediğinden Ebû'z-Zinâd'ı çağırttı ve o Sukeyne'nin evine geldi. Eş'eb bir kûmesten onu farketti ve bir tavuk gibi gıdaklamaya başladı. Ebû 'z-Zinâd çok şaşırdı ve neler olup bittiğini sordu. Sukeyne güldü ve şöyle dedi: "Bu kötü adam işlerimize zarar verdi. Bundan ötürü burada kuluçkaya yatması ve civcivler yumurtadan çıkıncaya kadar onu terketmemesi için yemin ettim." Ebû 'z-Zinad Sukeyne'nin yaptığına da şaşırdı.

Sukeyne'nin uzun hikâyesinin bir başka versiyonunu Muhammed bin Yahyâ en-Nahvî'den²⁵³ öğrendim. O da buna benzerdir. Onu Eş'eb hakkındaki bu biyografiden başka bir yerde, yani Sukeyne ve Zeyd bin 'Amr bin Osman bin 'Affân'la ilgili hikâyeleri ele alan Sukeyne bint el-Hüseyn'in biyografisinde zikrettim.

- *Hikâye 76*²⁵⁴: Ben bu hikâyeyi el-Hasan bin Ali'den duydum. O kendilerine Ahmed bin Ebî Heyseme'nin anlattığını söyledi. Bu sonuncu kendilerine onu Mus'eb'in naklettığını söylemiş. Mus'eb ise onu Medineli bir adamdan duymuş:

²⁵² Bkz. yuk. 65. hikâye.

²⁵³ *Eğani*'nin yazarının kimliği bilinmeyen bir haber kaynağı. Sukeyne'nin biyografisinden alınan pasaj yukarda s. 116, dn. 214'de verilmiştir.

²⁵⁴ Yuk. 34. hikâyeye bkz..

Eş'eb'in evinin kapısında bir yarık vardı. Uyurken birinin gelebileceği ve avucuna bir şey koyabileceği umuduyla Eş'eb bu yarıktan elini dışarı uzatırdı. Bunu yapmasının nedeni çok aç-gözlü oluşuydu. Eş'eb'e her zaman şaka yapan Zubeyr ailesinden biri Eş'eb'in eline barsaklarını boşaltması için kölelerinden birini gönderdi. Bu olaydan sonra Eş'eb bir daha hiç bir zaman elini dışarıya uzatmadı.

Benzeri bir hikâyeyi, Medineli birinden naklen anlatan Muhammed bin el-Hüseyn'e²⁵⁵ dayanan İbni Mihreveyh'ten hareket eden el-Cevherî'den duydum.

- *Hikâye* 77²⁵⁶: Ben Ahmed bin Abdülaziz el-Cevherî'den duydum. O, kendilerine Abdullah bin Ebî Sa'id'in anlattığını söyledi. Bu sonuncu, kendisine Ebû Tahir Muhammed bin Muhammed ez-Zubeyrî'nin²⁵⁷ naklettiğini söylemiş. Ez-Zubeyrî Yahyâ bin Mu-

²⁵⁵ Basılı metinde Hasan var.

²⁵⁶ *Egâni* XV. 69-15; 70-2; 'Askerî'ye de bkz..

'Askerî'de çok kısaltılmış bir versiyon var. Bu versiyonda sadece bir beyit zikredilmektedir. O da şudur:

*Onlar tutkuyu davet ettiler; Sonra dost olmalarına rağmen
Düşmanca oklarıyla kalplerimizi vurdular.*

²⁵⁷ Basılmış metinde Muhammed bin Muhammed ez-Zubeyr Ebû Tâhir var. Söz konusu kişiyi çok üyeli Zubeyrî ailesinin bir başka ferdi yapan yukardaki düzeltme kesin değildir.

Egâni XV.69'da bulunan nakilciler zinciri yukardaki nakilciler zinciri ile ancak daha sonra gelen bağlantıda uyuşmaktadır. Ancak Ebû Tâhir'in yerinde yine bir Zubeyrî'nin, yani el-'Ala bin 'Amr ez-Zubeyrî'nin bulunduğunu görmek ilginçtir. Bu şahıs, Medâ'îni'nin hakkında bir biyografi yazdığı 'Amr bin Zubeyrî'nin soyundan gelen biridir. Bkz. *Fihrist* 101-21 Flügel; 148 (Cairo 1348); İbni Sa'd, *Tabakât* V.137 vd.; ez-Zehebî, *Ta'rih el-İslâm* III.54-6 (Cairo 1367 vdd.).

hammed bin Ebî Kuteyle'den duyduğunu söylemiş. Yahyâ, İsmail el-E'rec bin Cafer bin Muhammed'in kendisine şu hikâyeyi anlattığını söylemiş:

Bazı genç Kureyşli soylular bana geldiler ve Sâlim bin Abdullah'a bir şarkı söylememi ve daha sonra Sâlim'in bu şarkı hakkında bana ne dediğini söylememi istediler. Bunun için bana çekici bir rüşvet önerdiler. Böylece ben Sâlim'e gittim ve ona "Ebû Ömer (yani Sâlim), ben dostları, arkadaşları olan, saygı gören, yaşlı, tecrübeli bir adamım. Şimdi senin için bir şey 'yırlamak' istiyorum" dedim. O 'yırlamak'la ne demek istediğimi sordu. Ona yırlamanın müzik demek olduğu söyledim. Bana bu tür müziğin ne zaman yapıldığını sordu. Ona insanın yalnız²⁵⁸ ve mutlu bir anında arkadaşlarıyla birlikte iken onun yapıldığını söyledim. "Şarkımı dinlemeni istiyorum" dedim, "Eğer ondan hoşlanmazsan, hemen keserim" diye ekledim. Sonra ona şarkı söyledim. "Fena değil" dedi. Oradan ayrıldım ve genç Kureyşlilere durumu anlattım. Hangi şarkıyı söylediğimi sordular. Onlara "şu şarkıyı söyledim" dedim:

Na'ame'nin at ahırını yakınıma getirin

Şimdiye kadar kısır olan Va'il savaşı artık hamile²⁵⁹.

Onlar şarkının yeter derecede ateşli olmadığını, hızlı olma-

²⁵⁸ "Yalnız an" derken kastedilen rahat ve eğlenceli bir topluluk içinde bulunulduğu zamandır.

²⁵⁹ Bu beyit, el-Hâris bin 'Ubâd'ındır. Bkz. G.L. Della Vida, *Les "livres des Chevaux" de Hisham ibn al-Kalbi et Muhammad ibn al-A'rabi* 28, 89 (Leiden 198. Publications de la Fondation de Goeje 8). Burada başka göndermeler de verilmektedir.

Egânî metnindeki *lehihe*, *lehihe* olarak düzeltilmelidir.

dığını ve bu şarkıdan hoşlanmadıklarını söylediler. Beni sıkıştırdıklarını görünce ve bana vaat ettikleri şeyi alamıyacağımdan korktuğum için Sâlim'in yanına geri döndüm ve ona "Ebû Ömer, bir şarkı daha" dedim. O "Rahat bırak beni. Seninle meşgul olmak istemiyorum" dedi.. Ancak ben onun tekrar bir şey söylemesine fırsat vermedim ve hemen şarkımı söyledim. "Fena değil" dedi. Genç Kureyşlilere gittim ve durumu anlattım. Hangi şarkıyı söylediğimi sordular. Onlara "Şu beyti şarkı olarak söyledim" dedim:

Onlar (develerinden) inemediler (ve savaş atlarına binemediler).

Biz indik

Gerçek savaşçı, bineğinden inebilendir²⁶⁰.

Gene şarkının iyi olmadığını söylediler ve ben üçüncü defa Sâlim'e geri döndüm. "Şimdi ne var?" dedi. "Bir şarkı daha" dedim. Kendini²⁶¹ toplamasına fırsat vermeden şu beyiti şarkı olarak söyledim:

Gözyaşlarını bitirdikten sonra bana

"Tutkudan sen ne elde ettin, biz ne elde ettik?" dediler²⁶².

Sâlim haykırdı: "Yeter, yeter²⁶³" Ancak ben "Bu sepeti almca-

²⁶⁰ Bu beyit 'Tkd III.335'de esprili bir şekilde zikredilmektedir.

²⁶¹ Kelimesi kelimesine *esrehu*, "gücünü". *Esrehu* herhalde *emrehu* olarak düzeltilmelidir.

²⁶² Bu, Cerîr'in bir beytidir: *Diwân* II.150 (Cairo 1313). *Es-Serrâc, Meşârî' el-Uşşâk* 82 (Constantinople 1301)'e de bkz. Burada Ebû's Sa'id bu beyitten çok duygulanmış olarak tasvir edilir.

²⁶³ Arapça metinde *nehlen nehlen* var. Ancak *Egânî* XV. 69 ve 'Askerî'de alışlagelen *mehlen mehlen* var.

ya kadar vallahi, yetmez" dedim. Sepetin içinde 'Amr'ın *sadaka*-sından lezzetli²⁶⁴ hurmalar vardı. Sâlim "Al senin olsun" dedi. Sevinçle sepeti kapıp ayrıldım ve genç Kureyşlilerin yanına vardım. Onlar "Bu sefer ne oldu?" dediler. Onlara "İhtiyara (Sâlim) 'Gözyaşlarını bitirdikten sonra bana...' şarkısını söyledim. Duygulandı ve armağan olarak bana bu sepeti verdi" cevabını verdim. Yalan söyledim; çünkü o aslında bana sepeti yalnızca benden kurtulmak ve ağzımı kapatmak için vermişti.

İbni Ebî Sa'îd şöyle dedi: *S-d-â-k* büyük bir sepettir. *Fereze-li' nekhetânî* (bana ücretimi verdi) anlamına gelir, yani o sarkıcı-lara verilen ve *n-k-t* diye adlandırılan şeydir.

- *Hikâye* 78²⁶⁵: Bana el-Cevherî söyledi. O, kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın söylediğini söyledi. Bu sonuncu el-Esmâ'î'den nakleden Ke'neb bin el-Muharrir'in anlattığını söylemiş. El-Esmâ'î ise hikâyeyi kendisine Cafer bin Süleyman'ın anlattığını söylemiş:

Eş'eb, Cafer (el-Mansûr) zamanında Bağdad'a geldi ve genç soylu Kureyşliler onun etrafını sardılar. Ona kendilerine şarkı söylemesini istediler. O da söyleneni yaptı. Şarkıları dokunaklı idi ve boğazı en iyi durumdaydı²⁶⁶. Cafer bin el-Mansûr²⁶⁷ aşağıdaki beytin ve şarkının yazarının kim olduğunu sordu:

²⁶⁴ *Ecve*, Medine'de yetişen özel olarak çok iyi bir tür hurma olarak tasvir edilmektedir.

²⁶⁵ Şunlara da bkz. aş. 98. hikâye; Taberî, *Ta'rih-i Bağdâd*; *Ta'rih-i Dimeşk*; Zehebî, *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân*.

Ta'rih-i Bağdâd ve ona bağlı olan kaynaklar beyiti zikretmemektedirler.

²⁶⁶ *Ve helkuhu 'ala hâlihi*, kelimesi kelimesine "ve boğazı uygun durumundaydı" anlamına gelir.

²⁶⁷ El-Mansûr'un Cafer adında iki oğlu vardı. Büyük olanı, babasından önce 767 veya 768'de ölmüştür. Bkz. Taberî *Annales* III.358; *Ta'rih-i Bağdâd*

*Zât el-Ceyş'teki*²⁶⁸ *bu harap yerin sahibi kim?*

Şimdi yerle bir olmuş olan bu yerin sahibi?

Eş'eb "ben bu şarkıyı Me'bed'den²⁶⁹ aldım. O, ed-Dellâl'in²⁷⁰ şarkısıdır. Onu Me'bed'den aldım, ama ona bu şarkıyı söylemesi istendiğinde 'Eş'eb'e gitmelisiniz. O bunu benden daha iyi söyleyebilir' derdi" dedi.

- *Hikâye* 79²⁷¹: Ben bu hikâyeyi Muhammed bin Mezyed' den²⁷² duydum. O, Abdullah bin Mus'eb'ten nakleden babasına daya-

— VII.149 vd. Burada kastedilen muhtemelen odur. Daha genç olanı 186/802 de ölmüştür. Bkz. Taberî *Annales* III.651. *Egâni*'nin Index'inde genç olanın adı altında, aslında büyük olana ait kayıtlar bulunur. Daha X. yüzyılda ikisi birbirine karıştırılmaktaydı. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd*, agy..

²⁶⁸ Medine yakınlarında bir yer.

²⁶⁹ Üç büyük Medinelî şarkıcının sonuncusu (Tuveys, İbni Sureyc ve Me'bed). 743 yılında ölmüştür. Bkz. H. G. Farmer *A History of Arabian Music* 81 vd..

²⁷⁰ Bkz. Farmer, *age*. 57 vd. Ed-Dellâl bir şair olmaktan çok şarkıcı ve eğlendiriciydi. Süleyman bin Abdülmelik zamanına kadar yaşamıştır. Yukardaki beyit *Egâni* IV.62 vd.; *Egâni*-3 II.V. 276 vd. nda zikredilmektedir.

²⁷¹ Şunlara da bkz. İbni Kuteybe, *Şi'r*, çev. Gaudefroy-Demombynes, İbn Qotaiba, *Introduction au Livre de la Poésie et les Poètes'de* XXXII (Paris 1947); *Thd* III.195; *Egâni* I.116-21; 117-10; VII.42; *Egâni*-3 I.295-5, 29-6-8; VIII.12-11, 13-15.

²⁷² İbn Ebî'l Ezher diye bilinen bu şahıs, oğlu Hemmâd'dan naklen İshâk el Mevsilî'nin *Kitâb el-Egâni*'sinin nakilcisi idi. 325/937'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* III.288-91; İbni Hacer *Lisân* V.377 vd. Daha genç bir çağdaşı olan el-Merzubânî, *Mu'cem eş-Şu'arâ*'sında (464, Cairo 1354) ondan kısaca söz etmiştir. O, şüphesiz *Akıllı Delilerin Hikâyeleri* ve *Eski Belagatçilerin Hikâyeleri* adlı kitapları da yazmış olan Muhammed bin Ahmed bin Mezyed el-Büsancı ile aynı şahıstır. Bkz. *Fihrist* 147 Flügel; 211 (Cairo 1348); F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography* 428 (Leiden 1952). GAL., I.154, *Suppl.*, I.25d'de akıllı delileri ele alan Escorial yazmaları içinde 482 numaranın İbni Mezyed'e ait olduğu söylenmektedir. Ancak GAL., *Suppl.*, I.254 doğru olarak bu yazmanın en-Nisâbü'nî'nin ünlü eseri *Ukala el-Mecânin*'inin aynısı olduğunu belirtmektedir.

nan Hemmâd bin İshâk'tan²⁷³ duyduğunu söyledi.

Cerîr²⁷⁴, Medine'ye geldi. İnsanlar etrafında toplandılar; ondan şiirlerini okumasını istediler ve onlar üzerine sorular sordular. Bazı şiirlerini okıdı. Bu şiirleri dinlediler ve oradan ayrıldılar. Oradakilerden yalnız Eş'eb onunla kaldı ve ondan ayrılmadı. Cerîr sordu: "Başka herkesten daha uzun zaman kaldığını ve en çok soru sorduğunu fark ettim. Ancak senin bu insanlar arasında soy bakımından en düşük olduğunu sanıyorum." Eş'eb cevap verdi: "Ebû Hazm (yani Cerîr), Bütün insanlar içinde sana en faydalı olan benim." Cerîr bunun nedenini sorduğunda Eş'eb şöyle dedi: "Senin şiirlerini alıyorum ve söyleyişimle onları daha da güzelleştiriyorum." Cerîr, sanatından bir örnek vermesini isteyince Eş'eb, Cerîr'in bazı beyitlerini İbni Süreyc'in melodisi ile şarkı olarak söylemeye başladı:

*Ey Nâciye'nin kız kardeşi, ayrılmadan ve herşeye kusur bulanlar
Eleştiriyе başlamadan önce seni selamlarım*

*Aynlık gününün seni son göreceğim gün olduğunu bilseydim
Yapmadığım şeyi yapardım²⁷⁵*

GAL., *Suppl.*, I.250 Hindistan'da İbni Mezyed'n eserinin bir yazmasına göndermektedir. Bu gönderme kontrol edilememiştir ve şimdilik şüpheli olarak kalmaktadır. Yâkut'un *İrşâd*'ında İbni Mezyed'in eserinden yapılan alıntılarla ilgili olarak bkz. *Zeitschrift für Semitistik* II.195 (1924). *Fihrist*'in Ebî'l Ezher'in 313/925-6'da otuz yaşında olduğuna ilişkin haberi açıkca yanlıştır. Otuz yerine muhtemelen "seksen" söz konusudur.

²⁷³ Üç Mevsilî'nin sonuncusu (Yuk. s. 66, dn. 22'ye bkz). Ölüm tarihi, biyografi yazarlarınca bilinmemektedir.

²⁷⁴ Ünlü Emevî şairi. Bkz. GAL., I.56 vdd., *Suppl.*, I.86 vd..

²⁷⁵ Bkz. Cerîr, *Diwân* II.51 vd. (Cairo 11313); *The Nakâ'id of Jarîr and al-Farazdak*, yay. A.A. Bevan, I.212 (London 1905-12). Orijinal kaynaklarda alın-

Cerîr gözlerinden yaş gelecek kadar duyulanmıştı. Dizleri dizlerine değecek kadar Eş'eb'e doğru yürüdü ve haykırdı: "İtiraf etmeliyim ki söyleyişinle gerçekten şiirimi çok güzelleştirdin." Eş'eb'e istediği bütün şiirleri verdi ve ona parayla bir elbise hediye etti.

- *Hikâye* 80²⁷⁶: Ben Ahmed bin Abdülaziz'den duydum. O kendilerine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım'a babası şöyle demiş:

El-Heysem bin 'Adî şöyle dedi: Eş'eb'e rasladım ve ona çağdaşları hakkında ne düşündüğünü sordum. Şöyle cevap verdi: "Senden hükümdar şarkıları istiyorlar; ancak sana köle armağanları veriyorlar."

- *Hikâye* 81: Ben Ahmed'den duydum. Ahmed, kendisine Muhammed bin el-Kâsım'ın anlattığını söyledi. Muhammed, bin el-Kâsım, Ahmed bin Yahyâ'dan duyduğunu söylemiş. Ahmed bin Yahyâ, Mus'eb'in kendilerine şunu anlattığını söylemiş:

Mervân'ın kızı Ümmü Ömer²⁷⁷ hacca gitti. Medine halkı hakkında en iyi bilgi sahibi olduğunu, (dolayısıyla kimi kabul edip kimi etmemesi gerektiğini bildiğini söyleyerek) Eş'eb'i yanına teşrifatçı (hacib) olarak aldı. Böylece Eş'eb, derecelerine göre ziyaretçileri kabul etti ve Ümmü Ömer onlarla bir süre görüştü.

ılarda yer alan "Nâciye'nin kızkardeşi" yerine "Nâciye'nin annesi" vardır. Her halû kârda şahsın kim olduğu bilinmemektedir. Gaudefroy-Demombynes "Ey Benû Nâciye'nin kızları" diye çevirmekte, ancak bu çevirisinin nedenlerini vermemektedir.

²⁷⁶ Nuveyrî'ye de bkz..

²⁷⁷ Emevî halifesi Mervân bin el-Hakem'in Sa'id bin Hâlid bin 'Amr bin Osman'la evlenmiş olan kızı. Bkz. Mus'eb, *Neseb-i Kureyş* 161 (Cairo 1953).

Sonra ayağa kalktı ve kısa bir süre kestirmek için²⁷⁸ içeri gitti. Tam bu esnada Tuveys geldi ve Eş'eb'e kendisini Ümmü Ömer'le tanıştırmasını istedi. Eş'eb onun artık görüşme yapmadığını, içeri gittiğini söyleyince Tuveys şöyle dedi: "Eş'eb, iki gündür seni gözlüyorum. Şimdiye kadar ne (bir ateş yakmak) için iki parça tezek kırdın, ne de iki tel kıl kopardın²⁷⁹." Bunun üzerine Eş'eb kapıyı çaldı, Ümmü Ömer'in yanına gitti ve ona şöyle dedi: "Mervân'ın kızı, lütfen, Tüveys burada kapıda duruyor. Onun diline düşme, beni de düşürme." Ümmü Ömer bunun üzerine Tuveys'i kabul etti. O, içeri girdi ve ona "Şüphesiz sizin kapınızın kapalı olmasına karşılık babanızın kapısı hiç bir zaman kapalı değildi." Sonra tefini çıkardı, çaldı ve şu şarkıyı söyledi:

Uyanıkken reddettiğin herşeyi

Uykumda sınırsız bir cömertlikle bana veriyorsun

Onunla buluşmam ölümçül oldu. Ancak onunla buluştum

*Böylece aldatılan bir adamın sahip olabileceği küçük
bir zevk duydum.*

Ümmü Ömer ona neyi tercih ettiğini sordu, şimdiki mi yoksa daha sonraki bir şeyi mi? O cevap verdi: "hem şimdiki, hem daha sonrakini." Ümmü Ömer ona bir kaftan verdirdi.

– *Hikâye* 82 Ben el-Cevherî'den duydum. O bu hikâyeyi el-Medâ'îni'ye

²⁷⁸ Li'l-ka'ile veya belki li-ka'ile diye okuyunuz.

²⁷⁹ Etkisi Arapça biçiminden gelen Tuveys'in sözleri, Eş'eb'i otorite konusunda cimri ve etkisiz olarak gördüğü anlamını içerir gibidir. Ancak çeviri kesin değildir.

dayanan Ebû Müslim'den nakleden İbni Mihreveyh'den duyduğunu söyledi:

Medine'den birisi Eş'eb'e onu şaşırtan bir hikâye anlattı. Eş'eb adama "hikâyende eksik bir şey var" dedi. Adam onun ne olduğunu sordu. Eş'eb "O ters" dedi.

- *Hikâye* 83²⁸⁰: Ben bu hikâyeyi el-Cevherî'den duydum. O kendisine İbni Mihreveyh'in anlattığını söyledi. İbni Mihreveyh, Ebû Müslim'in anlattığını söyledi. Ebû Müslim ise onu el-Medâ'ini'nin kendisine anlattığını söyledi: el-Velîd bin Yezid, karısı Sa'de'yi²⁸¹ boşadıktan sonra Eş'eb'i yanına çağırttı ve ona "Eş'eb, eğer benden Sa'de'ye bir mesaj götürürsen on bin dirhem alacaksın" dedi. Eş'eb "parayı getir, bir göreyim" diye cevap verdi. Velîd bir kese getirdi. Eş'eb keseyi koynuna koydu ve "Mesajı alayım, ey Müminlerin Emiri" dedi. Velîd "Ona be-

²⁸⁰ Şunlara da bkz. *'İkd* II.268 vd.; III.226 vd.; *Egâni* VI.114; *Egâni*-3 VII.26-18, 28-6; İbni Hemdûn 33. Böl.; Nuveyrî.

'İkd'daki birinci versiyonda ve İbni Hemdûn'da bazı daha fazla detaylar da vardır. El-Velîd, Sa'de'nin kızkardeşi Selmâ'ya aşık olmuştur ve Sa'de'yi boşamıştır. Sa'de Medine'ye dönmüş ve halife el-Velîd bin Abdülmelik'in oğlu Bîşr ile evlenmiştir (Bkz. Taberî *Annales*, Index). Bu hikâyede hâkim olan hava 105. hikâyede de bulunur.

²⁸¹ Sa'de, Sa'id bin Hâlid bin 'Amr bin Osman'ın kızıydı (Bkz. İbni Hemdûn). *'İkd*'ın adı geçen baskısı Sa'id'in halifenin torunu olduğunu söylemektedir. Osman'ın varlığı ileri sürülen böyle bir torunu Şafî'nin *'İkd*'a yaptığı Index I.408'de zikredilmiş olsa bile bu muhtemel görünmemektedir. Sa'id için bkz. El-Buhârî, *Tarih* II, I.428 vd. (Hyderabad 1260 vdd.); İbni Hacer, *Tehzîb* IV.21.

'İkd, Sa'de yerine daha yaygın isim olan Su'de'yi zikretmektedir. Maalesef birinci beytin vezni bir karar vermemize müsaade etmemektedir. *'İkd*, Sa'de'nin vezne uymadığı son beyitte Su'de yerine Lubnâ' demektedir. Ancak bu Sa'de'ye karşı Su'de şeklini kabul etmek için bir kanıt olarak kullanılamaz. Doğru şekil daha muhtemel olarak Sa'de'dir.

nim şunu söylediğimi söyle” dedi:

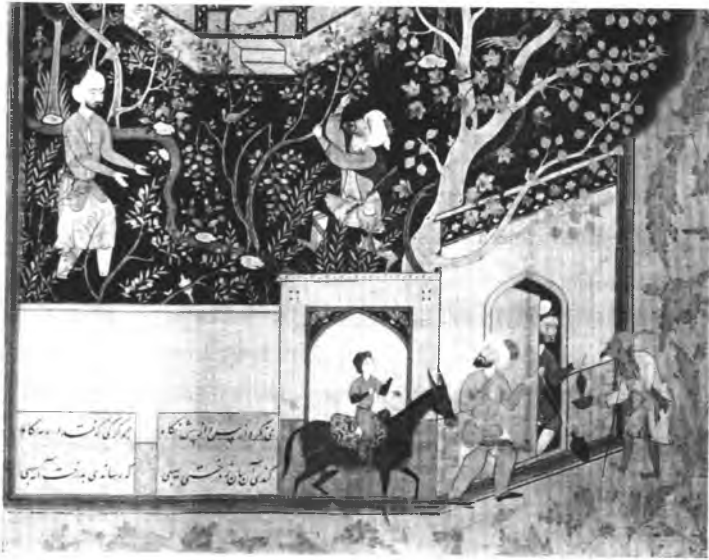
*Ey Sa'de, sana ulaşmamızın bir yolu var mı?
 Ve kıyamet gününden önce bir buluşma olabilir mi?
 Evet, belki kocanın ölümüyle veya bir boşanma ile
 Zaman buna mecbur edecek
 O zaman onun bahtsızlığından mutlu olacağım
 Ve teselli bulacağım. Ve o zaman, ayrıldıktan sonra
 Tekrar birleşmiş olacağız.*

Eş'eb, Sa'de'nin kapısına vardı. Sa'de'ye gelişi bildirildi. O, üzerine oturmak için yere halılar serdirmişti. Eş'eb'e girmesi için izin verdi. Eş'eb içeri girdi ve yukarda sözü geçen mısraları ona okudu. Sa'de bu günahkârı yakalamaları için hizmetkârlarını çağırdı. Ancak Eş'eb hemen şöyle dedi: “Saygı değer bayan, bunu on bin dirhem için yaptım.” Sa'de “Nasıl ondan bana bir tane getirdinse benden de ona bir mesaj götürmezsen kesinlikle seni öldürürüm” dedi. Eş'eb ona ne götüreceğini sorunca Sa'de “Üzerinde oturduğum halıyı” dedi. Eş'eb ondan kalkmasını istedi – Sa'de bunu yaptı – ve halıyı dürdü. Sonra ona şöyle dedi: “Şimdi lütfen mesajınızı verin.” Sa'de “ona şöyle de” dedi:

*Lubna'ya ağlıyorsun; Ama onu terkeden sendin
 Şimdi Lubna gitti, sen ne yapıyorsun²⁸²?*

Eş'eb Velid'in yanına vardı ve ona şiiri okudu. Velid haykırdı: “Ah, beni öldürdün. Allah adına, sana ne yapacağımı düşü-

²⁸² Bunun Kays bin Zerih'in bir beyti olduğu varsayılmaktadır. Bkz. es-Serrâc, *Meşâri'el-Uşşâk* 338 (Constantinople 1301).

“Bahçe kapısında sadaka alan dilenci.”

nüyorsun? Söyle bakayım orospunun çocuğu, sana yapacağım şeyi sen seç. Seni baş aşağı bir kuyuya mı atayım, yoksa bir kale- nin tepesinden aşağı mı fırlatayım, yoksa şu topuzla başını göv- dendenden mi ayırayım?” Eş’eb cevap verdi: “Bunların hiçbirini ba- na yapamazsın.” Velid “Nedenmiş o.” diye sorunca “Çünkü üze- rinde Sa’de’yi görmüş iki göz bulunan bir başı cezalandıramaz- sın” dedi. Velid bağırdı: “Haklısın orospunun çocuğu, haklısın, defol buradan.”

Bu hikâyeyi el-Heysem bin ‘Adî’den nakleden babasına da- yanan Hemmâd’dan alan Muhammed bin Mezyed’dan da duy- dum. Buna göre Eş’eb Sa’de’ye

*Ey Sa’de, sana ulaşmamızın bir yolu var mı?
Ve kıyamet gününden önce bir buluşma olabilir mi?*

deyince Sa’de “Hayır, asla” demiştir. Eş’eb ikinci beyite geçip

*Evet, belki kocanın ölümüyle veya bir boşanma ile
Zaman buna mecbur edecek*

deyince Sa’de “Hayır, Tanrı’nın takdiri bu. Daha muhtemel olan Tanrı’nın bunu ona (Velid)e yapmasıdır” demiştir. Eş’eb üçüncü beyiti okuyunca:

*O zaman onun mutsuzluğundan mutlu olacağım
ve teselli bulacağım. Ve o zaman, ayrıldıktan sonra tekrar
birleşmiş olacağız.*

Sa’de “Daha çok diğerleri onun (Velid) mutsuzluğundan mutlu olacaklar” demiştir. Hikâyenin geri kalan kısmını el-Cev-

heri gibi Muhammed bin Mezyed da İbni Mihreveyh'e dayanarak anlatmaktadırlar.

- *Hikâye* 84²⁸³: Ben bu hikâyeyi amcamdan duydum. Amcam kendilerine Muhammed bin Sa'd el-Kurânî'nin²⁸⁴ anlattığını söyledi. Muhammed bin Sa'd el-Kurânî onu kendilerine el-Heysem bin 'Adî'den naklen el-'Umerî'nin²⁸⁵ anlattığını söylemiş:

El-Velîd bin Yezîd, Eş'eb'in Hicaz'dan kendisine bir ulakla gönderilmesini istediği bir mektup yazdı. Emir yerine getirildi. Eş'eb geldiğinde Velîd ona pantolon giydirilmesi, bir maymun kuyruğunun yapıştırılması, ayaklarına ziller, boynuna daha küçük başka ziller takılması için emir verdi. Bunlar yapıldı ve Eş'eb içeri girdiğinde göze acayip görünen bir görünüş almıştı. Velîd onu görünce güldü ve penisini çıkardı. Eş'eb şöyle dedi: "Ona baktım, yağlı bir kamış gibi görünüyordu. Velîd bana şöyle dedi: "Alçak herif, ölünün önünde eğil (penisini kastediyordu)." Önünde eğildim. Sonra başımı kaldırdım ve bir defa daha eğildim. Bunu neden yaptığımı sorunca "Birincisi 'ölü' içindi. İkincisi ise testisleriniz için" dedim. Güldü ve bana giydirdiği şeyleri çıkarmamı istedi. Bana hediyeler verdi ve öldürülünceye kadar onun nedimlerinden biri olmaya devam ettim.

²⁸³ Şunlara da bkz. *'İhd* II.271; *Egâni* VI.123 vd.; *Egâni*-3 VII.46-14, 47-4. Hikâyenin ikinci kısmı için şunlara da bkz. *Egâni* VI.129; *Egâni*-3 VII.59-12, 5. Aş. 111. hikâye ile krş..

²⁸⁴ *Egâni*'de aynı nakilciler zinciri ile sık sık görülür ve Yâkut, *Mu'cem* IV.247 vd. Wüstenfeld' de *Kurân* altında zikredilmektedir. 104. hikâyede el-Kurânî ile el-'Umerî arasına bir başka otorite sokulmuştur.

²⁸⁵ Ebû 'Umar (bkz. *Egâni* VI.38-13; *Egâni*-3 VI.222-4) ve el-Hessâf (*Egâni* VI.152 vd; *Egâni*-3 VII.109-12) olarak bilinir.

- *Hikâye* 85 : Bana bu hikâyeyi Muhammed bin Mezayed anlattı. O kendilerine babasından naklen Hemmâd bin Ishâk'ın anlattığını söyledi:

Bir adam Ziyâd bin 'Ubeydullah²⁸⁶ el-Hârisî'ye on bin dirhem değerinde bir deri çadır hediye ettiğini söyledi. Eş'eb "İslâm'ın çadırın" (yani Basra) olsa bile onun bin dirhem etmeyeceğine bahse girerim"²⁸⁷ dedi. Bunun üzerine kendisine çadırla birlikte yirmi dinar değerinde kenarlarına ipek çekilmiş işlemeli bir yeleğin de bulunduğu söylenince "Orospunun oğlu, kenarlarına meleklerin kanatlarının tüyleri çekilmiş bile olsa gene yirmi dinar²⁸⁸ etmez" dedi.

- *Hikâye* 86²⁸⁹ : Bana bu hikâyeyi amcam anlattı. O kendisine Eyyûb el-Medîni'nin²⁹⁰ anlattığını söyledi. Bu sonuncu ise kendisine babasından naklen Mus'eb bin Abdullah ez-Zubeyr'in anlattığını söylemiş. Babası şöyle demiş: Eş'eb bana şu hikâyeyi anlattı:

'Âmir bin Lu'eyy'in soyundan gelenlerden biri Medine valisi

²⁸⁶ Yuk. s. 81, dn. 99'a bkz..

²⁸⁷ Yuk. 29. hikâyeye bkz..

²⁸⁸ Arapça metinde yirmi bin dinar var. Abartmalara müsaade edilen bir fıkrada bile olsa bu fazla yüksek bir rakamdır.

²⁸⁹ İbni Hemdûn, 5. Böl.'e de bkz..

²⁹⁰ Süleyman bin Eyyub, Ebû Eyyub el-Medîni, bir edib ve şarkıcılar, şairler ve aralarında İbni Ebî 'Atîk'in (Bkz. yuk. s. 19, dn. 39) ve İbni Ayşe'nin (Bkz. aş. 103. hikâye) de bulunduğu mizahçılar üzerine birçok eserin yazarıydı. Medine'de yaşamış veya hiç olmazsa Medine'de doğmuştur. Bkz. *Fihrist* 148 Flügel; 211 vd. (Cairo 1348).

Bu hikâyede *Egâni*'nin basılmış metninde el-Medîni yerine El-Medâ'ini vardır. Ebû Eyyub'un yazılı bir eserinin zikredildiği *Egâni* XII. 108-8 vd.'na da bkz. Metinlerimizde daha sonraları ve *Egâni*'de başka yerlerde sık sık nisbeti, el-Medîni olarak karşımıza çıkmaktadır. El-Medîni şekli için örneğin *Egâni* XIII.118, 127, 134'e bkz..

oldu. O, insanlar arasında en cimrisi ve en bayağısıydı. Maalesef benden çok hoşlandı. Gece gündüz beni arıyordu. Kendisinden kaçmaya çalıştığımda evime polisle baskın yapıyordu. Bir yere gittiğimde kendisiyle birlikte veya evinde olduğum kişiye adam gönderiyor ve beni çağırıyordu. Kendisine sürekli olarak hikâyeler anlatmamı, eğlendirmemi ve uyumaması için sözlerimi hiç kesmememi istiyordu. Karşılığında bana yiyecek veya başka bir şey vermiyordu. Başım fena halde dertteydi ve çok rahatsızdım.

Bir seferinde hacca gittiğinde benim de kendisiyle birlikte gitmemi istedi. Ona “Çok teşekkür ederim. Ancak hastayım ve hacca gitmek istemiyorum” dedim. “Allah belamı versin ki²⁹¹ benimle geleceksin” dedi ve ekledi” “Ka’be, ateş mabedidir²⁹². Eğer gelmezsen ben dönünceye kadar seni hapse attırırım.” Böylece hiç istemeyerek onunla gittim. Bir mola yerine geldiğimizde beni uyutup oruçlu olduğunu iddia etti ve yatmaya gitti. Sonra torbasında ne varsa yedi ve bana yemek olarak tuzla iki parça ekmek verilmesini emretti. Gittim, onun oruçlu olduğunu zannettim. Bütün bu süre zarfında orucunu bozacağını ümid ederek akşamı iple çektim. Akşam namazını kıldıktan sonra hizmetçiye akşam yemeğini niçin hâlâ geciktirdiğini sordum. Hizmetçi bana onun bir süre önce yemeğini yemiş olduğunu söyledi. Bunun üzerine ona “Ya, demek oruçlu değildi” dedim. O da “Evet, değildi” dedi. Ona boş mide ile mi geceyi geçireceğimi sorunca” Senin için birşeyler hazırladı” dedi ve bana iki parça ekmek ve tuz getirdi. Onları yedim ve geceyi açlıktan yarı ölü gibi geçirdim.

Ertesi sabah bir başka durak yerine ulaşınca kadar yola devam ettik. Orada adam hizmetçisine kendisine bir dirhemlik

²⁹¹ Bkz. yuk. s. 130, dn. 246.

²⁹² Bu söz valinin (galiba Ziyâd bin 'Ubeydullah el-Hârisî?) Ka'be'yi Zerdüştcü ateş mabedine eşit kılan gizli bir Zerdüştcü olduğunu ima etmektedir.

et satın almasını söyledi. Hizmetçi et aldı ve adam ondan kendisine şişkebab yapmasını emretti. Hizmetçi söyleneni yaptı. Adam onu yedi. Sonra tencereyi ateşe koydurdu ve tencere kaynamaya (?, *igberre*) başladığında “İçinden kepçe ile bana birşeyler çıkar” dedi. Hizmetçi söyleneni yaptı ve adam onları da yedi. Sonra “onun üzerine biraz tuz²⁹³ ek de yiyeyim” dedi. Hizmetçi söyleneni yaptı. Sonra adam “İçine baharat koy da yiyeyim” dedi. Hizmetçi söyleneni yaptı. Bütün bu süre zarfında orada oturmuş, ona bakıyordum. Ancak o beni yemeğe davet etmedi. Bütün eti yiyip bitirdiğinde hizmetçiye “Eş’eb’e de yiyecek ver” dedi. O da iki parça ekmeği bana fırlattı. Tencereye yöneldim. Ancak içinde et suyu ve kemikten başka bir şey kalmamıştı. İki parça ekmeği yerken, vali içinde kurutulmuş meyve bulunan bir torba çıkardı. Ondandır bir avuç aldı ve yedi. Elinde kıramadığı bir avuç kabuklu badem kalmıştı. Onları bana fırlattı ve “Bunları ye, Eş’eb” dedi. Bademlerden birini kırmaya çalıştım. Dişimi kırdım. Badem önüme düştü. Gidip onu kırabileceğim bir taş aradım. Bir tane buldum. Onunla bademin üzerine vurdum. Tanrı biliyor ya badem bir taş atımlık mesafeye fırladı. Onu bulmak için arkasından koştum.

Bütün bunları yaparken Mus’eb ailesi – yani (Mus’eb) bin Sâbit’in çocukları ve kardeşleri²⁹⁴ – bilinen yüksek sesleriyle *leb-beyk* diye bağırarak oraya geldiler. Onlara seslendim: “İmdat, imdat. Tanrı ve siz biricik sığınagımsınız. Ey Zubeyr ailesi. Bura-ya bana doğru gelin” Atlarını bana doğru sürdüler. Beni gördük-

²⁹³ Kelime yemeğe tat vermek için kullanılan bitkiler anlamına da gelmektedir.

²⁹⁴ Burada daha önce adı sık sık geçen nakilci Mus’eb’in (Bkz. yuk, 10. hikâye) babası Sabit bin Abdullah bin ez-Zubeyr’den ziyade büyük babası kastedilmektedir.

lerinde haykırdılar: “Eş’eb, bu ne hal? Neyin var böyle?” Onlara beni alıp götürmelerini ve ölümden kurtarmalarını istedim. Beni yanlarına aldılar. Yavru bir kuş, annesinin tarafından beslenmek istediğinde nasıl kanatlarını çırparsa ben de öyle ellerimi çırpmaya başladım. Onlar neyim olduğunu sordular. Kendilerine “Şimdi konuşma zamanı değil. Yanınızda ne varsa verin. Acıdan ve açlıktan ölmek üzereyim” dedim. Bana yiyecek verdiler ve kendimi topladım. Beni bir sedye üzerinde taşıdılar. Sonra hikâyemi anlatmamı istediler Söyleneni yaptım. Onlara kırılmış dişimi gösterdim. Gülmeye ve el çırpmaya başladılar.” Ne korkunç, bu adamın eline nereden düştün? O insanlar arasında en cimrisi ve en bayağısıdır” dediler. O adam Medine’de görevli oldukça Medine’ye bir daha ayak basmayacağıma karım üzerine yemin ettim ve gerçekten de o görevden alınıncaya kadar oraya ayak basmadım.

- *Hikâye 87* : Ben Rıdvân bin Ahmed es-Seydelânî’den duydum. O kendilerine Yûsuf bin İbrâhîm’in anlattığını söyledi. Yûsuf bin İbrâhîm, İbrâhîm bin el-Mehdî’den duyduğunu söylemiş. Bu sonuncu “Ubeyde bin Eş’eb’in şöyle dediğini nakletmiş:

Babam popüler olmadan önce el-Gâdirî Medinelilere fıkralar anlatan ve onları güldüren bir adımdı. Babam onun şöhretini yıktı. El-Gâdirî yakışıklı ve uzun boylu idi. Şişman ve etli idi. Buna karşılık babam kısa ve çirkindi ve fazla etli değildi. Ancak zekâ ve espri dolu, keskin zihinli ve çabuk kavrayışlı biriydi. El-Gâdirî babası bilinmeyen, terkedilmiş, gayri meşru bir çocuktı. Bir gün bazı genç Kureysli soylularla birlikte camide babamın yanından geçti. Babamın elbisesi yırtılmıştı. Babam onu çıkarmış, soyunmuş, çıplak bir vaziyette orada oturuyordu. El-Gâdirî babamı göstererek yanındakilere: “Allah için, şurada otu-

ran tipten daha ilginç bir şey gördünüz mü?” diye sordu. Babamın cevabı şu oldu: “Tipim ilginç olabilir. Ancak daha ilginç olan beni iki ikinin beslemesi ve bir *nidv* olmam, buna karşılık seni tek kişinin beslemesi ve bir *buhtî* olmandır” – Medineliler sıska, küçük bir kuşa *nidv*, ayakları bol tüylü bir kuşa ise *buhtî*²⁹⁵ derler –. El-Gadiri kıpkırmızı oldu ve babama hakaret etti. Ama bu karşılaşmanın sonucu olarak şöhretini kaybetti ve mizah duygusu olmayan bir insan olarak kabul edildi. O günden sonra şaka yapmayı bıraktı. Babam ise Medine’de popüler oldu. Medineliler onu iyi bir komedyen olarak kabul ettiler. Böylece ünlü Eş’eb oldu.

- *Hikâye* 88²⁹⁶: Ben Cafer bin Kudâme’den²⁹⁷ duydum. O kendilerine babasından naklen bu hikâyeyi Hemmâd bin İshâk’ın anlattığını söyledi: Ziyâd bin ‘Ubeydullah el-Hârîsî²⁹⁸ insanların en cimri-siydi. Oğullarından birinin sünneti dolayısıyla bir ziyafet verdi. Birçok insan bu ziyafete katıldı. Sofraya yemekler getirildi. Ancak herkes Ziyâd’ı tanıdıkları için çok çekingen davrandı²⁹⁹ ve yemekten ancak çok küçük parçalar aldılar; Yemeklerden biri olarak sofraya kızarmış bir kuzu getirildi. Ancak kimse ona elini sürmedi. Ziyâd kuzuyu üç gün boyunca sofraya getirtti. Ancak ziyafet sona erinceye kadar herkes ondan uzak durdu. Daha sonra Eş’eb bu yemeğe katılanlardan birine uğradı ve şöyle dedi:

²⁹⁵ Kelime genellikle bir deve cinsine işaret eder.

²⁹⁶ Hikâye R. Basset, *Mille et Un Contes* I.456’da Cûhâ’ya mal edilmektedir.

²⁹⁷ Katiplerle (secretary) ilgili konular üzerinde eser vermiş olan ve vergi ve edebî eleştiri gibi konularda yazmış ünlü yazar Kudame bin Cafer’in babası olan katip. Bkz. *Ta’rih-i Bağdâd* VII.205; GAL. , I.228, *Suppl.*, I.406 vd.

²⁹⁸ Bkz. yuk. s. 81, dn. 99.

²⁹⁹ Bkz. yuk. s. 128, dn. 244.

“Geniş bir seyirci kitlesi önünde kan ülmü (hacamat).”

“Bahse girerim ki o kuzu kesilip kızartıldıktan sonra daha önceki ömründen daha uzun zaman yaşamıştır.” Adam güldü. Ziyâd bu sözü duydu. Ancak duymamış gibi yaptı.

- *Hikâye* 89³⁰⁰: Ben amcamdan duydum. O kendilerine Abdullah bin Ebî Sa'd'ın naklettığını söyledi. Abdullah bin Ebî Sa'd, Ishâk'tan naklen kendisine Abdullah bin Mâlik'in³⁰¹ anlattığını söylemiş. Ishâk, “Ubeyde bin Eş'eb'ten naklen hikâyeyi kendisine İbrâhîm el-Mehdî'nin anlattığını söylemiş:

Sukeyne bir konuda kendisine karşı çıkan babama kızgındı. Onun sakalını kökünden kazıtacağına yemin etti. Bir berber çağırdı ve ona Eş'eb'in sakalını kökünden traş etmesini söyledi. Berber Eş'eb'e, tutabilmesi için yanaklarını içerden şişirmesini söyledi. Eş'eb cevap verdi: “Orospunun çocuğu, Sukeyne sana sakalımı traş etmeni mi emretti, yoksa bana klarnet çalmayı öğretmeni mi? Söyle bana, karının vulvasını traş etmek istediğinde onu da şişiriyor musun?” Berber çok öfkeleni ve Eş'eb'in sakalını asla traş etmeyeceğine yemin ederek orayı terketti. Sukeyne berber ile Eş'eb arasındaki hikâyeyi öğrendiğinde güldü ve Eş'eb'i affetti.

- *Hikâye* 90: Ben Muhammed bin Helef el-Merzubân'dan³⁰² duydum.

³⁰⁰ Nuveyrî'ye de bkz. Hikâyenin müstehcen olmayan bir versiyonu Muzebbid el-Medenî'ye mal edilmiştir: 'Ibn el-Cevzî, *Zurrât* 89; Kutubî. *Fevât* II.595. Şunlara da bkz. Bar Hebraeus, *Laughable Stories*, yay. ve çev. E.A.W. Budge, 137 (London 1897); J. Horovitz, *Spuren Griechischer Mimen in Orient* 73 (Berlin 1905).

³⁰¹ Kim olduğu bilinmemektedir. *Nisbet*'i el-Huzâ'i idi. Bkz. *Egâni* I.39-6; *Egâni*-3 I.83-6.

³⁰² 309/921-2'de ölmüştür. Bkz. *GAL.*, I. 125; *Suppl.*, I.189 vd..

O, bu hikâyeyi kendisine el-Esme'î'den naklen Ebû'l 'Eynâ'nın³⁰³ anlattığını söyledi:

Ziyâd bin 'Ubeydullah el-Hârisî'nin³⁰⁴ özel kâtiplerinden biri ona armağan olarak biraz yiyecek getirdi. Onu getirdiğinde Ziyâd yemeğini daha önce yemişti. Bundan dolayı öfkeleni ve “Şimdi bunu ben ne yapayım? Suffa Ehlini³⁰⁵ davet edin onlar gelip yesinler” dedi. Onları çağırttı. Yemeği getiren kâtip onları neye davet ettiğini sordu. Kendisine cevap verilince kâtip “Ziyâd'a söyleyin, sepetlerde hurma, tatlı, un helvası³⁰⁶, tavuk ve pilıç var” dedi. Ziyâd bunu duyunca sepetlerin açılmasını emretti. İçindekileri görünce onların bir tarafa kaldırılması için emir verdi. Söylediği yapıldı. Ancak tam bu sırada Suffa Ehli geldi. Onların geldiği haber verilince Ziyâd “Herbirine yirmi kırbaç vurun, sonra hapse atın; çünkü onlar Allah'ın Elçisinin camiinde (Mescid-i Nebvi'de) gaz çıkarıyorlar ve oradaki insanları rahatsız ediyorlar” dedi. Biri onlar için şefaatte bulundu. Bunun üzerine “Onu bir daha yapmayacaklarına yemin etsinler, sonra bırakın gitsinler” dedi.

- *Hikâye 91* ³⁰⁷ : Ben bu hikâyeyi Muhammed bin Mezyed'dan duydum. O kendilerine Ömer bin Şebbe'nin anlattığını söyledi. İbni Şebbe, İbni Zebâle'den³⁰⁸ duyduğunu söylemiş. İbni Zebâle ba-

³⁰³ Bkz. yuk. s. 19, dn. 41.

³⁰⁴ Bkz. yuk. s. 81, dn. 99.

³⁰⁵ *Ehl el-Suffa* Peygamber'in biyografisiyle bağlantılı olarak karışımıza çıkan Medine'deki dindar insanlardır. Onların örgütlenmesinin burada VIII. yüzyıla kadar devam etmiş olarak tasvir edildiğini gözlemek ilginçtir.

³⁰⁶ *Hebis*'in çoğulu *ehbise*. *Hebis* için örneğin er-Râğib el-İsfahânî I.382, 388'e bkz..

³⁰⁷ Nuveyrî'ye de bkz..

³⁰⁸ 199/814'de faal olan tarihçi. Bkz. GAL., I.137.

basından naklen İbni Zebennec'ten, yani İbni Herme'nin³⁰⁹ nakil-cisinden duyduğunu söylemiş:

Ebân bin Osman³¹⁰, şaka ve oyuna çok düşküncü. Bu konu-da o kadar ileri gitti ki bir gece Medine'nin en üst kısmında otu-ran ve sevmediği bir takma adı olan birinin evine gitti. Onu ken-di ve babasının adı ile çağırdı³¹¹ ve sonra takma adını ekledi. Bunun üzerine adam Ebân'a sövüp saydı. Ebân ise güldü.

Bir seferinde onun evindeydik. Eş'eb de onunla birlikte idi. Develerinden biri ile bir bedevi geldi. Koyu mavi gözleri ve sey-rek saçları vardı. Bir yılan gibi aksi ve çabuk öfkelenen biriydi. Yüzünden açık bir şekilde kötülük akıyordu. Kendisine yaklaşan herkese küfrediyor ve yanından kovuyordu. Eş'eb, Ebân'a dedi ki: "Bu arkadaş şüphesiz çölün gerçek bir çocuğu. Onu buraya çağırayım mı³¹²?" Bedevi oraya çağırıldı ve ona kendisini Emir Ebân bin Osman'ın çağırttığı söylendi. Ebân ona atalarını sordu ve akrabası olduğunu söyledi. Sonra ona "Tanrı senden razı ol-sun amca, sen yakından tanınınca daha çok sevilen bir arkadaş-sın." dedi. Bedevi oturdu ve Ebân ona şöyle dedi: "Uzun zaman-dır seninki gibi bir devenin peşindeyim ve bu görünüş, bu yapı-da olan, bu renk, bu göğüs, bu bacaklar ve toynaklara sahip olan arzu ettiğim gibi birini bulamadım. Şimdi sevdiğim birinin

309 VIII. yüzyıl şairi İbrâhîm bin Herme için örneğin GAL. *Suppl.*, I.91'e bkz.

310 Bkz. yuk. s. 88, dn. 119.

311 Arapça metinde görülen *ene* yerine *ya* diye okuyunuz. Metindeki şekil şu anlama gelmektedir: "O şöyle dedi: Ben filancayım, filancanın oğluyum ve sonra onu bu takma adla çağırdı."

312 Belki doğru vokalizasyon *ud'uhu* "onu çağırın" olmalı. Nuveyrî'de Eş'eb'le konuşan Ebân'dır. O zaman *ud'uhu* şeklinde okumak gerekir. "Çölün..." yerine Nuveyrî'de *el-babe* vardır. Nuveyrî'nin editörüne göre bu, bir yer ismidir(?).

malı olan böyle bir deveyi bulduğum için çok mutluyum. Onu bana satmak ister misin?” Bedevi razı olunca Ebân ona devesi için, gerçekte değeri on dinar olduğu halde, yüz dinar teklif etti. Bedevinin açgözlülüğü kabarmıştı. Mutlu ve gururluydu. Sevinci ve açgözlülüğü yüzünden okunuyordu. Daha sonra Ebân, Eş’eb’in yanına gitti ve ona “Rezil Eş’eb, bak bu amcam senin yakın akrabalarından biri” – Bununla onun Eş’eb kadar açgözlü olduğunu söylemek istiyordu – “Bundan dolayı ona kendinden bir şey ver.” Eş’eb “Evet, teşekkür ederim, memnuniyetle, bu yeter mi?” diye cevap verdi.

Bundan sonra Ebân bedeviye şöyle dedi: “Amca, ben sana kasten çok para teklif ettim. Senin devenin değeri aslında 60 dinar. Sana yüz dinar teklif etmemin nedeni, şu anda para kıtlığı içinde olmam. Bu beni sana yüz dinar değerinde mal vermek zorunda bırakıyor.” Bedevinin açgözlülüğü arttı ve teklifi kabul etti. Ebân, Eş’eb’e fısıltı ile bir şey söyledi. Bunun üzerine Eş’eb üstü örtülü bir şey alıp oraya getirdi.. Ebân ondan getirdiği şeyi göstermesini istedi ve Eş’eb dört dirhem değerinde eski püskü bir ipek sarık ortaya koydu. Ebân, Eş’eb’ten ona bir değer biçmesini istedi. Bunun üzerine Eş’eb “Bu sarık, Emir’in bayramlarında, cuma namazlarında ve halifelerle görüştüğünde başına sardığı ünlü sarık: Değeri elli dinar” dedi. Bundan sonra Ebân Eş’eb’e onu bedevinin önüne koymasını istedi ve İbni Zebennec’e³¹³ de fiyatı not etmesini söyledi. O, fiyatı not etti ve sarık bedevinin önüne konuldu. Bedevi o kadar kızgındı ki onu hemen katlayıp kaldırdı ve başka bir şey söyleyemedi. Daha sonra Ebân külahını getirtti. O uzun, eski püskü, her tarafı kir ve leke içinde, lime lime olmuş, ancak yarım dirhem değerinde bir kulahtı. Ebân yine

³¹³ Burada bu adamdan çok onun babasını beklerdik.

Eş'eb'e dönüp ona da bir fiyat biçmesini söyledi ve Eş'eb "Emir'in başma giyerek beş vakit namazını kıldığı ve makamında oturduğu külahı: Değeri 30 dinar" dedi.. Ebân onu da yere koymasını söyledi. Eş'eb söyleneni yaptı ve külah, yüzü kararan bedevinin önüne konuldu. Bedevi'nin gözleri alev alevdi. Ayağa fırlamak istiyor, ancak kendini tutuyordu. Çok öfkelenmişti.

Bundan sonra Ebân, Eş'eb'e elinde ayrıca ne olduğunu sordu ve onu çıkarmasını istedi. Eş'eb üstünde delikler olan, derisi sürtünmekten incelmış ve aşınmış bir çift çizme çıkardı. Fiyatını takdir etmesi istenince de "Emir'in Ravza'da ve Peygamber'in kürsüsüne çıkarken ayağına giydiği çizmeleri: "Değeri kırk dinar" dedi. Ebân, Eş'eb'e onları da bedevinin önüne koymasını söyledi. Eş'eb söyleneni yaptı. Bundan sonra bedeviye "Mallarım topla" dedi. Askerlerden birine "Git, deveyi al" dedi. Bir başka askere de" Bedeviyle birlikte git. Sana yüz dinarın üstünde kalan yekûnu, yani yirmi dinarı versin" dedi. İşte o anda bedevi ayağa fırladı, eşyaları aldı, onları elinden geldiği kadar sert bir şekilde orada bulunanların yüzüne fırlattı. Sonra Emir'e döndü: "Tanrı senden razı olsun, beni neyin mahvettiğini biliyor musun?" dedi. Ebân bilmediğini söyleyince" Beni mahveden şey, baban Osman'la karşılaşmamış olmam. Eğer onunla karşılaşmış olabilseydim senin gibi bir oğlu dünyaya getirdiği için onun kanını dökenler arasına ben de katılabilirdim" dedi.. Sonra bir deli gibi ayağa fırladı ve hayvanın başını yakaladı. Ebân kendini tutamayıp kahkalarla güldü. Orada bulunanların hepsi güldüler. Daha sonra bedevi Eş'eb'le karşılaştığında ona şöyle dedi: "Gel buraya adi kadının çocuğu, gel ki o gün yaptığın değerlendirmelerin karşılığını vereyim." Eş'eb ondan hızla kaçtı.

Medâ'inî'den naklen Ahmed bin el-Haris'in anlattığını söyledi. El-Medâ'inî hikâyeyi Medineli bir ihtiyardan duymuş:

Medine'de nazar değdirme gücüne sahip yaşlı bir kadın vardı. Hoşlandığı bir şey gördüğünde ona nazar değdirirdi.

Eş'eb ölmek üzere iken bu kadın onun yanına geldi. Bu sırada Eş'eb kızına şöyle demektedir: "Sevgili kızım, öldüğümde 'Ah babacığım, tuttuğun oruçlar, kıldığın namazlara ağlıyorum. Ah babacığım, Kur'an hakkındaki bilgin ve kavrayışına ağlıyorum' diyerek arkamdan ağlama. İnsanlar bu tür şeyler söylediğini duyarlarsa sana bir yalancı olarak bakarlar ve beni lanetlerler."

Sonra Eş'eb etrafına döndü ve bu kadını gördü. Yüzünü entarisinin kolu ile örttü ve ona şöyle dedi: "Fılanca, eğer bulunduğum durum bir parçacık hoşuna gittiyse, Peygamber'e hayır dua et ve beni mahvetme" Kadın kızdı ve "Sana dünyadaki en büyük mutsuzluğu diliyorum. Şu anda burada son nefesini vermek üzeresin. Durumunun nesi hoşuma gidecek?" Eş'eb cevap verdi: "Biliyorum. Bunları rahat ölümümü ve bu dünyadan acısız ayrılmamı kıskanmayasın ve durumumu daha katlanmaz kılmayasın diye söylüyorum." Kadın sövüp sayarak Eş'eb'in yanından ayrıldı; fakat onun etrafında bulunan herkes bu söze güldü. Daha sonra Eş'eb son nefesini verdi.

- *Hikâye* 93: Ben el-Hasan bin Ali'den duydum. O, kendilerine Ahmed bin Ebî Tâhir'in³¹⁵ anlattığını söyledi. Bu sonuncu, Mus'eb'ten naklen Ebû Eyyûb el-Medî'nî'nin şu hikâyeyi anlattığını söylemiş:

³¹⁴ Nuveyrî'ye de bkz. "Son söz" esprileri için bkz. İbni Kuteybe, 'Uyûn II. 48 vd., 60 vd..

³¹⁵ 280/893-4'de ölmüş olan büyük Bağdad tarihçisi. Bkz. GAL., I.138, Suppl. I. 210.

Eş'eb biriyle tavla oynuyordu. Rakibi hep yek³¹⁶ atmadığı takdirde onu yenecekti. O an zar atma sırası rakibindeydi ve adam çok heyecanlıydı. Gerçekten de hep yek attı. Ancak zarı atarken bir de gaz çıkardı. Bunun üzerine Eş'eb ona şöyle dedi: "Bu gazı da bir sayacağım. Böylece senin hep yekin iki bir oldu ve yenilmiş oldun." Böylece gaz sayesinde Eş'eb oyunu kurtarmış oldu.

- *Hikâye* 94³¹⁷: Ben bu hikâyeyi el-Hasan'dan duydum. O kendilerine Ahmed'in anlattığını söyledi. Ahmed onu kendisine Hemmâd'dan naklen Ebû Eyyüb'un anlattığını söyledi. Hemmâd ise onu babasından (İshâk'ın babasından) naklen İshâk'tan duydu-

³¹⁶ Basılmış metinde *du ve-yekeyn* var. Bunun *du yekeyn* "iki birden meydana gelen iki" olarak düzeltilmesi gerekir. E. G. Browne, *A Literary History of Persia* II.39'a da bkz..

Tavla (*nerd*) bir şans oyunu olarak dinsel yetkililer tarafından kesinlikle yasaklanmıştı. Ancak bu şüphesiz onun çok popüler olmasını önleyemedi. Bununla birlikte yetkililer tarafından her zaman mahkum edilmemiş olan satrancın tersine tavla kitaplarda fazla tartışılmamıştır. Satranç üzerine çok alınıp yazılan bir kitap yazmış olan el-'Adlî tavla üzerine de bir eser vermiştir. Bkz. *Fihrist* 155 Flügel; 221 (Cairo 1348). Câhiz tavla ve satranç üzerine yazmıştır (bkz. Yâkut, *İrşâd* VI.78 Margoliouth; XVI.110 Cairo 1355-7) ve büyük Râzî "tavlanın hikmeti"yle meşgul olmuştur (Bkz. el-Birûnî, *Risalah fî Fihrist Kutub Muhammad bin Zakariyâ ar-Râzî* yay. P. Kraus 21 Paris 1936). El-Acurrî tavlaya karşı yazmıştır. (Bkz. GAL, *Suppl.* I.274). Pareja Casafias tarafından yayınlanmış *Libro del Ajedres* ve diğer eserlerde bulunan tavla ile ilgili göndermeler için bkz. H. J. R. Murray, *A History of Boardgames other than Chess*, 113-5 (Oxford 1952). Şunlarla da krş. er-Râgıb el-İsfahânî I.449; K. Himly, *Einige Worte über das persische Brettspiel Nerd*, ZDMG XXXIII. 679-81'de(1879). T. Hyde'in eski eseri *De ludis orientalibus* (Oxford 1694) ve J. de Somogly'nin ed-Demiri'nin *Hayât el-Heyevân*'ında tavla ve satranç üzerine yakınlardaki makalesini (*Etudes* or. P. Hirschler, Budapest 1949) elde edemedim

³¹⁷ Yuk. 72. hikâyeye de bkz..

gunu söylemiş:

Bir adam Eş'eb'e "Babaşım gür bir sakalı vardı. Oysa seninki seyrek. Sen kime çektin?" deyince o "Anneme" dedi. Adam şaşkınlık içinde onu terketti; çünkü erdemli bir adamdı.

- *Hikâye* 95³¹⁸: Ben Hâşim bin Muhammed el-Huzâî'den³¹⁹ duydum. O kendisine er-Riyâşî'nin anlattığını söyledi. Er-Riyâşî, Ebû 'Asım en-Nebîl'in şöyle dediğini duyduğunu söylemiş:

Eş'eb'e birinin açgözlülüğünden eline ne geçtiğini sorduğunu gördüm. Eş'eb şu cevabı verdi: "Medine'de damada götürülen hiçbir gelin görmedim ki ona bana getirileceği ümidiyle kapımı açmış olmayayım."

- *Hikâye* 96³²⁰: Ben Habîb bin Nasr el-Muhellebî'den duydum. O kendilerine amcasından naklen Zubeyr bin Bekkâr'ın şu hikâyeyi anlattığını söyledi:

Eş'eb'in karısı şöyle diyerek Eş'eb'i Ebû Bekr bin Muhammed bin 'Amr bin Hazm'a³²¹ şikayet etti: "Benimle durmadan cinsel ilişkide bulunmak istediği için bana rahat ver-

³¹⁸ Şunlara da bkz. Hamza el-İsfahânî; Husrî, *Cem'* 166; Se'âlibî, *Simâr*; iki versiyon içeren *Ta'rih-i Bağdâd*; er-Râgıb el-İsfahânî I.395; Meydânî; İbni Hemedün, 9. Böl.; *Ta'rih-i Dimeşk*; Muterrizî; Şerîşî; Zehebî, *Mizân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Kesîr; İbn-i Hacer, *Lisân*.

Husrî ve (Zehebî ve İbni Hacer tarafından tekrarlanan) *Ta'rih-i Bağdâd*'daki birinci versiyon hariç olmak üzere bütün kaynaklar, beklenen geline hazırlık olmak üzere Eş'eb'in evi süpürdüğünden söz ederler.

³¹⁹ 312/924'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* XIV. 68.

³²⁰ Nuveyrî'ye de bkz. Er-Râgıb el-İsfahânî'de hikâye Muzebbid'e mal edilir.

³²¹ 110 ve 120/728-38 arasında ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* XI.38-40. Yuk. 39. hikâyeye de bkz..

miyor.” Bunu duyan Eş’eb kendini şöyle savundu: “Hem kendisine yem verip hem de üzerine binmeyeceğimi mi düşünüyor? O ağzını yemekten uzak tutsun; ben penisi-mi uzak tutarım.”

- *Hikâye 97* : (Ez-Zubeyr bin Bekkâr’ın amcası) şunu da demiştir: Eş’eb’in dayısı ona karısını şikâyet etti ve para konularında kendisini aldattığını söyledi. Eş’eb şunu dedi: “Saygım sonsuz, ancak annen bile olsa bir orospuya hiçbir zaman güvenme.” Dayısı sövüp sayarak Eş’eb’in yanında ayrıldı.
- *Hikâye 98* ³²² : Ben bu hikâyeyi amcamdan duydum. O, kendisine Abdullah bin Ebî Sa’d’in anlattığını söyledi. Abdullah bin Ebî Sa’d onu kendisine Cafer bin Süleyman’dan nakleden el-Esme’î’ye dayanan Ke’neb bin el-Muharrir’den duyduğunu söylemiş: Ebû Cafer (El-Mansûr’un) zamanında Eş’eb bize geldi. Genç Hâşimî soyluları onun etrafını çevirdiler ve kendilerine şarkı söylemesini istediler. O isteneni yaptı. Sesi dokunaklı ve boğazı en iyi durumdaydı. Aşağıdaki şarkının söz yazarının kim olduğunu sordular:

Zat el-Ceyş’teki bu harap yerin sahibi kim?

Şimdi yerle bir olmuş olan bu yerin sahibi?

Eş’eb cevap verdi: “O, ed-Dellâl’mdır. Şarkıyı ise ben Meb’ed’den aldım. Ondan almış olmama rağmen, bu şarkıyı söylemesi istendiğinde Meb’ed şöyle dedi: ‘Eş’eb’e gitmelisiniz. O bu şarkıyı benden iyi söyleyebilir.’”

322 Yuk. 78. hikâyeye de bkz..

"Hamamda traş olan (halife) el-Me'mûn."

- *Hikâye* 99 : Ben bu hikâyeyi el-Hasan bin Ali'den duydum. O kendilerine Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh'in anlattığını söyledi. Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh, Şu'ayb bin 'Ubeyde bin Eş'eb'ten naklen onu kendisine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söylemiş. Şu'ayb ise onu babasından duymuş:

(El-Hasan bin) el-Hasan bin el-Hasan bin Ali bin Ebî Tâlib³²³ babama (Eş'eb) en kötü oyunlar oynardı. Onu sık sık sarhoş, babamla kavga halinde bir oyuncu ruh hali içinde görürdüm. Bir keresinde kılıcını çekip babama geldi ve ona kendisini öldürme niyetinde olduğu izlenimini verdirdi. Kavgayı duyan herkes oraya geldi, aralarına girdi. Bundan dolayı babam uzun bir süre ondan kaçtı. Bir gün babama raslayınca Hasan ona kendisinden niçin kaçtığını, görmezlikten geldiğini, eski dostluklarını unutmuş mu olduğunu sordu. Eş'eb şöyle cevap verdi: "Lütfen Hasan, kavgacı bir ruh hali içinde olduğunda tutup kılıcını çekmesen, senden kaçmam. Ama kılıçla şaka olmaz." Hasan ise ona şöyle dedi: "Seni bu duygudan kurtaracağım. Bir daha asla beni böyle bir şey yaparken görmeyeceksin. Al sana on dinar ve al sana bindiğim eşek. Onu sana veriyorum. Bana gel. Şartını kabul ediyorum. Evimde bir kılıç görmeyeceksin." Eş'eb, yemeğe oturmadan önce Hasan evdeki bütün kılıçları bir tarafa kaldırmadıkça onun evine gitmeyeceği konusunda ısrar etti. Hasan da bu şartı kabul etti.

Bunun üzerine babam onun evine gitti. Hasan ona vaat ettiği hediyeleri verdi. Tek bir kılıç hariç evdeki bütün kılıçları kaldırtmıştı. Eğlence tam hızla sürerken Hasan kılıcın bulunduğu

³²³ Burada kastedilen, kardeşi Abdullah'a yapılan daha sonraki göndermeden de anlaşıldığı gibi 145/762-3'de 68 yaşında ölen (Bkz. İbni Hacer, *Tehzib*, II.262 vd.) üçüncü kuşak Hasan olmalıdır. Babası el-Hasan bin el-Hasan 97/715-6'da ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* II.263.

özel odaya gitti ve onu kınından çıkarmış olarak orada bulunanlara gösterdi. Sonra “Eş’eb, bu kılıcı senin yararına düşündüğüm iyi bir amaçla buraya getirdim” dedi. Eş’eb “Lütfen Hasan, bir kılıçtan iyi ne çıkabilir? Anlaşmamızı unuttun mu?” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hasan “Şimdi sen söyleyeceğimi dinle. Kılıçla sana vurmayacağım. Ondan tatsız bir şey de başına gelmeyecek. Sadece göğsünün üzerine oturmam için sırtüstü yatmanı istiyorum. Bütün istediğim bir damar, sinir veya diğer bir hayati parçaya zarar vermeksizin parmağım ile sadece boğazının derisinden bir parçayı tutmak ve kılıcım ile onu uçurmak. Sonra ayağa kalkacağım ve sana da yirmi dinar vereceğim” dedi. Eş’eb haykırdı: “Tanrı aşkına Ey Tanrı’nın Elçisinin oğlu, bunu bana yapma” ve bağırmaya, ağlamaya, etraftan yardım istemeye başladı. Buna karşılık Hasan hiçbir şey demedi. Yalnızca onu öldürmeyeceği ve derisinden bir parça kesmekten daha ileri gitmeyeceğine yemin etti. Aynı zamanda eğer isteyerek boyun eğmezse onu zorla yapmakla tehdit etti.

İkisi arasındaki konuşma bir süre böyle devam etti ve Hasan ona oynamak istediği oyunu böylece gerçekleştirdikten sonra onun ricalarına artık kulak vermeyeceği izlenimini verdirdi. “Madem ki isteyerek itaat etmeyi kabul etmiyorsun, o halde bir ip getirip seni bağlayacağım” dedi ve sanki bir ip almaya gidiyormuş gibi oradan çıktı. Eş’eb fırsattan yararlandı ve kaçtı. Hasan’la kardeşi Abdullah bin el-Hasan’ın³²⁴ evlerini ayıran duvara tırmandı. Ancak Abdullah’ın evine düştü. Ayağını burktu ve bayıldı. Abdullah koşarak geldi ve Eş’eb’e neler olup bittiğini sordu. Eş’eb olanları ona anlattı. Abdullah güldü ve ona yirmi dinar verilmesini emretti. Eş’eb Abdullah’ın evinde kaldı ve iyileşince-

³²⁴ 145/762’de ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tezhib* V. 186 vd..

ye kadar Abdullah ona baktı, besledi. Bu olaydan sonra Hasan Eş'eb'i bir daha hiç görmedi.

- *Hikâye 100* : Ben bu hikâyeyi el-Heremi İbn Ebî'l 'Alâ'dan duydum. O kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söyledi. Zubeyr bin Bekkâr ise onu amcasından duyduğunu söylemiş:

Hasan bin Hasan bin Ali³²⁵, Eş'eb'i kendisiyle oturmaya davet etti. Bir gün çok sevdiği ve beslediği bir kuzuyu Eş'eb'e göstererek “Bu kuzunun ciğerini istiyorum” dedi. Eş'eb “Lütfen Hasan, bırak kuzu benim olsun. Sana Medine'nin en yağlı kuzusunu keseyim” dedi. Ancak Hasan ısrarını sürdürdü ve “Sana 'Bu kuzunun ciğerini istiyorum' diyorum; sen bana Medine'nin en yağlı kuzusundan söz ediyorsun. Hizmetçi, bu kuzuyu kes” dedi. Hizmetçi kuzuyu kesti. Onun ciğerinden ve en değerli kısımlarından Hasan'a ızgara yaptı. Hasan da onları yedi.

Ertesi gün Hasan sahibi olduğu bin dirhem değerindeki bir deveyi işaret ederek “Bu güzel devenin ciğerini istiyorum” dedi. Eş'eb “Efendim, bu hayvanın değeri benim bütün ihtiyaçlarımı karşılar. Onun için onu bana ver. Sana yemen için Medine'de bulunan kesimlik hangi deveyi istersen onun ciğerini getireyim” dedi. Ancak Hasan “Ben sana bu hayvanın ciğerini istediğimi söylüyorum; sen bana başka bir hayvanınkini vermek istiyorsun. Hizmetçi, boğazla şu hayvanı” dedi. Hizmetçi söyleneni yaptı ve onun ciğerinden ızgara yaptı. Hasan'la Eş'eb de onu yediler.

Üçüncü gün Hasan Eş'eb'e “Senin ciğerini yemek istiyorum” dedi. Afallayan Eş'eb haykırdı: “Sen insan ciğeri mi yiyorsun?” Hasan “İsteddiğimi söyledim” dedi. Bunun üzerine Eş'eb yerinden

325 Bir önceki hikâyede olduğu gibi burada da üçüncü kuşak Hasan'ın kastedildiği açıktır.

fırladı, kendini üst kattan aşağı attı. Bu sırada ayağını kırdı. Hasan'ın kendisini boğazlayacağına gerçekten inanıp inanmamış olduğu sorulduğunda “Eğer benim ciğerimi veya dünyadaki bir başka ciğeri arzu etmiş olsaydı, tereddüt etmeyecekti” dedi. Şüphesiz aslında Hasan yalnızca Eş'eb'e oynamak istediği oyuna bir hazırlık olarak kuzuya ve deveye o yaptığını yapmıştı.

*Eş'eb'in Biyografisinin Sonu*³²⁶

- *Hikâye 101*³²⁷: Ben el-Heremi ibni Ebî'l 'Alâ'dan duydum. O, kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın anlattığını söyledi. Ez-Zubeyr bin Bekkâr, kendisine Mesleme bin İbrâhîm bin Hişâm'ın³²⁸ şunu anlattığını söylemiş:

Eyyûb bin Mesleme'nin³²⁹ evindeydim. Eş'eb bizimle idi. El-'Ercî'nin³³⁰ şu beyitlerini okudu:

*Hani nerede verdiğin söz – eğer senden önce ölürsem –
Nerede bizimle yaptığın sözleşmenin yerine getirilmesi?*

*Şimdi ben ipi kesmenden ve böylece
Bir ayrılığa neden olmandan korkuyorum.*

³²⁶ *Eğâni* XVII.82-105. sayfaları arasında bulunan biyografi, burada sona ermektedir.

³²⁷ *Eğâni* I.156-19'dan 157-2'ye kadar olan kısım = (*Eğâni*-3, I. 392-5'den 393'e kadar olan kısım).

³²⁸ *Fihrist* 111-18 Flügel; 162 (Cairo 1348) bunu, ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın otoritelerinden biri olarak zikretmektedir.

³²⁹ Kim olduğu bilinmemektedir. Acaba o Mesleme bin Abdülmelik'in mi veya Mesleme bin Hişâm'ın mı oğluydu?

³³⁰ Bkz. GAL., I. 49, *Suppl.*, I.80.

*Budala ve kadersiz olduğu için erişilmez birine aşık olan
genç soylu birine ne diyorsun?*

*O halde ne sen ne o bize haksızlık yapmayasınız diye
Aramızda dürüst bir hakem tayin et
Bilmen lazım ki her hüküm veya yemin tanıklar gerektirir
O halde bizim için iki tanık göster*

*Sevgilim, buluştuğumuz ve yalnız kaldığımızda
Bana vaad ettiğin şeyi elde edebilsem
Kanımın dökülmesini haram görmezdim³³¹,
Tanrı biliyor ya, Huneyn'de olmuş olsaydım bile³³²*

Okumayı bitirdiğinde Eyyüb Eş'eb'e şiirdeki kadının adama ne vaat etmiş olduğunu düşündüğünü sordu. Eş'eb "Sana ne düşündüğümü değil, gerçekte ne olduğunu söyleyeceğim. Kadın adama namaz kılmak için cuma günü Ta'ife gidecekleri zaman onunla el-'Erc'in vadilerinden birinde buluşacağına söz verdi. Ancak bir iş ortaya çıktı ve bu, kadının sözünü yerine getirmesine mani oldu" dedi.

Bunun üzerine Eyyüb "iki tanık"ın kimler olduğunu sordu. Eş'eb şu cevabı verdi: "Biri biraz topal, diğeri biraz kör olan, hiç biri bir işe yaramayan iki kişi³³³, yani Ayşe bint Sa'd'ın kölesi

³³¹ *Teherrece min, istehelle* = "caiz görme"nin tersidir. Bkz. *Egâmf* XIII.24-22 vd. Kelime aşağıda 136. hikâyede Ömer bin Ebî Rebi'e'nin bir beytinde yeniden karşımıza çıkmaktadır.

³³² 630 yılında ünlü savaşın cereyan ettiği yere bir gönderme gibi görünmektedir. Ancak bu beytin anlamı benim için açık değildir.

³³³ *Kuseyr ve'l 'uveyr ve-küll geyr heyr*. Bkz. *er-Râgıb el-İsfahânî* I.195; II.26; *Lisân el-'Arab* VI.290 vd..

olan Ebû Zeyd Find'le Ensar'ın kölesi olan Z-v-r-e-l-f-r-k (?)³³⁴.

Sonra Eyyüb “dürüst hakem”in kim olduğunu sordu ve Eş'eb onun Huseyn bin 'Uzeyr el-Himyerî³³⁵ olduğunu söyledi.

Sonra onun ne karar verdiğini sordu ve Eş'eb şu cevabı verdi: “Kadın ona borcunu verdi ve adamın artık hiç bir derdi kalmadı.” Bunun üzerine Eyyüb Eş'eb'e işini iyi bildiğini söyledi ve Eş'eb şu cevabı verdi: “Bilenlere ne bildiklerini anlatmalarını söyle³³⁶.”

- *Hikâye 102* ³³⁷: Ez-Zubeyr'in amcasından ve diğerlerinden naklen verdiği haberler içinde şu hikâye de var:

El-'Ercî, kölelerinden birini – bu köle, onun karılarından sorumlu olan ve El-'Ercî'nin daha sonra öldürdüğü köledir – azarladığında Eş'eb onunla birlikteydi. El-'Ercî onu uzun süre azarlamaya devam etti ve köle bir noktadan sonra tahammül edemeyerek efendisine karşılık verdi. Bu el-'Ercî'yi çok şaşırttı ve Eş'eb'e “Bu duyduğun şey için şahidim ol” dedi. Eş'eb “Neyin şahidi olabilirim? Sen onu bin defa azarladın, o seni bir defa azarladı. Senin anan 'Kitabın Anası'³³⁸, onunki 'odun hamalı' olsa bile benim bundan fazla söyleyecek şeyim yok” dedi.

334 Adın ne şekilde okunması gerektiği ve bu şahsın kim olduğu bilinmemektedir.

335 Kim olduğu bilinmemektedir.

336 Aş. 110. hikâyeye de bkz..

337 *Egâni* 1.163-30'dan 164-2 ye kadar = *Egâni*-3, 1.410-12'den 15'e kadar olan kısım.

338 “Kitabın anası”, (*Kur'an* III. 7'ye göre) *Kur'an*'ın özü veya daha genel olarak (*Kur'an* XIII.39 ve XLIII.4'e göre) *Kur'an*'ın gökte korunmuş prototipidir. O ilk sûre'yi işaret etmek için de kullanılır.

“Odun hamalı” (*Kur'an* III.4'e göre) Muhammed'in düşman akrabası Ebû Leheb'in karsıdır.

- *Hikâye 103*³³⁹: Şarkıcı İbni Ayşe³⁴⁰ öldüğünde, Eş'eb şunları söyledi: "Ben sana İbni Ayşe'yi Rubeyhe eş-Şemmâsiye³⁴¹ ile evlendirmeni söyledim. Böylece ortaya Dâvûd'un mizmarları³⁴² (utları) çıkacaktı. Ama bunu yapmadın. Kadere karşı çıkmanın faydası yok."³⁴³ Ağlamaya başladı ve insanlar çok eğlendiler.
- *Hikâye 104*³⁴⁴: Ben bu hikâyeyi amcamdan duydum. O, kendilerine el-Kurânî'nin anlattığını söyledi. El-Kurânî, onu el-Heysem bin 'Adî'den naklen anlatan el-'Umerî'ye dayandığını söyleyen el-Halîl bin Esed'den³⁴⁵ duyduğunu söylemiş.

339 *Egânî*, II.77-30'dan 78-1 kadar olan kısım = *Egânî*-3, II.237-7'den 9'a kadar olan kısımdan.

340 Muhammed bin Ayşe 743 civarında ölmüştür. Bkz. H. G. Farmer, *A History of Arabian Music* 82 vd. Yuk. s. 146, dn.290'a da bkz..

341 *Egânî*'de birkaç vesileyle zikredilmiştir. Bkz. Index 342b. Adı, Rubeyh'in dişi gibi görünmektedir. Ama hakkında başka bilgi yoktur. Bkz. *Egânî*-3, I.56, dn. 4. Kutubî onu es-Semâsiye diye çağırılmaktadır.

342 Hadis'e göre bu deyim, düşünülebilir en güzel sese sahip olmayı ifade etmektedir. O, Ebû Musa el-Eş'eri'nin biyografisiyle bağlantılı olarak sık sık kullanılmıştır.

343 *Hezer min kader*, kelimesi kelimesine "kadere karşı tedbir" demektir. Örneğin er-Râgıb el-İsfahânî I.11'de cümlelerin kullanımında görüldüğü gibi doğru okuma, "kader" dir. İlk bakışta *hezer min kader* = "kirlenmeye karşı tedbir" de belli ölçüde anlamlı gibi görünmektedir ve burada bir kafiye vardır. Ancak kastedilen ikinci değildir. Eş'eb üzüntüyle kaderi kendisinin oldukça budala düşüncesine engel olmakla suçlamaktadır. Burada herşeyi içine alan geleneksel kader kavramına karşı Mu'tezilî bir alay var gibi görünmektedir.

344 *Egânî* III.102-10'dan 18'e kadar olan kısım = *Egânî*-3-III.316-3'ten 13'e kadar olan kısımdan.

Eş'eb'in Zubeyrilerle olan yakın ilişkisi göz önüne alınırsa Zubeyrilerin aleyhine olarak Ali soyundan gelenleri öven bu hikâyeyle karşılaşmak ilginçtir.

345 *Nisbeti*, en-Nüşecânî idi. Bkz. *Egânî* VI.93-25; *Egânî*-3 VI.345-1. Ancak onun hakkında başka bir bilginiz yoktur. 84. hikâyede nakilciler zincirinde el-Kurânî ile el-'Umerî arasında başka bir otorite yoktur.

Eş'eb, Medine'de Mescid ül-Nebevî'ye girdi ve orada toplanmış olan bilgin grupları arasında dolaşmaya başladı. Ne aradığı sorulunca, bir mesele ile ilgili hukuki bir görüş [fetva] aradığını söyledi. O sırada Zubeyr soyundan gelen birinin yanından geçti. Adam bir sütüne yaslanmış duruyordu. Önünde ise³⁴⁶ Ali soyundan gelen biri vardı. Eş'eb bunu görünce hızla camiye terketti. Daha önce ona camide ne aradığını soran adam, problemiyle ilgili olarak kendisine hukuki görüş bildiren birini bulup bulmadığını sorunca "Hayır bulamadım; ancak problemimin cevabını öğrenmekten benim için daha fazla öğretici olan bir şey öğrendim" dedi. Ona bunun ne olduğu sorulunca "Medine'nin el-Hâris bin Hâlid'in"³⁴⁷ şu beytinde anlattığı duruma düştüğünü öğrendim:

*En yüksekteki evler en aşağıya inmişler
En aşağıdakiler ise kendilerini en yukarda bulmuşlar*

Zubeyr'in soyundan gelen birinin şeref mevkiinde durduğunu, Ali'nin soyundan gelen birinin ise onun önünde oturduğunu gördüm. Bu benim için yeter derecede şaşırtıcı oldu. Bundan dolayı orayı terkettim" dedi.

³⁴⁶ Yani Ali soyundan gelen bir öğrenciydi ve Zubeyr'i ona (fıkıh ve din ile ilgili konularda) bilgi veriyordu.

³⁴⁷ Ünlü bir şair olan bu şahıs Bedr'de Mekkelilerin yanında savaşırken öldürülmüş olan birinin torunuydu. Yezîd ve Abdulmelik zamanında Mekke valisiydi. Kardeşi 'Ikrim'e oldukça iyi tanınan bir hadis nakilcisiydi. Bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* V.349 vd; İbni Hacer *Tehzîb* VII.258 vd. Yukardaki hikâye *Eğânî*'de el-Hâris'in uzun biyografisinden alınmıştır.

Bağlamı içinde beyit aslında şöyle demektedir: Eğer onun (bir kadına atıfta bulunmaktadır) evleri alt üst olsaydı, ben gene de onun evini tanırdım. Bkz. Ebû Temmâ, *Hemâse* I.565 Freytag.

- *Hikâye* 105³⁴⁸: Ben el-Hasan bin Ali'den duydum. O, kendilerine İbni Mihreveyh'in anlattığını söyledi. İbni Mihreveyh kendisine İbni Ebî Sa'd'ın anlattığını söylemiş. Bu sonuncu, onu Muhammed bin Cebr'den naklen anlatan şarkıcı el-Ketirânî'den³⁴⁹ duyduğunu söylemiş. Muhammed bin Cebr onu İbrâhîm el-Mehdî'den duymuş. İbrâhîm el-Mehdî "hikâyeyi bana babasından naklen Eş'eb'in oğlu anlattı" demiş:

Bir seferinde şarkıcılar Hâlid bin Velîd'in evine çağrıldılar. Ben de aşağıya indim ve haberi getirene beni de onlarla birlikte götürmesini söyledim. O beni götürmek için emir almadığını, kendisine şarkıcıların getirilmesinin emredildiğini, benim ise bir şarkıcı değil, bir söytarı (*battâl*) olduğumu söyledi. Buna karşı ben onlardan daha iyi bir şarkıcı olduğum cevabını verdim ve bir şarkı söylemeye başladım. İcramı alkışladı, ancak korktuğunu söyledi. Korkacak bir şey olmadığını, ona bir teklifim olduğunu söyledim. Onun ne olduğunu sorunca "Ne alırsam onun yarısını sana vereceğim" dedim. Bunun üzerine orada bulunanlardan şahidi olmalarını istedi ve onlar da bunu kabul ettiler. Bundan sonra Velîd'in yanına gittik. Velîd, keyifsiz bir ruh hali içindeydi. Şarkıcılar hafif ve ağır türden her çeşit şarkılar söylediler. Ancak o bunlardan ne etkilendi, ne de neşelendi.

Kurnaz ve diplomat biri olan el-Ebcer³⁵⁰ tualete gitti ve hiz-

³⁴⁸ *Eğâni* III.116-30'dan 117-20'ye kadar olan kısım = *Eğâni*-3 III.348-12'den 349-18'e kadar olan kısımdan. Şunlara da bkz. *Ta'rîh-i Dimeşk*; Nuveyrî. Durum 83. hikâyenin gerisinde bulunan durumun aynıdır.

³⁴⁹ Gerek bu, gerekse onun otoritesi olan İbni Cebr, şarkıcı idiler. Onlar *Eğâni* V.10-11, 18-19, VIII.161-30; *Eğâni*-3 V.172-2, 189-4; IX.274-21'de de zikredilmektedirler. Ancak bunun dışında kim oldukları bilinmemektedir.

³⁵⁰ Ünlü bir şarkıcı olan el-Ebcer, Velîd'in ölümünden sonra Mısır'a gitmiş ve orada ölmüştür. Yukardaki hikâye *Eğâni*'deki biyografisinden çıkarılmıştır.

metçiye Velid'in nesi olduğunu, niçin o kadar keyifsiz olduğunu sordu. Hizmetçi Velid ile karısının, Velid, karısının kardeşine aşık olduğunu söylediği, karısı da buna öfkelenildiği için kavga ettiklerini söyledi. Ancak Velid karısının kızkardeşini daha çok sevmekteydi ve karısını boşamak istemekteydi. Karısının yüzüne karşı onunla bir daha konuşmayacağına yemin etmişti ve bu durumda onu terketmişti. El-Ebcer bu bilgiyi alınca, geri döndü ve yerine oturur oturmaz şu şarkıyı söylemeye başladı³⁵¹:

*Defol, umurumda değil, sana olan aşkımın geri kalanının
Ne yöne gittiği konusunda zihninde hiç bir şüphe kalmasın
Nedeni olmaksızın öfkelenildiğinde, eşime
karşı hiçbir tutku duyamayacağımı bilmiyor musun?*

Şarkı Velid'i etkiledi ve o biraz neşelendi. El-Ebcer'in düşündüğü şeyi ifade ettiğini söyledi. Ona on bin dirhem verilmesini emretti. Sonra sarhoş oluncaya kadar içti. El-Ebcer'in dışarıda kimse bir şey elde edemedi.

Eğlencenin sonuna doğru yaklaştığını anlayınca ayağa fırladım ve "Ey Müminlerin Emiri" dedim, "Hemen şimdi huzurunuzda bana yüz kırbaç vurulması için birine emir vermenizi rica ediyorum." El-Velid güldü ve bu isteğimin nedenini sordu. Ona habercinin hikâyesini anlatım ve şöyle dedim: "O, günün başlangıcında bütün bu tatsızlıklara neden olan şeyi başlattı. Şimdi de o tatsızlıklar devam ediyor. Bundan dolayı ben yüz kırbaç yemek istiyorum. Benden sonra da ona aynı sayıda³⁵² kırbaç vurul-

³⁵¹ Takip eden beyitler, halife Mervân'ın kardeşi olan Abdurrahman bin el-Hakem'indir. Bkz. *Egâni*, adı geçen yer (s. 106, dn. 2).

³⁵² "Yarısı kadar kırbaç" denmesini beklerdik.

sun.” Velîd haykırdı: “Zekice bir şey bu. Ona yüz dinar verin. (Eş’eb)in vurdurmak istediği yüz (kırbaç) yerine haberciye de yüz dinar verin.” Parayı aldım. Ben ve haberciden başka kimse bir şey alamadı.

- *Hikâye* 106³⁵³: Ben bu hikâyeyi Hemmâd’dan naklen anlatan el-Hüseyn bin Yahyâ’dan³⁵⁴ duydum. Hemmâd ise el-Medâ’inî’den naklen anlatan babasından duymuş:

Zeyd bin ‘Amr bin Osman, Sukeyne ile evliydi. Bir seferinde bu konu ile ilgili olarak onu azarladı ve sonra mülklerinden birine gitti. Eş’eb bu sırada Sukeyne’nin kendisini çağırttığını, Zeyd’in kendisini azarlayarak terkettiğini söylediğini, gidip onun ne durumda olduğuna dair kendisine haber getirmesini emrettiğini söyledi. Eş’eb şöyle devam etti: Sukeyne’ye hemen o gün Zeyd’in yanma gidemeyeceğimi söyledim. (Derdimi anlayan) Sukeyne bana otuz dinar vereceğini söyledi. Ve onu verdi. Ben de o gece Ibni Osman’ın evine gittim. Ibni Osman kimin geldiğini sordu. Ona gelenin Eş’eb olduğu söylenince yatağından aşağı indi. Sonra gelenin ben olup olmadığını sordu³⁵⁵ ve ben “Evet” deyince beni oraya neyin getirdiğini sordu. Ona “Sukeyne neyin olduğunu, kendisiyle aynı şeyi düşünüp düşünmediğini öğrenmek için beni gönderdi. Şimdi sen de yatağından aşağı indiğine göre aynı şeyi düşündüğünü anlıyorum” dedim.

³⁵³ Egâni III.125-11’den 29’a kadar olan kısım = *Egâni*-3 III. 366-12’den 367-17’e kadar olan kısımdan.

³⁵⁴ *Egâni*’de zaman zaman görünmektedir. Ancak onun dışında kim olduğu bilinmemektedir.

³⁵⁵ Arapça metinde burada Eş’eb’e “Şu’ayb” diye, yani asıl ismiyle hitap edilmektedir. *Egâni*-3’ün yayıncıları bunu Eş’eb’in bir hipocoristonu olarak görmektedirler. Bkz. Ibni Dureyd, *Cemhere* I.292b (Hyderabad 1344-51).

Bu tür konuşmayı kesmemi ve daha iyisi kendisine şu şarkıyı söylememi istedi:

*(İki arkadaşım), Onun yanında durun ve onu konuşturun;
Çünkü o bana hatırlamadığım şeyleri hatırlatıyor*

Şarkıyı onun için söyledim. Ancak o etkilenmedi. Sonra “Başka bir şey söyle, rezil herif. Eğer kafamdaki şeyi tahmin edersen sana daha yeni üç yüz dinara aldığım şu elbiseyi vereceğim.” dedi. Bunun üzerine o şu beyitleri söyledim:

*Kalbim, arzusu bizimkiyle aynı olan
Bir sevgili yüzünden heyecan içinde*

*Ne kötü huylu, ne çok uzakta olmayan
Birinden uzak tutup kendime niçin işkence ediyorum?*

*Kendisini görmeyi ebedi hayattan daha çok arzu ettiğim
Sevgilimin evinden niçin uzak duruyorum³⁵⁶?*

Bunu duyunca İbni Osman “Tam kafamdaki şeyi tahmin ettin. O elbiseyi al” dedi. Onu aldım, Sukeyne’nin yanına döndüm ve ona hikâyeyi anlattım. Elbisenin nerede olduğunu sordu. Yanımda olduğunu söyleyince “Şimdi sen İbni Osman’a ait bir elbiseyi giymek mi istiyorsun. Kesilikle böyle bir şey olmaz” dedi. İbni Osman’ın onu bana verdiğini, kendisinin benden ne istediğini sordum. Onu benden satın alacağını söyledi ve

³⁵⁶ Beyitler Ömer bin Ebî Rebi’e’nindir. Bkz. P. Schwarz, *Der Diwân des ‘Umar ibn Abi Rabi’a* 2, I.165, no. 235, 1, 7 ve 6. beyitler.

üç yüz dinara da satın aldı.

- *Hikâye* 107³⁵⁷: Ben Hemmâd'dan naklen zikreden el-Hüseyn bin Yahyâ'dan duydum. Hemmâd ise Eyyüb bin 'Abaye'den naklen zikreden babasından şunu duymuş:

Şair el-Ehves bin Muhammed'in³⁵⁸ bir oğlunun soylu bir bayanın yanına gittiğini duydum...

(Bir başka nakilciler zinciri ve aynı hikâyenin düzeltilmiş metni:) Ben el-Heremi İbni Ebî'l 'Alâ'dan duydum. O kendilerine ez-Zubeyr bin Bekkar'ın anlattığını söyledi. Zubeyr bin Bekkâr, 'Enbese bin Sa'id bin el-'As'dan³⁵⁹ naklen İbrâhîm bin Zeyd'den³⁶⁰ duyduğunu söylemiş. 'Enbese bin Sa'id bin el 'As ise Eş'eb bin Cubeyr'in kendisine şunları söylediğini söylemiş: Şair el-Ehves'in oğlu içeri geldiğinde soylu bir kadın oradaydı. Kadın ona babasının şu beyitlerini nakledenin o olup olmadığını sordu:

*İki gecem var: Es'ed'in yıldızı³⁶¹ altında
Sevgilimle buluştuğum tatlı gece;
Ve sanki Ferhed yıldızına bağlýmışım gibi
Sabaha kadar düşüncelerimin bana rahat vermediği fırtınalı gece.*

Ehves'in oğlu bu beyitleri nakledenin kendisi olduğunu söy-

— 357 *Egâni* IV.55-8'den 20'ye kadar olan kısım = *Egâni*-3 IV.260-12'den 261-5 kadar olan kısımdan.

358 Bkz. GAL., I.48 vd., *Suppl.*, I.89.

359 Mısır fatihinin kardeşi olan Sa'id bin el-'As'ın büyük büyük torunu. Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* VIII.155 vd..

360 Kim olduğu bilinmemektedir.

361 Açık ve sakın ilkbahar gecelerinde çıkarlar. Bkz. *Lisân el-'Arab* IV.189.

leyince kadın, babasının Ferked'e bağlı olarak geçirdiği geceden hangi geceyi kastettiğini bilip bilmediğini sordu. Adam bilmediğini söyleyince kadın şöyle dedi: "Annenle geçirdiği geceler."

Kendi anlatımında İbrâhîm bundan sonra şöyle devam etmiştir: Eş'eb'e sordum: "Ey Ebû'l 'Alâ, peki o tatlı geceden hangi geceyi kastetti?" Eş'eb şu cevabı verdi:

*"Günler bilmediğin şeyi gösterecek
Ve göndermediğin biri sana haber getirecek"³⁶².*

*O, eğlence gecesini kastetti. Arkasından ne geldiğini ise
bana sorma*

- *H i k â y e* 108³⁶³: Bir seferinde İsmail bin Yesâr³⁶⁴, Eş'eb'in de bulunduğu bir ziyafette kendi yazmış olduğu şu beyti okudu:

*Biz (İranlılar) kızlarımızı yetiştiririz; Oysa siz (Araplar)
Aptallığınızdan dolayı onları toprağa gömüyorsunuz.*

Eş'eb onun sözünü kesti ve şöyle dedi: "Şüphesiz haklısın Ebû Fâ'iz. O Araplar sizin kızlarınızı istediğiniz amaçtan farklı

³⁶² Bu Terefe'nin *Mu'allaka*'sının sondan bir önceki beytidir. Bazı bilginler onun gerçekliğinden şüphe etmektedirler. Bkz. *Diwân de Tarafa ibn al-'Abd al-Bakri*, yay. ve çev. M. Seligsohn, no. 1, 102. beyit ve notlar, s. 18 (Paris 1901), *Bibliothèque de l'Ecole des Hautes Études* 128).

³⁶³ *Egânî* IV. 121-7'den 11'e kadar olan kısım = *Egânî*-3 IV. 412-14'den 9'a kadar olan kısımdan.

³⁶⁴ Bkz. GAL., I.62, *Suppl.*, I.95. İran yanlısı şair, İslâm-öncesi Arapların yeni doğmuş kızlarını diri diri toprağa gömmeye adetlerini eleştiriyor. Eş'eb ise Zerdüşçülerin akraba ile zina kabilinden evliliklerine göndermede bulunarak cevap veriyor.

bir amaçla kızlarını isterlerdi.” Ne demek istediği sorulunca, Eş’eb şöyle dedi: “O Araplar şerefsizlikten korktukları için kızlarını gömerlerdi. Oysa siz evlendirmek için onları yetiştiriyorsunuz.” Orada bulunanlar kendilerinden geçinceye kadar güldüler ve İsmail o kadar utandı ki mümkün olsa yerin dibine girmek isterdi.

- *Hikâye* 109³⁶⁵: Ben İsmail bin Yûnus eş-Şî’î’den³⁶⁶ duydum. O kendilerine bu hikâyeyi Ishâk (el-Mevsili)’den naklen Ömer bin Şebbe’nin anlattığını söyledi:

İbni Sureyc ölümüne yakın, kızını büyük Huzeli’yle³⁶⁷ evlendirdi. El-Huzeli karısından babasının şarkılarının çoğunu öğrendi. Sonra bu şarkıların kendi eseri olduğunu iddia etti ve onlar onun sanatsal etkinliğinin ana bölümünü oluşturdular.

İbni Sureyc’in kızı ona bir oğul doğurdu. Bir seferinde delikanlılık yaşına gelmiş olan bu oğlan bir grup genç Haşimî soylusuyla birlikte oturmakta olan Eş’eb’in yanından geçti. Eş’eb delikanlıyı görünce ayağa fırladı, onu omuzuna bindirdi ve şöyle diyerek hoplatmaya başladı: “İşte Kur’ân’ın iki kapağının oğlu, işte Dâvûd’un mizmarlarının oğlu.”³⁶⁸ Bu sözlerin ne anlama geldiği ve çocuğun kim olduğu sorulunca şunu dedi “Onu tanımıyor musunuz? O el-Huzeli’yle İbni Sureyc’in kızının oğlu. O, bir udun üzerinde doğdu. Dünyaya gelirken müzikle karşılandı. Diş etine bir udun akort vidası ile masaj yapıldı. Göbek bağı, bir bas teli ile kesildi ve bir mızrapla sünnet edildi.”

³⁶⁵ *Egâni* IV.154-4’den 10’a kadar olan kısım = *Egâni*-3 V. 69-16’dan 70-2’ye kadar olan kısımdan. Kutubî *Fevât’a* da bkz..

³⁶⁶ 323/934-5’de ölmüştür. Bkz. *Ta’rîh-i Bağdâd* VI.299.

³⁶⁷ Adı Sa’id bin Mes’ud idi. Bkz. H. G. Farmer, *A History of Arabian Music* 88 vdd..

³⁶⁸ Yuk. 103. hikâyeye bkz..

– *Hikâye 110*³⁶⁹: Ben el-Müberred'in³⁷⁰ bir damadı olan Muhammed bin Cafer es-Seydelâni'den duydum. O, kendisine Ebû Ishâk Talha bin Abdullah et-Telhi'nin³⁷¹ anlattığını söyledi. Ebû Ishâk Talha bin Abdullah et-Telhi, kendilerine ez-Zubeyr bin Bekâr'ın naklettiğini söylemiş. Bu sonuncu ise aşağıdaki hikâyeyi Abdullah bin Muhammed³⁷² bin Abdullah bin 'Amr bin Osman'dan duyduğunu söylemiş:

Eş'eb bin Cubeyr babama 'Ubeydullah bin Kays er-Rukeyyat'ın³⁷³ şu beytini okudu:

Biraz önce bana Su'dâ ailesinden bir haberci geldi.

Bana ne söyleyeceğini duymak ve cevabını vermek istiyorum.

Babam Eş'eb'e onun ne söylemiş ve kadının ona ne cevap vermiş olduğunu düşündüğünü sordu³⁷⁴. Eş'eb şu cevabı verdi:

"Bu öyle sıcak bir hikâye ki ateşinde çiğ et pişirilse

Etin sahibi olan insanlar gelip onu çok pişmiş bulurlardı.

³⁶⁹ *Egâni* IV.167-17'den 26'ya kadar olan kısım = *Egâni*-3 V. 100'den 14'e kadar olan kısımdan.

³⁷⁰ Bkz. *Ta'rih-i Bağdad* II.132 vd..

³⁷¹ 271/885 de ölmüştür. Bkz. *Fihrist* 113 Flügel; 164 (Cairo 1348). Talha'nın babasının adı *Fihrist*'te 'Ubeydullah olarak verilmektedir.

³⁷² Burada kastedilen galiba Ebû Abdullah Muhammed'dir. Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* IX.268 vd..

³⁷³ Bkz. GAL., I.47, *Suppl.*, I.78; *Diwân*, yay. N. Rhodakanis *Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften zu Wien, philos.-histor. C* I.144, X.245, no. 57 (1901)'de.

³⁷⁴ Metnin şöyle olması gerektiğini beklerdik: Kadının ne söylediğini ve onun ona ne cevap vermiş olduğunu.

Şair bununla bir arzuyu anlatmış ve şiddetli bir isteği tasvir etmiştir. O bir vaatte bulunmuş ve vaadini yerine getirmiştir. İkisi Mizzet Kalb'te³⁷⁵ buluşmuşlardır. O iyileştirmiş ve iyileşmiştir. Şu beyitle bu kastedilmektedir:

Mizzet Kalb'ta geçirdiğim gece ne güzeldi

Bir hurinin bütün ateşimi söndürdüğü o gece³⁷⁶."

Bundan sonra babam Eş'eb'e kendisinin bu konularda uzman olup olmadığını sordu. Eş'eb "Evet, sayın bayım, daima bilenlerden bildikleri şeyi sana söylemelerini iste" dedi³⁷⁷.

- *Hikâye 111* ³⁷⁸: Ben bu hikâyeyi Muhammed bin el-Abbâs el-Yezîdî'den³⁷⁹ duydum. O kendilerine el-Halîl bin Esed'in anlattığını söyledi. El-Halîl bin Esed, el-'Umerî'den duyduğunu söylemiş. El-'Umerî ise onu Eş'eb'ten naklen kendisine el-Heysem bin 'Adî'nin anlattığını söylemiş:

Kaybeden Velîd'in³⁸⁰ yanına gittim. Biraz içki içmişti. Bana bir dilekte bulunmamı istedi. Ona "önce Müminlerin Emiri bir

³⁷⁵ Günümüze kadar çok bilinen bir yer olarak kalmış olan Şam yakınında el-Mizze. Onun hakkında, Muhammed bin Tûlûn tarafından esas olarak XIII. yüzyıldan kalma bilgileri içeren bir monografi yazılmıştır: *El-Mu'izze fî ma kile fî'l Mizze* (Damascus 1348 *Resa'il Ta'rihiyye* 3).

³⁷⁶ Bkz. Rhodonakis, *agy.*

³⁷⁷ Bkz. yuk. 101. hikâye.

³⁷⁸ *Egâfî* VI.129-19'dan 23'e kadar olan kısım = *Egâfî*-3 VII.59-7'den 12'ye kadar olan kısımdan. İbni Hemdûn 33. Böl.'e de bkz: Bu hikâyenin ardından 84. hikâyenin ikinci kısmı gelmektedir.

³⁷⁹ 228/842'de doğmuş ve 310/922'de ölmüştür. Bkz. *Ta'rih-i Bağdâd* III.113.

³⁸⁰ *Yezîd el-Hâsir*. Taberî, *Annales* II.1775, no 126; Mus'eb, *Neseb-i Kureyş* 166 (Cairo 1953)'te kendisini mağlup eden kuzeni Yezîd bin el-Velîd, *en-Nâkis* (eksik) olarak adlandırılır.

dilekte bulunsun. Sonra ben dileğimi söyleyeceğim” dedim. El-Velid “Demek senin niyetin benden daha iyi bir dilekte bulunmak. Ama onu yapamayacaksın; çünkü sen ne istersen ben onun iki misline sahip olmayı diliyorum” dedi. Bunun üzerine ben “O halde ben çift porsiyon eziyet istiyorum” dedim. El-Velid güldü ve “Tamam sana onu eksiksiz vereceğim” dedi.

- *Hikāye* 112³⁸¹: Ben bu hikāyeyi Muhammed bin el-Abbās el-Yezîdî’den duydum. O, kendilerine Muhammed bin İshâk el-Yakûbî’nin(?)³⁸² anlattığını söyledi. Bu sonuncu ise onu kendilerine Muhammed bin el-Hakem’den³⁸³ naklen Süleyman bin Ebî Şeyh’in³⁸⁴ anlattığını söylemiş:

Eş’eb, Mus’eb’le yakın ilişki içindeydi. Öte yandan Mus’eb de Ayşe bint Talha’yı³⁸⁵ herkesten çok seviyordu. Bir gün Ayşe

381 *Egâni* X.54-22’den 51’e kadar olan kısım = *Egâni*-3 XI.177-3’ten 14’e kadar olan kısımdan. Kâli III.189’a da bkz. Kâli, hikāyeyi İshak el-Mevsilî’ye geri giden bir hikāye olarak anlatmaktadır.

382 *Egâni* VII.12-18; VIII.48; *Egâni*-3 VII.250-18. VIII. 329-14’de adı geçen Muhammed bin İshâk el-Begevi ile aynı şahıs olduğu açıktır.

383 (147/764-5 veya 148/765-6 civarında ölmüş olan)’Avane bin el-Hakem’e dayanan bir nakilci olarak görülmektedir. Bkz. F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography* 79; *Egâni* I. 176-14; VII.57-17; VIII.138-19; *Egâni*-3 II.25-7; VIII.47-2; IX.228-8. Belki o ’Avane’nin çok daha genç bir kardeşidir.

384 151/768’de doğmuş ve 246/860-1’de ölmüştür. Bkz. *Ta’rih-i Bağdâd* IX.50 vd. İbni Ebî Şeyh öldüğünde henüz 18 yaşında olmasına rağmen Muhammed bin el-’Abbās el-Yezîdî onun nakilcilerinden biri olarak zikredilmektedir.

385 Annesi tarafından Ebûbekir’in bir torunuydu. İlk kocası da Ebûbekir’in bir torunuydu. Mus’eb öldürüldüğünde onu Ömer bin ’Ubeydullah bin Me’mer’e bırakmıştır. Bkz. İbni Sa’d, *Tabakât* VIII.342; İbni Hacer, *Tehzib* XII.436 vd. Tarihsel Eşeb’in şüphesiz Mus’eb bin ez-Zubeyr ile bir ilgisi yoktu ve onun bu Ayşe’yi tanıması olup olmayabileceği de çok problematik olarak kalmak zorundadır.

Mus'eb'e kızdı. Mus'eb o konuda Eş'eb'e şikayette bulundu. Eş'eb Mus'eb'e eğer Ayşe onunla barışırsa kendisinin bundan ne elde edeceğini sordu. Mus'eb Eş'eb'e kendisinin teklifte bulunmasını söyledi. Eş'eb on bin dirhem istedi. Mus'eb ona bu parayı vereceğine söz verdi. Bunun üzerine Eş'eb Ayşe'nin evine gitti ve ona şöyle dedi: "Saygı değer hanımım, sizi her zaman ne kadar çok sevdiğimi biliyorsunuz. Bunu da karşılığında hiç bir şey elde etmeksizin yaptım. Şimdi elinize bunun karşılığını vermek ve benim ebedi minnettarlığımı kazanmak fırsatı geçti." Ayşe meselelerin ne olduğunu sorunca, eğer Emir'le barışırsa onun kendisine on bin dirhem vereceğini vaad ettiğini söyledi. Ayşe onunla barışmasının imkânsız olduğunu söyledi. Ancak Eş'eb ısrar etti ve "Sevgili hanımım, hiç olmazsa Emir bana o parayı verinceye kadar onunla barışın; sonra Tanrı'nın size verdiği bu kötü huyu tekrar benimseyebilirsiniz" dedi. Ayşe, Eş'eb'in bu sözünden hoşlandı ve Mus'eb'le barıştı.

El-Meda'ini bu hikâyenin Ayşe ile Ömer bin Abdullah bin Me'mer³⁸⁶ arasında geçtiğini söylemiştir. Ona göre bu sözleri söyleyen haberci Eş'eb değil, İbni Ebî 'Atik'ti.

- *Hikâye 113*³⁸⁷ : Ben Hüseyin bin Yahyâ'dan duydum. O, Hemmâd'ın şöyle dediğini söyledi: Ben babamın nezaretinde şu hikâyeyi

³⁸⁶ Soylu bir Kureyşli ve İbn ez-Zubeyr'in Basra valisi. 643-3'de doğmuş ve 82/701-2'de ölmüştür. Bkz. İbn el-Esîr, *Kâmil*, anno 82; ez-Zehabî, *Tarih el-İslâm* III.287-9 (Cairo 1367 vdd.), Me'mer, Taberî'nin *Annales*'inin baskısında kullanılan vokalizasyondur. Index'deki göndermelere bkz.

İbni Ebî 'Atik için yuk. s. 19, dn. 39'a bkz..

³⁸⁷ *Eğâni* XIV 64-29'dan 65-4'e kadar olan kısımdan. Eger beyiti zikreden Eş'eb olsaydı bu hikâye bir Eş'eb hikâyesi olabilirdi. Ancak bütün işaretlere göre hikâyeyi anlatan hakarete uğramış ve incinmiş olan Medinelidir. Eş'eb'in adının niçin burada zikredildiği açık değildi.

okudum: Bize İbni Kunâse³⁸⁸ şöyle dedi:

Biz bir ziyafette iken yanımızdan Eş'eb geçti. Ebân bin Süleymân adında kendisiyle iyi ilişkiler içinde (*sahib civar?*) olduğumuz bir komşumuz oraya geldi. Eski bir cübbe giyiyordu. Onun arasından kaba eti görünüyordu ve onun üzerinde de (dayak) izleri vardı. Bizi selamladı. Biz de ona selamını iade ettik. Ayrıldığı zaman oradakilerden biri yüksek sesle “Dayak yemiş bir Medineli” dedi. Sanıyorum bu sözü duydu veya onunla birlikte olan biri onu duyup kendisine söyledi. Her halû kârda ayrılıp salonun öteki ucuna vardığında el-Ehves'in şu beytini andı:

“Meter, selamımı o kıza gönderiyorum
Sana değil, Meter.

Orada bulunanlara “Haklı olarak Meter’e benzetildiniz” dedim.

- *Hikâye* 114³⁸⁹: Hârûn bin ez-Zeyyât³⁹⁰ şöyle dedi: Aşağıdaki

³⁸⁸ O. Muhammed bin Abdullah bin Abd el-'Alâ el-Esedî'dir. Kunâse'nin ya babasının veya büyükbabasının takma adı olduğu söylenmektedir. Ünlü veli İbrâhîm bin Edhem'in yeğenydi ve edib ve hadîs nakilcisi olarak büyük şöhret kazanmıştır. 123/740-1'de doğmuş ve 207/823 veya bazı bilginlere göre 209/825'de ölmüştür. Bkz. *Egâni* XII. 111-6; *Fihrist* 70 vd. Flügel; 105 (Cairo 1348); *Ta'rih-i Bağdâd* V. 404-8; es-Sem'ânî, *Ensâb*, fol. 487b; İbni Hacer, *Tehzib* IX.259 vd..

³⁸⁹ *Egâni* XIV.172-3'den 14'e kadar olan kısımdan. Şunlara da bkz. *Ta'rih-i Bağdâd*; Zehebî, *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân*.

Ta'rih-i Bağdâd'daki çok kısaltılmış versiyon şöyledir: “Eş'eb, pilici önce sıcak, sonra soğumuş, sonra ısıtılmış, sonra tekrar soğumuş olan birine şöyle demiş olan şahıstır: Bu adamın piliçleri Firavun'un halkı gibi. Sabah akşam ateşe tutuluyorlar. Hüseyin'in kızı Fatime bu söz için ona yüz kırbaç vurdurmuş, sonra da yüz dinar vermiştir.

hikâyeyi el-Kâsım bin Yûsuf'un³⁹¹ kitabında buldum: Eş'eb'ten naklen el-Heysem bin 'Adî buna şunları söyledi:

Zeyd bin 'Amr bin Osman bin 'Affân, Sukeyne ile evlendi. Zeyd tanıdığım en cimri Kureyşli idi. Hacca gitti ve Sukeyne de onunla birlikte gitti. Zeyd evde ne kadar kaz, tavuk, yumurta ve meyve varsa onu yanına aldı. Sukeyne ise bana yüz dinar verdi. Böylece yiyecek dolu beş deve eşliğinde Sukeyne yola çıktı. Es-Seyyâle'ye³⁹² geldiğimizde kamp yaptık ve Sukeyne sofranın kurulmasını emretti. Yiyecek dolu tepsiler içeri getirildiğinde bazı Medineli kadınlar geldiler ve Zeyd'i selamladılar. Onları gören Zeyd "Ay, gene sırt ağrım tuttu. Tanrı aşkına şu yemekleri kaldırın ve bana ilaçla sıcak su getirin" diye haykırdı. Sonra kadınlar gidinceye kadar ağır ağır ilacı ve sıcak suyu yutmaya başladı. Daha sonra içeri girdik. Ben açlıktan ölüyordum. Ancak çarşıdan kendi paramla satın aldığım dışında yiyecek hiç bir şey yoktu.

Ertesi sabah kalktığımda ne kadar aç olduğumu yalnız Tanrı bilir. Zeyd, yemek istedi ve onun ısıtılmasını emretti. Tam bu sırada bazı yaşlı Kureyşliler geldiler ve onu selamladılar. Onları görünce Zeyd yine sırt ağrısı tutmuş gibi yaptı³⁹³ ve ilacıyla sıcak su istedi. Onu ağır ağır yuttu ve yemekleri kaldırttı. Yaşlılar gitliğinde yemeği tekrar getirtti. Yemek geldi, ama soğumuştü.

390 Hârûn bin Muhammed bin Abdûlmelik. Bkz. *Fihrist* 123 Flügel; 178 (Cairo 1348); *Ta'rih-i Bağdâd* XIV.26 vd. Babası 233/847-8'de ölmüştür. Onunla *Eğânî*'nin yazarı arasında en az bir nakilci daha olmuş olmalıdır.

391 *Fihrist* 122 Flügel; 178 (Cairo 1348)'de adı geçen şair ve yazarla aynı şahıs değilse kim olduğu bilinmemektedir.

392 Medine Mekke yolu üzerinde 29. milde (aşağı yukarı 58. kilometre) bulunmaktadır.

393 *l'telle bi*, kelimesi kelimesine "gibi yaptı, bahane etti" demektir. Belki *i'telle*, *te'elle* "hastaymış gibi yaptı" ile aynı anlamdadır.

"Birbirinin ayağa kalkmasına yardım eden iki sarhoş."

Bana pilici tekrar ısıtmanın mümkün olup olmadığını sordu. Ona şu cevabı verdim: “Allah aşkına bana söyler misiniz, bu sizin piliçler Firavun halkının piliçleri mi? Çünkü onlar sabah akşam ateşe tutuluyorlar.”

- *Hikâye 115*³⁹⁴: (Bana el-Hasan bin Ahmed) şunu söyledi: El-Medâ'inî bana şunu da söyledi: Eş'eb, Sukeyne ile birlikte hacca gitti. Sukeyne eşyasını taşıması için Eş'eb'e güçlü bir deve vermesini emretti. Ancak kâhya ona zayıf bir deve verdi. Eş'eb Sukeyne'nin yanına geldiğinde Sukeyne ona isteğine uygun bir deve verip vermediklerini sordu. Eş'eb'in cevabı şu oldu: “Bu devenin bir semer bile taşıyamayacağına bahse girerim³⁹⁵. O bir yükü nasıl taşıyabilir?”
- *Hikâye 116*³⁹⁶: Adamın biri Eş'eb'e kendisine göstermiş olduğu bir

³⁹⁴ *Eğnî* XIV.172-22den 5'e kadar olan kısımdan.

³⁹⁵ Yuk. 22. hikâyeye bkz. Buradaki ifade şudur: “*irsuhu et-talâk*”, yani “karısı boş olsun.”

³⁹⁶ Câhiz, *Beyân*'dan. İbni Kuteybe, 'Uyûn III.164'e de bkz..

Aynı söz büyük veli Ma'rûf el-Kerhî'ye de mal edilir. Bkz. es-Sülemî *Tabakât es-Sûfiyye* 88 (Cairo 1953) Hayır sahibinin ruhunun gelecekteki kurtuluşu için yapılmadıkça iyi bir fiil teşekkürü hakketmez. Bu, “*ihtesibu e'mâleküm*” (Öyle bir şekilde davran ki fillerin tanrısal bir ödüle götürsün) şeklindeki hadislere uygundur (Bkz. İbn el-Esir, *Nihâye* I.258, Cairo 1322). Beklenen tanrısal ödül, Tanrı'nın insanın *ihtisab*'ından memnun olmasıdır. Ancak Ma'rûf ve Eş'eb açıkça insani minnettarlığı kastetmektedirler. Sözün Eş'eb'e nakledilmesindeki espri şu varsayımda yatıyor gibi görünmektedir: Eğer armağanı alan dindar ve layık bir insansa vakfetme zihniyetiyle verilmiş olan bir armağandan ötürü minnettar olmak zorunlu değildir. Ancak eğer o Eş'eb gibi utanmaz bir dilenci ise durum farklıdır. Eş'eb'in kendisine iyilik yapan velinimetine karşı minnet duyma sorumluluğundan, sadece veliler için kullanılması uygun olan bir sözü kullanmak suretiyle kaçmaya çalıştığını görmek eğlencelidir.

iyiliğe niçin minnettar olmadığını sordu. Eş'eb'in cevabı şu oldu: "Sizin iyiliğiniz mükâfat peşinde koşmayan birinden geldi. Böylece de minnettar olmayan birine gitti."

- *Hikâye 117*³⁹⁷: Eş'eb bir seferinde namazını kısalttı. Camide bulunan biri ona bunun nedenini sordu. Eş'eb şu cevabı verdi: "Onu yapabildim; çünkü içine iki yüzlülük karışmamış bir namazdı."

- *Hikâye 118*³⁹⁸: Ben Muhammed bin Ömer'den³⁹⁹ duydum. O İbni Kunâse'den duymuş. İbni Kunâse şöyle demiş:

Ebü Tâlib'in soyundan gelen biri⁴⁰⁰ Eş'eb'e şunu dedi:

————— 397 Câhiz, *Beyân*'dan. *'İkd* I.319; III.347; Kutubî *Fevât*'a da bkz. Eş'eb'in sözü anonim olarak er-Râgıb el-İsfahânî II.250'de zikredilmektedir.

Namazın hangi durumlarda kısaltılıp kısaltılamayacağı (*tahfif*), dinsel otoritelerce tartışılmıştır. Sırf başkaları tarafından görülmek ve dindar bir şahıs olarak kabul edilmek için kılınan namaz riyakârlık belirtisi olarak *Kur'ân*'da da eleştirilmiştir (*Kur'ân* IV.142).

398 İbni Kuteybe, *'Uyûn* II.55'den. Şunlara da bkz. *'İkd* III. 347; Kâli II.311; Husrî, *Cem*' 54; iki versiyon içeren *Ta'rîh-i Bağdâd*; İbni Bâbe; *Ta'rîh-i Dimesk*; İbn el-Cevzî, *Zurrâf*; Nuveyrî; Zehebi, *Mizân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Kesîr; İbni Hacer, *Lisân*. Aynı hikâye İbni Hacer tarafından (*Lisân* III.133 *Seyfeveyh*'e de izafe edilmektedir (Bkz. yuk., s. 13, dn. 1). Cühâya izafe edilen bir versiyonu için bkz. A. Wesselski, *Der Hodscha Nasreddin* II.10, no. 353.

Hikâyenin başlangıcı, farklı versiyonlarda hafifçe değişik bir biçimde ele alınır. *'İkd* İbni Kuteybe ile uyumaktadır. Bütün diğer kaynaklar Eş'eb'in otoriteleri olarak Abdullah bin Abbas'a dayanan İkrime'yi zikrederler. Kâli, *Tarih-i Bağdâd*'ın ikinci versiyonu ve Kutubî'de *helletân* yerine *ni'metân* (iki lutuf) geçer. Eş'eb'in başlangıç cümlesi bu tür bir insanın cennete gireceği veya bu iki niteliğin bir müminde asla birlikte bulunamayacağı fikrini ifade edecek şekilde düzenlenir. Bütün bu cümleler hadis nakilcilerinin kendilerini ifade etme yollarının kezice parodileridir.

399 Bkz. İbni Kuteybe, *'Uyûn*, Index IV.165c, 218b.

400 Ebü Talib'in soyundan gelen biri her zaman olmasa da çoğu zaman aynı zamanda Ali'nin soyundan gelen biridir.

“Hadis nakletsen ve şakalarından vazgeçsen sana daha çok yakışır.” Eş’eb “Evet, gerçekten de ben hadisler duydum ve onları naklettim” dedi. Bir hadis söylemesi istenince şöyle dedi: “İbni Ömer’den naklen Nâfi’⁴⁰¹ bana Tanrı’nın Elçisi’nin söylediğini söyledi: “Kendisinde iki özellik bulunan insan, Tanrı’nın seçilmiş dostları arasındadır.” Ebû Tâlib’in soyundan gelen kişi, bunun iyi (*hesen*)⁴⁰² bir hadis olduğunu söyledi ve bu iki özelliğin neler olduklarını sordu. Eş’eb şu cevabı verdi: “Nâfi’ birini unutmuştu; diğerini de ben unuttum.”

- *Hikâye 119*⁴⁰³: El-Esmâ’î’den naklen Ebû Hâtim:⁴⁰⁴ Aşağıdaki hikâyeyi İbrâhîm bin el-Ke’kâ’dan⁴⁰⁵ duyduk:

⁴⁰¹ Abdullah bin Ömer’in mevlası olan Nâfi’ 117/735’de ölmüştür. Bkz. el-Buhârî. *Tarih* IV.2.84 vd.; İbni Hacer, *Tehzib* X. 412-5.

⁴⁰² “İyi”, hadis biliminde teknik bir terim olarak hadisın güvenilirlik derecesini belirtmekte kullanılır. Eğer kelime burada bu anlamda kullanılıyorsa bu tür açıkca bir alay olduğu görülen bir şeyi güvenilir bir şekilde nakledilen bir hadis olarak sınıflandırmak hadis bilginlerine ayrı bir darbedir.

⁴⁰³ İbni Kuteybe, *Uyûn* II.57’den. ‘İkd III.347’ye de bkz. ‘İkd’da hikâyenin son cümlesi şudur: “Onunla gömülen, içinde yanacaktır.” Hikâyenin ana fikri bir insanın eski bir harmani içinde yanması – yani kendini çok sıcak hissetmesi – şeklindeki paradoksal varsayımda bulunuyor olabilir. ‘İkd’daki versiyonda harmanın oğlanüstü sıcaklığı hatta cehennem ateşiyle karşılaşılınılmaktadır. Satın alıcının riske girdiği satışlar (*el-berâ’e min el-eyb*, yani satıcının malda bulunabilecek herhangi bir kusurdan sorumlu olmadığını ilan ettiği satışlar) bir şaka için her zaman uygundur. Bkz. ‘İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamkâ* 28, 91 (Cairo 1347-8). Teoride satıcı, alıcıya malının bütün kusurlarını bildirmek zorundadır. Bkz. İbn el-Uhuve, *Me’âlim el-Gurbe*, yay. R. Levy 42 (London 1938, E. J. W. Gibb Memorial Series N. S. 12).

⁴⁰⁴ Ebû Hâtim es-Sicistânî 250/864 civarında ölmüştür. Bkz. GAL., I.107, *Suppl.*, I.167.

⁴⁰⁵ Onun naklettiği bir hikâye ‘İbn el-Cevzî, *Ahbâr el-Hamka* 122 vd.’nda karşımıza çıkmaktadır.

Çarşıda Eş'eb'i havı dökülmüş⁴⁰⁶ kadife bir harmanı ile dolaşırken gördüm "Bu eski paçavrayı⁴⁰⁷ almak isteyen var mı?" diye bağınıyordu. Bir adam çıktı ve onun için pazarlık yaptı. Eş'eb "Beni sorumlu tutmaman için sana bu harmanın bir kusurunu söylemek istiyorum" dedi. Alıcı onun ne olduğunu sorunca Eş'eb "Onu giyersen yanarsın" dedi.

- *Hikâye 120* ⁴⁰⁸: Eş'eb'e soruldu: "Kendinden daha açgözlü birini gördün mü." "Evet" diye cevap verdi, "Benle bir arkadaşım bir manastırın yanından geçiyorduk. Aramızda bir ağız dalaşı oldu. Arkadaşım "Keşişin ...i yalancının anasınına girsin" der demez içerden bir keşiş heyecan içinde dışarı fırladı ve "Yalancı hanginiz?" dedi.
- *Hikâye 121* ⁴⁰⁹: İbni Ebî 'Atîk şöyle dedi: Eş'eb'e uğradım ve evinin mükellef bir şekilde döşeli olduğunu gördüm. "Rezil herif, böyle güzel bir evin olduğu halde dilenmeye utanmıyor musun?" dedim. Eş'eb "Zekice dilenmem o kadar hoşuma gidiyor ki onu bırakmak istemiyorum" dedi.

⁴⁰⁶ *Katife*'nin *heml*'i onun saçakları veya bu hikâye söz konusu olduğu ölçüde onun kumaşının havı, tüylü yüzüdür.

⁴⁰⁷ Bkz. yuk. 23. hikâye.

⁴⁰⁸ İbni Kuteybe *'Uyûn* II.58'den. Şunlarla da krş. Beyhâkî; Hamza el-İsfahânî; Se'âlibî, Simâr; Meydânî I.380 vd. (Bulâk 1284); İbni Hemdûn, 9. böl.; Muterrizî; Şerîşî; Kutubî, *Fevât*.

Hafif varyasyonlar vardır. Yalnızca İbni Kuteybe ve Muterrizî bizdeki boşluklara karşılık olan *haza* kelimesini kullanmaktadırlar. Diğer versiyonlar daha açıktır.

⁴⁰⁹ İbni Kuteybe *'Uyûn* III.132'den. Kâli III.176'ya ve benzeri bir hikâye için yuk. 48. hikâyeye de bkz. İbni Ebî 'Atîk'le ilgili olarak yuk. 19. s., 39. dn.'na ve 35. s., 11. dn.'na bkz..

- *Hikâye* 122⁴¹⁰: Eş'eb sık sık şöyle derdi: "Ben arzu ediyorum. Annem ise emin. Bundan dolayı elimizden bir şey kurtulmuyor."
- *Hikâye* 123⁴¹¹: Bir seferinde Eş'eb oğlunun gebe bir kadına gözlerini diktiğini görünce "Oğlum, bu bakış bir kadını gebe bırakabilir" dedi.
- *Hikâye* 124⁴¹²: Eş'eb'in komşularından birinin evinde bir düğün vardı. Eş'eb acıktığını hissetti ve davet edilmek istediği için evinde kaldı. Gün geçti. Sinirlendi; ancak davet falan yoktu. "Allah kahretsin şu (kuru) ekmeği" diyerek evinde yiyecek bulmak üzere kalktı. Yiyeceği masanın üzerine koydu ve yemeğe başladı. O sırada kapının açıldığını duydu. Gelenin kim olduğunu sordu. Adam, gelinin evinden geldiğini söyledi. Eş'eb "Bir dakika, sevgili bayım" diyerek tuvalete koştu. Yediği her şeyi çıkardı. Sonra ağzını yıkadı ve adamın önüne çıktı. Adam "Hanımım bir süre için havanınizi ödünç istiyor" deyince "Defol, senin annen de

⁴¹⁰ İbni Kuteybe, 'Uyûn III.192'den. Şunlarla da kırs. Kâli III. 117; Hamza el-İsfahânî; Meydânî I.386 vd. (Bulâk 1284); Muterrizî; Şerîfî.

Birbirine bağlı olan son üç yazarda hikâye şöyledir: "Eş'eb (120. hikâyenin devamı olarak) şöyle dedi: "Karım, benden ve keşişten daha aç gözlüdür." Kendisine bunun nasıl mümkün olduğu sorulunca şu cevabı verdi: "O bana şöyle diyor: "(Helâllik) karakteri şüphe ile kesinlik arasında bulunan hiçbir arzu senin kalbine girmiyor ki ben onun helâlliginden emin olmayayım." Bu, hikâyenin amacının hukuki-teolojik bir kavram olan kesinlikle (*yakin*) dalga geçmek olduğunu göstermektedir.

⁴¹¹ İbni Kuteybe, 'Uyûn IV.84'den. Er-Râğıb el-İsfahânî II.63'e de bkz. İbni Kuteybe hikâyeye aynı konuda bir beyiti de eklemektedir. Er-Râğıb el-İsfahânî bu beytin İbni Ebî Du'âd tarafından okunan beyit olduğunu söylemektedir.

⁴¹² Beyhâkî'den.

hanımının annesi de orospu; sen de bir orospunun oğlusun” diye bağırdı.

- *Hikâye 125*⁴¹³: El-Esme’î, Cafer bin Süleyman’ın şöyle dediğini söyledi:

Eş’eb, oğlu ’Ubeyde’ye “Sanırım seni evden kovacağım ve senden kurtulacağım” dedi. ’Ubeyde kendisine bunu niçin yapmak istediğini sorunca “Çünkü dünyada bir parça ekmek kazanmak için benden daha istekli biri yok. Sen ise kazık kadar adam olduğun halde hâlâ benim elime bakıyorsun ve bir şey kazanmıyorsun” dedi. ’Ubeyde ona şu cevabı verdi: “Şüphesiz ben de hayatımı kazanacağım. Ancak annesi ölmedikçe meyve vermeyen muz ağacı gibi onu sen öldükten sonra yapacağım.”

- *Hikâye 126*⁴¹⁴: Bir adam Eş’eb’ten kendisine borç para vermesini ve onun geri ödeme tarihini ertelemesini istedi. Eş’eb “Benden iki şey istiyorsun. Onlardan birini yerine getirsem, herhalde görevimi yapmış olurum” dedi. Adam kabul etti. Bunun üzerine Eş’eb “O halde geri ödemeyi sonsuza kadar erteliyorum ve sana borç vermiyorum” dedi.

- *Hikâye 127*⁴¹⁵: Eş’eb’e en güzel şarkının hangisi olduğu soruldu.

⁴¹³ Taberî’den. *Ta’rîh-i Bağdâd*; *Lisân el-’Arab* VII.279 vd.; *Tâc el-’Arûs* IV. 83’e ve benzeri bir hikâye için, yuk. 61. hikâyeye de bkz.

⁴¹⁴ *’İkd* III.347’den. *’İkd* III.247’de aynı hikâye ünlü Mu’tezili yazar Sumâme bin Eşres’e de mal edilmektedir. R. Basset, *Mille et Un Contes* 1.479’a da bkz. Benzeri bir hikâye A. Wesselski, *Der Hodscha Nasreddin* II.165’de 494’de de karşımıza çıkmaktadır.

⁴¹⁵ *’İkd* III. 264’den. Cümle anonim olarak er-Râgıb el-İsfahânî I.303’de zikredilmektedir. Benzeri bir hikâye için ’Ibn el-Cevzî, *Zurrâf* 91; R. Brunnow-A. Fischer, *Arabische Chrestomathie*, 5. baskı, 2’ye de bkz..

Eş'eb "Tavadaki yağın cızırtısı" dedi.

- *Hikâye* 128⁴¹⁶: Eş'eb'e en zevkli zamanın hangisi olduğu soruldu. Eş'eb "Harcayacak paran olduğu zaman" dedi.
- *Hikâye* 129⁴¹⁷: Eş'eb her zaman şu şarkıyı söylerdi:

Güç zamanlarda ortaya çıkan olaylardan
Bir şey öğrendim:
Aşk eskiden kalpteydi
Şimdi ise midede.

- *Hikâye* 130⁴¹⁸: Eş'eb çirkin yüzlü bir ihtiyara baktı ve haykırdı: "Süleyman bin Dâvûd gündüzleri ortaya çıkmanı yasaklamamış mıydı?"

⁴¹⁶ *İkd* III. 64'den.

⁴¹⁷ *İkd* III.264'den. Et-Tevhidi, *İmlâ* III.8 vd. (Cairo 1939-44)'e de bkz. Et-Tevhidi Bizanslı bir köle kızın savgilisi ile ilgili uzun bir hikâye anlatmaktadır: Bu sevgili, kızıdan her zaman yiyecek armağanları ister. Bunu üçüncü defa tekrar ettiğinde kız ona şöyle yazarak cevap verir: "Ben aşkın kalpte olduğunu zannedirdim. Ancak senin aşkın mideden ileri gitmiyor." Kağıdın altına da şu iki beyiti ekler:

Zor zamanlarda yanıma gelen bir aşıkla
Herhangi bir ilişkim olmasını istemiyorum.
Aşk eskiden kalpte idi.
Şimdi ise o midede.

⁴¹⁸ *İkd* III.347'den. Burada Kral Süleyman'a ilişkin Müslüman efsanesinin bir pasajına gönderme var gibidir: Bu pasajda Süleyman şeytanlara veya çirkin sürüngenlere gündüz vakti ortaya çıkmamalarını emreder.

- *Hikâye 131*⁴¹⁹: El-Haccâc⁴²⁰ bir bedeviye yedi yüz kırbaç vurdurdu. Her kırbaç yediğinde bedevi “Teşekkür ederim, Tanrım” diye bağırıyordu. Eş’eb onunla karşılaştığında el-Haccâc’ın kendisine neden o kadar kırbaç vurdurduğunu bilip bilmediğini sordu. Bedevi onun sebebini bilmediğini söyleyince Eş’eb şöyle dedi: “Tanrı’ya o kadar çok teşekkür ettiğin için. Çünkü Tanrı şöyle diyor: Eğer minnettar olursanız, size daha fazlası verilecektir (Kur’ân XIV, 7).” Bunun üzerine bedevi şunları söyledi:

*Tanrım, tamam artık sana teşekkür yok.. Daha fazlasını verme
Minnettarlığım başıma dert açtı. Beni affet
Minnettar olanlara bahsettiğin mükâfatını benden uzak tut.*

- *Hikâye 132*⁴²¹: Eş’eb “Bir rüya gördüm; yarısı doğru çıktı, diğer yarısı ise doğru çıkmadı” dedi. Ne gördüğü sorulunca “Rüyamda bir miktar para taşıdığımı gördüm. Ancak o kadar ağırdı ki elbisemi kirlittim. Sonra uyandım. Gerçekten elbisem kirlenmişti; ama ortada para mara yoktu” dedi.

- *Hikâye 133*⁴²²: Eş’eb şöyle dedi: “Çişini yaparken gaz çıkarmayan

419 *’İkd* II.99; III.347’den. İbni Kuteybe, *’Uyûn* II.57 vd. nda Eş’eb’in yerini “bedevi hırsız”ın adı bilinmeyen bir kuzeni almaktadır. Şiirin ikinci mısraı yalnızca *’İkd*’ın birinci pasajında ve İbni Kuteybe’de (onda şöyle başlar: “Sana çok teşekkür ettim...”) vardır. Aynı tema üzerine bir başka çeşitleme için bkz. İbn el Cevzi, *Ahbâr el-Hamkâ* 72 vd..

420 95/70’de ölmüş olan ünlü Irak Emevî valisi.

421 *’İkd* III.347’den. ‘İbn el-Cevzî, *Zurrâfa* da bkz. İbni Kuteybe, *’Uyûn* II.51’de hikâye budala Dâvûd el-Mus’âb’a mal edilerek anlatılır ve benzeri bir hikâye A. Wessilski, *Der Hodscha Nasreddin* I. 178, no. 314’de bulunur.

422 *’İkd* III.347’den. Hemen hemen aynı olan bir söz İbni Kuteybe *’Uyûn* III.276’da İbni Seyâbe (Şebâbe değil. Krş. *’Uyûn* IV.36 ve Index) adında birine mal edilir.

'öfkesini yenen' (Kur'an III, 124-128) insanlar grubuna aittir."

- *Hikâye* 134⁴²³: Medineli birinin evindeki ziyafete katılan insanlar balık yiyorlardı. Eş'eb de oraya uğradı ve içeri girmek için izin istedi. Orada bulunanlardan biri "Eş'eb'in en iyi ve en bol yemeklere el koyma adeti vardır. Onun için büyük balıkları bir leğene koyun. Bizimle küçük balıkları yesin" dedi. Söylediği yapıldı ve Eş'eb buyur edildi. Balık hakkında ne düşündüğü soruldu. Eş'eb cevap verdi: "Babam denizde öldüğü ve balıklar tarafından yendiği için balıklardan nefret ederim." Bunun üzerine orada bulunanlar "Şimdi istediğin gibi babanın intikamını alabilirsin" dediler. Böylece Eş'eb oturdu. Küçük balıklardan birini eline aldı, kulağına götürdü – Odanın köşesinde içinde (büyük) balıklar olan leğeni farketmişti – ve şöyle dedi: "Bu balığın bana ne dediğini biliyor musunuz?" Oradakiler bilmediklerini itiraf edince Eş'eb "O, babam öldüğünde orada olmadığını, çünkü bunun için çok genç olduğunu söylüyor. Odanın köşesindeki büyük balıkların peşinden gitmemi, çünkü onların babamın zamanında hayatta olduklarını ve onu yediklerini söylüyor."
- *Hikâye* 135⁴²⁴: Eş'eb'e sordular: Üzerine tereyağı, arasına et konulmuş ekmek parçalarına (*seride*)⁴²⁵ ne dersin?" Eş'eb "Peki onun için kaç kırbaç yiyeceğim?" diye sordu. Kendisine dayak yemek-

423 *İkd* III.261'den.

424 *İkd* III.261'den. Benzeri bir hikâye Muzebbid hakkında şunlarda anlatılır: Câhiz, *Beyân* V.63 (Cairo 1323-5); V.192 vd. (Cairo 1366); İbni Kuteybe, *Uyûn* I.263; İbn el-Cevzi, *Ahbâr el-Hamkâ* 29: "Muzebbid'e o cübbeye sahip olmaktan memnun olup olmayacağı sorulunca şöyle dedi: "Evet ve yirmi kırbaç yiyeceğim." Bunu niçin söylediği sorulunca şu cevabı verdi: "Çünkü insan karşılığı olmaksızın hiçbir zaman bir şey elde etmez." Bar Hebraus, *Laughable*

sizin onu yiyebileceği konusunda teminat verildi. Ancak o ısrar etti: “Bu imkânsız, siz bana kaç kırbaç yiyeceğimi söyleyin, ben seve seve ortaya çıkarım.”

· *Hikâye* 136⁴²⁶: Eskiden şöyle bir söz vardı: “Eğer Tihâme’den bir Kureyşlinin kalbi isteklerinize duyarsız olursa ona İbni Sureyc’in bestesi ile Ömer bin Ebî Rabi’a’nın bir şiirini okuyun.”

Eş’eb, Medine’den Mekke’ye gitmeye ve Mekkelilerden armağan istemeye başladığında Mekkelî bir Hâşimî ile ilgili olarak bu öğüde uydu. Eş’eb şöyle dedi: “Bu Hâşimî’nin yanına gittiğim-de ona Medine halkının ve el-’Akik’in⁴²⁷ şarkılarını söyledim. Ancak bunun onun üzerinde hiçbir etkisi olmadı ve onu keyiflendirmedim.. Sabnım tükendi ve ona İbni Ebî Rabi’a el Kureyşî’nin⁴²⁸ sözleri üzerine İbni Sureyc’in bir şarkısını söyledim:

*O (kıza) Minâ yakınında el-Muhesseb’te baktım
Ve benim günah işlemekten kaçınmak⁴²⁹ istediğim zamanlar
dışında, manalı bir bakış tarzım vardır.*

Stories, yay. ve çev. E. A. W. Budge, 132 (London 1897)’ye de bkz..

⁴²⁵ *S-r-d-h*, *serid* veya *seride* denen yemeğe benzer veya onunla aynı olan bir yemek gibi görünmektedir. Örnek olarak bkz. er-Râgıb el-İsfahânî. 377. *Serde*, ‘Askerî, *Me’âni* I.295 vd.; el-Hâtib el-Bağdî, *Tetfil* 30; ‘İbn el-Cevzî, *Ezkiyâ* 181 (Cairo 1340)’da da karşımıza çıkmaktadır.

⁴²⁶ ‘İkd I.397’den.

⁴²⁷ Üst sınıfların evleri ve eğlence yerlerinin bulunduğu Medine’nin ünlü oturma bölgesi. Örnek olarak bkz. Gaudefroy-Demombyes, *İbn Qotaiba, Introduction au Livre de la Poésie et des Poètes* 53 vd. (Paris 1947).

⁴²⁸ Bkz. P. Schwarz, *Der Diwân des ‘Umar ibn Abi Rebî’a* I. 62, no. 77; *Rasâil al-Bulaghâ* yay. M. Kurd ‘Ali 2. bası, 244 (Cairo 1331/1913).

⁴²⁹ *Et-teherruc*. Bkz. yuk. s. 166, dn. 331. El-Muhesseb ile ilgili olarak bkz. yuk. s. 114, dn. 205, Er-Râgıb el-İsfahânî’de “manalı” yerine ‘ârim (kötü, çirkin) vardır.

Kendi kendime şöyle dedim: Bu peçenin altında sana görünen
Güneş mi, yoksa bir keşişin kandilleri mi ? Yoksa sen delice
aşık mı oldun

Küpelerinin üzerine indiği o uzun boyunlu kıza?
O kız ki babası ya Nevfel'in veya Abd-Sems'in veya Hâşim'in⁴³⁰
soyundan gelmektedir.

Onun duygularını harekete geçirmekte kesinlikle başarılı olmuştum. İstedğim de buydu. Sonra ona İbni Ebî Rabi'a el-Kureysî'nin⁴³¹ başka beyitlerini şarkı olarak söyledim:

Eğer Kureys bize kibar, çok yakın bir arkadaş gibi
Öğüt verici sözler söylemememiş olsaydı

O kızla karşılaştığımızda yolda açıkta olsak bile
Ona "beni öp" derdim.

Hâşimî haykırdı: "Çok güzel. Zevkli türden bir karşılaşma bu; korku ve endişe içinde gerçekleşen bir karşılaşma değil."

Onun heyecanlandığını, ancak bana henüz bir şey vermediğini farkedince, kendi kendime şöyle dedim: "Üçüncü bir kez deneyeceğim. Eğer gene sonuç almazsam, onu bırakacağım." Böylece ona üçüncü kez Ömer bin Ebî Rabi'a'mn veya belki Cemil'in⁴³² sözlerine İbni Sureyc'in yaptığı bir şarkıyı söyledim:

⁴³⁰ Üçü de Kureys'in atası olan 'Abd-Menâf'ın oğullarıdır.

⁴³¹ Bkz. Schwarz, *age.* II.189, no. 278.

⁴³² Cemil için bkz. GAL., I.48, *Suppl.*, 78 vd. Beyitler Schwarz'ın *age.*'nde II.229, no. 354'de alıntılanmışlardır.

Sonunda gizli bir girişe raslayıncaya kadar
Sürekli olarak kaleyi⁴³³ incelemeye devam ettim

Elimi onun (kız) göğsüne koydum
O derin derin soludu, ama hareket etmedi.

“Kardeşimin şerefi ve babamın hakkı olan saygı adına
Eğer gitmezsen kabilemi çağıracağım” dedi

Sözlerinden korktuğum için ondan ayrılmak istedim
Fakat o gülümsedi.
Ve yemininin bir engel olmayacağını anladım

Böylece onu kaküllerinden tuttum ve dudaklarından öptüm
Ateşli birinin bir pınarın soğuk suyundan içmek istediği
gibi dudaklarından kana kana içerek.

Hâşimî haykırdı: “Harikasınız, sen de şair de” ve bana on
bin dirhemle yanında bulunan otuz entari ve hilat’ın armağan
olarak verilmesini emretti.

- *Hikâye* 137⁴³⁴: Eş’eb Medine’de bir şarkıcı kızı sık sık ziyaret eder-
di. Bir seferinde evden çıkmaya hazırlanırken kızdan onu hatırlayabilmesi için koluna taktığı altın bileziği vermesini istedi. Kız
ona şu cevabı verdi: “O, altından yapılmıştır. Senin gideceğin-

⁴³³ Kızın bedenini kastediyor görünmektedir.

⁴³⁴ *İkd* I.171; III.202, 264’dan. Nuveyrî IV.20-12’deki anonim alıntıya da
bkz. hikâyenin 45. hikâyeyle ilişkisi vardır. Orada dendigi gibi bu bir Eş’eb
hikâyesi değildir; çünkü zekice söz, kızdan gelmektedir. Gerçekten de İbni Ku-
teybe *‘Uyûn* II.202’de bununla bağlantılı olarak Eş’eb’in adını zikretmemektedir.

den korkuyorum. Onun için iyisi mi şu sopayı⁴³⁵al. Belki geri dönersin ve benden ayrılmazsın.”

- *Hikâye 138*⁴³⁶: (Bir aşık sevdiği kızla evleneli daha bir yıl olmuştu ki kız öldü. Bir şiirle onun arkasından ağladı ve hemen arkadan da o öldü. Bu acıklı şiirin ilk beyitleri şöyle idi:)

*İçinde oturmak için ebedi Cennet'i istemiştim
Onu hakkedip etmediğim sorulmaksızın ona kabul edildim*

*Sonra onun mutluluğundan yararlanmakta fazla açgözlü
olduğum için oradan kovuldum.
Şimdi en fazla istediğim şey, ölmek.*

Açgözlü Eş'eb şunları söyledi: “O adam aşk şehitleri içinde en soylusu. Mezarı başında yetmiş hayvan kurban edin.”

- *Hikâye 139*⁴³⁷: Sâlim bin Abdullah bin Ömer Eş'eb'e sordu: “Açgöz-

⁴³⁵ 'Üd bu bağlamda “ut” anlamına gelemmez; çünkü bir ut, fazla değerli bir armağandır.

⁴³⁶ Mes'ûdî, *Murûc* V.433 vd.'ndan. Kahire baskısı Paris baskısının bir yeniden basımı olmakla birlikte beyitlerin metni biraz farklıdır ve daha doğru görünmektedir. Bundan ötürü burada o kabul edilmiştir.

Anlaşıldığına göre Eş'eb aşığın daha fazla mutluluk elde etme yönündeki aç gözlülüğünü ifade ettiği için bu şiirden çok hoşlanmıştı.

⁴³⁷ Hamza el-İsfahânî'den. Yuk. 49. hikâyeye de bkz.. Hikâye genellikle 95. hikâyeye birleştirilir ve kaynaklar 95. hikâyeye ilgili olarak işaret edilenlerin aynıdır. Biricik ilave kaynaklar, 'Askeri ve İbni Bâbe'dir.

İbni Bâbe, İbni Hemdûn ve Kutubî, Eş'eb'i yasal işlemlerin trajikomik bir tiyakisi yaparak hikâyeyi güzelleştirmektedirler: “Medineli bir soylunun (şerîf) öldüğü her seferinde, Eş'eb onun varisi veya vasiyetinin uygulayıcısını mahkemeye çıkarır ve ondan ölen kişinin vasiyetinde kendisine bir şey bırakmadığı

lülüğünden ne elde ettin?” Eş'eb'in cevabı şu oldu: “Bir cenaze töreninde birbirliyle fısıltı ile konuşan iki adam görmedim ki rahmetlinin vasiyetinde benim için bir şey bırakmış olduğunu düşünmeyeyim.”

- *Hikāye* 140⁴³⁸: Eş'eb bir çöpçatana şöyle dedi: “Bana doyduğu zaman geçiren ve bir çekirge bacağı yediğinde hazımsızlık çeken bir kadın bul.”
- *Hikāye* 141⁴³⁹: Eş'eb'e Bedir Savaşı'nda Muhammed'in etrafındaki insanların sayısı soruldu. Şöyle cevap verdi: “313- dirhem.”
- *Hikāye* 142⁴⁴⁰: Eş'eb şöyle derdi: “Komşularımdan birinin bir yemek pişirdiğini farkettiğim her seferinde pişirdiği yemekten bana da getireceğini umarak tabağımı yıkadım ve ekmeğimi kestim.”

konusunda yemin etmesini isterdi.”

Bu hikāyeyle bağlantılı olarak Muterrizî (Meydânî'ye de bkz) şunu eklemektedir: “Birinin elini cebine soktuğu her seferinde bana bir şey vereceğini düşünürüm.”

⁴³⁸ 'Askerî'den. Zubeyr bin Bekkâr'dan naklen Muhammed bin Ebî 'l-Ezher'e kadar çıkan bir nakilciler zinciri içeren *Tarih-i Bağdad'a*; Zchebî, *Mizân'a*; Kutubî, *Fevât'a* ve İbni Hacer, *Lisân'a* da bkz..

⁴³⁹ Husrî'nin *Zehr*'inden. *'İkd* III.262'de Eş'eb'in sözü, anonim bir asalâğa mal edilerek zikredilmektedir.

Husrî, *Cem'* 54'e göre cevap “313 – çeyrek”tir. Husrî şunu eklemektedir: “Benzer şekilde bir asalâğa iki kere ikinin kaç ettiği sorulunca “Dört – parça eklemek” demiştir. Şunlara da bkz. et-Tevhidî, *İmla'* III.56 (Cairo 1939-44); el-Hâtib el-Bağdadî, *Tefîl* 55 vd.; 'İbn el-Cevzî, *Ezhiyâ* 141 (Cairo 234).

⁴⁴⁰ Husrî, *Cem'* 56'dan. Hikāyenin 49. hikāyeyle birleştirdiği İbni Hemdûn, 9. Böl.'e; “Komşularımın evinden duman çıkığını gördüğümde derhal eklemek parçalarını hazırlarım” pasajının bulunduğu Kutubî, *Fevât'a* da bkz..

- *Hikâye 143*⁴⁴¹: Eş'eb açgözlülüğü ile darbı meselleşmiştir. Şair şöyle demektedir:

*Senin vaatlerini ertelemenden çok
Yalanlarına her seferinde inandığıma şaşıyorum.*

*Yalancılıktan gelmemi istiyorsun
Seni görme konusunda açgözlüyüm, geliyorum, ancak seninle
buluşmadan geri dönmek zorunda kalıyorum.*

*Senle ben bir ziyafette birlikte olduğumuzda
İnsanlar “işte şurdaki Museylime, burdaki Eş'eb” diyorlar.*

- *Hikâye 144*⁴⁴²: Babam⁴⁴³, Sâlim bin Abdullah'ın yanına gittiğinde Açgözlü Eş'eb'in ona şu şarkıyı söylediğini bana söyledi:

*Yüzü dolunay gibi parlayan, temiz giyimli, çok dindar
Hafif renkli, alçakgönüllü Mugîrî bir kadın⁴⁴⁴;*

⁴⁴¹ Husrî, *Cem*' 55'den. Se'âlibi, *Simâr'a* da bkz..

Erken İslâmî dönemin bir sahte – peygamberi olan Museylime, atasözlerine geçmiş bir yalancıydı. Muterrizî babasının, çağdaşlarının bazısını yalancı ve açgözlü olarak tasvir ettiği bir beyitini zikretmektedir:

*Onlar arasında doğru olanları, günahkâr Museylime gibidir
Onlar arasında zahid olanları, Eş'eb kadar aç gözlüdür.*

⁴⁴² Husrî, *Cem*' 47'den. *Ta'rih-i Dimeşk* ve İbni Kesir'e de bkz..

⁴⁴³ Anlatan, Medine'de kadı olan Abdulaziz bin el-Muttalib'tir. Bkz. Taberî, *Annales* III.159, 198, 226. El-Mansûr ve el-Mehdî zamanında yaşamıştır ve ez-Zubeyr bin Bekkâr'ın *Kitâb Neseb-i Kureyş*'inde zikredilmiştir. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* VI.357 vd. Babası el-Muttalib bin Abdullah için bkz. *Tehzîb* X. 178 vd. Mus'eb, *Neseb-i Kureyş* 340 vdd. (Cairo 1953)'e de bkz..

Hakkında hiç bir şüphe duyulmamış olan
Hiç bir şairin kendisini Tanrı korkusundan döndüremediği kadın.

Şöhreti temiz, namusu kanıtlanmış, bir iç sesin
Her türlü nahoş şeyden kendisini uzak tuttuğu kadın

Sâlim devam etmesini istedi ve Eş'eb şarkısını sürdürdü:

Bu kadın, gece, bölgeyi araştıran bir kuzgunun kanadı gibi
Karardığında, gelip yanımızda durdu.

Kendi kendime şöyle dedim: "Ne oldu, bir koku satıcısı mı
kervanımıza katıldı?"
Ancak Leylâ'nın yanında bir şey yoktu; o yalnızca kendi
kokusunu etrafa dağıtıyordu.

Bunun üzerine Sâlim, Eş'eb'e şunları söyledi: "Eğer şairler
bu şiirleri her zaman söylememiş olsalardı, sana iyi bir ödül
verirdim; çünkü senin onlara karşı doğal bir kabiliyetin var."

- *Hikâye* 145⁴⁴⁵: Eş'eb'e soruldu: "Hiç kendinden daha aç gözlü birini gördün mü?" "Evet" diye cevapladı, "Benim bir kuzum. Dama

⁴⁴⁴ *Mugîriyetün*, Acaba Mugîriye denen bir mezhebe mi aittir?

İbni Kesîr basit bir okuma teklif etmektedir: "Onun yanından geçtik. Ay onun yüzüne benziyordu" (*Medeyna bihâ ve'l-badru yuşbihi vecchâ*).

Ta'rîh-i Dimeşk'de ikinci ve üçüncü beyitler yer değiştirmektedir.

⁴⁴⁵ Se'âlibî, *Simâr* 302'den. Muterrizî ve Şerîşî'ye de bkz. Se'âlibî'de hikâyenin arkasından ibn el-Haccâc'ın (öl. 391/1001/ bkz. GAL., I.8 vd., *Suppl.*, I.130; Aş. 160 hikâyeye de bkz..) sekiz beyiti gelmektedir. Bunlardan sonuncusu atasözü haline gelmiş "Eş'eb'in kuzusu"na göndermektedir.

çıktı ve bir gök kuşağı gördü. Bir yonca demeti olduğunu zan ederek (onu yakalamak istedi). Aşağı düştü ve boynunu kırdı.

- *Hikâye 146*⁴⁴⁶: Bize bu hikâyeyi, Hasan bin Ali'nin soyundan gelenlerden⁴⁴⁷ biri Muhammed bin Ahmet el-Hasanî anlattı:

Eş'eb şöyle dedi: Kızım⁴⁴⁸ saklamam için bana bir dinar verdi. Onu önümdeki seccadenin altına koydum. Bir müddet sonra kız geldi ve benden dinarını istedi. Ona “Seccadeyi kaldır. Eğer dinarın doğurmuşsa, çocuğu al ve dinarı bırak” dedim. Dinarın yanına bir dirhem koymuştum. Seccadeyi kaldırdı ve dirhemi aldı. Ona dinarı bırakırsa onun her cuma bir dirhem doğuracağını söyledim. Bunun üzerine dinarı orada bıraktı ve ertesi cuma tekrar geldi. Bu arada ben dinarı oradan almıştım. O dinarı görmeyince ağlamaya ve bağırmaya başladı. Neden ağladığını sordum. “Dinarım, onu sen çaldın” dedi. Cevap verdim: “Dinarın doğururken öldü.” Ağlamaya devam etti. Bunun üzerine ona “Onun doğurduğuna inanıyorsun da doğururken öldüğüne inanmıyor musun?” dedim.

- *Hikâye 147*⁴⁴⁹: Bize bu hikâyeyi babasından naklen 'Amr bin ed-Dehhâk bin Mehled⁴⁵⁰ anlattı:

————— ⁴⁴⁶ *Ta'rih-i Bağdâd*'dan. Şunlara da bkz. Nuveyrî; Zehebî, *Mizân*; Kutubî, *Fevât*; İbni Hacer, *Lisân*. Benzeri bir hikâye A. Wesselski, *Der Hodscha Nasreddin* I.19, no. 35'de karşımıza çıkmaktadır.

Kutubî'nin versiyonunda kız acı keşfi dördüncü ziyaretinde yapar.

⁴⁴⁷ Nakilciler zinciri içindeki yerine göre bu Ali soyundan gelen şahıs X. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır.

⁴⁴⁸ Yuk. 60. hikâyeye bkz..

⁴⁴⁹ *Ta'rih-i Bağdâd*'dan. Şunlara da bkz. *Ta'rih-i Dimeşk*; Zehebî, *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân*.

⁴⁵⁰ 242/856-7'de ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzîb* VIII.55 vd. Babası Ebû 'Asım en-Nebîl için yuk. 66. hikâyeye bkz..

Bir gün eve gidiyordum. Köşeyi döndüm ve Eş'eb'in beni takip ettiğini gördüm. Ona neyi olduğunu sordum. Bana şu cevabı verdi: "Ebû Asım, külahının eğri durduğunu farkettim. Bundan dolayı kendi kendime şöyle deyip seni takip ettim: Belki o yere düşer, ben de onu alırım." Bunun üzerine külahımı çıkardım ve defolmasını söyleyerek ona verdim.

- *Hikâye 148*⁴⁵¹: Abdullah bin Hilâl el-Bezzâz'ın⁴⁵² Selime'den⁴⁵³ naklen şu hikâyeyi anlattığını duydum:

Güvenilir bir insanın bana söylediğine göre Eş'eb bir gün Sâlim bin Ebî'l Ce'd'in⁴⁵⁴ yanında hurma yiyormuş. Onları ikişer ikişer ağzına atmaya başlamış. Bunun üzerine Sâlim ona "Peygamber bir seferinde birden fazla hurmayı ağzımıza atmamızı yasakladı"⁴⁵⁵ demiş. Eş'eb'in buna cevabı şu olmuş: "Ses etme, eğer Peygamber bu hurmaların ne kadar berbat olduğunu görseydi, onları avuç avuç yememize izin verirdi."

- *Hikâye 149*⁴⁵⁶: İbni Abbas'tan naklen 'Ikrim'e'nin, 'Ikrim'e'den naklen Açıgözlü Eş'eb'in, Açıgözlü Eş'eb'ten naklen Osman bin Fâ'iz'in⁴⁵⁷ bize söylediğine göre Peygamber Cemret

⁴⁵¹ *Ta'rih-i Bağdâd*'dan. Zehebî, *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân'a* da bkz..

⁴⁵² Kim olduğu bilinmemektedir.

⁴⁵³ Kim olduğu bilinmemektedir.

⁴⁵⁴ 98-101/717-20 arası bir tarihte ölmüştür. Bkz. el-Buhârî, *Ta'rih* II.2.108; İbni Sa'd, *Tabakât* VI.203; İbni Hacer, *Tehzib* III.342 vd..

⁴⁵⁵ Bkz. Wensink ve diğerleri, *Concordances et Indices* I.281'a; *Ta'rih-i Bağdâd* XIV.51.

⁴⁵⁶ *Ta'rih-i Bağdâd*'dan. Şunlara da bkz. *Ta'rih-i Dimeşk*; Zehebî, *Mizân*; İbni Hacer, *Lisân*.

⁴⁵⁷ İbni Hacer, *Tehzib* VII.147 vd.nda biyografisi var. Bu biyografide muhtemelen bu hikâyeye dayanılarak Açıgözlü Eş'eb, onun otoritelerinden biri

el-'Akabe'de⁴⁵⁸ küçük çakıl taşlarını atıncaya kadar *lebbeyk* demiştir.

- *Hikâye 150*⁴⁵⁹: Kış esnasında (bir gün) el-Hasan bin Ebî'l-Hasan el-Basrî,⁴⁶⁰ Eş'eb'i 'Ukbe bin Ebî Mu'eyt'in⁴⁶¹ soyundan gelen biri ile otururken gördü. Ona kendisini oraya oturtan şeyin ne olduğunu sordu. Eş'eb, Peygamber, Ali'ye 'Ukbe'nin kafasını kesmesini emrettiğinde 'Ukbe'nin "Peki benden sonra çocuklarımla bakımıyla kim meşgul olacak?" deyince Peygamber'in "Ateş" diye cevap verdiği hikâyeye atıfta bulunarak şu cevabı verdi: "Onun ateşi ile ısınyorum"⁴⁶²."
- *Hikâye 151*⁴⁶³: Eş'eb her zaman şöyle derdi: "Köpeğim, kötü bir köpek. Misafirlere kuyruk sallıyor; hediye getirenlere ise havlıyor."
- *Hikâye 152*⁴⁶⁴: Bir adam Eş'eb'e sordu: "Açgözlülüğünden eline ne

olarak zikredilmektedir.

⁴⁵⁸ *Cemre t-el-'Akabe* Minâ'daki üç cemrenin (birincisidir?). Burada hacılar haccın son gününde küçük çakıl taşları atarlar. Hadîsin Eş'eb'e bağlanmasıyla amaçlanan şey açık değildir. Yuk. s. 31 vd.'na bkz..

⁴⁵⁹ İbni Bâbe'den. Kutubî, *Fevât'a* da bkz..

⁴⁶⁰ 110/728-9 civarında ölmüştür. Bkz. İbni Hacer, *Tehzib* II.263-70.

⁴⁶¹ Bkz. İbni Hişâm, *Siret* 458 Wüstenfeld (Göttingen 1858-60).

⁴⁶² *Esteli bi-nârihi*. Bununla bağlantılı olarak *la yesteli bi nârihi* cümlesinin, mecazi olarak kendisini bir başkasının kötü huy ve fiillerine maruz bırakmayan kişi için kullanıldığı kaydedilebilir.

⁴⁶³ İbni Bâbe'den. Nuveyrî'ye de bkz..

Cömert bir insan, köpeklerinin misafirlerine kuyruk salladığını gördüğünde bundan gurur duyar. Bkz. er-Râgıb el-İsfahânî I.405.

⁴⁶⁴ İbni Hemdûn, Böl. 9'dan. Kutubî, *Fevât'a* da bkz.. Bu söz er-Râgıb el-İsfahânî I.395'de anonim olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Yorgun bir atı gösteren sokak sahnesi.”

geçti?" Eş'eb cevap verdi: "Bu soruyu sırf bana iyi bir fırsat vermeyi düşündüğün için soruyorsun."

- *Hikâye* 153⁴⁶⁵: El-Esme'î şöyle dedi: Eş'eb bize "Ben⁴⁶⁶ dünyanın en şanssız adamıyım. Osman'ın katledildiği gün doğdum ve Hüseyin'in öldürüldüğü gün sünnet oldum" dedi.
- *Hikâye* 154⁴⁶⁷: El-Hâfız, Eş'eb'e kadar çıkan bir nakilciler zinciri ile şu hadîsi rivayet etti: Eş'eb şöyle dedi: "Tanrı'nın Elçisi'nin şunu söylediğini duydum: İhram'a girmiş olan evlenmesin ve kimseyi evlendirmesin."
- *Hikâye* 155⁴⁶⁸: Eş'eb şöyle dedi: Hac esnasında Sâlim bin Abdullah'la beraberdim. Bir konakta kaldık. Orada hikâyeler anlatan biri vardı ve insanlar onun etrafında toplanmıştı. Ben yumuşak bir şarkı söylemeye başladım. Bunun üzerine dineyicileri onu terketti. O beni Sâlim'e şikâyet etti. Sâlim ondan ne istediğimi sordu. Ona şu cevabı verdim: "O alçak suçunu bilir."
- *Hikâye* 156⁴⁶⁹: Sâlim özel hayatında Eş'eb'le çok eğlenirdi. Sâlim'in

⁴⁶⁵ *Ta'rih-i Dimeşk'ten. Tarih-i Dimeşk* buna Tuveys'in bahtsız hayatının hikâyesini de eklemektedir. Yukardaki hikâye tuhaftır. Hüseyin'in ölümünde Eş'eb 24 yaşında olmalıydı. Bundan başka onun Osman'ın ölümünden birkaç yıl önce doğmuş olduğu söylenmektedir.

⁴⁶⁶ Metinde "o..." var.

⁴⁶⁷ *Ta'rih-i Dimeşk'ten. Bu ünlü hadîsin (bkz. Wensinck ve diğerleri, Concordance et Iroices 1.455a) neden Eş'eb'e maledilmesi gerektiğini anlamak zordur. Bu hadîs, müstehcen bir söze dönüştürülecek bir tarzda vokalize edilebilir (la yenkihu ve-la (yunkihu yerine) yunkehu).*

el-Hâfız *Ta'rih-i Dimeşk'in* yazarının kendisi olabilir (Bkz. yuk. s. 31, dn. 2).

⁴⁶⁸ *Ta'rih-i Dimeşk'ten. Yuk. 25. hikâyeye de bkz..*

kardeşi 'Ubeydullah'ın⁴⁷⁰ iki oğlu de genellikle onunla birlikte olurlardı. Bir gün onlar Eş'eb'ten kendilerine bir şarkı söylemesini istediler. Eş'eb "Sâlim etrafta iken bunu nasıl yapabilirim? Ondan korkuyorum" dedi. Ancak, Eş'eb hikâyesine devam etti, onlar sakın olmamı ve Sâlim'in aldırmayacağını söylediler. Bunun üzerine onlara şarkı söyledim ve Sâlim bana hiçbir şey demedi. Başka bir gün onlardan biri bana "Benim şu şiirimden⁴⁷¹ bana şöyle bir şarkı söyle, sana şu cübbemi vereyim" dedi. Bana gerçekten onu verip vermeyeceğini sordum. Vereceğine yemin etti⁴⁷². Böylece ona her zaman söylediğimden daha içli bir şarkı söyledim. Sâlim onu duyunca iki kere şöyle bağırdı: "Hâlâ burada mısın? Rezil herif, haydi yaylan bakayım." Bunun üzerine sustum.

– *Hikâye 157* ⁴⁷³: İbn el-Haccâc şöyle dedi:

*Benim kendisini bir lakapla çağırdığım gibi kendisi de
Beni bir lakapla çağıranı severim. Doğru asla kimseyi
sinirlendirmez.*

*Ben ona "Urkub, beni açgözlü ve (seninle olmayı
arzu eden biri) yaptın" dedim.
Onun cevabı şu oldu: "Bunun günahı senin, Eş'eb."*

⁴⁶⁹ *Tarih-i Dimeşk'ten*. Bu hikâye, 77. hikâyeyle birleştirilmiş olarak 16. hikâyenin bir genişletilmesi gibi görünmektedir.

⁴⁷⁰ Bkz. İbni Sa'd, *Tabakât* V.148 vd.; İbni Hacer, *Tehzib* VII.25.

⁴⁷¹ Metinde "benim şu şarkımdan..." deniyor.

⁴⁷² *Ve helefe* li.

⁴⁷³ Şerîşî ve Yakut, *Irşâd* IV.14 Margoliouth; IX.227 (Cairo 1355-7)'den.

Şerîşî metninde ilk beyit biraz güçlülükle şöyle çevrilebilir:

- *Hikâye* 158⁴⁷⁴: İbni Şeref şöyle dedi:

Vaat ettikleri o şeylerin gerçekleşmesi
Eş'eb'in 'Urkub'un vaat ettiği bir şeyin gerçekleşmesini
ummasına benzer.

O söz konusu olduğunda yazılmış kader geç gerçekleşti⁴⁷⁵
O halde yazılmış olmayandan ne bekleyebilirim?

- *Hikâye* 159⁴⁷⁶: Eş'eb, Abdullah bin Ömer'in giydiği bir cübbe gördü.
Tanrı adına onu kendisine vermesini rica etti ve Abdullah ceketi
ona fırlattı.
- *Hikâye* 160⁴⁷⁷: (H.619-M.1222-3'de ölmüş olan Reşid ed-din Abdur-
rahman bin Bedr en-Nâbulusî'nin bir şiirinin son beyti şöyledir:)

Tam Eş'eb gibiyim.
Açgözlüyüm ve erişilemez olan herşeyi
elde etmek istiyorum.

Kendisini lakabı ile çağırdığım her seferinde
Sinirlenmeyen adamı vallahi severim

Eski Hayber'de oturan efsanevi bir şahıs olan 'Urkub, vaatlerini yerine
getirmemekle ata sözü haline gelmiştir.

İbn el-Haccâc için yuk. s. 132 dn. l'e de bkz..

⁴⁷⁴ Şerîşî ve Yâkut, *İrşâd* VII.99 Margoliouth; XI.43 (Cairo 1355-7)'den.

Şair İbni Şeref için bkz. GAL., I. 268, *Suppl.*, I.473.

⁴⁷⁵ Yâkut'ta olduğu gibi "tehellefe." Şerîşî'de ise *tehâlefe* (tersi
gerçekleşti) var.

⁴⁷⁶ Kutubî, *Fevât*'tan. Hikâyenin 36. hikâyeyle bağlantısı var.

⁴⁷⁷ Kutubî, *Fevât* I.533'ten.

- *Hikâye* 161⁴⁷⁸: (*Kitab el-Egâni*'nin yazarı olan) Ebû'l Ferec, el-Cevherî'nin en-Nevfelî'den naklen şunu söylediğini söyledi:

Babamın şunu söylediğini duydum: Ben Eş'eb'i El-Mehdi çağırttığında ve Eş'eb onun yanına geldiğinde gördüm. O, daha Osman zamanında yaşıyordu. Onun bir şeftali(?)⁴⁷⁹ gibi görününceye kadar kendini kastığını gördüm. Süslü bir kumaştan yapılmış bir cübbe giyyordu. Birisi onu kendisine vermesini istedi. Eş'eb ona şu cevabı erdi: “Sen soğuk herif⁴⁸⁰, Gerçekte onu istemiyorsun. Yalnızca “Eş'eb'ten daha açgözlü” demek⁴⁸¹ istiyorsun.”

⁴⁷⁸ İbni Hacer, *Lisân* IV.126 vd.'ndan. İbni Hacer, kaynağı olarak *Egâni*'yi zikretmektedir. Ancak *Egâni*'de böyle bir Eş'eb hikâyesine rastladığımı hatırlamıyorum. Nakilciler zinciri, 38. hikâyedeki ile aynıdır. Ancak İbni Hacer, İbni Mihreveyh'i zikretmeyi unutmuştur.

⁴⁷⁹ Metinde *m-v-h* var. *Hevk*, yani “şeftali” veya “pencere” diye mi okumalı? Farsça *mûh*, “alamet, nişan” olması pek mümkün değildir.

⁴⁷⁸⁰ Veya “sen mizah duygusundan yoksun herif (*bârid*).” Bkz. yuk. 87. hikâye.

⁴⁸¹ Buraya *leke* eklemek gerekli görünmektedir.

"Amuda kalkmış bir canbaz."

Gülme, özel olarak karmaşık fizyolojik ve psikolojik bir olaydır. İnsanı konu alan incelemenin ilk kez insani entelektüel çabaların merkezi olmasından bu yana, gülmenin sürekli olarak uzun ve nüfuz edici bilimsel tartışmalara yol açtığını düşünebiliriz. Ancak erken dönemler söz konusu olduğu ölçüde durum hiç de böyle olmuş görünmemektedir. Klasik İlkçağ'dan bu konuda az bir şey kalmıştır¹. Bununla birlikte, anlaşıldığına göre, geç Helenistik dönemde ona olan ilgi yaygınlaşmıştır. Böylece erken Ortaçağ Müslüman çevresinde yaşayan bilginler, Yunan tıbbi ve felsefesine ait genel malzemeye ek olarak gülme konusunda kendi düşünceleri için belli bir özel temele sahip olmuşlardır. Bu temelden hareketle onlar kendi hareket noktalarını oluşturmuşlar ve herhangi bir dikkate değer ve kesin sonuçlar ortaya koymamış olmakla birlikte bize gülmenin nedenleri ve kaynağına ilişkin olarak probleme derin nüfuzlarını gösteren az sayıda ifadeler bırakmışlardır. Batı XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyılın ilk yıllarına doğru gülme üzerine oldukça geniş bir literatürün ortaya çık-

¹ Burada örneğin İskenderiyeli Clement'in *Paedagogus*'unda gülme konusuna ayrılmış olan bölümde temsil edildiği şekilde gülmenin etik ve moral anlamı üzerine oldukça ayrıntılı tartışmalara dikkat edilmeyecektir. Bu tartışmaların daha kısa paralelleri İslâm dinsel literatüründe de vardır. Yuk. s. 53, dn. 6 ya da bkz..

tuğına tanık olduğunda hiç olmazsa bu görüşlerden biri sık sık zikredilmiştir.

IX. yüzyılın başında Süryanca ve Arapça yazan bir Hristiyan bilgini olan Urfalı Eyyûb (Job of Edessa) Süryanca *Book of Treasures*'da² [Hazineleer Kitabı] gülmeyi tartışmıştır. O, olayı salt fizyolojik nedenlerle açıklamaya çalışmış görünmektedir. Yayınlanmış olan metin bozuktur; bununla birlikte bir deneme kabinden şöyle çevrilebilir: "Gülme, dairesel hareketin eştürdenliğinin [homogeneousness]³ sonucu olarak ortaya çıkan bir-özellik (hassa), bir fiildir; çünkü o (bir tür) eştürdenlikten ileri gelir. Gülme bedene haz verir. Beden ılımlı gıdıklanmadan⁴ haz duyduğu her seferinde gülme hazzı bu gıdıklanmadan doğan hazzı eklenir ve (gülme) bedeni hareket ettirir."

Bir sonraki kuşağa ait olan hekim Ali bin Rabban et-Taberî tıp ansiklopedisi *Firdevs el-Hikme*'de⁵ gülmeyi ele almıştır. O diğer bilginlerin tartışmalarında yeniden karşımıza çıkan psikolojik şaşırma unsurunu ilk defa ortaya koymuştur⁶. Taberî'ye göre

² Yay. ve çev. A. Mingana, 69/337a (Cambridge 1935); 16/331 vd.'na da bkz.

Gülmenin kısa bir tanımı, elimizde bulunan şekliyle 800 civarında kaleme alındığı anlaşılan ve Michael veya Bâzûdh adında birine izafe edilen *Tanımlar Hakkında* adını taşıyan Süryanca bir eserde karşımıza çıkmaktadır (Bu eserin yazılış tarihi ve yazarı ile ilgili zorlu problem için bkz. A. Baumstark, *Geschichte der Syrischen Literatur* 129, Bonn 1922). G. Hoffman, *De Hermeneuticis apud Syros Aristoteles* 163 (Leipzig 1873) de alıntılanmış olduğu şekilde, tanım şudur: *Calefactio sanguinis quae fit rebus iucundis* (şeylerle sevinçli kılan kanın özelliği).

³ Yunanca karşılığı *homoiomereia* olmalıdır.

⁴ Gülme ile bağlantılı olarak Aristoteles tarafından tartışılmış olan Yunanca *gargalismus*. Bkz. *De Partibus Animalium* 673a 3 vdd..

⁵ Yay. M. Z. Sıddîkî, 88 (Berlin 1928).

⁶ Miskeveyh, *Tehzib el-Ahlâk* 11 (Cairo 1322)'ye de bkz: "... en önemsiz hoş bir sürprizden aşırı olarak gülen insan gibi."

“gülme, doğal kanın kaynamasının sonucudur. Bu olay ise insanı bir varlık, kendisini alıstığı yünden saptıran ve böylece şaşır-tan ve heyecanlandıran bir şey gördüğü veya duyduğu zaman (ortaya çıkar). Eğer bu durumda o bu olayla ilgili olarak düşün-me yeteneğini kullanmazsa, gülmeye yakalanır.” Bu sözlerin ar-kasından, gülen bir hayvan [*zoion gelastikon*] olarak insanın ünlü Aristotelesçi tanımına bir gönderme gelmektedir. Bu tanımın kaynağı ise bütün hayvanlar içinde yalnızca insanın gülme gü-cüne sahip olduğu yönündeki Aristoteles’in görüşüdür (bkz. *De Partibus Animalium* 673a 8 ve 28).

Hemen hemen aynı dönemde tanımlar üzerine küçük ince-lemesinde⁷ büyük Kindî gülmenin bir tanımını vermiştir. Bu ta-nım şöyledir: “Gülme: Sevincinin görünür hale geldiği bir nok-taya kadar ruhun genişlemesi ile birlikte bulunan kalbin kanının tam kıvamındaki saflığı. Onun fizyolojik bir nedeni vardır.”

Yukarda adı geçenlerin IX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan daha genç bir çağdaşları, İshâk bin ‘İmrân⁸, *On Melancholy* [Melankoli Üzerine] adlı eserinde aşırı gülmeyi bir delilik belirti-si olarak ele alıp tartışmıştır. Bu eserin Arapça metni henüz ya-yımlanmamış olmakla birlikte söz konusu pasaj, onu Constanti-nus Africanus’un melankoli üzerine derlemesine⁹ almış bulun-masından ötürü Batı dünyasında uzun zamandan beri bilinmek-

⁷ Yay. Muhammed (‘Abd el-Hâdî Ebû Rîde, *Resâ’il el-Kindî el-Felsefiyye*, I.176 (Cairo 1369/1950)’de.

⁸ Bkz. GAL., I.232.

⁹ Munich, cod. ar. 805, s. 100a-101a. Constantinus Africanus için R. ve W. Creutz’un *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*’da yayınlanmış Almanca çevirilerine (LXXXXVII.252 vd. 1932) bkz. R. ve W. Creutz’un atfı yapı-lıkları A. Bumm, *Die Identität der Abhandlungen des Ishak ibn ‘Amran und des Constantinus Africanus*, Munich 1902’yi elde edemedim.

tedir. İbni İmrân çocuklar ve sarhoş insanların gülmelerine işaret etmekte ve onu “onların bedenlerinin (veya kanlarının) tam kıvamında olan mizaçlarından kaynaklanan ruhun sevinci”nin bir sonucu olarak açıklamaktadır. Daha sonra konudan bir sapma yaparak gülme hakkında uzun bir formel tanım vermektedir: “Gülme, açık bir şekilde anlaşılabilir bir durumda olmayan bir şeyi (gördüğünde) ruhun şaşkınlığı (*te'eccübü n-nefsi min şey'in lem yukadder lehâ zabtuhû*) olarak tanımlanır. Palladius¹⁰ gülmeyi mantığın yönetmediği bir şey olarak (*ed-dehku emrun la tudebbi-ruhû l-kelimetu*) tanımlar. Ben tanımımın Palladius'unkinden çok daha açık olduğunu düşünüyorum. Gülmeyi meydana getiren, akılsal ruhtur. Onu meydana getiren organ (edât), gülmenin nedeninin hayal gücü çalışmaya başladıktan sonra¹¹ dalak olduğu-

¹⁰ İbni 'İmrân'ın bu bağlamda sözünü ettiği Palladius'un eseri, *Hipokratēs'in Aforizmaları Üzerine Şerh*'tir. Palladius'un kendisi başka eserlerinde bu Şerh'e gönderme yapmaktadır. Ancak onun Yunanca orijinalı kaybolmuştur ve şimdiye kadar Arapça çevirisine (Bkz. *Fihrist* 288-6 Flügel; 401-6 Cairo 1348) ilişkin bir yazma da bulunamamıştır. Er-Râzi'nin *Continens*'indeki bir anma için bkz. Gu. (W). Braetiga, *De Hippocratis Epidamiarum Libri Sexti Commentatoribus* 42 vd. (Königsberg 1908, Diss. Königsberg 1907). Palladius'un yakın zamanlardaki ayrıntılı bir biyografisi, H. Diller'in PWRE, *Palladius* maddesi, no 8'deki biyografisidir. Palladius'un ne zaman yaşadığı belirsizdir. Mümkün, ancak hiçbir sağlam temele dayanmayan bir tahmin onu VI. yüzyılın ikinci yarısına yerleştirmektedir. R. Walzer, *JRAS*, 1939, 413 vd.'na da bkz..

El-kelimetu, şüphesiz Yunanca *logos*'un çevirisidir. Ancak burada “mantık” kavramının onu doğru karşılayıp karşılamadığı veya onunla kastedilenin (normal) konuşma mı olduğu konusunda karar vermeyi başkalarına bırakmak zorundayım.

¹¹ Afroisyaslı Alexandros'a izafe edilen *Fizik Problemleri ve Tıp Sorunları* I.136'da (Bu eser J. L. Ideler tarafından yayınlanmıştır: *de Physici et edici Graeci Minores* I.47 Berlin 1841-2) yazar, birçokları tarafından gülmeyi meydana getirmede dalaga izafe edilen rolü tartışmakta ve dalagın rolünün kanı saflaştırmakla sınırlı olduğunu açıklamaktadır. Bütün vücuda yayılan ve beyne giren saflaş-

nu söyleyen Palladius'a göre dalak; veya kanı üreten ve fazla kanı sarı safra ile kara safra arasında uygun yerlerine dağıtan kendisi olduğu için karaciğer; veya kendisi tarafından dağıtılan kan daha saf, daha ince ve karaciğerin kanından daha iyi olduğu ve daha çok hayvansal ruh içerdiği, bundan başka hayvansal ruhun cevheri olan doğal sıcaklığın ve bizzat hayvansal ruhun kendisinin merkezi olduğu için kalptir. Gülmenin maddesi ve onun hizmetinde olan çekim gücü (*sikal*)¹², bütün bedene dağılan saf, tam kıvamında olan kandır. Onun ereği (*temâm*)¹³, ruhun, gülmesinin anlamı üzerinde bilgi sahibi olmasıdır. Ruh bu bilgiyi

tınlmış kan, beden ve ruhta sevinç meydana getirir ve bununla da gülme-ye neden olur.

Bu pasaj, bir kopyası Philedelphia'da Hekimler Kolejinde bulunan Elpidius'un *Tractatus de Risu* (Florience 1603) adlı eserinin 8. sayfasında alıntılanmıştır. Buna ek olarak Berrettarius, Horapollo 1.39'da bulunan bir pasaja atıf yapmaktadır: Bu pasajda dalak , gülme ve diğer birçok şey aynı hiyeroglifle temsil edilmiş olarak tasvir edilmektedir ve Horapollo gerçek melankoliklerin gülemeyecekleri, koklayamayacakları ve aksıramayacaklarını açıklamaktadır. Bundan başka Artemiodorus, *Oneiroritica* I. 44 (Hercher'de s. 42)'e de bkz. Bu yerde dalağın "haz, gülme ve ev eşyaları" anlamına geldiği söylenmektedir. *İkinci Filozofun Sorunları*'nın ve ona bağlı metinlerin Latince ve İspanyolca versiyonlarında dalak "risus et letitie capax" (gülmeye ve sevince muktedir) olarak tanımlanmaktadır. Krş. L.W. Daly ve W. Suchier, *Altercatio Hadriani Augusti et Epicteti Philosophi* 139, 158 (Urbana, III., 1939, *Illinois Studies in Language and Literature* 24); H. Knust, *Mittheilungen aus dem Eskurial* 505 (Tubingen 1879, *Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart* 141).

N. de Nancel, *De risu* 86a'da (*De immortalitate animae*'sı Paris 1587, Newyork Academy of Medicine'de bulunan kopya) gülmenin vücudun çeşitli kısımlarındaki lokalizasyonu ile ilgili teorileri tartışırken popüler mısraı zikretmektedir: Splen ridere facit, cogit amare iecus (Dalak, güldürür; Karaciğer, sevdire).

¹² Yunanca karşılığı *baros* veya *barytes*'tir. Bkz. A. M. Goichon, *Vocabulaires Comparés d'Aristote et d'Ibn Sînâ* 4 (Paris 1939). İbni 'İmrân, gülmenin kendisinden doğduğu ve kendisini aşağı ve dışarıya doğru iten maddeyi kastediyor.

¹³ Yunanca *telos*.

gölme esnasında amacının ciddi mi yoksa komik mi olduğu üzerinde açıklık kazanarak elde eder.”

İbni İmrân'ın ünlü bir öğrencisi olan hekim İshâk bin Süleyman el-İsrâîlî de gülme hakkında bir tanım ortaya koymuştur. Bu tanım *Liber elementorum*'da bulunmaktadır¹⁴. İshâk el-İsrâîlî, kanın ve doğal sıcaklığın baskı altında tutulması ve hareketsizliğinin sonucu olan üzüntünün, onların hareket halinde bulunması ve dolaşımının sonucu olarak ortaya çıkan sevincin zıddı olduğu görüşünü ileri sürer. O, üzüntünün, gülmenin (*risibilitas*) zıddı olmadığı noktasını vurgular. Ona göre gülme “non est nisi dispositio proveniens ridenti ex gaudio et leticia cum consequitur quod vult. Quod si dixerit que est ergo dispositio illa dicemus ei quod est tremor et sonus lacertorum pectoris cum feruet sanguis et elevatur et incedit cum lacertis pectoris propter inquietatem nature motu anime apud delectationem ipsius cum eo quod facit ipsam gudere. Cum ergo provenit ille tremor in lacertis pectoris, auditur ille tremor et cachinnus et sonitus.” L. Joubert “*Traité du Ris* [Gölme Hakkında Bilimsel İnceleme] adlı kitabının¹⁵ (Paris 1579), 163. sayfasında bu pasajın Fransızca bir çevirisini vermektedir: “Gölme göğüs kaslarının bir titremesi, kaynama halinde olan kanın sesidir. Bu kan bu kısımlara doğanın hareketi sonucu çıkar ve ona zihninin bir hareketi eşlik eder ve bu olay, sevincin getirdiği şey akla geldi-

¹⁴ Isaac Iudaeus'un eserlerinin Latince çevirisinin nadir baskısında (Lyon 1515) s. VII a, sütun I'de. Bu eserin bir kopyası Newyork Academy of Medicine'de bulunmaktadır.

¹⁵ Bu eserin bir kopyası Philadelphia'da College of Physicians'de bulunmaktadır. M. Chapiro'ya göre (*L'illusion comique*, 140 Paris 1940) İshâk el-İsrâîlî, A.L. Politien'in *Dialogus pulcherrimus et utilismus de risu*'sunda (Frankfurt 1603) alıntılanmıştır.

ğinde meydana gelir” “.. Joubert, İshâk el-İsrâ'îlî'nin gülme hakkında bir tanım vermeye teşebbüs eden ilk kişi olduğunu düşünmektedir. Çünkü o Yunanlıların bu konuyu ihmal ettiklerini söylemektedir. Ancak hemen arkasından bu tanımı saçma olarak adlandırmakta ve gerek çağdaşlarının, gerekse kendisinin diğer daha üstün tanımlarını zikretmektedir. Bizim için İshâk el-İsrâ'îlî'nin tanımında dikkate değer olan şey, onun hocası İbni İshâk'ın tanımından o kadar farklı görünmesidir.

İbni İmrân'ın gülmeyi ele alışıyla açıkca bağlantılı olan bir gülme ele alış çok daha sonraki bir eserde, İbn el-Matrân'm (öl. 587-1191¹⁶) *Bustân el-Etibbâ*'sında bulunmaktadır. İbn el-Matrân gülmenin fizyolojik ve psikolojik nedenleri üzerine tartışmaya giriştiğinde İbn İmrân'ın melankoli üzerine eserini zikretmiştir. İbn el-Matrân'ın, İbni İmrân'm tanımını kendisinin mi geliştirdiği veya başka bir ek kaynak mı kullandığı şimdilik belirsiz olarak kalmak zorundadır. O, konu ile ilgili olarak şu son derece spekülâtif görüşleri ortaya koymaktadır: “Gülmeyi meydana getiren neden, akılsal güçtür ve kendisine iyi nitelikte bir kan maddesi sağlayan bir insanda zorunlu olan sevinci meydana getiren neden de karaciğerin tam kıvamındaki bir mizacı [temper], (kanı) siyah safrasından temizlemeye muktedir bir dalak ve kendisine¹⁷ gelen kanı yakmayan tam kıvamında bir mizaçtır. En asli ve en ince biçimiyle, en parlak rengi ile boyanmış olarak, bu-

¹⁶ Army Medical Library (Cleveland, Ohio) el yazması, no. A 8, s. 48b. Krş. D. M. Schullian ve F. E. Sommer, *A Cataogue of Incunabula and Manuscripts in the Army Medical Lbrary* 299 (Newyork n. y. 1948).

¹⁷ Dalâğa mı yoksa daha muhtemel olarak karaciğere mi? Yoksa burada kastedilen, insan veya beyin midir? Aynı şüphe arkadan gelen zamir için de söz konusudur.

harı da ince ve parlak bir biçimde kan ona geldiğinde – ancak bu onun zayıf olmasına ve kaynamasına yol açmaz – sevincin birincil ve asli nedeni ortaya çıkar. Sevinç ise gülmenin birincil, asli¹⁸ bir nedenidir. Bununla birlikte gülmenin birincil kaynağının kana etkide bulunan yukardaki nedenler olduğunu düşünenler, yanılmaktadırlar. Çünkü gülme, sevinçten sonra, ruhun şaşırmasını (gerektirir). Formel neden ise kıkırdama [tittering]¹⁹ ve bir insanın yüzünde görülen ve sevince işaret eden, dolayısıyla konuşmaya yol açan bir mutluluk halidir. Konuşma nedeni (*es-sebeb el-kelâmî*), konuşmanın konuşma olarak meydana getirmekten aciz olduğu ruhun bir şaşırma biçimini meydana getirir ve konuşma ile ilgili bir başka özelliikle²⁰, yani gülme ile onun dile getirilmesine neden olur. Böylece duydukları şaşkınlığı dile getirmekten aciz olanların konuşmayı gülme ile birleştirdikleri görülür. Onlar bunu, duydukları şaşkınlığın ifadesini, ruhlarının duyduğu duyguyu gösteren birşeyle birleştirmek için yaparlar. İşte gülme budur.”

Son olarak konu hakkında ne söyleyeceğini dinlemek üzere duyarlı bir filozofa kulak verebiliriz. Bu filozof *Mukābesât*'ında²¹ gülmeye kısa özel bir bölüm ayırmış olan X. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Ebû Hayyân el-Tevhidî'dir. Onun için gülme, bir insanın şaşkınlık uyandırıcı bir olayı açıklama çabasının ardından ortaya çıkan zıt heyecanların sonucudur ve öfkeyle bağlantılıdır. Elimizde bulunan yetersiz baskıya göre metin şudur:

¹⁸ Yunanca *prokatartikon*.

¹⁹ Veya daha doğrusu *kahkaha*. Yunanca karşılığı, *kichlismos*'tan çok *kagchasmos* olabilir.

²⁰ *El-hāssa en-nutkiye*. Bu bağlamda, “*nutkiye*”nin anlamının “akılsal” olması pek az muhtemeldir.

²¹ 274 (Cairo 1347/1929).

“Ebû Süleyman’a (el-Mantikî el-Sicistânî)²² gülmenin gerçekte ne olduğunu açıklamasını istedim ve o bana şu cevabı yazdırdı:

Gülme, aklın güçleriyle hayvansallık arasında ortaya çıkan bir güçtür. Gülme bazan ruhun üstlendiği bir araştırma tutumunun sonucu olan bir haldir²³. Bu araştırma tutumu²⁴, şaşırmanın aynıdır ve şaşırma da meydana gelen şeylerin sebebi ve nedenini araştırmanın aynıdır. Bu anlamda gülme bir yandan akılla ilişkilidir. Öte yandan o hayvansal güce ve bu sonuncunun ruhtan başlayarak insan bedeni üzerine dağılmasına bağlıdır. Hayvansal güç ya iç yönde ya dış yönde hareket eder²⁵. (Eğer o dış yönde hareket ederse) ve de bunu birdenbire yaparsa, öfke meydana getirir. Eğer onu derece derece yaparsa sevinç ve neşe meydana getirir. Öte yandan eğer o iç yönde hareket ederse ve bunu birdenbire yaparsa, korkuyu meydana getirir. Eğer onu derece derece yaparsa, kayıtsızlık [*istihzâl*] meydana getirir. Eğer o önce bir iç yönde hareket eder, sonra dış yönde hareket ederse çeşitli haller meydana getirir. Bu hallerden biri gülmedir. İki güç (herhangi bir olayın) nedenini araştırırken farklı yönlere doğru çekilirlerse gülme ortaya çıkar. (Söz konusu kişi) aynı anda nedenin filan şey olduğu ve o olmadığına karar verir. Bu durumda ruh sonuçta öfkeleninceye kadar hareketine devam eder. Çünkü iki

²² Tevhidi’nin saygıdeğer hocasına yaptığı bir göndermenin gerçek mi olduğu, yoksa hayali bir alıntıyı mı ifade ettiği çoğu zaman şüphelidir.

²³ *Hâl*. Onu hâl olarak okumak uygun bir anlam vermemektedir.

²⁴ *Istitrâk*. Mamafih doğru okuma *istitrâf*, yani “dikkate değer, olağanüstü bir şey görme” olabilir.

²⁵ Bkz. Ali bin el-‘Abbâs el-Mecûsî, *el-Kâmil* 1.216 vd. (Bulâk 1294) ve özel olarak İbni Sînâ, *Kânûn*, 1.47 (Roma 1593). İbni Sînâ ruhun hareketleri konusunda çok benzer bir tartışma yapmaktadır, ancak gülmenin adını anmamaktadır.

zıt hareketin hareketi, duyuşal izlenimlerin çokluğundan dolayı, yüzde (görülen) bir kıkırdama²⁶ meydana getirir. Ancak daha sonra öfke teker teker onlara hakim olur.”

²⁶ Bkz. yuk. s. 216, dn. 19.

1) Arap Literatüründe Eş'eb'e Atıflar¹

Ebû l-Fidâ, *Annales* II.30 vd. Reiske (Copenhagen 1790),
anno 154.

Egânî, *Ebû l-Ferec el-İsfahânî*, *Kitâb el-Egânî* XVII. 82-105 ve I.
116 vd., 156 vd., 163 vd., II.77 vd.; III. 60, 102, 116 vd.,
125; IV. 55, 121, 153, 167; VI. 114, 123 vd., 129, 144; VII.
42; X. 54; XIII. 116; XIV. 64 vd., 166, 171 vd.; XV. 69
(Bulâk 1285). Bkz. yuk., 1-115. ve 161. hikâyeler.

Egânî-3, İlk on bir cildinin mevcut olduğu *Kitâb el-Egânî*'nin
(Cairo 1354 vdd.) yeni baskısına işaret eder.

Ahmed b. Kâmil, *Ta'rih-i Dimeşk* III.80 de Eş'eb'in ölüm
tarihinin kaynağı olarak bahsedilmiştir, [muhtemelen
Ta'rih'inden hareketle] (bkz. GAL. *Suppl.* I. 226).

'Askerî, *Cemheret el-Emsâl* II.53 vd. (Cairo 1301, Meydânî'nin
sayfa kenarında). Bkz.yuk., 44, 49, 77, 139, 140. hikâyeler.

'Askerî, *Me'ânî*, I.292 (Cairo 1352).

Azdî , Bkz. yuk. s. 51, dn. 4.

¹ Bu bibliyografya yalnızca – dip notlarında kullanılan kısaltmalarla –
Eş'eb'in zikredildiği eserleri içermektedir. Kitapta atıfta bulunulan diğer kay-
naklar genellikle tam olarak verilmiştir. Bu kısa atıflarda mevcut olmayan bir
şeyi, bazı isimlerin bazan neden harf-i tarife sahip olmadıklarını açıklar.

Bekrî, *Simt el-Le'âlî fî şerh Emâlî el-Kâlî* 958 vd.

(Cairo 1354/1936). Bkz. yuk., 4-6, 8, 10-12, 14, 20, 70.
hikâyeler.

Berdicî, Bkz. yuk. s. 51, dn. 4.

Beyhakî, *el-Mehâsin ve-l-Mesâvî* 641 Schwally (Giessen 1902).

Bkz. yuk., 46, 120, 124. hikâyeler.

Dârekutnî, Bkz. yuk., s. 51, dn. 4.

Zehebî, *Düvel*, I.75 (Hyderabad 1364-5), *anno* 154.

Zehebî, *Mizân*, I.102-4 (Lucknow 1301). Bkz. yuk., 21, 22, 25,
36, 44, 46, 73, 78, 95, 114, 118, 139, 140, 146-149.
hikâyeler.

Zehebî, *Müştebih*, 14 De Jong (Leiden 1864).

Fihrist, Ibn en-Nedîm, *Fihrist* III-13 Flügel (Leipzig 1871-2);
161-18 (Cairo 1348).

Firûzâbâdî, *Kâmûs* I.95 (Cairo 1281).

Hamza el-İsfahânî, *Emsâl* (El yazması, İstanbul-Süleymaniye,
Damat İbrahim 943). Bkz. yuk., 6, 17, 25, 44, 57, 66, 95,
120, 122, 139. hikâyeler.

Harîrî, *Makâmât*, 21. (*el-Veberiye*) ve 49. (*es-Sâsâniye*)
hikâyeler.

Husrî, *Cem'*, 13, 47, 54-6, 166 (Cairo 1353). Bkz. yuk., 6, 17,
20, 44-46, 49, 51, 52, 57, 58, 66, 74, 95, 118, 141-144.
hikâyeler.

Husrî, *Zehr*, I.158 vd.; III.42 (Cairo 1305, 'İkd'in sayfa
kenarında). Bkz. yuk., 6, 17, 45, 49, 52, 58, 66, 141.
hikâyeler.

Ibn el-Esîr, *Kâmil* V.289 (Cairo 1301-2), *anno* 154

Ibn Bâbe, *Re's mâl en-Nedîm* (El yazması. İstanbul, Nuruosmaniye
3296). Bkz. yuk., 25, 74, 118, 139, 150, 151. hikâyeler.

Ibn Hacer, *Lisân*, I.450-4 (Hyderabad 1329-31). Bu çalışma,

Zehebî, *Mizân*'la aynı Eş'eb hikâyelerini, ve buna ilaveten 3, 7, 8, 19, 161. hikâyelere göndermeleri içerir. IV.125-7'de Egâni'den alıhan kısımlardan meydana gelen Ubeyde bin Eş'eb'in biyografisi vardır.

Ibn Hacer, *Tehzib*, VII. 147 (Hyderabad 1325-7). Bkz. yuk. 149. hikâye, s. 201, dn. 457.

Ibn Hemdûn, *Tezkire*, sona doğru 5. bölüm (El yazması, İstanbul Süleymaniye, Reis el-küttap 762, s. 160); 9. bölüm (El yazması, İstanbul Topkapısarayı, III.Ahmet 294-8, 3. kısım, s. 100 ve 159-a, 160-b); 33. bölüm (El yazması, İstanbul Süleymaniye, Reis el-küttap 770, sayfa numaraları yok). Bkz. yuk.18, 34, 39, 44, 46, 49, 66, 86, 95, 120, 139, 142, 152. hikâyeler.

Ibn el-'İmâd, *Şezerât ez-Zeheb*, I.236 (Cairo 1350), anno 154.

Ibn el-Cevzî, *Zurrâf, Ahbâr ez-Zurrâf*, 31 vd. (Damascus 1347), Bkz. yuk. 17, 22, 118, 132. hikâyeler.

Ibn Kesir, *Bidâye X*. 111 (Cairo 1351-8), anno 154. Bkz. yuk. 15, 44, 46, 95, 118, 144. hikâyeler.

Ibn Kuteybe, *Şi'r*, 307 De Goeje (Leiden 1904). Bkz. yuk. 79. hikâye.

Ibn Kuteybe, *Uyûn*, II. 55, 57 vd. III. 132, 164, 192, 260 vd.; IV. 84 (Cairo 1343-9/1925-30), Bkz. yuk. 27, 44, 116, 118-123, 131, 133, 135, 137. hikâyeler.

Ibn er-Rekîk, *İbrâhîm bin er-Rekîk el-Keyrevânî* (Bkz. GAL I. 155, Suppl. I. 229, 252), Kutubî'nin *Fevât*'ında, "kitabı"nda Eş'eb'i zikreden biri olarak geçmektedir.

Ibn er-Rûmî, *Divân*, R. Guest, *Life and Works Ibn er-Rûmî*, s. 132 (London 1944)'e göre Eş'eb'e göndermede bulunmaktadır. *Divân*'ın baş kısmının edisyonunda (Cairo 1335/1917) söz konusu mısra 360. sayfada bulunmaktadır. Şair arzularının

büyük olmasına karşılık “Eş’eb’in açgözlü arzuları kadar ölçüsüz olmadığı”nı söylemektedir.

’İkd, İbn ‘Abdrabbî, ’İkd I.319; II.99, 268 vd. ,27; III.195, 197, 202, 226 vd., 251, 261 vd., 264, 347 (Cairo 143q5).

Bkz. yuk. 6, 18, 27, 44, 49, 51, 57, 79, 83, 84, 117-119, 126-137. hikâyeler.

’İyâd, *Medârik*, Bkz. yuk. s. 77, dn. 81.

Câhiz, *Beyân*, II.265 (Cairo 1351/1932). Bkz. yuk. 116 ve 117. hikâyeler.

Câhiz, *Buhalâ*, 136, 342 (Cairo 1948); Ch.Pellat çevirisinin (Beirut-Paris 1951) 216, 330. sayfaları. Bkz. yuk. 27. hikâye.

Cevherî, *Sihâh*, I.67 (Bulâk 1292).

El-Hatib el-Bağdâdî, *Tetfîl*, 58 (Damascus 1346). Bkz. yuk. 74. hikâye.

Kutubî, *Fevât*, I.37-41, 533 (Cairo 1951). Bkz. yuk. 10, 11, 17, 18, 25, 27, 44, 46, 49, 66, 68, 72, 74, 95, 103, 109, 117, 118, 120, 139, 140, 142, 146, 150, 151, 159. hikâyeler.

Lisân el-‘Arab, I.485; VII.279 vd. (Bulâk 1300-8). Bkz. yuk. 125. hikâye.

Mes’ûdî, *Murûc*, V.433 vd., 476 vd. (Paris 1861-77); II.171, 183 vd. (Cairo 1346). Bkz. yuk. 138. hikâye.

Meydânî, *Mecme’ el-Emsâl*, I. 386 vd. (Bulâk 1284); II. 50 Freytag (Bonn 1838-43). Bkz. yuk. 6, 17, 18, 25, 44, 46, 57, 66, 74, 95, 120, 122, 139. hikâyeler.

Mufaddal, *Fâhir*, 85 Storey (Leiden 1915). Bkz. yuk. 46. hikâye.

Muterriżî, *Şerh Makâmât el-Harîrî* (El yazması, Newyork Public Library, s. 111). *Makâmât* neşrine Silvestre de Sacy, Muterriżî ve Şerîşinin şerhlerinden seçmeler eklemiştir (*Les Séances de Hariri* 287, Paris 1822). Bkz. yuk. 46, 66, 120, 122,

139, 143, 145. hikâyeler.

Nuveyrî, *Nihâyet el-'Arab* IV.25-36 (Cairo 1343/1925). Bkz.

yuk. 1-6, 11, 12, 18, 25, 35, 40, 42, 53, 55, 56, 69, 70, 72,
74, 80, 83, 89, 91, 92, 96, 105, 118, 146, 151. hikâyeler.

Nuzhet el-Udebâ', Bkz. G. Flügel ZDMG. XIV 538 de; *Suppl.*

II.414.

Kâlî, *Emâlî*, II.310 vd.; III.176, 189, 216 vd. (Cairo 1344/1926).

Bkz. yuk. 14, 25, 74, 112, 118, 12, 122. hikâyeler.

Er-Râgıb el-İsfahânî, *Muhâzerât el-Udebâ'*, I.32, 395, 410; II.65,

152 (çevrilemez). I.93, 382, 393; II. 160, 260 (Cairo 1287)'e
de bkz. Bkz. yuk. 17, 27, 29, 49, 50, 95, 96, 117, 123, 127,
152. hikâyeler.

er-Rekîk, *Ibn er-Rekik*'e bkz..

Şerîşhî, *Şerh el-Makâmât* II.51 vd. (Cairo 1306). Bkz. yuk. 6,

17, 44, 46, 57, 66, 95, 120, 122, 139, 145, 157, 158 hikâyeler.

Taberî, *Annales* III.417 De Goeje ve diğerleri (Leiden 1879-

1901), *anno* 158, el-Mansur'un biyografisinde. Bkz. yuk. 78
ve 125. hikâyeler.

Tâc el-'Arûs, I.321, IV.83 (Bulâk 1307). Bkz. yuk. 125. hikâye.

Ta'rih-i Bağdâd, El-Hâtib el-Bağdâdî, *Ta'rih-i Bağdâd* VII.37-44

(Cairo 1349/1931). Bkz. yuk. 14, 17, 21, 25, 36, 44, 46,
52, 73, 78, 95, 114, 118, 125, 139, 140, 146-149. hikâyeler.

Ta'rih-i Dimeşk, İbn 'Asâkir, *Ta'rih-i Dimeşk* III.75-80 (Damas

cus 1329 vdd.). Bkz. yuk. 14, 155, 36, 44, 46, 59, 73, 74,
78, 95, 105, 118, 139, 144, 147, 149, 153-156. hikâyeler.

Se'âlibî, *Simâr*, 118 vd., 302 (Cairo 1326/1908). Bkz. yuk. 6,

25, 44, 57, 95, 120, 1309, 143, 145. hikâyeler.

Yâkût, *İrşâd*, IV.14; VII.99 Margoliouth, E.J.W. *Gibb Memorial*

Series 6 (London 1907-27); IX. 227; XIX. 43 (Cairo 1355-
7). Bkz. yuk. 157 ve 158. hikâyeler.

2) Batı Literatüründe Eş'eb'e Atıflar

J.J. Reiske, Ebû'l Fidâ'nın *Annales*'ini neşrinde: II. 632 vd.
(Copenhagen 1790).

A. Perron, *Femmes Arabes avant et depuis de l'Islamisme* 371-6
(Paris-Algiers 1858).

A.S. Yahuda, *Bagdadische Sprichwörter, Orientalische Studien*
Th.Nöldeke 416 (Giessen 1906) da.

R. Basset, *Mille et un Contes, Récits et Légendes Arabes* I. 396
vd., 455, 459, 472 (Paris 1924-6). Hikâyelerden bazıları
daha önce R. Basset tarafından *Revue des traditions*
populaires XXIV. 260 vd. (1909) da yayınlanmıştır.

O. Rescher, *Abriss der Arabischen Litteraturgeschichte* I. 174,
235-9 (Constantinople-Pera 1925-29).

D.S. Margoliouth, "Wit and Humor in Arabic Authors", *Islamic*
Culture, I. 523 vd. (1927)'de.

H.G. Farmer, *A History of Arabian Music* 64 (London 1929).

Seçilmiş Nadir veya Açıklanan Arapça Kelimelere Ait Dizin

تأدية ، أداء :ادي (şarkı) söylemek, s. 137, 160.
ملك :اسر bkz. ayakları bol tüylü bir kuş (Medine deyimi), s. 150.
بُعْتِيْ : بخت alıcının riske girdiği (satışlar), s. 186, dn. 403.
برد برد عندا : برد değersiz bulunmak, s. 90; (şarkı için) ateşli olmak, soğuk olmak, s. 134; (şahıs için) soğuk, mizah duygusu olmayan, s. 207; X. tartı : birini mizah duygusu olmayan biri olarak görmek, s. 150; krş. Yâkût, *Irşâd* 2. 252/6. 119 ve 6. 99/16. 145.
بونكانى : bir çeşit elbise kumaşı, s. 87, dn. 115.
بَطَال : soytarı, s. 11, dn. 14; s. 101, 106.
قوس بُنْدُ : بطل yay, s. 109, dn. 187; 'Askeri tarafından Me'âni 2.60 vd. nda zikredildiği üzere İbn er-Rûmî ve İbn el-Mu'tezz'le krş.
ثُرْدَة : ثرد I. tartı: ekmek parçalarını hazırlamak, s. 197, dn. 440; Tevhidî, *İmtâ'* 3. 14 ile de krş. s. 193, dn. 425; İbn er-Rûmî, *Di-*

vân, 467 (Cairo 1335/1917) ile de krş.
جَلْنَدَح : جلدح iri ve şişman adam, s. 62, dn. 6.
مَجْمَر : جمر mangalçı (acaba madeni para taşımak için mi kullanılıyordu?), s. 114.
غَيْرُ مُجْتَنَسٍ : جنس türü belirtilmemiş, s. 116, dn. 212.
مَجْجَل : مجل beyaz güzellik lekeleri olan, s. 109, dn. 184.
حَدَب : VI. tartı: kendisine kambur görüntüsü verdirmek s. 122.
تَحَدَّثَ إِلَيَّ (عند) ٧ : حدث V. tartı: (sık sık) ziyaret etmek, s. 106.
تَحَرَّجَ مِنْ ٧ : خرج V. tartı: haram görmek, s. 166. dn. 331; günah işlemekten kaçınmak, s. 193.
حَرْف : حرف bir sepetin kenarı, s. 102, dn. 164.
حَرْق : VIII. tartı: çok öfkelenmek, s. 90.
حَسَب : VIII. tartı: bir mükafat peşinde koşmak, s. 184, dn. 396.
حَصْب : حصبة I. tartı: birine küçük taşlar atmak, s. 101, dn. 161.
حُكْمَك : حكم kendi teklifini yap, s. 180; krş. *Egâni* 20. 115 de 'Urve bin Hizâm; bkz. İbn Khaldûn,

- Muqaddimah* I. 197, Quatremère; Ibn el-Cerrâ, *el-Vereke* II (Cairo 1953); Taberî I, 829. Yâkût, *Irşâd* 2. 207/6. 24 ve II. 37.
- حلقه علي حاله (şarkıcı için) boğazi en iyi durumdaydı, s. 136 dn. 266; s. 160.
- حُلْدُجَة : güçlü develer, s. 62.
- احمق : VI. tartı: kendine budala süsü vermek, s. 19, dn. 4 krş. Ibn er-Rûmî, *Divân* 259 (Cairo 1335/1917), kaderle ilgili olarak; es-Sefedi, *Nekt el-Himyân* 226 (Cairo 1329/1911); Yâkût *Irşâd* 6. 137/16. 209 ve 7. 225/19. 245; budala, s. 11, dn. 13; s. 11, dn. 14.
- حمل علي نفسه : tıkabasa yemek, s. 128; V. tartı: birinin yerine bir şeyi üzerine almak, s. 88.
- حوط ورآء بحيطان II : حوط II. tartı: etrafına duvarlar ördürmek, yanına kimseyi yaklaştırmamak, s. 115.
- خَبَاز : garson, ahçı (*medire* yapan biri), s. 81, dn. 100;
- أخْبَصَة خَبِيس : un helvası, s. 153, dn. 306 Zemehşeri, Keşşaf I. 207 (Bulak 1318-9) da bkz.
- ختم : V. tartı: mühür yüzüğü takmak, taşımak.
- خُرَافَات : uydurma hikâyeler, s. 11, dn. 14; مخرفون (؟) مخرفة : 13.
- خَيْرُ رَاكِي : (kamıştan) sepet vb. yapan sanatkâr, s. 102, dn. 164.
- خسب : I. tartı: (bir yarışmada) ilk sözü almak, başlamak, s. 64, dn. 13.
- خفأ : II. tartı: namazını kısaltmak,

- s. 185, dn. 397.
- مُخْتَلِفُ الْخَلْقَةِ : çirkin görünüşlü, s. 107.
- خُلوة : yalnız başına olma, yani rahat ve eğlenceli bir grup içinde olma hali, s. 134, dn. 258.
- خُمْل : bir kumaşın saçağı, havı, tüylü yüzü, s. 187, dn. 406.
- دُعَابَة : şakalar, s. 11, dn. 13; s. 19, dn. 39.
- دفع : I. tartı: دفعه في birini (çırak olarak) bir meslek sahibinin yanına vermek, s. 75.
- دَلال : çöpçatan, pezevenk, s. 14, dn. 25.
- دَوْدِيكَيْن : (Farsça) (bir zar oyununda) hepyek s. 158, dn. 316.
- ديوان : ev halkı, aile (okunuşu kesin değil), s. 63, dn. 10.
- رسل : V. tartı: sakın durmak, s. 98, dn. 152. علي رسلك bkz.
- قطع : دفع.
- رفع (الاسواق) : I. tartı: (çarşılarda) faaliyetleri durdurmak, s. 93, (saklamak, biriktirmek için) bir tarafa kaldırmak, s. 153.
- رفع : رفع budala, deli, s. 11, dn. 14.
- رَقَاعَة : soytarlık, s. 11, dn. 13; s. 19, dn. 42.
- غناء الركبَان (الركبانية) : binicilerin şarkısı, s. 74, dn. 70.
- رخم : I. tartı: yrlamak, şarkı söylemek (konuşma dilinde), s. 134.
- مزامير داود : Davud'un mizmarları (utları), s. 168, dn. 342; s. 176.
- سبقه : II. tartı: سبقه bir şey için yarışmak, s. 64, dn. 13.

سَدَك : büyük sepet, s. 136.
 سَمِي : I. tartı: (uşak olarak) çalışmak, s. 68, dn. 34.
 سَقَط : I. tartı: şöhretini kaybetmek, s. 150; IV. tartı: birinin şöhretini yıkmak, s. 149; سَقُوط : budalalık, s. 19, dn. 42.
 سَوْد : V. tartı: bir duvara tırmanmak, s. 163.
 شَبَه : II. tartı: شَبَه hayal görmek, s. 130.
 صَدَقَة : hayır vakfı, s. 111, dn. 192; s. 115, 136.
 صَنَع : صَنَاعَة , صنعان : kaba güldürü sanatçıları, s. 11 dn. 13.
 صَم : الَصَم "penis" için kullanılır, s. 145.
 ضَحَك : مُضْحِك güldüren kişi, komedyen, s. 11, dn. 14; ضَاكَل : şakalar, s. 11, dn. 13.
 ضَرَط : ضَرَطَات gaz kaçırmada usta olanlar, s. 11 dn. 13.
 طَلَق : امرأته (عُرْسَة) طالق (الطلاق) : bahse girerim ki, s. 84, dn. 105; s. 146, 151-152, 184.
 طَمَع : طَمَاع açgözlü, s. 25, dn. 50.
 طَعْمَة : عَجْوَة lezzetli hurmalar, s. 136, dn. 264.
 قَوْس : قَوْس عَرَبِيَّة arap yayı, s. 107, dn. 187.
 عَرَف : II. tartı: (kaybolmuş bir eşyayı) ilan etmek, s. 78; V. tartı: (kaybolmuş bir eşyayı) bulduğunu ilan etmek, s. 78.
 عُرْب : عُرْبُ الْبَيْت bir et biçimi için kullanılan Medine deyiimi: evin çatısı s. 111.
 عُرْوَة : su kovası (belli bir

metaforik anlamda), s. 95, dn. 142.
 عَشِيَّة : öğleden sonra, s. 107, dn. 177.
 عَقْلِيَّة : budala (ahmak), s. 14, dn. 24.
 عَلِي : V. tartı: yemekten uzak durmak, yemede çekingen davranmak, s. 128, dn. 244; s. 150; VI. tartı aynı anlam, s. 128, dn. 244; hasta olduğunu ileri sürmek, s. 128, dn. 244; VIII. tartı: hasta ileri sürmek, s. 128, dn. 244; hastaymış gibi yapmak, s. 182, dn. 393.
 عِلَك : عِلَك sakız, reçine, s. 119, dn. 217.
 عَلِي وَعَلِي : vurgu cümlesini başlatır, s. 130, dn. 246; s. 147.
 كَسْر : عَوْنَر bkz. عَوْنَر : IX. tartı: kaynamak (tencere?), s. 148; krş. 'Askeri, Me'dni, I. 315.
 مَفْعَل : budala, deli, s. 11, dn. 14; s. 15.
 نَج : VII. tartı: bacakları ayrı bir şekilde, s. 118, dn. 215.
 فَرَض : I. tartı: فَرَض لَهُ birine ücret vermek, s. 136.
 فَصَن : فَصَن zar, s. 158.
 فَكَاة : فَكَاة fıkralar, s. 11, dn. 13.
 قَرَب : III. tartı: قَرَب الْخَطَر birkaç adım atmaya çalışmak, s. 130.
 قَطِيفَة : kadife, elbise, s. 78, 187.
 قَلْب : I. tartı: قَلْب مَالَا parayı kullanmak (değiştirmek?) s. 103.
 قِيَام : قِيَام namazın Kur'an okunan ve ayakta icra edilen kısmı, s. 71, dn. 48.

کسر : VII. tartı (yarışmada) yenilmek, s. 91. کَسِرَ (biri biraz total, diğeri biraz kör, hiçbiri işe yaramayan iki kişi) atasözünde کَسِرَ وَغَوَّرَ كُلَّ غَيْرِ خَيْرٍ s. 166, dn. 333.

کندر : sakız, s. 119, dn. 217.

لَبَان : sakız, s. 119, dn. 217.

لَا : acil bir dileği ifade eden bir cümleyi başlatır s. 89, dn. 124; s. 126.

ملح : V. tartı: قَلَعَ (halk) içtenlikle yemek, s. 82.

ملك : IV. tartı: أَمْلَكَ كَلَامَهُ (aşır) bir şey söylemesine, kendini toplamasına fırsat vermek, s. 135 vd.

ماج في : موج I. tartı: (bir olaydan) heyecanlanmak, s. 76.

نَاحِيَةٌ : kenar, s. 114.

نَوَادِر : fıkralar, s. 11, dn. 13.

نَصَب : bir şarkı söyleme üslubu, s. 74, dn. 70.

نَضْر : sıska, küçük kuş (Medine deyimini), s. 150.

نقط : II. tartı birine

(şarkıcı) bir ücret vermek, s.136.

نَهْلَا نَهْلَا = نَهْلَا نَهْلَا yeter, yeter, s. 135, dn. 263.

نَوْمَةُ الضُّحَى : sabah uykusu, s. 15, dn. 29.

وَد : bkz. وِد

وِد : I. tartı: eskimek, yıpranmak (elbise), s. 79.

وَجْه : V. tartı: تَوَجَّهَ لشيء işinde ilerleme göstermek, s. 75.

وَرْدَان : bir tür bit, s. 70, dn. 46.

وَقَعَ الْبَاب : kapının hareketi (açılması), s. 188.

وَمَد : I. tartı الرَمْلَةُ eskimek, aşınmak (elbise), s. 79; eski püskü elbise, paçavra, s. 79, 187 (bu son yerde metinde الرَمْلَةُ¹ veya الرَمْلَةُ var.

يَكَنَّ : (Farsça) دُونِ كَيْنٍ veya يَكَنَّ hepyek (bir zar oyununda) s. 158, dn. 316

A. Budalalar, Soytarılar, Eğlendiriciler

- B** Başbaş, 71
 Bint Verdân (Eş'eb'in karsısı), 41, 68, 70, 78, 97, 111, 128, 160
 Bunân et-tufeyli, 131
- C** Cûhâ 5 vd., 11, 15, 150, 185
- D** ed-Dârimî, 13
 Dâvûd el-Mus'eb, 191
 ed-Dellâl, 137, 160
 Demdem el-Medinî (Ebû Demdem'e bkz.)
 Dibâcet el-Haram, 114 vd.
 Dibâcet el-Medenîye (Dibâcet el-Haram'a bkz.)
 Diogenes, 20
- E** el-Ebcer, 170
 Ebû Demdem, 13, 16
 Ebû Dulâme, 24
 Ebû 'Elkeme, 16 vd.
 Ebû l 'Enbes, 20
 Ebû l 'Eynâ, 19, 153
 Ebû Fir'evn, 21
 Ebû l Gusn Nûh, (Cûhâ'ya bkz.)
 Ebû l 'lber, 19
 Ebû Ke 'b el-kâss, 17
 Ebû Me'n el-Gifârî, 13

- Ebû Nuvâs, 24
 Ebû Ömer el-E'rec, 13
 Ebû s-Sâ'ib el-Mehzûmî, 12
 Ebû Sevâre(?), 16
 Ebû Sikke, 13
Eş'eb sık sık
 Ebû Ubeyd el-Hurremî, 16

- F** Find (Ebû Zeyd) 14, 167
 Fvrs, 20
- G** el-Gâdirî, 12, 122-123, 149-150
- H** Hebeş, 5
 Hevmel, 119
 Hevşeb el-Esedî, 12
 Hibetullâh, 15
 el-Hişâmî, 71
 Hubbet el-Mediniye, 109
 Hutemî ed-Dellâl, 14
 el-Huzelt, 176
 Huyey (Hubbâ'ya bkz.)
 Hvsi, 21

- I** İbni Ahmer , 13, 16
 İbni Ayşe (Muhammed bin Ayşe'ye bkz.)
 İbni Bâne, 18
 İbni Câmî, 62
 İbni Ebî 'Atik, 19, 36, 146, 180, 187
 İbn el-Cessâs, 21

¹ Atıflar sayfalaradır. Alfabetik sıra olarak Türk alfabesi alınmıştır. Alfabetik düzende harf-i tarif göz önüne alınmamıştır.

- İbni Ebî 'Elkeme, 17
İbn el-Mevsili (İshâk ?), 16
İbni Seyâbe (Sebâbe), 191
İbni Sureyc, 127, 137, 176, 194
İbn eş-Şûnizî, 15
İbni Ya'kub, 16
'İkrit, 14
- K Kalûs, 13
Karakûş, 24
Kend (Find'e bkz.)
Kerkops, 20
el-Ketirânî, 170
Korax, 20
Korydos, 20
- M Mâlik bin Ebî Şemh, 116
Me 'bed, 137, 160
Mesrûr el-Evsî, 13
Mezyed (Muzebbid'e bkz.)
Muhammed bin Ayşe, 146, 168
Muhammed bin Cebr, 170
Museylime, 198
Muzebbid el-Medenî, 22, 84, 152, 159, 192
- N en-Nâdirî (el-Gâdirî), 122
Nasreddin Hoca (Nasr ed-din) 5, 20, 24, 189, 191
Nevmet ed-Duh â, 15
Nûh Ebû l Gusn (Cûhâ'ya bkz.)
- R Rubeyhe eş-Şemmâsiye, 168
Ryts, 20
- S Sa'îd bin Mes'ûd (el-Huzeli'ye bkz.)
Sevre el-A'rabî, 16
- Seyfeveyh, 17, 185
Sibeveyh (Seyfeeyh'e bkz.)
Sibeveyh el-Mısırî, 17, 23 vd.
Sumame bin Eşres, 189
es-Süeymiye, 121
- Ş Şu'ayb bin Cubeyr (Eş'eb'e bkz.)
Şu'ayb bin 'Ubeyde bin Eş'eb 40, 113, 116, 162
- T Tuveys, 15, 126, 137, 140, 204
- U 'Ubeyde bin Eş'eb 41, 65, 112, 116 vd., 123, 149, 162, 170, 189
'Urkûb, 205
'Urve bin Abdullah, 12
- Ü Ümmü Helendâc (Eş'eb'in annesi), 34, 55, 62 vdd., 76, 105
Ümmü Hevmel (Hevmel'e bkz.)
- Y Yûnus (el-Kâtib), 116
- Z Zeyd el-Ensârî, 72
Zvr el-Frk(?) el-Ensârî, 167
- B. Genel*
- A Abbas bin el-Ferec er-Riyâşî (er-Riyâşî'ye bkz.)
el-Abbas bin Meymûn, 76
Abd es-Seyyid (Muterrizî'nin babası), 198
Abd-Şems bin Abd-Menâf, 194
Abdullah bin el-Abbas, 185, 201
Abdullah bin Ebî Bîşr bin Osman

bin el-Mugire, 120
 Abdullah bin Ebî Sa'd
 (Abdullah bin 'Amr bin Ebî
 Sa'd'a bkz..)
 Abdullah bin 'Amr bin Ebî Sa'd,
 72, 73, 78, 85, 92, 133,
 136, 152, 160, 170
 Abdullah bin 'Amr bin Osman, 35
 d., 42, 81, 96, 128 vdd.,
 177
 Abdullah bin Cafer bin (Ebî
 Tâlib), 72, 74
 Abdullah bin el-Hasan bin el-
 Hasan bin Ali, 35, 162 vdd.
 Abdullah bin Hilâl el-Bezzâz , 201
 Abdullah bin Muhammed bin
 Abdullah bin 'Amr bin Osman,
 35, 177
 Abdullah bin Muhammed bin
 Abdurrahman bin Ebî Bekr
 (İbni Ebî 'Atik,Dizin A'ya
 bkz..)
 Abdullah bin Muhammed bin Ebî
 Selime, 115
 Abdullah bin Muhammed bin
 Hârûn (et-Tevvezî'ye bkz..)
 Abdullah bin Mus'eb (bin Sâbit
 bin Abdullah bin ez-Zubeyr),
 71, 137
 Abdullah bin Ömer 35, 77, 101,
 125 vdd., 186, 206
 Abdullah bin Şu'ayb ez-Zubeyrî,
 85
 Abdullah bin Zekvân (Ebû z-
 Zinâd'a bkz.)
 Abdullah bin ez-Zubeyr , 42, 63
 Abdurrahman bin Abdullah bin
 Ebî Bekr bin Süleyman bin Ebî

Heyseme, 99
 Abdurrahman bin Abdullah
 ez-Zuhrî, 88
 Abdurrahman bin el-Hakem, 75
 Abdurrahman bin el-Hakem
 (Mervân'ın kardeşi), 171
 Abdurrahman bin el-Cehm, Ebû
 Müslim, 69, 75, 81, 102-107,
 110, 141
 Abdülaziz bin Ahmed (Egâni'nin
 yazarının büyük amcası),
 120
 Abdülaziz bin el-Muttalib bin
 Abdullah, 198
 Abdülgâni bin Sa'id el-Ezdî, 22,
 51
 Abdülmuttalib bin Abdullah bin
 Yezid bin Abdülmelik, 64
 Adem, 108
 el-'Adlî, 158
 Ahmed (Ahmed bin Abdülaziz el
 Cevherî ve Ahmed bin Ebî
 Tâhir'e bkz.)
 Ahmed bin Abdülaziz el-Cevherî
 66-71, 74-92, 97-112,
 131(?) 133, 136, 139-141,
 207
 Ahmed bin Ebî Heyseme (İbn Ebî
 Heyseme'ye bkz.)
 Ahmed bin Ebî Tâhir (Tayfûr),
 157
 Ahmed bin el-Hâris el-Herrâz,
 108, 157
 Ahmed bin Hârûn (el-Berdîcî),
 50-51
 Ahmed bin el-Hasan el-Bezzâz,
 118
 Ahmed bin İsmâilel-Yezîdî, 67, vd.

Ahmed bin Muaviye bin Bekr, **78**

Ahmed bin Muhammed bin İshāk
(Heremî bin Ebî l 'Alâ'ya
bkz.)

Ahmed bin Sa'id ed-Dimeşki,
112, 121, 132

Ahmed bin Yahyâ, Ebû l-Hasan
71, 102, 106, 139

Ahmed bin Yûsuf bin ed-Dâye, **31**

Ahmed bin Zubeyr bin Ebî
Heyseme (İbn Ebî
Heyseme'ye bkz.)

el-Acurrî, **158**

Afrodisyaslı Alexandros, **212**

el-'Alâ bin 'Amr ez-Zubeyrî, **133**

Ali bin el-Abbâs el-Mecûsî, **217**

Ali bin Ebî Tâlib **9, 35, 202**

Ali bin el-Cehm, **38**

Ali bin el-Hasan bin Hârûn **92**

Ali bin Muhammed en-Nevfelî,
90, 207

Ali bin Rabban et-Taberî, **210**

'Amir bin Abdullah bin ez-Zubeyr,
100

'Amir el-Kârî, **64**

'Amir bin Lu 'eyy, **110, 146**

'Amr bin Ahmed bin el-'Emerred
(İbni Ahmer, Dizin A'ya bkz..)

'Amr bin ed-Dehhâk bin Mehled,
200

'Amr bin Osman **35, 64, 103,**
115

'Amr bin ez-Zubeyr, **133**

Aristoteles, **211**

Artemiodorus, **213**

'Attâb bin Asîd, **114**

'Avane binel-Hakem, **179**

Ayşe bint Ebî Bekr, **14**

Ayşe bin Osman, **35, 42, 63, 67,**
75, 92

Ayşe bin Sa'd bin Ebî l-Vakkâs,
14, 166

Ayşe bin Talhâ, **35, 179**

B Bâzudh, **210**

Begevî (Muhammed bin İshâk'a
bkz..)

Bekkâr (Ebû Bekr) bin Abdullah
(Zubeyr bin Bekkâr'ın
babası.), **67, 121**

Berdicî (Ahmed bin Hârûn'a bkz..)

el-Bermekî, **11**

el-Bermekî (Muhammed bin el-
Cehm'e bkz.)

Beşşâr bin Burd, **104**

el-Bezzâz (Bezzâr) (Ahmed bin el-
Hasan ve Abdullah bin
Hilâl'e bkz..)

Bişr bin el-Velîd bin Abdûlmelik,
141

el-Buhturî, **7**

C Cafer bin el-Mansûr, **136**

Cafer (es-Sâdık) bin Muhammed ,
97, vd.

Cafer bin Kudâme, **150, 156**

Cafer bin Süleyman (bin Ali bin
Abdullah bin el-Abbâs) **92,**
136, 160, 189

el-Câhiz, **8, 19, 158**

Cehm bin Helef, **106**

Cemîl, **194**

Cerîr, **38, 135, 138**

el-Cevherî (Ahmed bin
Abdûlaziz'e bkz.)

Constantinus Africanus, **211**

- D** ed-Darekutnî, **51**
 ed-Dehhāk bin Mehled (Ebū
 'Asım en-Nebil'e bkz.)
 ed-Demirî, **158**
 ed-Dimeşki (Ahmed bin Sa'id'e
 bkz..)
- E** 'Ebbād bin Musa, **73**
 Ebān bin Osman, **35** vd., **47, 88,**
102, 154 vdd.
 Ebān bin Süleyman, **181**
 Ebū 'Asım en-Nebil, **119, 159,**
201
 Ebū l 'Atāhiye, **15**
 Ebū l-Behterî (Vehb bin Vehb,) **72**
 Ebū Bekr bin Abdullah bin
 Mus'eb bin Sābit bin
 Abdullah bin ez-Zubeyr
 (Bekkār'a bkz.)
 Ebū Bekr bin Muhammed bin
 'Amr bin Hazm, **159**
 Ebū Bekr bin 'Ubeydullah bin
 Abdullah bin Ömer, **35,**
205 (?)
 Ebū Bekr bin Yahyā, **85, 97**
 Ebū Bekr ez-Zellāl ez-Zubeyrî, **97**
 Ebū l-'Eynā (Dizin A'ya bkz..)
 Ebū Eyyūb el-Medinî, Süleyman
 bin Eyyūb, **19, 146, 157**
 Ebū l-Ferec el-İsfahānî (Egānî'nin
 yazarı) sık sık
 Ebū Hānî el-A'mā **96**
 Ebū Hātım (es-Sicistānî), **186**
 Ebū Leheb, **167**
 Ebū Muhammed bin Sa'd
 (Abdullah bin 'Amr bin Ebī
 Sa'd'a bkz.)
 Ebū Musa el Eş'arî, **168**
- Ebū Musa el-Yezîdî, **96**
 Ebū Müslim (el-Horasānî), **15**
 Ebu Ömer (el-'Umerî'ye bkz..)
 Ebū Rabi'a, **85**
 Ebū Rukeyye, **64**
 Ebū Selime (Eyyūb bin Ömer'e
 bkz..)
 Ebū Sufyān bin Harb, **65**
 Ebū Süleyman el-Mantukî el
 Sicistānî, **217**
 Ebū l Veşşā (İbn el-Veşşā"ya bkz.)
 Ebū Yahyā (İsa bin Musa'ya bkz..)
 Ebū Zinād (Abdullah bin Zekvān)
67, 132
 el-Ehves, **174, 181**
 'Enbese bin Sa'id bin el-'As, **174**
 el-'Enezî, **79**
 el-'Ercî, **165**
 er-Erkemî (Gureyr bin Talha ve
 Hind bin Hemdān'a bkz.)
 Ervā bin Kureyz, **48**
 el-'Erzemi, **7**
 Esmā' bint Ebī Bekr
 el-Esmā'î, **42, 67, 74, 82, 136,**
153, 160, 189, 204
 Eyyūb bin 'Abāye, Ebū Süleyman
 el-Muhriẓî, **89, 174**
 Eyyūb bin Mesleme, **165**
 Eyyūb bin Ömer, Ebū Selime, **89**
 Eyyūb er-Ruhāvî (Urfalı Eyyū'a
 bkz..)
- F** Fatma (Fâtıme) bint el-Hüseyn bin
 Ali, **35, 42, 181**
 Fatma (Fâtıme) bint Osman (?),
42
 el-Fazl bin er-Rebi', **66**
 el-Ferezdek, **112**

Fuleyh bin Süleyman, 110

- G** Gıyâs bin İbrâhîm, **73**
Gureyr (?) bin Talha el-Erkemî,
64
- H** Habib bin Nasr el-Muhellebî, **120**,
159
el-Haccâc, **191**
Hâlid bin Abdullah bin 'Amr bin
Osman, **35, 99, vd..**
el-Halil bin Esed en-Nüşecânî,
168, 178
Harâ ez-Zenc (Osman bin 'Amr'a
bkz.)
el-Hâris bin Hâlid, **169**
el-Hâris bin 'Ubâd, **134**
el-Hârisî (Ziyâd bin 'Ubeydullah'a
bkz..)
Hârûn bin Muhammed (İbn ez-
Zeyyât'a bkz..)
el-Hasan bin Ahmed, **184**
el-Hasan bin Ali el-Heffâf **113**,
121, 127, 132, 157 vd.,
164
el-Hasan bin el-Hasan bin Ali, **35**,
162-164
el-Hasan bin el-Hasan bin el-
Hasan bin Ali, **35, 162-164**
el-Hasan bin Ebî'l Hasan el-Basrî,
202
el-Hasan bin Muhammed el-
Umevî (Egâni'nin yazarının
amcası) **72, 145, 164**
el-Hasan bin 'Uleyl (el-'Enezî'ye
bkz.)
Hâşimbin 'Abd-Menâf, **194**
Hâşim bin Muhammed el-Huzâ'î,

159

- el-Hâtibî(?), **96**
el-Heffâf (el-Hasan bin Ali'ye bkz.)
Hemdân el-Erkemî el-Mehzumî,
76
Hemmâd bin Ishâk el-Mevsilî, **64**,
137, 144, 152, 158, 172,
174
el-Heremî bin Ebî l'Alâ (Ahmed
bin Muhammed bin Ishâk),
34, 120, 127, 164, 174
el-Hessâf (el-'Umerî'ye bkz.)
el-Heysem bin 'Adî, **30, 68, 139**,
144, 145, 168, 178, 182
el-Hilâlî (Muhammed bin Harb'e
bkz.)
Hind bin Hemdân el-Erkemî el-
Mehzûmî, **76 vd.**
Hişâm bin Abdülmelik, **42**
Hişâm bin el-Velid (Sâhib el-
Begle), **85**
Horapollo, **213**
el-Hukeymî bin Muhammed bin
Ali, **11**
el-Huzâ'î (Hâşim bin Muhammed
ve Muhammed bin
Abdullah'a bkz.)
el-Hüseyn bin Abdülhamid, **86**
el-Hüseyn bin Ali, **35, 48, 92**,
107, 204
Hüseyn bin 'Uzeyr el-Himyer,
167
el-Hüseyn bin Yahyâ, **172, 174**,
180
- I** İbn el-Abbas (Abdullah bin
Abbas'a bkz.)
İbni 'Abd-rebbi, **9**

- Ibni Bâbe, **18** vdd.
 Ibn el-Cevzî, **8**
 Ibn ed-Dâye, Yûsuf bin İbrâhîm,
31, 65, 118, 123, 149
 Ibni Ebi Du'âd, **188**
 Ibni Ebi l-Ezher (Ibni Mezyed'e
 bkz..)
 Ibni Ebi Heyseme, Ahmed bin
 Zuheyr **70, 122, 127, 131**
 (?), **132**
 Ibni Ebi Heyseme (Abdurrahman
 bin Abdullah'a bkz.)
 Ibni Ebi Kuteyle (?) (Yahyâ bin
 Muhammed'e bkz.)
 Ibni Ebi Sa'd (Abdullah bin 'Amr'a
 bkz.)
 Ibni Ebi Selime (Abdullah bin
 Muhammed'e bkz.)
 Ibni Ebi Şeyh (Süleyman bin Ebi
 Şeyh'e bkz.)
 Ibn Eclân el- Fihri (İshâk bin
 İbrâhîm'e bkz.)
 Ibn el-Haccâc, **199, 205**
 Ibni Hazm (Ebû Bekr bin
 Muhammed e Muhammed bin
 'Amr'a bkz.)
 Ibni Herme, **154**
 Ibn el-Kâsım (Muhammed bin el-
 Kâsım'a bkz.)
 Ibni Kays er-Rukeyyât, **177**
 Ibni Kuleyb, **112**
 Ibni Kunâse, Muhammed bin
 Abdullah bin 'Abd el-'Alâ
181, 185
 Ibni Mâkûlâ, **22**
 Ibn el-Matrân, **215**
 Ibn el-Merzubân (Muhammed bin
 Helefe bkz..)
 Ibn el-Mevsilî (Dizin A"ya ve
 Hemmâ;İbrâhîm ve İshâk'
 bkz..)
 Ibni Mezyed, **14, 64, 137, 153**
 Ibni Mihreveyh (Muhammed bin
 el-Kâsım'a bkz.)
 Ibn el-Müneccim,Yahyâ bin Ali,
62
 Ibn en-Nedim (Fihrist'in yazarı),
11 vdd., **138**
 Ibni Osman (Zeyd bin 'Amr'a
 bkz.)
 Ibni Ömer (Abdullah bin Öme"e
 bkz.)
 Ibn er-Rûmî, **29**
 Ibni Sînâ, **217**
 Ibni Şeref, **206**
 Ibn el-Veşşâ, Muhammed bin
 Ahmed bin İshâk, **31, 119**
 Ibni Zebâle, **30, 153**
 Ibni Zebennec ,**154, 155**
 Ibn ez-Zeyyât, **181**
 Ibni Zulâk, **23**
 İbrâhîm bin Abdullah bin el-
 Cüneyd (İbrâhîm bin el-
 Cüneyd'e bkz.)
 İbrâhîm bin Abdurrahman bin
 'Avf, **34**
 İbrâhîm bin el-Cüneyd, **89**
 İbrâhîm bin Edhem, **181**
 İbrâhîm bin Herme (Ibni
 Herme'ye bkz.)
 İbrâhîm bin el-Mehdi **31, 65, 116**
 vd., **123, 149, 152, 170**
 İbrâhîm bin el-Ke'kâ', **186**
 İbrâhîm bin Zeyd, **174** vd.
 İbrâhîm el-Mevsilî, **62**
 'İkrime, **185, 201**

‘Ikrim bin Hâlid, **169**
 İsa, **8**
 İsa bin Musa (Ebû Yahyâ ?), **77** vd.
 İshâk bin İbrâhîm bin Eclân el-
 Fihri, **86**
 İshâk bin İbrâhîm el-Mevsili, **66**,
71, 137, 146, 172-174,
179, 181
 İshâk bin ‘Imrân, **211-215**
 İshâk bin Süleyman el-İsrâ’îlî,
214 vd.
 İskenderiyeli Clement, **209**
 İsmail bin Cafer (es-Sâdık), **97**
 vd., **110, 134**
 İsmail bin Yesâr, Ebû Fâ’îd **175**
 İsmail bin Yûnus eş-Şî’î, **176**
 ‘İyâd, **77**

K el-Kâsım bin Abdullah bin ‘Amr
 bin Osman, **35, 64**
 el-Kâsım bin Me’n, **11**
 El-Kâsım bin Muhammed bin Ebî
 Bekr, **35, 80, 89**
 el-Kâsım bin Muhammed
 ‘Ubeydullah bin Abdullah bin
 Ömer, **35, 205 (?)**
 el-Kâsım bin Yûsuf, **31**
 Kays bin Zerih, **142**
 el-Kelkeşendi, **22**
 Ke’neb bin el-Muharrir (Muhriż)
 el-Bâhili, **80, 136, 160**
 el-Ketenci(?), **11**
 el-Ketirânî, **170**
 el-Kindî, **211**
 Kudâme bin Cafer bin Kudâme
150
 el-Kudeymî, Muhammed bin
 Yûnus bin Musa, **119**

el-Kurânî (Muhammed bin Sa’d’e
 bkz.)
 el-Kureyzî (Muhammed bin
 Osman’a bkz.)
 Kuteyyir **62**
 el-Kutrubillî, İbni Sa’îd, **11**

M el-Mansûr, **43, 82, 136, 160**
 Ma’rûf el-Kerhî, **184**
 el-Mâzinî (Cehm bin Helefe bkz.)
 el-Medâ’îni **11, 19, 30, 69, 75**,
81, 84, 101-111, 133, 140
 vd., **157, 172, 180**,
184
 Me’dî bin Süleyman el-Minkarî,
89
 el-Mehdî, **12, 19, 43, 123, 207**
 el-Me’mûn, **67**
 Mervân bin Ebân bin Osman **35**,
47, 88, 94 vd.
 el-Merzubânî, **157**
 Mesleme bin Abdûlmelik, **165**
 Mesleme bin Hişâm, **165**
 Mesleme bin İbrâhîm bin Hişâm,
165
 Meter, **181**
 Michael (Bâzudh), **210**
 el-Minkarî (Me’d bin Sleyman’a
 bkz.)
 Miskeveyh, **210**
 Muaviye, **42, 65**
 el-Muberrred, **177**
 el-Mu’emmeli (Yezîd bin Vehb’e
 bkz.)
 el-Muhellebî (Habib bin Nasr’a
 bkz.)
 Meymûne (Peygamber’in karısı),
65

Miskîn ed-Dârimî, **13**
 Muhammed (Peygamber), **7-10, 72-74, 123-126, 201**
 Muhammed bin 'Abbâd bin Musa, **14, 92**
 Muhammed bin el-Abbas el-Yezîdî, **178**
 Muhammed bin Abdullah bin 'Abd el-A'lâ (İbni Kunâse'ye bkz..)
 Muhammed bin Abdullah bin 'Amr bin Osman, **35, 177**
 Muhammed bin Abdullah bin Cafer bin Süleyman, **92**
 Muhammed bin Abdullah bin Mâlik (el-Huzâ'î), **152**
 Muhammed bin Abdullah el-Ya'kübî, **68, 97**
 Muhammed bin Ahmed bin Mezyed el-Büsencî (İbni Mezyed'e bkz..)
 Muhammed bin Ahmed el-Hasanî, **200**
 Muhammed bin 'Amr bin Hazm, **90 vdd.**
 Muhammed bin 'Amr bin Osman (?), **35, 67**
 Muhammed bin Cafer es-Seydelânî en-Nahvî, **177**
 Muhammed bin el-Cehm, **69**
 Muhammed bin Cebr (Dizin A'ya bkz..)
 Muhammed bin Ebî l-Ezher (İbni Mezyed'e bkz)
 Muhammed bin el-Hakem, **179**
 Muhammed bin Harb el-Hilâlî, **92**
 Muhammed bin Helef bin el-Merzubân, **152**

Muhammed bin el-Hüseyn bin Abdülhamid, **86 vd., 133**
 Muhammed bin İshâk el-Müseyyebî, **99**
 Muhammed bin İshâk el-Ya'kübî (el-Begevî ?), **179**
 Muhammed bin el-Kâsım bin Mihreveyh, **67-71, 74-89, 97, 101-113, 133, 136, 139-145, 162, 170, 207**
 Muhammed bin Mezyed (İbni Mezyed'e bkz..)
 Muhammed bin Mihreveyh (Muhammed bin el-Kâsım'a bkz.)
 Muhammed bin Muhammed, Ebû Tâhir ez-Zubeyr(?), **133**
 Muhammed bin Osman bin, **16**
 'Affân(?), **67**
 Muhammed bin Osman el-Kureyzî, **78**
 Muhammed bin Ömer, **185**
 Muhammed bin Süleyman (bin Ali bin Abdullah bin el-Abbâs), **92**
 Muhammed bin Tûlûn, **178**
 Muhammed bin Yahyâ en-Nahvî, **132**
 Muhammed bin Yûnus bin Musa (el-Kudeymî'ye bkz.)
 Muhammed en-Nevfelî, **90, 207**
 el-Muhrizî (Eyyûb bin 'Abâye'ye bkz..)
 el-Muhtâr, **40, 63, 66**
 Musa bin Salih bin Şeyh, **89**
 Mus'eb bin Abdullah bin Mus'eb bin Sâbit bin Abdullah bin ez-Zubeyr (Zubeyr bin

- Bekkâr'ın amcası **31, 34, 71, 101, 112, 120, 128, 132, 139, 146, 157-160, 164, 167**
- Mus'eb bin Abdullah bin Osman (?), **131**
- Mus'eb bin Osman bin Mus'eb bin 'Urve bin ez-Zubeyr, **128, 131**
- Mus'eb bin Sâbit bin Abdullah bin ez-Zubeyr, **148**
- Mus'eb bin ez-Zubeyr, **63, 66, 179**
- Museylime, **198**
- el-Museyyebî (Muhammed bin lshâk'a bkz.)
- el-Mutualib bin Abdullah, **198**
- N** Nâfi', **186**
- Nâfi' bin Nâfi' bin Abdullah bin ez-Zubeyr, **101**
- Nevfel bin 'Abd-Menâf, **194**
- en-Nevfelî (Ali bin Muhammed'e bkz..)
- en-Nisâbürti ('Ukalâ el-Mecânîn'in yazarı.), **137**
- en-Nuşecânî (Halîl bin Esed'e bkz.)
- en-Nuveyrî **8** vd..
- O** Osman bin 'Affân, **35, 42, 47** vd., **65-69, 76** vd., **94, 123, 156, 204, 207**
- Osman bin 'Amr bin Osman, Harâ' ez-Zenc, **35, 95** vd.
- Osman bin Fâ'iz, **201**
- Osman bin Muhammed, **74**
- Osman bin Munzir (bin Mus 'eb bin 'Urve bin ez-Zubeyr), **120**
- Ö** Ömer bin Abdülaziz, **70**
- Ömer bin Ebî Rebi'e, **15, 116, 166, 173, 193**
- Ömer bin el-Hattâb, **35, 101, 124** vd.
- Ömer bin Şebbe, **30, 66, 74, 89, 153, 176**
- Ömer bin 'Ubeydullah bin Me'mer, **179**
- Ömer el-Vâdî, **64**
- P** Palladius, **213**
- R** er-Râzi, Muhammed bin Zekeriyâ, **158**
- er-Rebi' bin Se'leb, **72**
- er-Rebi' bin Yûnus, **42, 67**
- er-Reşîd, **116**
- Reşîd ed-din en-Nâbulusî, **206**
- Rıdvân bin Ahmed es-Seydelânî, **64, 123, 149**
- er-Riyâşî, Abbas bin el-Ferec, **89, 159**
- S** Sâbit bin Abdullah bin ez-Zubeyr, **148**
- Sa'de bint Sa'îd bin Hâlid bin 'Amr bin Osman, **34, 142** vd.
- Sa'îd bin 'Amr bin Osman (?), **141**
- Sa'îd bin el-'A.s **42, 107**
- Sa'îd bin el-'As bin Sa'îd bin el-'As, **63**
- Sa'îd bin Hâlid bin 'Amr bin Osman, **35, 139**

- Sâlih bin Abdülkuddûs, 7
- Sâlim bin Abdullah bin Ömer,
Ebû Ömer, 33, 73 vd., 77-
80, 102, 110, 128-131,
134 vd., 196-199, 204 vd.
- Sâlim bin Ebî l Ce'd, 201
- Secundus, 213
- Selime, 201
- Selmâ bint Sa'îd bin Hâlid bin
'Amr bin Osman, 141
- Sevvâr bin 'Abd, 89
- es-Seydelânî (Muhammed bin
Cafer ve Rıdvan bin Ahmed'e
bkz.)
- es-Seymerî, Muhammed bin İshâk
(Ebû'l 'Enbes Dizin A'ya
bkz..)
- Su'dâ (bkz.Sa'de)
- Sukeyne bint el-Hüseyn bin Ali,
34 vd., 48, 113-118, 132,
152, 172 vd., 182
- Süleyman (Kral), 190
- Süleyman bin Abdülmelik , 113,
117
- Süleyman bin Ebî Şeyh, 179
- Süleyman bin Ali bin Abdullah bin
el-Abbâs
- Süleyman bin Eyyûb (Ebû Eyyûb
el-Medîni'ye bkz..)
- Sumâme bin Eşres, 189
- T Talha bin Abdullah ('Ubeydullah)
et-Telhî, 177
- et-Tenûhî, 21
- Terefe, 175
- et-Tevhidî, 11, 216
- et-Tevvezî, Abdullah bin
Muhammed bin Hârûn
- U 'Ubeydullah bin Abdullah bin
Ömer, 35, 205
- 'Ubeydullah bin Ebî Sa'îd eş-Şerîf
es-Sagîr, 19
- 'Ubeydullah bin el-Hasan bin
'Ubeydullah bin el-Abbâs bin Ali
bin Ebî Tâlib, 67
- 'Ukbe bin Ebî Mu'eyt, 48, 202
- el-'Umerî (Ebû Ömer el-Hessâf),
145, 168, 178
- Urfalı Eyyub, 210
- Ü Ümmü Ömer bint Mervân, 139
- V el-Vâkidî, 42, 77
- Veb bin Vehb (Ebû l Behter'ye
bkz.)
- el-Velid II bin Yezîd, 36, 42, 141-
144, 170 vd., 178 vd.
- el-Veşşâ' (İbn el-Veşşâ'ya bkz.)
- el-Vezir el-Magnibî, 22
- Y Yahyâ bin el-Hasan bin
Abdülhâlik bin Sa'îd ez-
Zeynebî, 76
- Yahyâ bin Muhammed bin Ebî
Kuteyle, 97, 133 vd.
- Yahyâ bin 'Urve bin ez-Zubeyr, 85
- el-Ya'kûbî (Muhammed bin
Abdullah ve Muhammed bin
İshâk'a bkz.)
- Yezîd bin Hâtım (Mısır valisi),
104
- Yezîd bin Vehb el-Mu'emmeli, 74
- Yezîd bin el-Velîd, 178
- el-Yezîdî (Ahmed bin İsmail ve
Muhammed bin el-Abbâs'a
bkz..)

- Yûsuf bin İbrâhîm (İbn ed-Dâye'ye bkz.) **34, 67, 88, 100, 112, 115 vd., 120, 127, 132, 159, 164-167, 174, 177, 197-198**
- Z Zebennec (?) (İbni Zebennec'e bkz.) **ez-Zubeyrî (Abdullah bin Şu'ayb; Ebû Bekr ez-Zellâl; el-'Alâ' bin 'Amr; Muhammed bin Muhammed; Ebû Tâhir(?); Mus'eb bin Abdullah'a bkz.)**
- Zeyd bin 'Amr bin Osman, **35, 48, 113-115, 132, 172 vd., 182**
- ez-Zeynebi (Yahyâ bin el-Hasan'a bkz.) **ez-Zuhrî (Abdurrahman bin Abdullah'a bkz..)**
- Ziyâd bin 'Ubeydullah (Abdullah el-Hârisî), **81 dv., 103, 146, 153**
- ez-Zubeyr (bin el-"Evvâm), **63**
- ez-Zubeyr bin Bekkâr, **9, 25-31,**

s. : sayfa.

bkz. : bakınız.

krş. : karşılaştırınız.

dn. : dipnot.

mad. : madde

age. : adı geçen eser

aş. : aşağıda

yuk. : yukarıda

vd. : ve devamı (İngilizce following: f)

vdd. : ve devamının devamı (İngilizce: ff)

Minyatür: I

“İkisi keçi kılığına bürünmüş gezgin dansçılar ve eğlendiriciler.”

Mirzâ Muhammed el-Hüseynî'nin eseri olduğu düşünülmekte ve 1022/1163 yılında tarihlenmektedir.

Freer Gallery of Art, No. 07.157. Burada Smithsonian Institution Freer Gallery of Art, Washington D.C'nin nazik müsaadesiyle yayımlanmaktadır.

Leningrad, Hermitage Müzesi'nde bulunan ve üçüncü bir keçi kılığında dansçıyı içeren bu resim (minyatür), daha önce yapılmış bir resmin üslubuna öykünmüştür. Bu daha önceki resim muhtemelen (XVI. yüzyılın üçüncü çeyreğinde) Muhammedî tarafından yapılmıştır. Bkz. F.R. Martin, *The Miniature Painting and Painters of Persia, India and Turkey*, cilt 2, resim 102 A (London 1912).

Muhammedî'nin minyatürünün en az iki diğer versiyonu bilinmektedir. Minyatürdeki konunun önceleri dervişleri temsil ettiği düşünülmektedir. Bkz. F.W. Arnold, *Painting in Islam*, 112 vd. ve resim XLVII (Oxford 1928).

Minyatür: II

“Bir sütun üzerinde vücudunu eğip bükten cambaz.”

Eski Kahire'de, Deyr el-Benât Kıptî manastırının ağaçoyma panelinden bir ayrıntı. Bu parça bugün Kıptî Müzesi'nde 835 numarada kayıtlıdır.

Fatimî dönemi. XI. yüzyıl ortası. R. Ettinghausen'in bu obje üzerine ayrıntılı bir tartışması yakın bir gelecekte yayımlanacaktır.

Minyatür: III

“Ziyarette bir obur.”

Leningrad, Bilimler Akademisi Müzesi'nde bulunan Harîrî'nin *Makâmât*'ının elyazmasından. Bu eser tarihlendirilmemiştir; ancak muhtemelen 1230-1240 yılları arasında yazılmış ve resimlendirilmiştir; çünkü bu elyazmasının minyatürlerinin Bibliothèque Nationale, Arapça Elyazmaları Bölümünde 5847 numarayla kayıtlı olan, 6344/1237 yılına tarihlenen ve Leningrad elyazması gibi Irak kaynaklı olan elyazmasının minyatürleriyle akrabalığı vardır. Bkz. P.W. Schulz, *Die persisch-islâmische Miniaturmalerei*, cilt 2, resim 9 A (Leipzig 1914).

Minyatür: IV

“Birbiriyle dövüşen iki adam.”

Baltimore, Walters Art Gallery'nin mülkiyetinde bulunan yaklaşık 1300 yılına tarihlenen İran çinisi. Burada Walters Art Gallery'nin nazik müsaadeleriyle yayımlanmaktadır.

Minyatür: V

“Bir kürsü veya ip üzerinde dans eden çocuk”

II numarada anılan aynı ağaçoyma panelden.

Minyatür: VI

“Bahçe kapısında sadaka alan dilenci.”

“Bir bahçe kameriyesinde eğlenen şehzade”yi gösteren bir minyatürden ayrıntı. Bu minyatür 963-972/1556-65 yılları arasında, Horasan’da, Şah Tahmasp’ın bir yeğeni olan Ebu’l Feth İbrâhîm Mirzâ için yazılmış Câmî’nin *Heft Evrenğ*’ini içeren bir elyazmasında *Subhet el-Ebrâr*’ı tasvir etmektedir.

Freer Gallery of Art, No. 46. 12, varak 179b, yayımlanmamış. Freer Gallery bu elyazmasının bir yayımını hazırlamaktadır. Burada Smithsonian Institution, Freer Gallery of Art’ın nazik müsaadesiyle yayımlanmaktadır.

Minyatür: VII

“Geniş bir seyirci kitlesi önünde kan alma (hacamat).”

III numarada anılan aynı resimden. Bkz. Schulz, *age.*, cilt 2, resim 6 A; E. Kühnel, *Miniaturmalerei im islâmischen Orient*, resim 10 (Berlin 1923).

Minyatür: VIII

955/1548 yılına tarihlenen ve Şiraz’da kaleme alınmış olan Nizâmî’nin *Hamse*’sinin bir elyazmasındaki Mahzen el-Esrâr’a yapılmış olan resim.

Freer Gallery of Art, No. 08.261. Burada Smithsonian Institution Freer Gallery of Art’ın nazik müsaadeleriyle yayımlanmaktadır. Bkz. G.D. Guest, *Shiraz Painting in the Sixteenth Century*, özellikle 33-35. sayfalar ve resim 3 (Washington 1949. Freer Gallery of Art Oriental Studies, No. 4).

Minyatür: IX

“Birbirinin ayağa kalkmasına yardım eden iki sarhoş.”

Yaklaşık 1575 yılına tarihlenen İran minyatürü. Minneapo-

lis Institute of Arts, No. 51.37.32. Burada Minneapolis Institute of Art. Minneapolis, Minnesota'nın nazik müsaadeleriyle yayımlanmaktadır. Bkz. E. Schroeder, *Iranian Book Painting. An Introduction*, resim 6 (New York 1940).

Minyatür: X

“Yorgun bir atı gösteren sokak sahnesi.”

VI numaralı resimle ilgili olarak anılan Câmî'nin elyazmasında bulunan *Silsile el-Zeheb*'de bir at pazarının tasvir eden minyatürden detay.

Freer Gallery of Art, 46. 12, varak 38b. yayımlanmamış. Burada Smithsonian Institution, Freer Gallery of Art'ın nazik müsaadeleriyle yayımlanmaktadır.

Minyatür: XI

“Amuda kalkmış bir canbaz.”

II numaralı ağaçoyma panelden.

1941'de Berlin'de (Almanya) doğdu. Felsefe doktorasını 1935'te Berlin Üniversitesi'nden aldı. İlk derslerini Cincinnati'de verdi; ardından 1948'de Pennsylvania Üniversitesi'nde Sami Dilleri Profesörü oldu. 1956'da Yale Üniversitesi'ne gitti, buradan 1985'te Yakın Doğu Dilleri Ordinaryüs Profesör olarak emekli oldu. Hebrew Üniversitesi, Tel Aviv Üniversitesi, Tübingen Üniversitesi ve New York'taki Columbia Üniversitesi'nden onursal dereceler aldı. İslâmî araştırmalarıyla ilgili kitaplarımdan şunları sayabilirim:

History of Muslim Historiography (İslâm Tarih Yazımının Tarihi, Leiden 1952, 2. Basım, 1968), *Ibn Haldun'un Mukaddime'sinin* çevirisi (New York ve Princeton, 1958, 1967), *The Classical Heritage in Islam* (İslâm'ın Klasik Mirası, 1965, İngilizceden çeviri, Londra 1975), *Knowledge Triumphant. The Concept of Knowledge in Medieval Islam* (Bilgi Zaferi. Ortaçağ İslâmında Bilgi Kavramı, Leiden, 1970), *The Herb Hashish, Haşhaş Bitkisi*, Leiden, 1971), *Gambling in Islam* (İslâm'da Kumar, Leiden 1975) vs. Toplu denemeleri üç cilt halinde Variorum tarafından 1990'da yayımlandı.

Mizah Kültürü

1. Hippokrates, *Gölmeye ve Deliliğe Dair*,
Çev. Mehmet Ali Kılıçbay.
2. Franz Rozenhal, *Erken İslâm'da Mizah*,
Çev. Prof. Ahmet Arslan.
3. Charles Baudelaire, *Gölmenin Özü*,
Çev. İrfan Yalçın.
4. Arthur Koestler, *Mizah Yaratma Eylemi*,
Çev. Sevinç Kabakçioğlu-Özcan Kabakçioğlu.
5. Ernst H. Gombrich-Ernst Krich, *Sanatta Karikatür*,
Mizah ve Yergi, Çev. Sevinç Kabakçioğlu-Özcan Kabakçioğlu
Levent Gönenç.
6. John Morreall, *Gölmeyi Ciddiye Almak*,
Çev. Kubilay Aysevener-Şenay Soyer.
7. Mustafa Şekip Tunç, *Gölmek Nedir? ve Kime Gölüyoruz?*
Çevrimyazı: Ömer Türkoğlu.
8. Turhan Selçuk, *Grafik Mizah*.
9. Tan Oral, *Yaza Çize*.
10. Turgut Çeviker, *Karikatür Üzerine Yazılar*.

Hikâye

1. Turgut Çeviker, *Hayal*, 1994.

Albüm

1. Mehmet Ali Türkmen, *Belki de bunlar...*, 1996.

Kent Kitapları

1. *Çarşamba Kitabı*, 1992.

Dergi

Güldiken (1993-1997/14 sayı.)

Güldiken Özel Sayıları

Turhan Selçuk Özel Sayısı, 1994.

The World of Turhan Selçuk (Özel sayının İngilizcesi), 1994.

Komedi Sineması Özel Sayısı, 1995.

Nasreddin Hoca Özel Sayısı, 1996.

Erken İslâm'da Mizah

Erken İslâm'da Mizah, esas olarak Hicri II./Miladî VIII. yy.'da yaşadığı sanılan ünlü bir Arap mizahçısı Eş'eb hakkında bir monografi denemesidir. Franz Rosenthal, ayrıca bu kitabı İslâm mizahına ait çalışmaların bugünkü durumunu incelediği bir bölümle, Eş'eb'e mal edilen 161 hikâyeyi içeren bir metin çevirisi bölümü eklemiştir.

Rosenthal, bu metinlerden hareketle Eş'eb döneminin Medinesi'nin ve daha genel olarak Arap dünyasının sosyal-kültürel bir tasvirini de yapmaya çalışmıştır. Kitap, İslâm dünyasında gülme konusundaki kuramların kısaca incelendiği bir bölümle sona eriyor. Kendi alanında yazılmış sınırlı yapıtlardan biri.

9 789757 909095